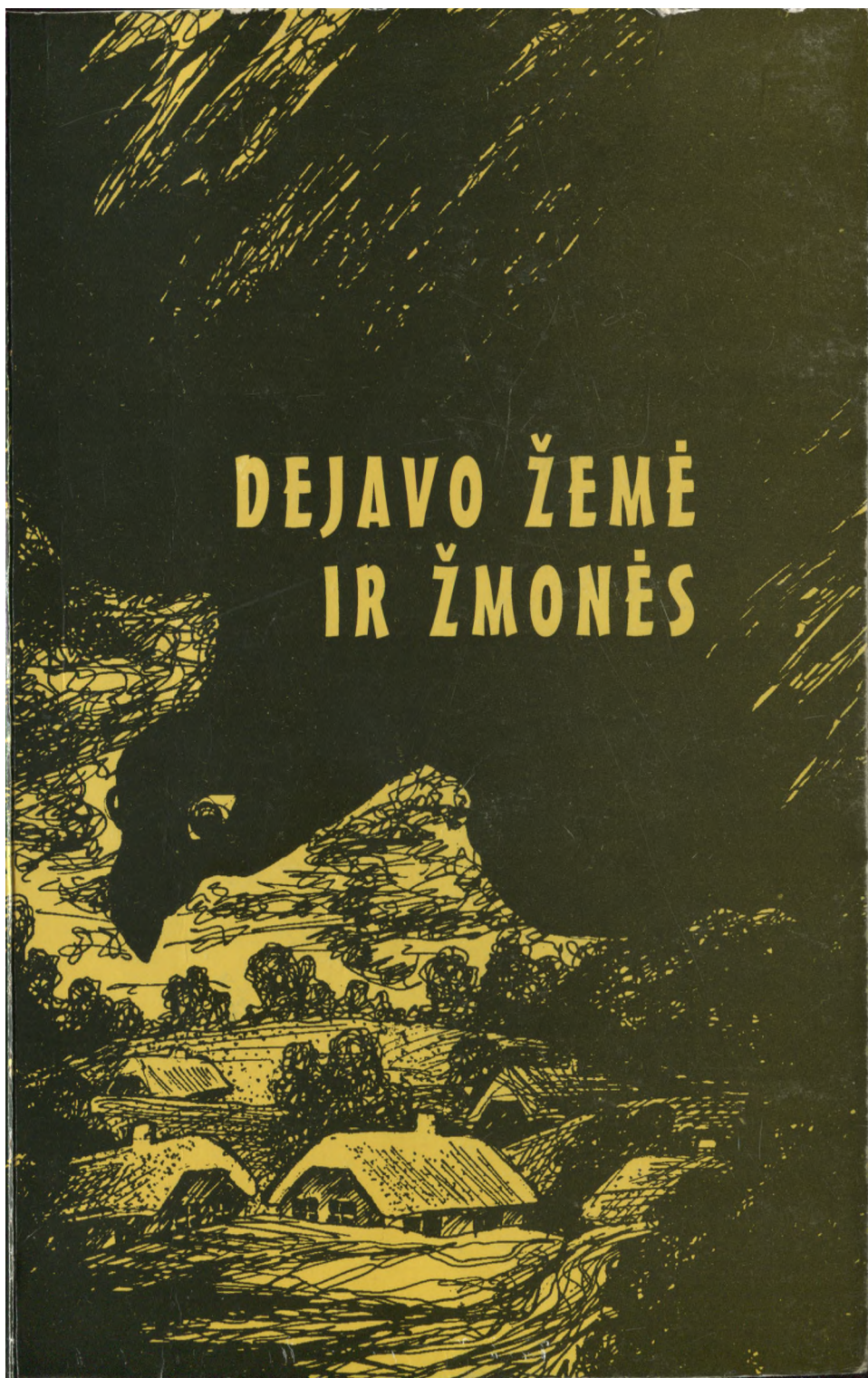

**DEJAVO ŽEMĖ
IR ŽMONĖS**

**Teko gyventi neramiais
karo ir pokario metais, kai
mūsų tauta beviltiškai mėgi-
no apginti savo laisvę.**

**Daugelį metų laisvės gy-
nėjai buvo vadinami bandi-
tais ir pasakyti tiesos žodį
neturėjo teisės, tad tegu jų
žodis bus išgirstas nors dabar,**

B. Juodzevičius

DEJAVO ŽEMĖ IR ŽMONĖS

*UTENOS APYLINKIŲ
PARTIZANŲ IR RĖMĖJŲ
ATSIMINIMAI*

PARENGĖ BALYS JUODZEVIČIUS

2004

UDK 947.45.08
De-123

NUOTRAUKOS UTENOS KRAŠTOTYROS MUZIEJAUS

VIRŠELIS - V. NAVIKIENĖS

TEKSTĄ SURINKO M. SKAISGIRIENĖ

ISBN 9955 - 626-18-6

Turinys

Sudarytojo žodis	5
Gediminas Puslys . Mylėt tave žadėjom.....	7
Archyvo medžiaga. Pasipriešinimo organizacijų naikinimas.....	49
Archyvo medžiaga. Vytauto Pakšto kvota.....	56
Angelė Silickienė . Šarūno rinktinės vadas Vladas	
Algirdas Mikulėnas	63
Archyvo medžiaga	65
Pranas Vitkus . Ieškodami ginklų, pakliuvome į spąstus.....	70
Paulina Vijeikytė . Mano sunkaus gyvenimo istorija.....	74
Eugenija Puodžiukaitė-Gylienė . Buvau partizanų pamergė.....	76
Adelė Žlėjaitė . Vyrai žuvo. Man išmušė akį.....	79
Anelė Žlėjaitė-Kibickienė . Surado bunkerį.....	84
Kazys Gineitis . Sunkūs pokario metai.....	85
Jurgis Obelevičius . Skundikas	95
Archyvo medžiaga. Čekistų pinklės.....	95
Iš Birutės Jasudytės atsiminimų.....	104
Ona Mikulėnaitė . Už partizanų slėpimą - lageris.....	114
Veronika Petrėnienė . Namie ir lageriuos.....	117
Antanas Kazakevičius. Jonas Abukauskas .	
Lageriuos prabuvom po 25 metus.....	128
Archyvo medžiaga. Mano savarankiškas parodymas.....	141

Leonas Tursa. Apie save ir Gedimino rinktinę.....	144
Juozas Gudelis. Kaip žuvo Jonas Merkys.....	153
Zosė Knyvienė. Užmigdė ir išsivežė.....	155
Juozas Juodvalkis. Ir Poleknišky neramu buvo.....	158
Valė Pošienė. Ištekėjau už partizano.....	162
Stasė Vedrickaitė. Kaip mus sukišo į lagerius.....	168
Jadvyga Petkevičiūtė. Jokių banditų nebuvo.....	178
Eugenija Norkūnaitė. Buvau ryšininkė.....	187
Valentinas Miškinis. Juknėnų istorijos.....	193
Bronius Paukštė. Kaip davatkiną Buiką nuginklavom.....	203
Alfonsas Daunys. Kaip Daunys tapo Šriubu, o paskui Dagiu.....	205
Bronius Trinkūnas. Apylinkės partizanai.....	209
Angelė Tylaitė-Zizienė. Dejavo mūsų žemė.....	213
Archyvo medžiaga.....	250
Pranas Švilpa.	
Archyvo medžiaga.....	254
Antanas Druskis. Pakalnių ir Labanoro miškuose.....	260
Juozas Zaranka. Iki mirties - pusė metro.....	262
Emilija Tumėnienė. Skrebukų gudrybės.....	267
Jonas Kairys. Neramios dienos.....	271
Antanas Kairys. Partizanų užėiga.....	276

Išleidus trumpą Utenos rajono žuvusių partizanų ir politinių kalinių žinyną „LAISVĖS KAINA“ (Utena, 2003 m.), galbūt kai kam pasirodė keista, kad taip mažai apie minimus žmones parašyta. Galime pasakyti, kad apie daugumą minimų žmonių buvo galima parašyti daug daugiau, bet to neleido knygos apimtis, lėšos. Pagaliau žinyno kita paskirtis.

Daug įdomių Utenos krašto istorijų dar saugoma muziejaus audiokasetėse, atsiminimų aplankuose, kartotekose. Ši tą mėginame pateikti jau šioje atsiminimų knygoje. O gal ji bus ne paskutinė?

Šioje knygoje plačiau nušviestas pasipriešinimo organizacijų kūrimasis ir jų veikla (G.Puslio atsiminimai), patriotinės kaimo žmonių nuotaikos ir pagalba partizanams (A.Tylaitės, E.Norkūnaitės atsiminimai). Įdomūs srities partizanų vado Jono Kimšto ryšininkės V.Petrėnienės, partizano žmonos Valės Pošienės, mokytojos B. Jasudytės sudėtingų ir tragiškų pokario metų pasakojimai. Nors daugelį įvykių pasakotojai prisimena praėjus 50 ar daugiau metų, bet jie taip įsirėžę į atmintį, kad kartais prisimenamos net tikslios datos. Vienas kitas netikslumas mėginta pataisyti, remiantis Lietuvos ypatingojo archyvo ar kitais duomenimis. Kad skaitytojas susidarytų tikresnį pokario įvykių vaizdą, įdėta kiek ir archyvinės medžiagos, iš kurios matyti, kaip okupantai nekenė mūsų laisvės kovotojų, kaip juos persekiojo ir šmeižė. Skaitytojas neturėtų supykti, kad čekistų

dokumentuose partizanai vadinami banditais, o partizanų būriai - bandomis. Tai okupanto kalba.

Kai kam gal atrodys, kad ir atsiminimuose minimi įvykiai nušviesti kiek kitaip, bet juk ir tą patį įvykį kiekvienas vis kitaip pamato ir aiškina. Manychiau, kad atsiminimų autoriams dėl to labai priekaištauti neverta: šiais laikais klaidas galima pataisyti, savo nuomonę išdėstyti tiek žodžiu, tiek raštu, paliekant teisę kitam turėti savo nuomonę.

Čia pateikiami atsiminimai beveik netaisyti: norėta išsaugoti pasakotojo stilių, kalbos savitumą. Tik vienur kitur ilgesnis pasakojimas sukapotas atskirais epizodais, pridėdant atitinkamas antraštes.

Gal kas tuos atsiminimus būtų atmišęs savo išmone, papildęs tam tikrais vaizdais, pagyvinęs dialogais, intriga ar kitomis literatūrinėmis gudrybėmis, bet tada būtų jau nebe prisiminimai, o kokio autoriaus ar leidėjo kūryba.

Knygos išleidimas reikalauja nemažų lėšų. Ir ši knyga nebūtų pasirodžiusi be šių žmonių paramos. Tad nuoširdžiai dėkoju: Čarnackienei Veronikai - Kaunas, Dijokui Rimantui - Utena, Eimučiui Stasiui - Utena, Juknevičiui Napaliui - Kanada, Kelevišiui Raimundui - Utena, Maželiui Vytautui - JAV, Mikulėnui Romualdai - Tauragnai, Palskienei Janinai - Utena, Preikšai Kazimierui - Utena, Paškevičiūtei Stefai - Panevėžys, Ryliškytei Marytei - Utena, Šimonėliui Valentinui - Sirutėnai, Tuskeniui Kaziui - Utena, Vaiginiui Sauliui - Utena, Žemaitienei Marijai - JAV, Žilieniui Jadvygai - Vilnius.

Džiaugiuosi, kad atsiminimų spausdinimu ypač rūpinosi Utenos kraštotyros muziejaus muziejininkė Milda Skaistgirienė, visus tekstus surinkusi kompiuteriu.

Tiek už moralinį palaikymą, tiek už materialinę paramą visiems visiems nuoširdus ačiū.

2004

Balys Juodzevičius

MYLĖT TAVE ŽADĖJOM.

Jaunų dienų nekasdieniškos istorijos

*Pasakoja PUSLYS Gediminas, Kazio,
g. 1923 m., gyv. Utenoje*

Prisiminė vieno amžininko rašyti žodžiai: „pačios nuostabiausios tai vaikystės ir ankstyvosios jaunystės dienos“. Nuostabios jos ne vien vaikišku nerūpestingumu, bet ir giliu tragizmu, mūsų jaunus pečius užgriuvusiu. Nostalgija, kažko negrįžtamai išėjusio ilgesys, subtiliai susišaukia su šia diena. Senatvė jau nebesibeldžia. Jinai šalia mūsų, jinai mumyse, ir tų dienų vaizdai ne tik sapnuose sugrįžta. Būna valandų, būna dienų, kada dabartis nejučiom ištirpsta, besiantinanti rytdiena stabteli, palaukia, ir lieki vienas su sava praeitimi: grįžti į seniai sugyventas dienas, tarytum eini į pasimatymą su savo jaunyste, su gyvais ir mirusiais. Toli mon praeitin nugrimzdusius gyvenimo fragmentus per mirksnį atkartoji. Didi žmogaus galia, ir jos visa apimtimi niekada nesuvoksime. Rankose gimnazijos laikų nuotraukos. Jauni veidai, dar neraukšlėti, dar vargo, kančios ir mirties ženklų nepaženklinti. Žvelgiu į vieną iš tų vaikinių Vytautą Pakštą. Liūdna, graudu, ir akys drėgsta. Mūsų miesto pakrašty gelžkeliukas rangėsi. Jį „siauruku“ vadinom. Balta stotelė ir alyvos visu perono pakraščiu. Gražu birželiuos būdavo - jos mėlynai mėlynai pražysta. Saulėtą vasaros rytą po peroną gelžkeliečiai vaikštinėja, stoviniuoja. Vienas su pypke dantyse, amžinai užgesusia, kitas raudona kepure. Tai mudviejų tėvai, stoties viršininkas ir budėtojas. Alasas, šurmulys. Stoties kieme - aikštelėje žvengia kumelaitės, įkinkytos į lineikas. Utenos „taksi“ ir „taksistai“ - miesto žydėliai Šepšelis ir Zalmanas. Visi laukia keleivinio iš Panevėžio. Anoj pusėj plento, iš posūkio išlenda traukiniukas, pavargęs, daug valandų riedėjęs. Sunku jam - visas penkias valandas iš Panevėžio (90 km) sugaišdavo, riedėdavo. Kartais Antakalnio įkalnės vienas neįveikia, išlipę keleiviai pečiais, rankomis padeda. Ties vandens bokštu dar kartą surypuoja ir palengva, vos krutėdamas, iki stotelės

*Gediminas Puslys
tremtyje Uchtoje 1956 m.*

atsirita, visai išsikvėpęs, sustoja. Iš vagonėlių pasipila keleiviai. Iš sutinkančių patys aktyviausi, smarkiausi „taksistai“. Dauguma išlipusių kراتosi jų paslaugų. Visi litą, kietai delnuos suspaudę, laiko, be būtino reikalo neišleidžia. Jei pasitaiko keleivis, pirkiniais apsikrovęs, tuoj pat Šepšelis ir Zalmanas prisistato. Vienas iš dešinės, kitas iš kairės, vienas lagaminą, kitas kokių ryšulį į save tempia. Susistumdo, žydiškai barasi, vienas kitam špygas, visokias „mišuginas“ kaišo. Laimei, atsiranda dar vienas, „taksisto“ beieškantis. Abu patenkinti, neša lagaminus, ryšulius, keleivių lineikon sodina ir, botagkočiais mojuodami, brukavota stoties gatve nudarda. Gelžkelio stotyje dar vienas žydėlis - Joselis Margalis - dažnai buvoda. Žydai pirkliai vagonais į Panevėžį siųsdavo linus, medieną, odas. Margalis pirkliais surašydavo prekių siuntimo važtaraščius, apmokėdavo už prekių pervežimą. Neblogai jis mokėjo lietuvių kalbą, buvo inteligentiškas, mandagus, žydiškai paslaugus. Ir mums, vaikams, buvo geras, kišenėį surasdavo kokių saldainių, riešutų. Labai laukdavom žydiškų Velykų. Margalis atnešdavo tėvams po didelį ryšulį „macų“ (tai prėski, nerauginti kvietiniai paplotėliai) ir po butelį velykinio midaus. Didelę „macų“ dalį mes sugrauzdavom. Labai jau skanūs būdavo. Po dešimtmečio mudu su Margalio sūnumi Chaimu kartu gimnazijoje mokėmės. Chaimas buvo labai draugiškas, savas, gerai mokėsi. Abu su tėvu Rasėje ilsisi. Taip ir augom miniatiūrinio garvežiuko ūkavimų liūliuojami, kaip ir visi to meto vaikai.

Vasarą geležinkelio šlaituose sirpdavo žemuogės, upelyje, ten už pirties, kilbukai tuntais smėlėtą dugną nuklodavo, o žydų kapinėse augo pušys aukštos, lieknos, viliote viliodavo viršūnėse varnų sukrauti lizdai ir didžiausiu skanėstu buvo cukrumi pabarstyta duonos riekė. Septintą pavasarį sulaukus, pradinė mokykla Aušros gatvėje priešais dabartinę meriją. Pirmasis mokytojas Feliksas Sedelskis. Pirmasis visada atmintyje palieka. Po daugelio metų likimas mane vėl suvedė su pirmuoju mokytoju. 1950 metais susitikome tolimoj šiaurėj, vienoj Intos lagerių ligoninėje. Abu išbadėję, išsekinti. Girdėjau, kad ir jis ištvėrė, sulaukė, grįžo. Vėliau gimnazija. Balcevičiaus dvaro rūmai. Parkas. Čia, kaip perone, alyvos, alyvos. Tėvai, seneliai daug kur jas sodino, mėgo jų žydėjimą. Ne vien alyvos - ir kaštonai. Ištisa alėja. Birželyje jų žiedai, ne žiedai - nuostabūs sietynai. Žemiau, šalia upelio, sodas. Obelys, kriaušės, trešnės. Dauguma jų metuotos, bet dar derėdavo, rudeniop šakos linkdavo. Gimnazija išnuomodavo sodą žydams, vertelgoms. Rudenį prinokę antaniniai mus, penkiolikamečius, kviesdavo, gundydavo ir jokie gurvi-

Vanda Puslienė, Mečys, Gediminas, Raimondas ir Kazimieras Pusliai 1928 m.

Utenos gimnazijos VIII klasės mokiniai su Jurgiu Lebedžiu 1940 m. Straipsnio autorius pirmas iš kairės, už jo nugaros - Bronius Kazickas, paskutinėje eilėje pirmas - S.Zibėnas, trečias - K.Tamošiūnas.

čiai, šapiros nenusaugodavo ir direktoriaus draudimai nesulaikydavo. Mūsų reidai į svetimą sodą nebuvo piktavališki, jie daugiau pramušgalviški... tenkindavomės keliais obuoliais užantyje.

Gimnazija. Miesto gatvėmis vaikščiodamas, ten dažnai nuklystu. Nebėra to parko ir sodo nebėra, tik viena kita liepa, eglaitė... tų dienų reliktai. Pastovi, palauki, gal išgirsi skambutį skambant, o gal iš praeities, iš laiko tolumos, aidu sugrįš ir pavargusią širdį suvirpins jaunatviško, nerūpestingo polėkio pilna dainelė: „pasėjau griki baltam smėly, baltam kalne, baltam kepeliusė“... 1938 metų kovo mėnesį, lenkų ultimatumo dienomis, mudu kartu su kitais, su vyresniaisiais, mokytojų neraginti, trispalve nešini, Vilniaus kalnelius dainuodami, žygiavome Kauno, Basanavičiaus, Aušros gatvėmis. Sustojome prie Utenos apskrities Tautininkų sąjungos pirmininko P.Svilo namų, daužėm langus ir šaukėm: „Lenkų padlaižy!“ Mat tautininkų vyriausybė ultimatumą priėmė, be to, P.Svilo žmona, sako, lenkė ir aktyvi buvo. Policininkai, paties nuovados viršininko Barzdos vadovaujami, ramino, ragino skirstytis, o keletą vyresnių, smarkesnių, nusivarė, daboklėn pasodino. Kitą rytą į pamokas išleido. Tai pirmoji tautinės brandos demonstracija. Ačiū mokyklai, mokytojams, kad augom, užaugom tokiais, kokiais buvome ir esame. Steikūnienė, Venskūnas, Žvirblis, Vaivada, Steponavičius - tai mokytojai, kurių atminimo neįstengė ištrinti nei laikas, nei žmonės, apsprendę dešimtmečių įvykius.

Atėjo 1940-ji. Didžiųjų sukrėtimų metai. Birželis. Tik ką baigėsi mokslo metai. Žlegėjo, nužlegėjo Kauno link tankų kolonos. Šaulių namų balkone pasirodė nauji, nematyti veidai lietuviškom, žydiškom, rusiškom pavardėm. Visi jie: Kutka, Gruodis, Šaparauskas, Ozeras, Bermanas, Bulatovas mosikavo, iškeltais kumščiais kažkam grūmojo, šūkavo - tegyvuoja tas, tegyvuoja anas. Labai agresyvus buvo Šaparauskas, žmogėnas niūrių akių, niekšiškų polinkių, talkininkavo saugumiečiams. 1941 metų vasarą jį sutvarkė. Rašėje po velėna pakišo. Buvo dar vienas panašus tipelis Silvestras Dambrava. Jis spėjo, karui prasidėjus, pasprukti. Kalbėjo, kad 1944 metų vasarą jis vėl Utenoje pasirodė, Smeršo daliniuose. Vėliau dirbo Kretingos, Skuodo rajonuose, prasigėrė, net partijai nebetinkamas tapo - išmetė.

1940 m. rugpjūtį mokytojai rinkosi į Sporto salę Kaune. LTSR vyriausybės ir partijos akivaizdoje juos mokė, ragino jaunąją kartą auklėti internacionalizmo, meilės genijui, tėvui dvasia. O mokytojai sustoję giedojo „Lietuva, Tėvyne mūsų“. Vadai, vadukai muistėsi, rangėsi, kai ku-

rie lyg ir atsistoti bandė, vienas į kitą dairėsi, kiti taip ir liko, pusiau atsistoję, į kėdžių atramas pasirėmę. Rugsėį, atėję į gimnaziją, radome dideles permainas. Iš senųjų mokytojų vos keletas beliko. Po rugpjūtį sugiedoto himno, mokytojus iš pagrindų perkilnojo, išmaišė. Beveik visi nauji, iš kitų mokyklų: Jasinevičius, Kačinskas iš Ukmergės, Jasulaitytė iš Pasvalio, Šmulkštys iš Vilkaviškio, Gipiškis iš Zarasų, Liubinas, Vaivada, Vaivadienė iš Kauno. Ir nauji mokytojai buvo Mokytojai. Liko atmintyje iš naujų J. Jasinevičius, labai simpatiškas, visada linksmas, su šypsena, stiprus lituanistas. Įsimylėjo mūsų klasės abiturientę Stasę. Vedė. Dabar jie Vilniuje gyvena. Prieš keletą metų buvau juos sutikęs. Miela buvo prisiminti anuos laikus. Įsiminė ir Liubinas. Žydas, matematikas. Dėstė iš atminties, nesinaudojo nei vadovėliais, nei konspektais. Fenomenalios buvo atminties: kvadratinės, kubinės šaknys, logaritminių lentelių pozicijos... daugelį atmintinai žinojo. Mokėjo su mokiniais bendrauti, mokėjo sudominti, džiaugėsi, kad mes, abiturientai, iš ankstesnių metų matematikoje gerai „pakaustyti“. 1941 metų liepos mėnesį mačiau jį geltona Dovydo žvaigžde pažymėtą. O vėliau? Vėliau - Rašė. Labai labai įsiminė Br.Vaivada. Ne kasdien sutinkamas žmogus, ir pasakojimas apie jį atskiras. Klasėse neberadome kryžių, tautai nusipelnusių žmonių paveikslų. Jų vietoje nauji, iš kitur atklydę. Mokslo programos sutarybintos. Nebeliko tikybos, Lietuvos istorijos, geografijos, lotynų, prancūzų kalbų. Nauji dėstomi dalykai TSRS geografija ir istorija, TSRS Konstitucija. Dėstomų dalykų lygis labai krito. Atsirado nauja pareigybė - komjaunimo organizatorius (komsorgas). Komjaunimo organizacija gimnazijoje buvo negausi - 15-20 narių. Pusė jų žydai, rusai. Lietuviai B.Stasiulionis, V.Kupstas, dar vienas kitas. Sekretoriumi buvo B.Stasiulionis. Globojo juos, šefavo komsorgas J.Teišerskis. Ne vietinis. Komunistinio pagrindžio veikėjas. Mokiniai jo nemėgo, vengė. Ir mokytojų tarpe artimesnių draugų neturėjo. Nekalbus, uždaro būdo. Gimnazijos kolektyve, atrodo, buvo vienintelis komunistų partijos narys. Karui prasidėjus, pasitraukti nespėjo. Buvo suimtas. Sėdėjo Utenos kalėjime. Po poros savaičių paleido, ir iš Utenos išvyko. Kam įdomu, smulkiau LTE 11 tome. Tauragnų gatvėje gyveno vietiniai rusai Mališevai. Jų dukterys Melanija ir Ksenija buvo aktyvios miesto komjaunuolės. Vyresnioji, Melanija, dažnai lankydavosi gimnazijos komjaunuolių susirinkimuose. Jos, karui prasidėjus, iš Utenos pasišalino - toliau nuo jas pažįstančių. Dauguma mokinių, mokytojų nesitaikstė su ateivių - okupantų primesta tvarka. 1940 m. lapkričio mėn., spalio revoliucijos švenčių išvakarėse, mieste ant stul-

pų, ant sienų pasirodė atsišaukimai, raginantys nepaklusti bolševikiniam okupantui. Milicija, saugumas sujudo. Tarp kitų buvo suimti ir keli abiturientai, jų tarpe ir Vytautas Pakštas. Konkrečių įkalčių, matyt, neturėjo, vien prielaidos, įtarinėjimai. Savaite patarę, paleido. Birželio 14-15 naktis. Visoj Lietuvoj vienu metu prasidėjo masinis žmonių vežimas - trėmimas. Po vidurnakčio, iki pat ryto sunkvežimiai su ginkluotais enkavedistais ir vietiniais informatoriais zujo po miestą, po kaimus, beldėsi į duris, kėlė žmones iš miego, sodino į mašinas ir vežė į geležinkelio stotį. Čia jau laukė paruošti prekiniai vagonai. Šį darbą jie mokėjo gerai atlikti. Ne pirmas kartas, didžiulė patirtis. Neatsirado jų tarpe nė vieno, kuris praneštų, išpėtų savo kaimyną, bičiulį, giminaitį... Tokia realybė. Iki pat operacijos pradžios, iki lemtingojo beldimosi, pasmerktasis nežinojo, kad paskutinį kartą savuos namuos eina normalaus naktinio poilsio. Vežė tarnautojus, ūkininkus, darbininkus, šeimomis, vaikus ir senelius. Vežamųjų tarpe buvo ir abiturientų. Prieš paskutinį abitūros egzaminą. Mano tėvai tą rytą, pasklidus žiniai apie trėmimus, irgi sunerimo. Visi trys krovė į maišus drabužius, patalynę, turėtą maistą ir neramūs laukė: išveš, neišveš. Sujauktos naktys iki pat dvidešimt antrosios. Birželio 21 d., šeštadienį, buvo abiturientų išleistuvių vakaras. Nelinksma jis buvo. Nedaug įprastinio jaunatviško klegesio. Kalbos, linkėjimai, tostai tarytum priverstiniai, spauste išspausti, perpinti atsitiktinėm dviprasmybėm. Ir šokiai buvo be ugnelės, be azarto, nei šokie, nei tokie, mieguistas pasistumdymas. Jautėm, žinojom, kad diena kita ir turi įvykti, turi prasidėti. Aušo birželio 22-osios, sekmadienio rytas. Aš su Vytautu ėjome miegančios Utenos gatvėmis. Gyvenome miesto pakrašty, geležinkelio rajone. Eidami pro senąjį paštą, išgirdom ūžesį. Žemai žemai praskrido lėktuvas. Sparnuose juodi kryžiai. Prasidėjo. Bandėm džiaugtis, juoktis, bet tas juokas neramus, juk paplentėje gyvenom.

Utenos kalėjimas. Visos septyniolika kamerų buvo kimšte prikimštos. Maža dalis kriminaliniai. Beveik visi politiniai, antitarybininkai. Ūkininkai už pyliavų nepristatymą, žmonės, neatsargų žodį leptelėje, tarybinę valdžią pakritikavę, Nepriklausomos Lietuvos aktyvesni tarnautojai, tautinių organizacijų nariai. Birželio 23-24 naktį, tuoj po vidurnakčio, kalėjimo prižiūrėtojas Vytautas Kunčiūnas atrakino kamerų duris, išleido visus kalinius ir ragino greičiau palikti kalėjimo teritoriją. Smulkmenų, kaip visa tai buvo atlikta, nežinau. Tai ne vieno darbas. Budi keli prižiūrėtojai, bokšteliuose sargybiniai. Reikėjo organizuoti veikti. 24-os ryte atvažiuo prie kalėjimo keli sunkvežimiai, pilni kareivių. Kalėjime nieko nera-

dę, išvažiavo Zarasų link. Vyt. Kunčiūno ir turbūt jo draugų dėka Rainių miškelio tragedija Utenoje nepasikartojo. Kunčiūnas, jo tėvai, sesuo, broliai gyveno Bažnyčios gatvėje. Tėvas - amatininkas, batsiuvys, broliai - darbininkai, sesuo buvo baigusi Utenos gimnaziją. Vytautas buvo geras futbolininkas, žaidė „Utenio“ komandoje. Vokiečių okupacijos metais jis tarnavo policijoje. 1944 metais pasitraukė į Vakarų. Gyveno JAV, Detroite. Jo tėvai 1948 ar 1949 metais buvo išvežti. Tėvas tremtyje mirė, motina sugrįžo.

Utenoje vokiečiai pasirodė birželio 26 d. Liepos pradžioje buvo atkurtos iki 1940.VI. 15 veikusios įstaigos. Viena pirmųjų pradėjo veikti miesto savivaldybė. Burmistru buvo paskirtas kun. dr. Jonas Steponavičius. Jis gimnazijoje dėstė vokiečių kalbą. Deja, neilgai burmistro pareigas ėjo. Nepritarė žydų persekiojimui. Vokiečiai surado sukalbamesnį - Driuką (vardo nepamenu). Buvo kelios ir vokiečių karinės - civilinės įstaigos: komendantūra, lauko žandarmerija, sonderfiurerio skyrius, arbeidsamtas (darbo birža). Mes svajojome toliau mokytis, studijuoti. Ginklams žvangant, ne vien mūzos tyli... Materialiniai, buitiniai, maitinimosi klausimai karo metu Vilniuje labai sunkiai sprendėsi. Todėl pačioje Utenoje gyvenantys abiturientai pradėjo dirbti įstaigose. Keletas visai neblogai kalbėjo vokiškai, dirbo vertėjais: A. Rukšys - sonderfiurerio skyriuje, A. Steiblys - policijoje, V. Pakštas - apskrities valdyboje, K. Tamošiūnas - arbeidsamte. Aš ? Man kitaip klostėsi dienos. Pusbrolis Vincas Miškinis (Antano ir Motiejaus brolis) iki 1940.VI.15 dienos dirbo Vilniuje, policijos šeštos nuovados viršininku. Bolševikmety buvo atleistas ir gyveno tėviškėje, Juknėnuose. Dabar grįžo į senąją tarnybos vietą. Susitvarkęs buitinius reikalus, rugpjūčio pabaigoje vežėsi į Vilnių savąją šeimą. Ir man pasiūlė kartu važiuoti. Žadėjo padėti, paremti. Apgyvendino mane nuovados policininkų bendrabutyje (Gedimino - Totorių gatvių kampas) ir, o tai dar svarbiau, maitinausi policijos valgykloje. Rudenį galutinai išryškėjo vokiečių tikslai ir užmačios. Jiems, pasirodo, Lietuva ne Lietuva, tik Ostlandas, erdvė germanizacijai ir ne daugiau. Universitetas, jo problemos, okupacinės valdžios nedomino. Įstoti į ekonomikos mokslų fakultetą įstojau, bet normalių studijų tais metais nebuvo. Vokiečiai visai trukdė, ir žiema pasitaikė labai šalta. Buvo dienos, kada rytais auditorijose rasdavom vandenį kibiruos ledeliu aptrauktą. Visur buvo šalta, trūko maisto. Atkaklesni vyresniųjų kursų studentai - medikai dar šiaip taip tęsė studijas, praktikavosi ligoninėse. Gyvenom aptemdytam, šaltam, alkanam mieste. Kokioj bebūtum būsenoj, visada esame

gyvenimo tėkmėje, visada dabartyje. Gyvenimas yra toks, kokį patys susikuriam arba pasirenkam. Yra žmonių, pasirenkančių ramius, seklius vandenį. Pažinojau žmonių, kurie gyvenimo tėkmėje ieškojo gilesnių vandenų. Sekmadieniais su Vincu Miškiniu nueidavom pas Motiejų. Gyveno jis Sierakauskio gatvėje. Ateidavo Švietimo ministerijos referantas Juozas Kazickas, miesto valdybos atsakingi pareigūnai - Martinėnas (kilimo iš Nemeikščių), Paškevičius. Gerdavom surogatinę kavą, kambarys dūmuose skęsdavo. Ir šnekos, pokalbiai...

Ne vien buitinės temos ir dienos aktualijos, tokios kaip padėtis frontuose, civilinės valdžios komisarų Vulfo, Hingsto šunybės lietuviškų įstaigų vadovams. Mat Hintze kanceliarijoje dirbo „sekretores“ lenkaitės gražuolės - Armijos krajojvos agentės. Pagrindinė pokalbių tema kiekvieną kartą buvo Lietuva. Jos valstybingumo atstatymo galimybės... Kokios jos, kokia karo baigtis... ji apspręs Lietuvos vietą Europoje. J. Kazickas atnešdavo pogrindyje leidžiamus „Į Laisvę“, „Nepriklausomą Lietuvą“. Visi jie buvo LAF nariai - rėmėjai. Aš, devyniolikmetis, aišku, daugiau klausiau, jų išvadas, apmąstymus stengiausi įsiminti. Gyvenimo tikrovė iš tų visų išvadų, prielaidų, spėlionių žiauriai pasijuokė. Ne iš karto. Dar negreitai. Dar buvo trys vasaros, pilnos optimizmo ir vilčių... sudužusių.

Gruodyje, prieš pat Kalėdas, grįžau namo. Pradėjau dirbti apskrities valdyboje maisto kortelių skyriuje. Radau, sutikau visus senus draugus. Ypač artimi buvo Vyt. Pakštas, Kazys Tamošiūnas. Jautėm mokslo, žinių alkį. Bendravom su Utenos šviesuoliais. Kun. kan. Petras Rauda turėjo labai turtingą biblioteką. Klebonijoje pietrytinis kambarys buvo statytas nustatytas lentynomis. Knygos, knygos. Vokiečių, prancūzų, rusų, lietuvių kalbomis. Ir tematika įvairi: teologija, filosofija, enciklopedijos, žinynai ir mūsų Maceinos, Jurgučio, Riomerio veikalai. Vytautas, Kazys skaitė vokiškas knygas. Aš vokiškai gerai nepramokau. Rusiškai pakenčiamai skaičiau. Bibliotekoje buvo rusų kalba daug gerų knygų, išleistų dar carinėje Rusijoje. Skaitymo buvo ir man iki valiai - ir lietuviškai, ir rusiškai. Buvom jauni, pasiausdavom. Šeštadienio vakarais sueidavom pas mane, pas mano tėvus. Tėvą pasitelkę, proferansiuką sulupdavom, buteliuką išdažydavom. Aquavito įkaitinti deklamuodavom Brazdžionį, Miškinį. Vytautas, stipriausias mūsų tarpe lotynistas, prokuroriška maniera pasakydavo Cicerono kaltinamąją kalbą „Quo usque tandem, Catilina, abutere patientia nostra“¹. Buvom lyrikai, mėgom poeziją ir mergiotes be

¹ „Ar ilgai, Katilina, piktnaudžiausi mūsų kantrybe?“

nuodėmės mylėjome. Vokiečiams 1941 metų rudenį uždarius - paleidus LAF'ą, netrukus, 1942 pavasarį, lafiečiai įkūrė „Kęstučio“ organizaciją. Centras buvo Kaune. Pirmuoju vadovu buvo advokatas Vilutis. „Kęstutis“ - tai katalikiška, krikščionių demokratų krypties organizacija. Leido nuo 1941 m. rudens laikraštį „Į Laisvę“. Utenoje buvo žmonių, kurie priešinosi bolševikinei ir nacistinei priespaudai. Buvęs apskrities viršininkas Br. Stasiūnas, kun. kan. P. Rauda, aviacijos majoras Br. Vaivada sudarė tautinio pasipriešinimo branduolį, kuris 1942 metų vasarą gavo solidų mastą ir organizuotą pobūdį. Buvo įkurtas apskrities „Kęstučio“ skyrius. Br. Stasiūno vadovaujami Vyt. Pakštas, Kazys Tamošiūnas, Stasys Žibėnas leido laikraštį „Prošvaistė“. 1942 m. rudenį aš vėl išvažiavau į Vilnių pas V. Miškinį. Šį rudenį studijos daugmaž buvo normalios. Studentų daugiau suvažio. Universiteto ūkiniai - buitiniai reikalai buvo sprendžiami dalykiškai. Iš visos Lietuvos plaukė Universitetui parama maistu ir pinigais. Veikė studentų - dėstytojų valgykla (Savičiaus gatvėje netoli Rotušės), kur už simbolinį vienos ostmarkės mokestį galima buvo sočiai papietauti.

Daug pasiaukojimo parodė iki pat Universiteto uždarymo studentų labui kunigai Lipniūnas, Sušinskas ir daugelis kitų jų kartos kunigų. Jie pastoviai parapijose rinkdavo aukas, maistą ir siųsdavo į Vilnių. Auditorijose buvo šaltoka, bet entuziazmo užteko ir mums, ir profesoriams. Ekonomikos fakultete paskaitas skaitė visos to meto ekonomikos - teisės mokslų įžymybės: Z. Ivinskis, A. Krivickas, V. Jurgutis, M. Riomeris, P. Šalčius, J. Pajaujis ir kiti. Ne vien studijos. Studentija tautinio pasipriešinimo judėjime nebuvo pasyvi stebėtoja. Studentija pasipriešinimo centruose, štabuose gimusius sumanymus paskleisdavo tautiečių - jaunimo tarpe. Pogrindžio laikraščiai žymia dalimi buvo jų paruošiami, spausdinami ir platinami. Jinai turėjo glaudžius ryšius su policija ir saugumu, kurie studentams dažnai padėdavo savo žmonėmis ir savu transportu spaudą ir kitokią medžiagą išvežioti po visą Lietuvą, parūpindavo medžiagos pogrindžio leidiniams. Okupacinė valdžia negalėjo nepastebėti viso to, kas vyksta Universitete. Jautėm, kad niaukiasi dangus. Kovo mėnesio pradžioje saugume dirbęs Kaulinis (uteniškis - vardo nepamenu) paskambino Vincui Miškiniui, kad jau laikas studentams iš Vilniaus namo važiuoti. Vilniaus policija studentus globojo, jos bendrabučiuose gyveno apie 30 studentų. Kovo 10 dieną aš išvažiavau. Kovo 17 dieną nacistų - gestapo akcija, profesūros, studentų areštai, Universiteto uždarymas. Utenoje pradėjau dirbti kooperatyvo buhalterijoje. Sustiprėjo „Kęstučio“ organizacija, padidėjo „Prošvaistės“ tiražas - 300 egzem-

pliorių. Vokiečiams pralaimėjus Stalingrado kautynes, pradėta galvoti apie galimą bolševikų pakartotinę okupaciją. Br. Stasiūnas, Br. Vaivada siauram ratelyje kalbėjo apie būtinybę iš anksto ruošti tokiai situacijai. Aš padėjau Vyt. Pakštui, St. Žibėnui „Prošvaistę“ leisti, platinti. Universitetą uždarius, Motiejus Miškinis iš Vilniaus irgi išvažiavo ir apsigyveno Juknėnuose. Jis ir čia, provincijoje, nebuvo nuošalėj. Susitikdavome su Br. Stasiūnu, Br. Vaivada, kun. P. Rauda. Motiejus Universitete humanitarams skaitė rusų literatūrą. Auditorija visada pilna, sausakimša ir humanitarų ten mažuma - eidavo pasiklausyti ekonomistai, teisininkai. Jis buvo ne kasdien sutinkamas eruditas. Aš su Vytautu Pakštu dviračiais nuvažiuodavom į Juknėnus ir vakarus, naktis prašnekėdavom. Jis mums negailėjo savo išminties. Kalbėdavo jis lyg ir ne su mumis - pats su savimi, su Dostojevskio herojais Alioša, Ivanu, su jais ginčydavosi, kartu su jais narpliojo pačias subtiliausias gyvenimo ir mirties, Dievo ir žmogaus, Būties ir Nebūties problemas. Mąstydavo apie Laisvės ir Demokratijos sampratą, apie inteligentijos vietą tautoje, jos misiją, žadinant tautinį sąmoningumą, kurstant - palaikant tautos gelmėse slypinčią energiją. Juk neatsitiktinai Universitetą uždaro, inteligentijos atstovus suiminėja, izoliuoja, ištremia, tautą vieną, be vadų, palieka. Ne paslaptis, inteligentija politikams, ypač diktatoriams, dažnai yra rakštis, truk-

Gedimino Puslio pusbroliai Motiejus, Antanas ir Vincas Miškiniai 1923 m.

danti jų toli gražu ne visada kilnias užmačias. Dažnai, labai dažnai kovoja už laisvę vieni, o kovos rezultatais pasinaudoti skuba kiti. Motiejus kartą kalbėjo, kad Demokratija, Laisvė - tai sąvokos, kurios sunkiai nusakomos dozuotais žodžiais, apibendrinimais, kad greičiau tai net ne sąvokos, o tiesiog žmogaus vidinė būseną. Demokratija - tai pati patikimiausia priemonė laisvei, žmogaus nevaržomai veiklai, realizuoti. Cituodavo jis rusų klasikus. L.N. Tolstojus rašė, kad rusas laisvas tik kautynių lauke. Gribojedovas rašė, kad rusas laisvas tik cerkvėje, o Dostojevskis teigė, kad laisvė apsprendžia žmogaus, ne vien ruso, dalį, jo klajones gyvenimo platybėse. Laisvė - tai ugnis, kuri žmogų ne vien sušildo... tai ugnis, kuri žmogų sudegina, prazudo. Žmogus laisvė dažnai piktnaudžiauja. Pradedą maištauti ir nebenori pripažinti, kad yra už jį Tobulesnis, Galingesnis, Aukštesnis...ir laisvą žmogų laisvė sugniuždo. Nepripažindamas Tobulesnio - Aukštesnio, žmogus sau lygų pagarbina, jam smilkalą pasmilkio ir jam, pagarbintam, savąją laisvę atiduoda mainais už skatikus kainuojančius duonos kąsnį ir žaidimus. Motiejus dažnai pabrėždavo, kad gyvenam Rusijos kaimynystėje ir niekur nuo jos nedingsim. Rusija, „ruskąją dušą“, ruso siela pilna prieštaravimų: apokaliptis ir nihilizmas, religija ir ateizmas, kultūra ir vandalizmas, fanatizmas ir fatalizmas. Tauta su tokia sielos struktūra vargu ar gali būti laiminga. Jinai vis kažko ieško, maištauja. Sunku suprasti ir paaiškinti, kodėl rusas maištauja, kodėl kultūrą niekina, visas materialines ir dvasines vertybes nuvertina. Būna dienų, kada apimtas religinės ekstazės iki sąmonės netekimo, parpuolęs garbina Nukryžiuotąjį, ir ateina dienos, metai, dešimtmečiai, kada darosi vulgarus ir jo sielos gelmėse tūnojęs apokaliptinis žvėris pabunda. Vakar garbinti kryžiai virsta, traška, lūžta, mėšluoto bato spardomi, griūva paausotos bonios...ir vargas tau Rusija; kenti tu, kenčia ir tavo nekalti kaimynai. Taip bešnekučiuojant, beklausant, apmąstant, į kameros langą nauja ryto aušra pasibeldžia.

Audringa, nerami 1943 metų vasara buvo. Kovoje persilaužimas vyko, ir baigtis vis aiškesnė darėsi. Mes, visi trys, nueidavom pas kaimyną, Antilgės Bikelį, radijo BBC pasiklausyti, o kai pas jį baterijos nusėdo, tai net į Gatelius pas Zubavičių nueidavom. Kartą nuėję radom gaspadorių ruginukę besunkiant. Paryčiais, pasiraitoję kelnes, rasą braukėm, pašaliais gaidžiai giedojo, netoli Vaišnoro, parugėję, pro rytmečio miglą trys siluetai bolavo. Motiejus, mums pritariant, savo mėgstamą dainelę „važiuodams keleliu su savo tėveliu“ niūniavo. 1943 -1944 metų žiema pra-

ėjo ramiai. 1944 metų pavasarį vokiečiai, betrumpindami fronto liniją, paliko Polocką, Vitebską. Raudonoji Armija grėsmingai, nesulaikomai ritosi į Vakarus. Generolas Plechavičius, pulkininkas Urbonas organizuoja Vietinę rinktinę. Gegužės mėnesį kautynės Ašmenos apylinkėse su lenkų Armija krajoval daliniais. Vokiečių niekšiška, išdavikiška laikysena kautynių metu nulėmė daugelio mūsų žmonių, tarpe jų uteniškių, žūtį. Sutikom žuvusius, lydėjom per visą miestą. Gedulingos pamaldos ir duobė kapinėse. Stovėjom tylūs, susikaukę, tik krentančio žemės grumsto dundsys ten, duobės dugne, virpino mus, dar pilnai nesuvokiančius, kas įvyko, kodėl? Ėjom iš kapinių, pirmą kartą taip betarpiškai pajutę artėjančio fronto alsavimą. Liepos pradžioje įtampa padidėjo. Raudonoji armija Polocko rajone pralaužė vokiečių gynybą ir plūstelėjo Lietuvos link. Aš, Vytautas, Stasys gabenom iš miesto laikraščio leidimui reikalingas priemonės, medžiagas. Visa kita gabeno kiti kažkur už miesto. Griaušmai griaudėjo, žaibai žaibavo, ir mus visus lemtis išsklaidė. Daugelis pasitraukė į kaimus pas gimines, pažįstamus. Tėvas liko namuose, o aš su motina Juknėnuos, pas Miškinius iškeliauvau. Liepos 6 dienos pavakarys. Ryte Dūkšto pusėj gausmas gaudė, o dabar, pačiam saulėlydy, tylu - vėjo dvelksmas jau ištirpo. Alksnynuos tirštėja sutema. Mes visi ant prieklėčio susėdę - ramiau, kada visi krūvoj. Motiejus dar spėlioja, ar naktį bus ramu. Iš po kampo „zdravstvuite“ pasigirsta. Du kareiviai su automatais rankose: „Niemcev niet?“ „Choziajin, zakurit jest?“ Tokia pirmoji pažintis. Po pusvalandžio alksnynai, pilnas kiemas prigužėjo. Po poros dienų iš kariškių sužinojom, kad Utena jau „naša“. Palaukėm dar keletą dienų ir ėjom su mama neskubėdami paplentėm, ten, palei Daržinius. Teta, Miškinų motina, įdėjo krepšelį razavų miltų. Sako, pradžiai blynų išsikepsit. Paplentėj pasisekė. Pirmas pravažiuojantis studebekeris sustojo. Vairuotojas buvo vienas, gerų akių, su dviem makaronais antpečiuos. „Sadis, mamaša, v kabinu“, aš į kėbulą. Utenoje ties banku išlaipino. Padėkojom. Mama gerai rusiškai mokėjo, sakė, kad kareivėlis labai šnekus buvo. Tuoj pat raudonraiščiai prisistatė. Lietuviškai paklausė, kas tokie esam, kur einam, mano lietuviškai - vokišką „ausweis“ pažiūrėjo. Sakiau, kad esu studentas, su mama namo grįžtam. Netrukė. Ėjom Basanavičiaus gatve. Neramu, kaip ten? Ar tėvas gyvas, sveikas, ar namas nesudegęs. Ir tėvas sveikas, ir namas nesudegęs. Frontas nutolo, kažkur už Ukmergės. Vienas po kito mieste pasirodėm likę, nepasitraukę: aš, Pakštas, Tamošiūnas, Žibėnas, Vaivada. Utena vietomis ap-

griauta, išdegus. Aikštėje išlikę tik dabartinis muziejaus pastatas, dar pora mažesnių, visa kita sugriauta, sudeginta. Vėl organizuojamos, atkuriamos, šį kartą tarybinės, įstaigos - vykdomieji komitetai, jų skyriai. Švietimo skyrius įsikuria Maironio gatvėje, šalia tada buvusio stadiono, mediniame namelyje. Pirmuoju vedėju buvo Juozas Seredžius. Liepos pabaigoje skelbiama mobilizacija. Mokytojai, pasirodo, privilegijuoti. Kariniai komisariatai jiems išrašo pažymą „broniruotes“, kad mobilizacija atidedama. Mobilizuojamo amžiaus vaikinai, baigę gimnazijas, studentai, rašo pareiškimus priimti juos dirbti mokytojais. Švietimo skyriuje darbymetis. Aš, Vytautas, Kazys taip pat rašome pareiškimus, ir mus visus tris priima ir paskiria į Utenos vidurinę mokyklą. Nuo spalio pirmos prasideda mokslo metai. O iki spalio pirmos...

Liepos mėnesio antroje pusėje, pasitarę su Br. Vaivada, nutarėm tęsti „Prošvaistės“ leidimą. Susirinkome pas Stasį Žibėną jo tėviškėje, Biliakiemio kaime. Aptarėm visus reikaliukus, pakeitėm laikraščio pavadinimą ir pradėjom. Rugsėjio pradžioje pasirodė Vieningos Lietuvos Sąjūdžio leidžiamas keturių puslapių rotatoriumi spausdinamas „Laisvės keliais“. Laikraščiui medžiagą visi trys ruošdavom. Vienas iš mūsų, paprastai šeštadienį, eidavo pas Stasį, jo tėviškėn. Atspausdindavom rašomąją mašinėlę, rotatoriumi padaugindavom. Dalį tiražo į Uteną atnešdavom. Iš pradžių spausdinom 50 - 70 egzempliorių. Vėliau vis daugiau ir daugiau. 1945 metų vasario 16 dienos proga išleidom „Laisvės keliais“ 250 egzempliorių. Tai buvo 13- tas numeris. Man paskutinis. Daug vėliau sužinojau, kad „Laisvės keliais“ išėjo apie 20 numerių. Mano trejuokė: Teodora Patumstytė, Verutė Valytė ir aš platinom „Laisvės keliais“ Vyžuonų, Užpalių apylinkėse. Teodora - sena mano bendradarbė, dar iš „Prošvaistės“ laikų. Gyveno pas tėvus, Vyžuonų gatvėje. Spalio mėnesio pradžioje pradėjo mokytojauti Vyžuonų vid. mokykloje. Verutė gyveno pas Teodoros tėvus „ant buto“. Ji ateidavo pas mane, pasiimdavo laikraščius, perduodavo Teodorai, ir pasklisdavo „Laisvės keliais“ po Vyžuonų, Užpalių kaimus. Porą kartų naują numerį man į Uteną pristatė pats Stasys. Jis vokiečių laikais dirbo Policijos vado įstaigoje, todėl nesilegalizavo, gyveno tėviškėje pas tėvus. Tikėjo, kaip ir mes visi, kad galutinė, mums palanki, karo baigtis nebe už kalnų. Nedidelio ūgio, rudaplaukis garbanus, apvalaus, švelnių bruožų, moteriško veido. O rankos labai kietos. Sveikinantis kitą kartą taip spūstelėdavo, kad pirštai nutirpdavo. Ne eilinė savitvarda, šaltakraujiškumas ir velniška drąsa. 1944

-1945 metų rudenį, žiemą, persirengęs moterimi - senute, Stasys ateidavo į miestą. Ne kartą lankėsi ir pas mane. Pabarbendavo į virtuvės duris. Įeidavo palinkusi senutė su pintine rankoje. Pasisveikindavo „pagarbin-tu“; klausdavo motiną, ar mokytojas namie, atnešė kiaušinių (mokinių tėvai šelpdavo mokytojus produktais), sakė, kad jos anūkas - gimnazis-tas serga, mokytojas žadėjęs jo sąsiuvinius patikrinti. Nusivesdavau „se-nutę“ į kambarį, „sąsiuvinius patikrindavom“, pasišnekėdavom, aptar-davom visas naujienas ir išlydėdavau. Kartą manęs nerado, laukė iš gim-nazijos pareinant. Mama virtuvėje svogūnus tvarkė, rūšiavo. Visą valan-dą prašnekėjo apie įvairius moteriškus reikalus, darbus, kaip geriau per žiemą svogūnus išlaikyti. Mama nepažino, nesuprato, kad kalbasi su vy-riškiu. Tėvas iš karto pažino, labai barėsi, sakė, kad tokia drąsa nepatei-sinama, labai neatsakingai, vaikiškai žaidžiama savo ir kitų likimais. Tė-vas buvo teisingas. Sausio mėnesį karinis komisariatas pranešė Švietimo skyriui, kad asmenys, pradėję dirbti mokytojais po gruodžio 1 dienos, nebus broniruojami. Jauni vyrai vis dar kreipdavosi, rašydavo pareiški-mus. Švietimo skyriaus vedėju gruodžio mėnesį buvo paskirtas Balys Stasiulionis. Daug pareiškimų patenkindavo. Pažįstamiems, rekomen-duotiems asmenims patardavo pareiškimus rašyti ankstesne data ir pats įsakymą apie priėmimą rašydavo atgaline data - iki gruodžio 1 dienos. Balį Stasiulionį partizanai 1949 metų rudenį nušovė. Aš tuo metu buvau toli šiaurėje, lageriuos ir nežinau, kodėl, už ką jį nušovė. Iki 1945 metų vasario 22 dienos, iki mano arešto, B. Stasiulionis buvo tautinės orienta-cijos komunistas ir nėjo išdavystės keliu. Toks jis buvo iki mano arešto, o kas buvo vėliau, nežinau. Prabėgo vos keli mėnesiai ir paaiškėjo, kad mes nebuvo tinkamai pasiruošę dirbti konspiracinį darbą bolševiki-nio režimo sąlygomis. Vokiečių laikais, žinia, policijoj, saugume buvo daugiausia savi žmonės. Pogrindinės spaudos leidimas, platinimas tais laikais didelių rūpesčių nesudarė, ir pati konspiracija buvo labai jau, švel-niai tariant, paviršutiniška, neprofesionali.

Pagrindiniai tarybinio saugumo darbuotojai 1944 - 1945 metais buvo atėjūnai. Jie nežinojo, negalėjo žinoti, ką Jonaitis ar Petraitis vokiečių okupacijos metais veikė, ką, kaip, kur dirbo. Vis tik saugumas gavo ži-nių beveik apie kiekvieną asmenį, dirbusį tada atsakingesnį darbą Ute-nos įstaigose. Tokia tiesa. Pirmoji auka - Kazys Tamošiūnas. Jį suėmė 1944 metų lapkričio mėnesį. Buvo kalbos, kad Kazį suėmė už bendra-darbiavimą su vokiečiais, už darbą Arbeitsamte. Jautėm, kad mūsų „pa-rapijoj“ debesėliai kaupiasi. Br. Vaivada drauge su J. Lebedžiu (vėliau

VU profesorius) išvažiavo į Panevėžį. Mokytojavu mokytojų seminarijoje. Gruodžio mėnesį, prieš Kalėdas, saugumiečiai pasikvietė Vyt. Pakštą pokalbiui, teiravosi, kur jo brolis Mykolas (tarnavo policijoj), kokios nuotaikos vyresnių klasių mokinių tarpe. Pora valandų pašnekėję, atsiprašė už sutrukdyimą ir paleido. Vytautas po viešnagės saugume nerimavo. Antrą kartą pasikvietė, gali nebepaleisti. Vasario 18 dieną jis iš miesto pasitraukė. Palydėjau jį iki keliuko Nemeikščių link. Atsisveikinom lyg ir neilgam, kovo pradžioje ir aš žadėjau išeiti. Taip buvom susitarę. Mudviem daugiau šioje žemėje nebuvo lemta susitikti.

Po daugel metų, Atgimimui prasidėjus, sužinojau apie savo draugus, jų likimus. Taigi:

1. 1945 metų kovo 1 dieną (aš buvau jau suimtas) Stasys Žibėnas pasikinkė arklį, įsimetė į roges maišą grūdų ir, persirengęs moterimi, išvažiavo į Užpalius lyg į malūną, pagrindžio reikalais. Miestelio prieigose sutiko sribų būrelį. Klausė, kur važiuoja, liepė pavėžėti, keli susėdo į roges, ir visi patraukė į miestelį. Stribams pasirodė įtartina. Stasio nepaleido, liepė važiuoti sribų būstinėn - „sribarnion“. Stasys išsitraukė ginklą, porą jų nudėjo, bandė bėgti, bet automato kulkos pakirto. Keletą dienų gulėjo numestas „sribarnios“ palangėje. Kai papurto, pašvinko, įmetė į roges, pavėžėjo Vilučių pusėn ir vienoj pakrūmėj išmetė. Partizanai vieną naktį paėmė ir palaidojo Bekinčių kaimo kapinėse. Gaila, niekas neatsimena kapo vietos. Nebėra tų, kurie laidojo. Aktyvaus pasipriešinimo pradžioje žuvo viena iš energingiausių asmenybių.

2. Vytautas Pakštas, 1945.02.18 dieną palikęs miestą, prisiglaudė pas Stasį Žibėną ir jo tėvus. Neilgai čia gyveno. Stasiui žuvus, bijota, kad gali nušautą Stasį atpažinti, gali čia ir sribai pasirodyti. Tauragnų - Kuktiškių vieškelio pusiaukelėje yra Raistinių, Ryliškių, Kačiūnų kaimai ir pagarsėjusios tame krašte Krašunos pelkės. Šiose pelkėse, aplinkiniuose kaimuose, buvo įsitaisęs, laikėsi partizanų būrelis. Vadovavo būreliui Vytautas Petravičius - Benius iš Inkartų. Vytautas Pakštas, dabar jau Naras, ir atėjo pas Benių. Nespėjo Vytautas - Naras naujoje vietoje apšilti, užgriuvo sunkūs išbandymai. Kiauneliškio - Labanoro krašte jau nuo

1944 metų rudens veikė gausus 150 - 200 vyrų partizanų būrys. Palyginti netoli nuo Kiauneliškio geležinkelio stoties pagal partizaniškos veiklos kanonus yra labai gera vieta: sausa, smėlėta, retais beržais apaugusi aukštuma. Į visas puses geras matomumas - pro žiūronus ir vieškelis puikiai matosi. Šioje aukštumoje vyrai išsikasė keletą bunkerų. Nelaimės, rodos, niekas nežadėjo. Žiema jau traukėsi, dienos ilgesnės tapo.

Kovo pradžioje sargyba matė vieškelio važiuojančius. Sustoję, iš rogių išlipo keli vyrai, dairėsi į beržyną, rankomis mosikavo, kažką rodė aukštos link ir nuvažiavo. Matė, pamatė, o išvadų nepadarė. Niekur neišėjo, nepasitraukė, jokių įtarinėjimų, nieko aliarmuojančio. 1945 metų kovo 10 dienos rytą iš Utenos į Kiauneliškio stotelę traukinėliu nuvažiavo būriai enkavedistų. Apsupo beržyną. Visą dieną truko susišaudymas. Į pavakarę pagalbon atskubėjo kaimyniniai būriai, jų tarpe ir Beniaus būrys, kuriame buvo ir Naras. Atidengė ugnį iš užnugario ir privertė ruskelius pasitraukti. Atėję į beržyną, partizanai ragino iš bunkerių išeiti ir kartu pasitraukti. Šaukė vardais, slapyvardžiais, o bunkeriai tylėjo. Bandymai prieiti prie užmaskuotų šaudymo angų baigėsi liūdnai. Pasigirdo šūviai, ir keli vyrai buvo sužeisti. Turbūt galvojo, kad provokacija, kad atsivedė anksčiau suimtuosius ir jų lūpomis bando iš bunkerių išvilioti. Kitą rytą iš Utenos atvažiavo papildomi daliniai, be įprastinės ginkluotės, atsivežė minosvaidžius. Atėję pagalbon partizanai, matydami, kad jėgos labai nelygios, pasitraukė. Kareiviai visą pusdienį minomis daužė, malė, visą aukštumą suarė, išrausė. Tik keletui pavyko išsigelbėti. Beveik visi žuvo. Vieni nuo kulų, skeveldrų, kiti dūmuose, ten bunkeriuos, užduso, tretį patys susisprogdino. Žuvo apie 83 vyrus. Atvaryti žmonės daugumą jų iš bunkerių ištraukė, suvertė į roges, o dalis, matyt, čia liko amžinam poilsiui. Surinktus nuvežė į geležinkelio stotį, sumetė į platformą ir nuvežė Švenčionėlių link. Sako, į kokią pelkę, akivarą sukišo...netoli (5 km) Cirkliškio dvaro. Stovi ten pasviręs paminklinis kryžius ir liudija, kad kažkur čia guli ir laukia „teismo dienos paskutinės“.

3. Po to buvo 1945 metų vasara. Birželio 17 dieną į Biliakiemio kaimą „tarnybiniais“ reikalais atėjo Benius (Vytautas Petravičius) ir Naras. Vienoj troboj jie sėdėjo, šnekėjosi su gospadoriumi. Pasigirdo sutartiniai, išpėjamieji šauksmai, kad sribai pasirodė. Vos spėjo iš trobos išbėgti. Bėgo klojimo link. Už klojimo dilgėlėmis ir aviečiais užaugęs alksnynas. Keli žingsniai beliko iki klojimo. Pasigirdo automatų serijos. Naras spėjo į alksnyno tankmę įsmukti, o Benius sukniubo. Vakare, kai sribai išsinešdino, žmonės rado Benių pakluonėje begulintį. Krūtinė kulų suvarpyta, subadytas, suknežintas veidas nebe veidas - kraujo juodai rausvi krešuliai ir mėsgaliai. Stasio Žibėno brolis Juozas sukalė karstą, kaimo kapinėse palaidojo, apraudojo, poterį sukalbėjo. Juozas pasakojo, kad karstą leidžiant į duobę, atskridusi gegutė labai gaudžiai kukavo.

4. Tą, 1945 metų vasarą Utenos - Kuktiškių - Tauragnų trikampyje veikė Šarūno rinktinė. Rinktinės vadas Vladas Mikulėnas - Liepa gimė

1917 metais. Baigė Utenos gimnaziją 1937 metais, vėliau buvo Karo mokyklos kariūnas aspirantas. Studijavo Kauno Vytauto Didžiojo Universitete, baigė medicinos fakulteto penkis kursus. Jo pavaduotojas Vytautas Pakštas - Naras. Biliakiemio kaime, Juozo Adomaičio klojime, buvo įsirengę bunkerį su išėjimo anga klojimo pakraštyje iš lauko pusės. Išdavikas įskundė, pranešė. 1945 metų gruodžio 1d. sribai klojimą apsupo, padegė sukrautus šiaudus, šieną. Bunkeryje buvo Liepa ir partizanai Algirdas ir Jurgis Katinai. Visi jie žuvo, visi jie Utenos gimnazijos auklėtiniai. Palaidoti Biliakiemio kapinėse. Sesuo brolio Vlado Mikulėno - Liepos palaikus dar anais, tarybiniais laikais, padedant to meto Utenos miesto Vykdomojo komiteto pirmininkei Elenai Pakalnytei, perkėlė į Utenos kapines - palaidojo savo giminės kape.

5. Žuvus Liepai, Šarūno rinktinės vadu tapo Vytautas Pakštas - Vaidotas, buvęs Naras. Kasmet rinktinės gretos retėjo. Kiekviename valsčiuje - saugumo kariuomenės dalinys, Utenos visas 137-as pulkas, o dar sribai, provokatoriai ir kitos įvairaus plauko menkystos. Vaidoto bendražygių gyvųjų tarpe, atrodo, nebėra. Visa, ką žinome, labai nedaug. Tai pasakojimai iš antrųjų, trečiųjų lūpų.

Partizanams daug padėjo moterys, mergaitės. Partizanų būriai vienas su kitu, su mieste legaliai gyvenančiais pasipriešinimo dalyviais, susižinodavo, susirišdavo per moteris ryšininkes. Šarūno rinktinėje viena iš ryšininkių buvo Kačiūnų kaimo mergaitė Natalija Deveikytė. Turbūt, nieko nuostabaus, kad Vytautas ir Natalija, jie Vaidotas ir Vaidilutė, abu jauni, vienas kitą pamilo. Kunigas juos sutuokė, atšoko galbūt partizaniškas vestuves. Prabėgo metai. Vaidilutė pasijuto nėščia. 1951 metų balandžio pradžioje Šnieriškių bunkeryje pagimdė sūnų. Partizanus remianti Kačiūnų kaime gyvenanti Bartašiūnų šeima sutiko pagelbėti: nuvažiavo į Šnieriškes ir pasiėmė trijų parų kūdikį. Kuktiškių medicinos punkto vedėja, taip pat prijuočianti, šeimnininkės medicininėje kortelėje atgaline data padarė įrašą, kad ji nėščia. Įrašė medicininę pažymą, kuria remdamasis, Kuktiškių apylinkės Vykdomasis komitetas išrašė gimimo liudijimą. Kūdikis buvo išgelbėtas, įteisintas. Vaidotas išsilaikė iki 1951 metų pavasario. Vos savaitė praėjo nuo sūnaus gimimo. Tą patį balandį, tam pačiam Šnieriškių bunkeryje Vaidotas su Vaidilute žuvo. Po keturių dienų Napriūnų kaimo apylinkėse žuvo dešimt partizanų. Jie visi (ir Vaidotas su Vaidilute) gulėjo Utenos milicijos kieme. Vėliau visus dvylika sumetė duobėn Rašėje, netoli masinio žydų sušaudymo vietos. Šitoj duobėj, kvapą gniaužiančioj lavonų krūvoj, mergaitė - sesuo ieškojo savo

brolio. Pajudino Vaidilutės kasą, o kasa jau atšutus. Rankoj paliko ne vien kasa - ir skalpo dalis. Sesuo vertė gleivėtus kūnus, kilnojo juos, žvelgė į jų sudarkytus veidus. Atpažino, surado brolių, bandė iš krūvos ištraukti. Čia prie duobės ją stribai ir užklupo, suėmė. Ir čia nieko ypatingo - įprato ir mergaitės prie pūvančio lavono prisiliesti. Motinos, seserys nebeverkdamos: verkti nebuvo kuo - ašara nudžiūdavo, nespėjusi skruostu nuriedėti.

6. Aštuonios vasaros ir aštuonios žiemos kruvinos buvo. Daug mano bendraamžių, su kuriais kartu mokiausi, sumetė į žvyrduobes, pabalius. Netoli Dauniškio ežero yra senos rusų kapinės. Tolimam jų pakrašty, pakriaušy, prie ežero, stribai suversdavo į duobes žuvusius, iš aikščių, milicijos kiemų, palangių surinktus, sumaitotus, papurtusius kūnus. Daug ten duobių per keletą metų iškasta. Dauguma ten sumestų bevardžiai. Laikas ištrynė jų vardus, nedaugelis liko žmonių atmintyje. Yra ten kryžius, skirtas visų atminimui, ir koplyčia ten statoma visiems visiems atminti. Koplyčios fundatorius - JAV gyvenantis žemietis Aleksandras Žemaitis. Yra ten ir įvardintų kryžių su žuvusių vardais. Prie vieno jų ateinu, pastoviu... 1943 - 1944 metų žiemą, pavasarį kartu su manimi kooperatyvo buhalterijoje dirbo blondinas, paslaugus, švelnių bruožų vaikiną. 1944 metų liepos mėnesio pradžioje kartu su juo vežėm į kaimą, į Galelius, radijo aparatus, akumulatorius, o rudenį jis mokėsi gimnazijos VII klasėje... Dabar stovi lietuviškas kryžius ir saugo ramybę ir rimtį jauno žmogaus. Prie kryžiaus prigludusios juodos raidės: „Amžiną atilsį Napalys Valančiūnas 1926 - 1949“. Žuvo Vyžuonų miškelius, prie Nollėnų kovo mėn. 24 d. Taip ir norisi pašaukti poeto - kalinio Cibulskio žodžiais: Napaliuk, Napaliuk, „neilgai neilgai Tau žaliavo beržai, neilgai Tau žydėjo gegužis“.

Tokia artimų bičiulių - bendražygių lemtis.

Lemtie, o man ką tu žadi? Jinai man dar daug ką žadėjo...

1945 m. vasario mėn. 22 dienos ryte saugumiečiai darė kratą Teodoros Patumšytės tėvų namuose. Gimnazijoje popietinė pamaina. Vienos pertraukos metu mokytojų kambaryje pasirodė du saugumiečiai. Pasiteiravo manęs ir, jų lydimas, išėjau. Kieme rogės. Važiuojame vakarėjančio miesto gatvėmis. Saugumas buvo pulk. Mumiko name, Maironio gatvėje. Dabar šis namas labai pasikeitęs. Nepažinti. Priestatas visą Mumiko namą apžiojęs. Tik rūšys likęs tas pats...ir langelis. Man velniškai pasi-

sekė: vos įžengęs į saugumo rūmus, koridoriuje pamačiau bestovinę sėmėgą apsilvilkusią Teodorą. Ji aiktelėjo mane pamačiusi. Stribas Barboriukas (jo pravardę vėliau sužinojau) paskubomis, keikdamasis, ją stumte įstūmė į kambarį. Tai buvo paskutinis mudviejų susitikimas - pasimatymas. Liko man visam gyvenimui įvaizdis: sėmėguota, apsigaubusi skara, akyse ir lūpose sustingusi nebaigta dejonė...

Vaikštinėjo po kambarį vienas iš tų, kurie paėmė mane iš gimnazijos. Užstalėje majoras, pirmasis tardytojas, visi pirmieji atmintin įstringa. Pasodino mane atokiai nuo stalo. Keletą minučių tylėjo, žiūrėjo į mane, atsistojo, prisiartino ir pagaliau prašneko: „Gal negaišim laiko...Teodorą pažįsti? Veroniką pažįsti? O gal ir šį lapelį pažįsti?“ - kyštelėjo man akysna prieš keletą dienų išleistą „Laisvės keliais“ 13-tą numerį. Prasi-dėjo jau daugelio autorių aprašytos saugumo kabinetuos ir rūsiuos gimstančios nekasdieniškos istorijos. Nieko nauja čia neprigalvosi. Visur tie patys saugumiečiai, ta pati mokykla, tie patys tardymo metodai ir tos pačios įtikinėjimo, poveikio priemonės. Dar kartą, deja, tenka pripažinti, kad nebuvom tinkamai pasiruošę. Daug diletantizmo ir lengvabūdiškumo būta mūsų darbe. Kratos metu Veronikos knygoje rado Teodoros rašytą raštelį, kad nueitų pas mane, paimtų laikraščius. Neįtikėtina! lengvai, paprastai saugumas mus visus tris suėmė. Naktys tardytojų kabinetuose, dienos rūsyje - žmogus prie žmogaus, tardomi, visi „glostyti“, vieni daugiau, kiti mažiau. Oro trūkumas, ir tas pats pikantiškais kvapais prisotintas. Į lauką neišleidžia. Kampe kibiras, visada pilnas, prie kibiro šlapia, pažliugę. Visa tai pajvairina, o gal užbaigia, jau minėtas Barboriukas ir jo draugelis, aukštesnis, tamsaus, juodo gymio. Vadino jį, be-roads, čigonu. Abu ekstra klasės sadistai: savaitę pabuvęs, žmogus šlapalu ir šūdėliu kiaurai pasmirsta. Smirdalas po tardytojo kabinetą sklando, tardytojo darbinę nuotaiką smukdo, ir parankiniai be didelio entuziazmo prie tavęs, vargšelio, prisiliečia. Tokius pasmirdėlius į kalėjimą išlydi. Iš ten apipraustus, dezinfekuotus atsiveda. Pirtim kalėjimas prasideda. Palaima šiltu vandeniu apsiprausti. Tik to vandens nedaug, ir kai kurios kūno dalys nemėgsta stipresnio prisilietimo. Dezinfekcinę kameroj drabužius pakaitina. Daug gyvių buvojau privisę. Mus visus į 16-tą kamerą, antram aukšte, sugrūdo. Daug žmonių sukišta ir vis tik, palyginus su saugumo rūsiu, komfortas. Kameroje keletą pažįstamų radau: Algirdas Goda, Vytautas Juodvalkis, B. Stasiulionio atgaline data įdarbinti pradinį mokyklų vedėjais, Julius Tamošiūnas (Kazio brolis) moksleivis, da-

bar gyvenantis Kaune, pagarsėjęs lietuviškos periodikos kolekcionierius. 16 - toj kameroj neilgai buvau, bet ir per tą trumpą laiką spėjau artimai susipažinti su Mečislovu Laumeliu. Labai simpatiškas, inteligentiškas žmogus. Grįžus iš lagerių, mama pasakojo, kad M. Laumelis buvo paleistas, kad užėjo, pasakojo apie mane, o dar po dešimties metų sutikau Mečislovo sūnų, berods, jo vardas Andrius, pasakojo, kad tėvas mirė, plaučių vėžys pribaižė. Po poros savaitių mane perkėlė į 9 - tą kamerą. Joje senukas silpnaprotis. Beveik vienas buvau. Nuobodžiauti ilgai neleidavo. Naktiniai pasivaikščiojimai, tardytojui pasiilgus, išsikvietus. Be įprastinių klausimų „iš ko gavai, kur spaustuvė“, pradėjo klausinėti apie nacionalistinę veiklą Utenoje vokiečių okupacijos metais. Kas redagavo, spausdino, platino „Prošvaistę“. Sakiau, kad tuo metu Utenoje negyvenau ir nieko konkretaus nežinau. Ir vėl tardytojui į talką parankiniai. Yra tokia vieta kalėjime, karceriu vadinama. Belangė patalpa ten, koridoriuje, žemiau, laipteliais nusileidus. Betono grindys ar tai vandeniui, ar tai dumbliui pasemtos. Nakčiai lentgalį įmeta. Iš tardytojo sugrįžus, ne į 9 - tą, į karcerį įmesdavo penkiom parom, savaitei, visaip būdavo. Kartą prasivėrė karcerio durys, prižiūrėtojas padavė sauja saldainių - ledinukų, sako, buvau pas tėvus, jie sveiki, gyvi, tave sveikina. Durys užsidarė, raktai sužlegėjo. Iš kur jis mane, mano tėvus pažįsta? Vėliau, lageriuos girdėjau, kad Utenos kalėjime buvo vienas savas prižiūrėtojas...suėmė, nuteisė.

Birželyje nauja banga užgriuvo. Pasirodė naujas, dar nematytas tardytojas majoras Isajevs. Klausimai nauji. Ką žinau apie „Kęstučio“ organizaciją. Prisikasė...Po kelias naktis trukusio įtikinėjimo aš nebesugebėjau paneigti savo priklausymo „Kęstučiui“, tik vis tvirtinau, kad „Kęstutis“ ne karinė, o grynai demokratinė - politinė organizacija, turėjusi tikslą politinėm - demokratinėm priemonėm atstatyti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Jie šaipėsi, kvatojo: „Da, Vaivada, Kaliatka - ėto diplomaty“, o aš tvirtinau, kad Kaletkos nepažįstu, kad iki mano arešto „Kęstutis“ karinių struktūrų, dalinių neturėjo. Aš, kvailiukas, galvojau, kad tai lengvinanti aplinkybė. Pasirodo, priešingai - sunkinanti. Praėjo dar kelios dienos ir apie Br. Vaivadą pradėjo klausinėti. Sakiau, kad jis 1944 metų spalio mėnesį iš Utenos išvažiavo ir nebuvo su juo daugiau susitikęs. Tada priminė - klausė, kas buvo praeitą rudenį pasitarime pas Br. Vaivadą (tikrumoje pasitarimas buvo pas St. Žibėną Biliakio kaimu). Neigiau dalyvavimą. Suvedė į akistatą su Drazdausku. Jį pažinojau

tik iš matymo. Pogrindžio veikloje nebendravome. Drazdauskas sakė girdėjęs iš kažko (minėjo pavardę, bet neatsimenu), kad aš buvau pasitarime pas Br. Vaivada, jo bute. Jautėsi, kad saugume didelis sujudimas, yra naujai suimti. Mat atvestas į saugumą ilgai lauki savo eilės pas tardytoją - stovi veidu į sieną ir girdi kažką įveda, kažką išveda. Dar praėjo kelios dienos, suvedė mane į akistatą su St. Žibėno motina. Akistatos metu Stasio motina sakė, kad amžiną atilsį Stasiukas namuose su manimi nesusitikdavo, sakė manęs ji nepažįsta. Sužinojau, kad Stasio nebėra gyvųjų tarpe. Kaltinamojo išvado rašoma, kad buvo akistatos Puslio su Vaivada, Puslio su Pakštu. Netiesa, akistatos su Vaivada nebuvo, o Vyt. Pakštas išvis nebuvo suimtas, jis partizanavo. Turiu kaltinamosios išvados, karinio Tribunolo nuosprendžio kopijas. Sužinojęs, kad Stasio Žibėno gyvųjų tarpe nebėra, su tardytoju Isajevu „geruoju“ sutarėm, kad aš - „Laisvės keliais“ redaktorius, kad abu su Stasiu spausdinom, platinom. Taip prabėgo birželio mėnuo. Liepos mėnesio 15 dienos rytą išvedė mane iš kameros „s veščiami“. Kalėjimo kieme mane pasitiko trys automatininkai. Už nugaros ant rankų uždėjo antrankius. Vienas priekyje, du už nugaros, ir pirmą kartą išgirdau: „šag v pravo, šag v lievo sčitaetsa pabegom“ ir t. t. Anoj pusėj ežero saulė jau aukštai pakilus. Giedras, šiltas vasaros rytas. Kareiviai neskubino, ėjo palengva Maironio, Basanavičiaus gatvėmis. Pro senąją paštą ir pro savo namus ėjau. Mama jau atsikėlus, prie šulinio veleną suka, vandenį semia. Graudu. Norėjosi, kad atsigręžtų, kad dar kartą pamatyčiau ir kartu bijojau...geriau, kad nematytų. Ties Palangos gatve sutikau į miestą einantį Vyt. Pakšto brolių Balį. Vedė mane ne šaligatviu - viduriu gatvės. Ties posūkiu į geležinkelio stotį sustabdė. Akis raiščiu užrišo. Dar pavedėję, paguldė kažkur šalia vandens bokšto, girdėti čia pat vandens šniokštimas. Po kokio pusvalandžio pasigirdo triukšmas, šauksmai: „nelzia, nelzia“. 1956 metais grįžęs, sužinojau, mama pasakojo, Balys Pakštas tėvams pranešė, kad Gediminą į stotį nuvarė. Mama buvo atėjusi, norėjo maisto paduoti. Nepriėmė, nuvarė. Atėjo traukinys iš Panevėžio pusės. Pasodino mane į priekinio vagono vieną kampą, dar kartą patikrino raištį ant akių, ar gerai laikosi, girdėjau į kitus kampus sodina, ir vis rėkia: „molčat, nerazgovarivat“. Nesupratau, į šį vagoną du ar tris pasodino. Į kitus vagonus irgi sodino, girdėjosi ten, lauke, rusiška kalba vis tas pats „molčat“. Sėdėjau labai vargingai, nepatogiai. Antrankių nenuėmė, riešus veržė, rankų pirštai tirpo. Švenčionėliuose, keleiviams išsivaikščiojus, ir mus po vieną išlaipino.

Nurišo raištį, pavedėjo per vieną, antrą, trečią bėgių porą stoties pastato link, vėl akis užrišo, dar pavedėjo ir liepė gulti ir, svarbiausia, tylėti. Prašiau sargybinių antrankius palaisvinti, priėjo, truputį atleido, pirštus galėjau judinti, rankų tirpimas atslūgo. Girdėjau čia pat, greta, gulinčių šnaresį, palei veidą mūsų zirzimą. Rankos surakintos, muisčiausi kaip narti kumelaitė - musės, bimbalai vis įkyresni darėsi. Po valandos, kitos netoli gulintiems riktėlėjo „stavai, pošli“; ir mane bakstelėjo batu, pakėlė ir nuvedė. Netoliese žmonių klegesys, trepsėjimas, šauksmai, kaip visada, keleiviniam traukiniui atėjus. Už pažastų į vagoną įstūmė. Vilniuje panašiai kaip Švenčionėliuose. Keleiviai išlipo, vagonai ištuštėjo, nurišo raištį ir išvedė. Jau girdėta „šag v pravo...“ ir Vilniaus gatvės. Pažįstamos. Sodų, Pylimo, Uosto ir dar nepažįstami saugumo rūmai. Pastatė prie sienos, nusigręžk, nesidairyk. Po valandėlės pravėrė duris, „eik“ - išgirdau. Girgžtelėjo durys - vienos, antros. Už jų erdvus kambarys. Viršila raudonais antpečiais, stalas, telefonas, prie sienos keletas kėdžių, prie kitos - visa eilė spintelių, panašių į tas pirtyje drabužiams susidėti, tik aukštesnės, siauresnės. Nuėmė antrankius, atidarė vienos spintelės duris, ramiai žmonišku balsu pasiūlė užėti į „boksą“, liepė tylėti ir užtrenkė duris. Vos vos įsispraudžiau. Palengva rankas judinau, rankos palei riešus mėlynais žiedais žieduotos - labai jau suveržtos buvo. Kiek laiko ten tūnojau, gal valandą, gal ilgiau. Laiko bėgsmas kameroje, tardytojo kabinete, karceryje vis kitaip suvokiamas. Girdėjau durų varstymą, kažką dar į spintelę įgrūdo, ne šalia manęs, toliau. Pagaliau duralės atsivėrė. Krata. Kratė, kaip iš laisvės tik ką paimtą. Nusirenk. Rankas pakelk, nuleisk, pritūpk, prasiskėsk, prasižiok... Kiekvieną drabužį, kiekvieną siūlą pro pirštus perleido. Ilgai palatą čiupinėjo, mat žieminis, su vatalinu, ir tarbelę išvertė, o ten tik pora apatinių baltinių, pajuodusių, labai užnešiotų ir nežinau, ar aš kada nors juos įduosiu - grąžinsiu mamai, kad išskalbtų, kad skalbdama dar kartą apsiverktų. Batų raišteliai seniai išvarstyti, kelnų, švarkelio sagos seniai išpjaustytos ir diržas paimtas. Apsirengiau, susirinkau savo turtą ir išvedė. „Rankos už nugaros“, - priminė. Ėjome apytamsiu pirmo aukšto koridoriumi, leidomės laiptais žemyn, o ten „NKGB vnutreniaja tiurmą“. Pasitiko geležiniai grotuoti vartai ir požemio tvaikas. Budintis atrakino vartus, iš atlydėjusio paėmė kortelę, atsivertė savo žurnalą, surašė anketinius duomenis, priėmė naują įnamį ir paspaudė mygtuką. Koridoriaus gilumoje pasirodė prižiūrėtojas. Vesk į 23- čią. Praleido mane į priekį, rankos už nugaros,

koridoriaus pakraščiu numeruotos geležinės durys, jose duralės, vadina-
mos „kormuške“. Už posūkio 25- ta, 24-ta ir maniškė 23-čia. Atrakino,
įleido ir užrakino. Plūstelėjo aitraus, gaižaus kvapo gūsis į veidą. Išbu-
vus lauke, gryname ore beveik visą dieną labai jaučiasi išmatų, pelėsių,
prakaito kvapais prisodrintas kameros oras. Prietema. Priešais duris, aukš-
tai paluby, langas, tik šviesos nedaug praleidžia. Kameros vidury du vy-
rai, švarkus ant pečių užsimetę. Susipažįstam. Stasys Tamoševičius, siu-
vėjas, ir Silvestras Cibavičius, ketvirto kurso studentas - medikas. Abu
vilniškiai. Savaitė kaip suimti. Grįžęs iš lagerių, Cibavičių Utenoje suti-
kau. Utenoje gyveno, dirbo Saldutiškio medpункte. Buvo Magadano apy-
linkių lageriuose. Ten sutiko uteniškę V.K., vedė, grįžo į Uteną. Mirė
1984 metais. Kamera maždaug 2 x 3,5 m, grindys medinės, pora tabure-
čių ir kibiras „paraša“. Lauke vasara, šilta. Čia drungna, vėsu. Mano nauji
draugai vasariškai apsirengę, gatvėje suimti. Sako, naktį miegoti šalto-
ka, dažnai pabunda. Namiškiams pranešimus, kur kalinami, jau pasiun-
tė, bet ryšio su jais dar nėra. Laimei, švarkus turi, juo pasikloja ir apsi-
kloja. Susitikus su naujais, neseniai suimtais, visada vienas ir tas pats
klausimas. Kas naujo pasaulyje? Aš jau penki mėnesiai valdiškuos na-
muos. Ne aš - jie pasakoja naujienas. O jų daug per šiuos mėnesius pri-
sirinko. Karo baigtis, įvairios baigties smulkmenos, konferencijos, įvy-
kiai Lietuvoje. Taip bešnekučiuojant ir vakaras atėjo. Užsidedė lemputė.
Koridoriuje žlegesys. Vakarienę dalina. Duryse atsidarė langelis „kar-
muškė“. Prižiūrėtojas pažiūrėjo keli čia esame. Kiekvienam davė dube-
nėlį miežinės sriubos ir šaukštą priedo. Sriuba man buvo labai skani, bet
labai labai nedaug. Visą dieną nevalgęs. Nuo birželio pradžios tik kalėjimo
daviny, dažnai karcerinis. Motina ateidavo prie kalėjimo vartų, pa-
stovėdavo eilėje ir pareidavo su krepšeliu atgalios. Sakydavo jai: „nėra,
uždrausta“. Indų, šaukštų kameroje nepalieka. Pavalgius juos surenka.
Po vakarienės prasideda visų kamerų durų varstymas. Leidžia į tualetą.
Išleidžia ir mus. Kibirą išnešam. Sugrįžę vėl šnekučiuojamės. Cibavi-
čius pasakoja apie Hitlerio, Gebelso mirtį, apie Čerčilio pasitraukimą ir
visas kitas tų dienų įdomybes. Norisi parūkyti. Draugai nerūko ir neturi.
Paskutinį kartą rūkiau, kada iš karcerio į 9-tą sugrąžino. Mūsiškis prižiū-
rėtojas, pravėręs vilkelį, degančią cigaretę įmetė. Pasigirsta beldimas į
duris ir įsakymas „otboj“ - 22 valanda. Ryte, šeštą valandą „padjom“.
Rytinė ruoša, leidžia į tualetą. Išnešam kibirą. Mūsų nedaug, tik trejetas,
ir valgio suvalgom nedaug, stengiamės kibiru kameroje nesinaudoti. Pus-

ryčiai. Šlapios, suzmekusios duonos gabalas visai dienai, du gabaliukai cukraus ir šilto, drumzlinio vandens - kavos samtis. Ant vienos taburetės išbraižyta šaškių lenta. Šaškės - šachmatai iš duonos sulipdyti, pusė jų dantų pasta pabalintos. Taip laiką trumpinant, šaškes bestumdydami, ir šachmatininkai visi esam maždaug vienodo lygio. Vilniškiai pas tardytoją per visą savaitę tik vieną kartą buvo apsilankę. Sakosi, kad dar dorai nežino, už ką suimti, kuo kaltinami. Jiems dar tik pirmos dienos ir sunku apsiprasti su mintimi, kad greit nebeišeis. Jie, ypač Stasys, dar viliasi, kad klaida, kad nesusipratimas, kad išleis. Lengviau gyventi, kada viltis neužgesusi, nors jinai dažnai tik viltimi ir palieka. Kada mane pajudins? Kokios staigmenos tyko manęs čia, saugumo rūsiuose? O dabar pasivaikščiojimo laukiam. Išveda dešimčiai minučių. Ne kasdien turbūt lyja, o gal audra - mes nei debesėlio, nei saulės nematom, ir gatvės triukšmas mūsų nepasiekia. Rūmų vidiniame kieme įrengta šeši gardai: viduriu takas, trejos drelės iš dešinės, trejos iš kairės. Įleidžia į kokių 8 kvadratų gardą. Gardo sienos aukštos - keturiamestrinės lentos. Matai lopinėlių dangaus, nei lapo, nei žolės, jokios žalumos. Kartą per savaitę, grįžę iš pasivaikščiojimo, būtinai randam kamerą sujauktą, visus skudurėlius išmėtytus, suverstus. Vis ieško ir ieško. Tai irgi viena iš priemonių žmogaus psichikai palaužti. Lauke neilgai pabūni ir to gyno oro, rodos, nedaug prisikvėpuoji, bet kiekvieną kartą sugrįžęs pajunti tą skirtumą, kokioj patalpoj mes paros 24 valandas praleidžiam. Kas dešimta diena veda į dušą. Saugume pirties nėra. Duše nusiprausti skirta penkiolika minučių. Duoda gabalėlį muilo. Vanduo šiltas. Dušo, kaip ir pasivaikščiojimo, visada laukiam. Pietums dubenėlis tos pačios miežinės sriubos ir kaušelis tirštesnės sriubos - košės. „Meniu“ kaip restorane - keičia: avižinė, žirninė, o kartais ir bulvinė. Alkanam pajuodusių, neluptų bulvių tyrelė - skanėstas. Pajvairina kartais sūrios, pašvinkusios žuvies gabalėliu. Tokios dienos, pilkos, nuobodžios, viena paskui kitą. Silvestras savaip poetą prisimindavo: „slenka dienos liūdnesnės kasdieną, graudindamos kalinio širdį ne vieno“. Daug posmų atmintinai tada mokėjau. Poeziją mėgau, ir madinga buvo geresnį posmą padeklamuoti. Draugams, be įprastinių Brazdžionio, Miškinio, padeklamavau Binkį, Salomėją Nėrį. Taip, taip, ir Nėrį - „Lietuva...akim tyliųjų ežerų...Tavęs man begaliniai gaila“. Kartą prižiūrėtojas ir man padavė blanką - pranešimą užpildyti, adresą užrašyti, artimiesiems pranešti, kur esu. Vilniškius artimieji surado, pradėjo siuntinius gauti, ypač dažnai Stasiui žmona, gyvenanti Vilniuje,

atnešdavo. Stasys kartą siuntinyje rado pora pakelių cigarečių. Mane dažnai pavaišindavo. Liepos pabaigoj, po vakarienės, prie mūsų kameros sužvango raktai, prižiūrėtojas paklausė, kas „na bukvu P.“ Atsiliepiu. Pavardę pasakiau. Išvedė. „Rankos už nugaros, nesidairy“. Pro geležinius požemio vartus išėjau, lipom į pirmą aukštą, į antrą, į trečią, čia į dešinę. Prie vienu durų liepė sustot. Lydintis, pravėręs duris, paklausė ir liepė man įeiti. Kambario gilumoj už rašomojo stalo sėdėjo tardytojas. Parodė taburetę, esančią tolokai nuo stalo. Atsisėdau, o tardytojas stumdė stalčius, savus popierius vartė, kilnojo, o aš laukiau, dairiaus. Kabinetas didelis, aukštas, baldų nedaug: rašomasis stalas, keletas kėdžių, spinta stiklinėm durim ir seifas, plasteliniais antspaudais pamargintas. Priesistatė. Jis, vyr. tardytojas Zavirilinas, ves mano bylą. Kvota prasidėjo anketinių duomenų patikrinimu - patikslinimu. Pavardė, vardas, tėvavardis, gimimo metai ir t. t.

-Pretenzijų turite Utenos vestai kvotai?

-Turiu.

-Gražinsime į Uteną.

-Jeigu taip, pretenzijų neturiu.

Šyptelėjo, - jei ne, tai ne, tuo geriau.

Vartaliojo Utenoje rašytus protokolus, šį tą klausinėjo. Taip ir baigėsi pirmasis tardymas Vilniuje, saugume, pirmoji pažintis. Po poros savaitių vėl „na bukvu P.“ Šį kartą klausinėjo apie „Kęstučio“ karines struktūras. Aš, kaip ir Utenoje, tą patį kartojau, kad apie karinius štabus, ginkluotus būrius nieko nežinau, nieko apie juos negirdėjau.

-Kaipgi taip, apskrities štabo narys, nelegalaus laikraščio redaktorius ir nieko nežinai?

-Štabo nariu nebuvau. Štabo sudėties nežinau.

-Siusime į Uteną, tegul ten aiškinasi.

-Ką pažįsti iš šių žmonių: Vaivada, Stasiūnas, Kvartūnas, Maželis, Žvirblis?

-Pažįstu Vaivadą. Kiti nepažįstami, jų pavardes pirmą kartą girdžiu.

-Ką žinai apie Jušką, Karalių, Eidimtą?

-Jų nepažįstu.

(Liudas Dambrauskas savo „Gyvenimo akimirkose“ 11., 294 - 295 psl., mini Eidimtą, išdavusį jų grupę). Taip iki vidurnakčio vien apie karines struktūras, karinę veiklą. Aš - negirdėjau, nežinau ir vis primenu, kad mane suėmė vasario 22 dieną ir apie įvykius, veiklą po šios datos nežinau.

Grįžtant atgal, leidžiantis laiptais, prižiūrėtojas ar užsižiopsojo, ar nepastebėjo, žodžiu, nepastatė manęs prie sienos, ir aš priešais save pamačiau lipant į trečią aukštą Br. Stasiūną. Atrodė jis labai suvargęs, veidas, paakiai papurtę, matėsi, kad jam labai sunku lipti laiptais į viršų, labai sunku kvėpuoti, stipri astma - dusulys jį kankino. Aš jį tik iš matymo pažinojau, asmeniškai nebuvo pažįstami. Jis manęs, aišku, irgi nepažino.

Dar du ar tris kartus vedė mane pas tardytoją. Klausinėjo vis apie tą patį, vardina vis naujas pavardes: Kaletka, Senkevičius, Sirgedas. Jų nė vieno nepažįstu. Šį kartą apstumdo, apdaužo, tiesa, ne taip kaip Utenoje, ir grasi-na akistata. Aš ir pats reikalauju akistatos. Akistatų nebuvo. Apie „Laisvės keliais“ nebeklausinėja. Redaktorius suimtas, pagrindinis bendradarbis St. Žibėnas žuvęs. Akivaizdu, kad juos ne „Laisvės keliais“ šiuo metu domina... juk daugybė naujų pavardžių...

1945 metų spalio pabaigoje pas tardytoją Zaviriliną į jo kabinetą įveda Br. Vaivada, Br. Stasiūną, F. Kvartūną ir mane. Trys kariškiai - karininkai, pagyvenę žmonės, ir aš, prieš ketverius metus dar sėdėjęs gimnazijos suole. Remiantis Rusijos Federacijos Baudžiamojo kodekso 206 straipsniu, tardymas baigiamas. Tardytojų nutarimu mes, visi keturi, esam „Kęstučio“ organizacijos Utenos apskrities skyriaus vadovai. Mūsų bylos sujungtos į vieną (Nr. 4681) ir siunčiamos kariniam Tribunolui. Tardymo užbaigimo procedūra truko neilgai, gal kokias dvi valandas. Visų tardymo protokolų neskaitė. Perskaitė kaltinamosios išvados kaltinamąją dalį, kuo kiekvienas esame kalti: Br. Vaivada - Utenos skyriaus štabo viršininkas, Br. Stasiūnas - štabo informacijos skyriaus viršininkas, politinis patarėjas, vokiečių okupacijos metais leistos „Prošvaistės“ redaktorius, F. Kvartūnas - jo namuose konspiracinis butas, kuriame vykdavo karinių dalinių vadų (Kaletka ir kt.) pasitarimai, juose dalyvaudavo ir buto šeimininkas. G. Puslys - leido, redagavo, platino „Kęstučio“ organizacijos Utenos skyriaus nelegalų laikraštį „Laisvės keliais“. Pasibaigė 1945 metų vasario 22 dieną prasidėjęs tardymas, žiauriai sujaukęs daugelio žmonių gyvenimus. Po trijų - keturių dienų Br. Vaivada ir Br. Stasiūną atkėlė į mūsų 23- čią kamerą. Neilgai buvome kartu - dvi paras. Mus visus bendrabyliaus iš kamertų išvedė, dar keletą žmonių iš kitų kamertų ir „juoda varnele“ į Lukiškių kalėjimą išvežė.

Lukiškės. Garsenybė dar nuo Rusijos imperijos laikų, ne Utenos kalėjimas. Pokario metais 15000 - 20000 - tai įprastinis kalinių skaičius. Kas mėnesį po du etapus išsiunčia į Gulagą. Etapas - tai 2500 - 3500 žmonių. Nesunku suskaičiuoti, kokie užmojai, kokios apimtys. Tik labai sunku,

viso to nemačius, įsivaizduoti tą žmonių maišatį, tą priverstinį, smurtu vykdomą, žmonių perkėlimą į naujas, atšiaurias, lig šiol retai gyvenamas vietas. Ankstyvaisiais viduramžiais vykęs didysis tautų kraustymasis nublanksta prieš kraustymą, vykusį 20 amžiuje Tarybų Sąjungos platumose. Sunku, dar sunkiau viso to nemačius, įsivaizduoti vykusį žmogaus nužmonėjimą. Lukiškės - tai didžiuliai korpusai. Įžengi, ir erdvė per visus aukštus, kaip elevatoriujė, metaliniai laiptai, tarpaukščių vielos tinklas. Išskirstė mus ir čia, po kelias kameras išbarstė. Korpuso kažkuriam fligelį, trečiam ar ketvirtam aukšte penki šimtai keturiasdešimt kameros duris atrakino. Kamera nedidelė, buržuazijos laikais vienute vadinosi. Žmonėms, atėjus nakčiai, sugulti vargas. Ant vieno šono sugulė, vos vos sutelpam. Įsiminė iš čia esančių pulk. Grėbliūnas, Nepriklausomos Lietuvos šarvuočių rinktinės vadas, ir Vilniaus krašte veikusios lenkų Armija krajo va štabo narys, lenkų kariuomenės majoras Druja ar Dryja. Abu stotingi, laikysena, eigastis ištreniruota. Jautėsi ir matėsi, kad jiedu kadriniai karininkai. Abu greta sėdėjo, gulėjo ir kalbos jiems nepritrūko. Pulk. Grėbliūno vadovaujami šarvuočiai buvo sudėtyje Vilniaus Rinktinės, žygiavusios 1939.10.28. į Vilnių. Pulkininkas įdomiai pasakojo apie lenkų diversijas, vykdytas šarvuočių dislokacijos vietose. Sunku čia buvo. Žmonių didelė grūstis, ankšta, retai pasivaikščioti išveda (nepamenu, ar bent kartą išvedė) ir stipraus alkio nuolatinis jausmas. Siuntinių kameroje niekas negauna. Visi laikomės tik gaunamu šlapios, pusžalės duonos 600 gramų gabalu ir sriuba, balanda - šiltas, juodai rudas vandenėlis su bulvę primenančiu kvapeliu.

Lapkričio mėn. 22 dienos ryte išvedė mane „s veščiami“. Apačioje jau buvo būrelis žmonių. Tarpe jų ir saviškius, bendrabylius sutikau. Kište sukišo į „varnelę“ ir išvežė. Išlaipino netoli Žaliojo tilto, prie Neries. Suvarė į pastatą, kuriame įsikūręs LTSR vidaus kariuomenės karinis Tribunolas. Teismas. Buvo atvežtos 6 ar 7 teisiamųjų grupės. Pavakary ir mus keturis įvedė į teismo salę, kokia ten salė - paprasto valdininkėlio darbo kambarys. Visų pirma supažindino su teismo sudėtimi: pirmininkas justicijos majoras Rumianceva, nariai Lunkus ir Blius, sekretorė Kurdamova. Paklausė, ar sutinkam su teismo sudėtimi. Sutikom. Sutiksi, nesutiksi - niekas dėl to nepasikeis. Trumpai supažindina su kaltinamąja išvada, kuria remiantis visi keturi, pagal Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 58-1a ir 58-11 straipsnius, pripažįstami kaltais. Prisilaikydamas procedūrinio kodekso nustatytos tvarkos, teismas visiems mums suteikė „paskutinį žodį“. Prašė mažesnės bausmės. Ko gi daugiau prašyti

Kapitonas Feliksas Kvartūnas, 1945-1955 m. kalintas Abezės lageryje.

Bronius Vaivada, ats. majoras, pedagogas, nelegalių laikraščių leidėjas, „Kęstučio“ organizacijos kūrėjas, 1946-06-07 sušaudytas.

šitoje komedijoje?! Teismo posėdis, apklausa truko gerą pusvalandį. Po trumpo pasitarimo teismas paskelbė nuosprendį. Br. Vaivada - mirties bausmė, Br. Stasiūnas, F. Kvartūnas, G. Puslys - kiekvienam po dešimt metų lagerio ir 5 metus apribojamos pilietinės teisės. Nuosprendis galutinis ir neskundžiamas. Vėlai vakare, apie vidurnaktį, jau ne „varnele“, o pėsčiomis, lydimi didelio būrio sargybinių, žygiavome miegančio Vilniaus gatvėmis į „savus namus“. Mano atsiminimai apie Br. Vaivadą baigiasi. Noriu smulkiau apie jį papasakoti.

Bronius Vaivada gimė 1900 metais Biržų apskrityje Žadeikių kaime. 1921 metais įstojo į karo mokyklą. 1923 metais dalyvavo Klaipėdos vadavime - sukilime. Baigęs karo mokyklą, mokosi aviacijos mokykloje. 1927 metais leitenantas, 1930 metais kapitonas. 1932 metais krašto ap-

saugos ministerija siunčia į Prancūziją, Strasburgo universitetą studijuoti geofiziką. 1935 metais studijas baigia - įgyja inžinieriaus geofiziko diplomą. 1936 metais stažavosi Prancūzijoje. Grįžęs buvo paskirtas meteorologijos stoties viršininku. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu apdovanotas Gedimino trečio laipsnio ordinu, „Plieno Sparnų“ garbės ženklu. 1939 metais majoras. 1940 metais, bolševikams okupavus Lietuvą, iš tarnybos buvo atleistas. Tų pačių metų rudenį atvyko į Uteną - gimnazijoje mokytojavo. 1989 metų pavasarį „Tremtinio“ šeštame numeryje radau ponios Vaivadienės paiešką. Ieško savo vyro Broniaus Vaivados, 1945 metų birželio mėnesį suimto ir dingusio be žinios. Aš poniai Vaivadienei parašiau laišką, kurio turinį čia visą, netrumpindamas pateikiu. Tiesa, laiške bus pasikartojimų, ankstesnius puslapiuos jau aprašytų prisiminimų.

“Gerb. Ponia,

Jums rašo 1941 metų Utenos gimnazijos abiturientas Pustys Gediminas. „ Tremtinio “ šeštame numeryje radau Br. Vaivados paieškojimą. Prisimenu Jūsų visą šeimą. Br. Vaivada buvo mano mokytojas. Jūs taip pat mokytojavote. Jūs abu mokinių tarpe buvote labai populiariūs. Vaikinių tarpe ypač populiarius buvo Br. Vaivada. Žinojom jį buvus aviacijos karininku. 1944 - 1945 mokslo metais Utenos gimnazijoje mokytojavo Br. Vaivada, mokytojau ir aš. 1945 metų vasario 22 dienos ryte Utenos saugumas suėmė dvi merginas, o po pietų suėmė ir mane. Tardymus iki liepos mėnesio vedė Utenoje, o vėliau Vilniuje. „ Gyvenau ” Vilniaus saugumo vidaus kalėjime. 1945 m. spalio mėnesį tardymą užbaigė - pas tardytoją buvom suvesti Br. Vaivada, Br. Stasiūnas, F. Kvartūnas ir aš. Čia, pas tardytoją, arešto sąlygomis, pirmą kartą susitikau su Br. Vaivada. Tardymo metu nebuvo susitikę, nebuvo akistatų. Visi mes buvome kaltinami už priklausymą pagrindinei organizacijai „ Kęstutis “. Konkretiai kuo, už ką kiekvienas iš mūsų buvo kaltinamas detaliai nebeatsimenu. (Tuo metu, kai rašiau šį laišką, dar neturėjau kaltinamosios išvados nuorašo). Pamenu, Br. Vaivada - 1945 metų pavasarį buvo naujai suorganizuoto karinio štabo viršininkas; aš - pagrindinio laikraščio „ Laisvės keliais “ redaktorius. Užbaigus tardymą, kelias dienas visi buvome kartu vienoje kameroje. Buvau pats jauniausias, vakarykštis gimnazistas, 1941 - 1943 metų studentas. Jie visi trys kariškiai - karininkai, jau pagyvenę žmonės. Jie kalbėdavo, diskutuodavo, aš klausydavau. Gal ir keista, apie

bylą, kaltinimus beveik nekalbėjo. Visos kalbos apie politiką, apie susidariusią padėtį, tik ką pasibaigus karui. Visi buvo įsitikinę, kad netrukus turi prasidėti karas tarp Rytų ir Vakarų. Tos dienos, tų dienų aplinka ir, svarbiausia, bendros lemties žmonės nebeužmirštami... dažnai prisimenu, dažnai sapnuoju ir taip bus iki paskutinio atodūsio. Dabar, šią minutę, užsimerkiau ir regiu juos visus ten, 23-oje, sėdinčius. Br. Vaivada... asketiškas veidas, giliai įkritusios akys ir jų spindesys, liudijantis vidinę jėgą, nepalūžusių dvasių, kurios įveikti neįstengė ir patys rafinuočiausi tardytojai. Br. Vaivada ir kitus aš kartais matau sunkiai paaiškinamose smulkmenose. Br. Vaivados kai kurių pirštų nagai buvo ne tai juosvi, ne tai melsvi, o gal rudi? Gal nuo rūkalų, o gal ten, kabinetuos, dvikojai žvėrys nagus nuspalvino? Kas pasakys? Nežinau. Tokių veiksmų, tokių darbų niekas neprotokolavo. Jūs, gerbiama Ponia, Jūsų šeimos nariai, galbūt, kada nors skaitysite Br. Vaivados bylą. Skaitydami neužmirškite ir žinokite, kad protokoluose kvotos eiga, tardomojo atsakymai - parodymai dažnai neteisingai, iškraipyti užrašyti, dažnai išgauti fizinio kankinimo priemonėmis. Ne vien Br. Vaivados, daugelio bylos tokiais metodais surašytos. Jei paklaustumėt, kokios spalvos jo švarkas, nepasakyčiau. Rankos pirštai, deformuoti nagai, - taip. Stambesnis - švarkas, neprisimenu. Balsą, balso tembrą, patikėkit, aš ir šiandien, kai apie tai galvoju, girdžiu. Po kelių dienų mus išvežė į Lukiškių kalėjimą. 1945 metų lapkričio mėnesio 22 dieną mus teisė karo tribunolas. Teismo procedūra neilgai truko. Man, Kvartūnui, Stasiūnui - po dešimt metų lagerio, Br. Vaivada nuteisė mirties bausme. Jums liudiju, kad Br. Vaivada nuosprendį išklausė ramiai, be sutrikimo. Išėjus iš teismo kambario į „laukiamąjį irgi buvo ramus, kalbėjosi su Br. Stasiūnu. Per tas valandas, per tas dienas, kai buvome kartu, Br. Vaivada daugiausia bendravo su Br. Stasiūnu. Po teismo, grįžus į Lukiškių kalėjimą, Br. Vaivada nuo mūsų atskyrė. Nebuvo nei rankos paspaudimo, nei graudaus, ar pilno rimties atsisveikinimo. Kalbėjo, kad į mirtininkų skyrių nuvedė, kažkur kalėjimo požemiuos. Br. Stasiūną irgi atskyrė - nuvedė į kalėjimo ligoninę. Jis labai blogai jautėsi - kankino stiprus dusulys. Mane ir F.Kvartūną - į nuteistųjų kamerą. Laukėm išvežimo, etapo. Išvežė 1945.12.15 į Pečioros - Intos lagerius. Per lageriuos praleistą dešimtmetį daug žmonių sutikau, klausinėjau apie pažįstamus, taip pat ir apie Br. Vaivadą. Gal girdėjo. Nesutikau žmogaus, kuris būtų jį kur nors sutikęs ar bent girdėjęs. Mirties bausmė jiems buvo pakeista 15 arba 25 metais. Prisipažinsiu, galvojau, svarsčiau, ar rašyti Jums visą tiesą. Gal

geriau, kad nežinotumėte, bet...jau 40 su viršum metų praėjo, ir mano žinios, kad ir kokios jos liūdnos, vilties neteikiančios, Jums skausmo, manau, nepadidins...ašaros jau išlietos, raudos išraudotos ir mano šis laikas tebus ir man, ir Jums dar vienas susitikimas su praeitimi. Tai būtų lyg ir viskas. O gal dar kas nors atsilieps ir Jums parašys. Ramių dienų, geros sveikatos Jums linki Gediminas Puslys

Prieš pora metų sužinojau, kad 1946 metų pavasarį Br. Vaivadą sušaudė, kad Br. Stasiūnas tų pačių metų liepos mėnesį Čeliabinsko lageriuos mirė.

c

Po poros savaitžių pradėjo formuoti etapą. Į etapą paskirtus kalinius šaukia, tikrina pagal kartoteką - formularus ir perkelia į didesnes kameras. Aš patekau į didelę, erdvią kamerą - salę. Čia buvo suvartyta 400 - 500 žmonių. Vaikštinėdamas po kamerą, besistumdymdamas, žiūriu ir netikiu - tai bent staigmena - vienam pasieny sėdi Kazys Tamošiūnas. Po metų etapinėje kameroje vėl susitikome. Kaimynai truputį pasislunko, ir aš šiaip taip šalia Kazio įsispraudžiau. Pirmas klausimas „kiek?“ Kaip ir man tas pats straipsnis ir tie patys „10 + 5“. Kazys ne vienas - visa jo šeima suimta. Tėvas, brolis, dvi seserys. Nežino kur jie, gal čia, greta, už sienos, o gal toli toli. Šeimomis ne tik į tremtį, bet ir į Gulagą. Pasakojom vienas kitam savas odisėjas. Kazys čia, Lukiškėse, senbuvis. Pateko į ligoninę, Kazio teta gyvena Vilniuje, jį surado, dažnai jam siuntinėlius atnešdavo. Su daktarais dalijosi, „blatą“ sumezgė ir taip aštuonis mėnesius ligoninėje prabuvo su fiktyvia atviros TBC diagnoze. Turėjo dar keletą džiovėsių, truputį tabako. Duodamas džiovėsių, šaipėsi: „imk, vagys vagone vis tiek atims“, ir tabaku dalinosi. Sakė, parūkykim iš dūšios, negreit vėl teks parūkyti. Iš etapininkų tabaką atima, kalinys gali tabaku sargybiniui akis užpilti. Kazys prisiklausė, iš nuogirdų žinojo visą etapo tvarką, visas „mandrystes“. Vieną dieną į kamerą visu būriu įvirto kareiviai. Rėksminga komanda: „Stot, visi su daiktais į kairę kameros pusę, greičiau, vikiau“. Ne vietiniai prižiūrėtojai, sako Kazys, tai etapo konvojus vežamuosius kalinius perima savo žinion. Krata. Būna gyvenime pavyzdinė pamoka, klasė, sodyba, būna ir pavyzdinė krata...kada krato Vologdos konvojus. Kalėjimuos krato, gerai krato, bet, jeigu daug kalinių, nusibosta, pavargsta, paskutiniai truputį lengviau praslysta. Vologdos konvojus nepavargsta. Po visą Gulagą paplitęs posakis: „Vologodskij konvoj šutok nieliubit“.

Kitą rytą, dar su tamsa, išvedė mus į kalėjimo kiemą. Kieme didžiulis turgus. Triaukščiai rusiški keiksmi, kareivių bėgiojimas, šūkavimai, kalinių po penkis rikiavimas. Grupę - koloną, mūsų kamerą, surikiavus, sugirgždėjo, atsidarė kalėjimo vartai, komanda: greitai visiems penkiems rankomis susikabinti ir - marš už vartų, į gatvę. Ten, gatvės pakraščiuos, automatininkai su šunimis, besidraskančiais, lojančiais. Matyt, kad šunys treniruoti, pikti, išsišiepe, veržiasi nuo pavadžio, nutrūktų - tikrai sudraskytų. Kraštiniam gretoje nejauku - kareiviai pavadį atleidžia tiek, kad šuo vos per sprindį nuo tavęs, piestu stojasi. Kolonos priekyje, kolonos užpakaly - automatininkai, iš šonų - automatininkai ir šunys. Dar kartą įspėjimas: „žingsnis dešinėn, žingsnis kairėn, šaudoma be įspėjimo, neatsilikti, žengte marš“. Mums pasisekė, einam su Kaziu vienoj gretoj. Varo miesto šalutinėm gatvėm. Kažkur už stoties, atokioj geležinkelio šakoj, ešelonas prekių vagonų. Į vagoną po dvyliką gretų, iš viso 60 žmonių, sodina ir vis šaukia: „gyviau, greičiau“. Etape daug kriminalistų: vagių, žmogžudžių, žagintojų ir pan. Tai vakar dienos kareiviai, apkasuose išbarstę pasakutinius žmogiškumo ir sąžinės likučius. Jų daug, bet ne dauguma, gal koks trečdalis; jie tardymo neiškamuoti, alkio neišsekinti, kalėjimų kameroje plėšikavo, iš lietuvių atiminėjo siuntinius, geresnius, šiltesnius drabužius, apavą. Prisigrobtu geru su kalėjimo pareigūnais mainydavo į tabaką, duoną. Nepasiskūsi - kalėjimo administracija visada kriminalistus palaiškė. Jie siautėjo ir etape. Mūsų vagone jų buvo irgi koks trečdalis, jauni, nusiganę, o mūsų tarpe daug pagyvenusių, ligotų. Užėmė gultus (jie vienoje vagono pusėje), uždarius vagono duris, nieko nelaukdami, dar kartą mūsiškius išbuožino. Vienas kitas dar turėjo megztinį, antklodę. Vėliau pasakojo, kad buvo keletas vagonų, kuriuose mūsų sveikesnio jaunimo daugiau pasitaikė, jie davė vagims atkirtį, viename vagone net po gultais juos sugrūdo. O mūsų vagone vagys ir duonos dalį atimdavo. Cukraus, konservų negaudavom. Balandos tik vandenėlį, tirščius sau pasilikdavo. Vagys cukrų, konservus, net duoną su kareiviais į machorkę keitė. Naktys labai neramos buvo. Du, tris kartus per naktį į vagoną įsiveržia sargybieniai su ant ilgų kotų pritvirtintais mediniais plaktukais. Suvaro visus į vieną vagono pusę, aptuksena, apdaužo vagoną, ar pabėgti nesiruošiam, po to po vieną varo atgal, plaktuko smūgiu palydėdami, skaičiuoja, ar visi šešiasdešimt esam. Ešelonas važiuoja neskubėdamas, dažnai stovi po dvi, tris valandas, po pusdienį. Pravažiaavę Vologdą, supratome, kad veža į šiaurę. Dienų skaičiaus nepametėm ir Kūčių vakarą prisiminėm - patylėjom valandėlę, kiekvienas savus aplankėm. Per Naujus metus pravažiaavom Kot-

losą, vartus į šiaurę, vartus į Gulago šiaurinius rajonus. Vietovaizdžio, kaip jis atrodė, nematėm. Langelis vienas, pusiau uždengtas, virš gultų, o ten vagys. Pradėjo smarkiai šalti. Geležinė krosnelė „buržuika“ vos ruseno. Vagono sienos šerkšnu apsitraukė, paltų skvermai prišąla. Tualetas - skylė grindyse - vis sunkiau pasiekiamas. Geltono ledo gurvoliai, varvekliai vis aukščiau ir aukščiau kyla, skylę iš visų pusių užgožia. Kelnes nuleidęs šalia ledokšnių krauni. Nesmirda, labai greit sušąla, net skamba paspyrus. Mano batai visai prasižiojo (tie patys nuo vasario mėnesio) ir kojines suplyšo, kojų pirštus gelia. Plėšau iš palto vataliną, juo kojas apvynioju, batus surišu, suveržiu gabalu pamušalo, susukto į virvutę. Svarbu nuvažiuoti kojų nenušalus, ten, sako, apaus. Girdim ant gultų šnekant, kad pravažiuojam lagerius, sargybų bokšteliai matyti. Dar diena kita, ir Pečiora pasirodė. Garsi Pečiora šitam pasviety. Tai centrinis persiuntimo - paskirstymo lageris. Gulago žargone tiesiog „centralka“ - lagerinis miestas, išsidėstęs didžiuliam plote. Gera pamenu 1946 metų sausio mėnesio aštuntą dieną. Ešaloną ilgai stumdė pirmyn atgal. Pagaliau nurimo, sustojo. Per eilinių patikrinimą sargyba pranešė, kad atvažiavome. 24 dienos važiuota. Mūsų laimei, jau antra diena kaip šaltis atlėgo. Laukimo įtampa, šūkavimai, durų varstymas. Praėjo kelios valandos, pagaliau, ir mūsų duris atidarė. Šokinėjom, iš vagono virste virtom, keletą nusilpusių, nepasikeliančių vilkte išvilko, susodino į roges, atvažiavusias, belaukiančias. Ne pirmas kartas, nepaeinančių kiekviename etape būna. Kalbėjo, kad šį kartą tik vienas roges negyvėlių prikrovė. Dvidešimt keturias paras prietemoj ir tamsoj išbuvus, sniego baltuma spigino akis. Rikiavo po penkis, skaičiavo, vėl tą pačią grupę - koloną sudarė ir nuvedė. Netoli reikėjo eiti. Visur balta balta, sniego kalnai suversti, iškart ir vartai prieš akis. Vartus pravėrė, vėl skaičiavo, sutiko lagerio tarnai. Nuvedė, aptvertam barake apgyvendino. Lageris, kaip ir kalėjimas, pirtim prasideda. Vedžiojo partijom po šimtą. Gavom po vielos žiedą drabužiams suverti. Kaitinimo kameroj utėles čirškino. Pirties prieangyje mūsų laukė kirpėjų, skutėjų brigada. Kirpo galvas, be muilo skuto plaukuotas vietas. Savo darbo meistrai, virtuoza. Skustuvu per vieną skruostą, per kitą, per pasmakrę iš dešinės ir iš kairės. Nejauku ir baimės būta kai ten, papildvėje, skustuvu švaistėsi. Nieko, be kraujo, nors kai kam per tą skubėjimą įpjovė, kraują sunkiai stabdė. Prausykloj davė kaušą vandens, ant delno skysto muilo užtepė...su Kaziu vienas kitam nugaras patrynėm, pasimuilinom, apsiplovėm. Kazys dar vieną kaušą karšto vandens iškaulijo, dar kartą rankas, veidą, galvą apsiplovėm. Labai neskubino. Kol drabužiai kaitinami, iš prausyklos nevarė. Iš

pirties grįžom gilioj nakty, labai išvargę, virtom ant gultų, prisispaudėm vienas prie kito ir užmigom. Ryte gavom 700 gramų duonos, puslitrį šiltos balandos, gabaliuką sūrios žuvies. Visą trumpą dieną sugaišo, kol mus visus patikrino, formuliarus atrinko. Po dienos kitos visą mūsų grupę vėl į etapą. Į šiaurę. Sauso davinio nedavė ir kelionėje nemaitino. Neilgai ir netoli važiovome. Kitai dienai įdienes, traukinys sustojo stotelėje Ugolnaja. Čia mus išlaipino. Surikiavo, suskaičiavo, geležinkeliu pavedėjo, septinton kolonon atvarė. Lagerio skyrius, punktus kolonom vadina. Kolonos nuo geležinkelio jau nenutolsta. Septintoji - pirmoji. Atmintina. Daug lagerių - kolonų per dešimtmetį perėjau. Septintoji viena iš niūriausių. Barakas sukrypęs, suzmekęs, visas sniege paskendęs, be grindų. Gultai vienaaukščiai, ne lentos, o kartys palaidai sumestos, ritinėjas ir žiburėlis - spingsulė barako gilumoj nuo durų vos įžiūrima. Daug čia mūsų suvarė. Vos ant gultų sutilpome. Ant žemės neatsisėsi ir neatsigulsi - žemė šalčiu dvelkia, žemė žmonių šiluma pašildyta, daugybės kojų trepenta, patižo. Suskirstė į brigadas, ir ryte į darbą ėjom. Savais drabužiais, apavu, tik medvilniniais storais siūlais megztas pirštines davė ir sutrintas, sunešiotas lyg ir vatines, ausines kepures. Neilgai dirbau. Orai atšalo. Tris ar keturias dienas žmonių į darbą nevarė. Nevaro, kai temperatūra nukrinta žemiau 40 laipsnių atžymos. Susirgau. Trisdešimt devyni su dalimis. Felčeris, lageriuos vadinamas „lekpom“ (lekarskij pamocnik - gydytojo padėjėjas) atleido nuo darbo. Atleidžia tik vienai dienai, kiekvieną vakarą, jei sergi, reikia į med.punktą eiti. Vaistų nėra. Karštis nekrinta. Visai nusilpau. Penktos dienos vakare vos nuėjau. „Lekpomas“ latvis, nuo 1941 metų lageriuos. Temperatūrą pamatavo, pulsą paklausė. Kol ne vėlu, sako, reikia į ligoninę gulti. Ten vaistų šiokių tokių yra. Eik į baraką, gulk, rytoj po „razvodo“ - po išvedimo į darbą - organizuosiu išvežimą į ligoninę, dar porą sergančių parinksiu ir išvešim. Stenkis visom galiom ligoninėje peržiemoti, iki pavasario pratraukti. Trečio korpuso gydytojas lenkas iš Vilniaus Chaleckis ir medicinos sesuo ten lenkaitė Kristina. Gal pasiseks, gal į trečią pateksi. Susipažink, prašyk, kad iki pavasario palaikytų. Sergantį mane Kazys pagloboja. Grįžęs iš darbo, maistą iš virtuvės atneša. Nedaug to maisto, nedirbančiam dar mažiau. Karščiuojančiam ir to perdaug. Pats viduržiemis. Diena labai trumpa, nespėja prašvisti ir vėl temsta. Felčeris - „lekpomas“ atėjo. Dar patarė: „Lauke keturiasdešimt, kvėpuok pridengęs bumą pirštine, orą pašildyk. Ligoninė netoli - 10 kilometrų. Nuvažiuosi, plaučių stipriai neperšalęs, gyvensi. Einam“. Prie vartų jau stoviniavo trejetas iš va-

gių kompanijos. Atrodė jie normaliai, machorkės suktines rūkė. Pasirodė sargybinis, tiesa, be automato, kur čia nubėgsi. Pagal formularius patikrino, ar mes esam mes. Varteliai atsidarė. Padėkojau latviui, ir išėjom. Ne į stotelę, o tiesiai prie geležinkelio. Lageriai, kolonos, geležinkelio stotys rajono ribose sujungti selektoriniu ryšiu - suderinta, sutarta, kada vietinis traukinys su anglimis atvažiuos, prie lagerio stabtels, ligonius paims. Atvažiuo garvežys su dviem ar trim anglimis pakrautom platformom. Sargybinio paraginti, vagys padėjo man ant platformos, ant anglių užlipti, patys užlipo, sargybinis į garvežį įsėdo, ir pajudėjom. Susiriečiau, veidą palto atlapais pridengiau ir kojas, kiek galėdamas, vis judinau ir judinau. Neilgai važiuom, bet kai šaltis kiaurai košia ir kvapą stingdo, tas „neilgai“ labai prailgsta. Garvežys ne stotelėje, tarpustoty, priešais lagerį - ligoninę sustojo. Vagys nušoko, ir aš šiaip taip nulipau - nušokau. Vachtoje ilgai neužlaikė. Atėjo sanitarai ir nusivedė...į pirtį, „pervym dielom bania, a ostalnoje potom“.

Ligoninė - tai gultai, žmogus prie žmogaus lipse prilipęs. Įspraudė ir mane. Kaimynai kalbėjo, kad aš labai karštas, o man šalta ir karšta, ir drebulys purtė. Tuoj pat davė vaistų - tablečių, matyt, aspirino, labai prakaitavau. Dvi paras, kaip žuvis išmesta į krantą, žiopčiojau, blaškiausi ties riba, neapsisprėsdamas, kur pasukti. Trečioj paroj karštis atslūgo, akių migla išsisklaidė, šviesiau pasidarė. Gydytojas, apeidamas ligonius, ties manim stabtelėjo, paklausė, kaip jaučiuos, ar valgyt noriu. - „Noriu, labai.“ - „Jei valgyt nori, gyvensi“. Gydytojui nuėjus, paklausiau, koks čia korpusas, gydytojas. - „Trečias, Chaleckis“. Nuotaika pragiedrėjo. Pasirodo, mano dviejų dienų duonos davinį sudžiovino - džiovėsius davė. Ne pirmas toks atvejis, duoną kasdien kažkam džiovina. Ji labai praverė. Jaunystei valgio maža, jaunystė valgyt nori. Po geros savaitės atkutau. Su gydytoju, su sesele savaimė, nejučiom susipažinau. Vakare, po visų procedūrų, nueidavau į gydytojų kambarėlį. Chaleckis Vilniuje gimęs, augęs, dešimčia metų už mane vyresnis, baigęs Stepo Batoro universitetą, gydytojas. Karui prasidėjus, mobilizuotas, dirbo karo ligoninėje. Pateko į bolševikų nelaisvę. Smolensko - Katynės belaisvių stovyklose buvo, matė, pergyveno lenkų karininkų žudynes. Atsitiktinai liko gyvas. 1943 metų rudenį O.S. (osoboje soveščianije) nutarimu į lagerius išvežė, pateko šiaurėn, Pečioron. Dirbo gydytoju Pečioros „central-koj“. Dabar jau metai šičia. Medicinos sesuo Kristina irgi vilnietė, nuo Maišiagalos. Lenkų AK ryšininkė, gimnazistė, lagery nuo 1945 metų rudens. Abu man, lietuviui, buvo geranoriški. Kalbėdavom apie Vilnių,

Universitetą, lietuvių - lenkų santykius, net apie Liublino uniją. Chaleckis gerai pažinojo Žižmarą, tą patį, kuris 1938 metais per lenkų ultimatumo dienas kovėsi dvikovoje kartais su lenkų karininku, žinojo, kad Lietuva Europos krepšinio čempionas. Kristina pasakojo, kaip Lietuvos kariuomenė 1939 metų spalio pabaigoje žygiavo į Vilnių, kad vietos gyventojai labai stebėjosi lietuvių kariuomenės puikia apranga, drausmingumu.

Kartą per mėnesį medicininė komisija (sanitarinės dalies viršininkas, ligoninės vyr. gydytojas, korpuso gydytojas) tikrindavo ligonius - pačiupinėdavo sėdmenis, jei ne vien oda ir kaulai, yra truputį minkštimo, jei temperatūra normali - esi sveikas. Po dviejų mėnesių, per eilinį patikrinimą, Chaleckis mane komisijai pristatė kaip tik ką persirgusį abipusiu plaučių uždegimu, siūlė perkelti į O.P. (ozdorovitelnyj punkt). Per šį patikrinimą visoje ligoninėje susirinko apie šimtą jaunesnių, apysveikusių ligonių ir sudarė O.P. grupę. Maitinimas pagerintas - prie įprastinio ligoninės maisto dar priedas 300 gramų duonos ir litras avižinės košės. Avižinė košė stebuklus daro...per mėnesį, ką tu pasakysi, supliuškęsi sėdynė išsipučia. Kol išsipūtė, ir gegužis atėjo. Dar ne pavasaris, dar sniegas nejuda, nesėda. Gegužės pabaigoje didysis lūžis. Pavasaris ateina čia ne taip, kaip Lietuvoj. Vieną rytą viskas aplinkui suburbuliuos, sujudės, ir žiema kaip nuo pakriaušio griausmu skradžiai prasmegs - per kelias dienas dvimetriniai sniego patalai ištirps, ir tundra, nieko nelaukdama, iš karto sužydės, viskas, kas gyva, skubės saule pasidžiaugti. Rugsėjis neužtruks, rugsėjo pradžioj vėl žiema. Visa tai dar bus. Šiandien komisija, iš ligoninės išrašo. Aprengė žiemos drabužiu, veltinius išdavė, maistą dviem dienom. Toliau, į šiaurę veš. Užėjau pas Kristiną, Chaleckį, padėkojau už visą gera, už vaistus, kurių man nepagailėjo, padėkojau už gyvenimą. Daugiau aš jų lageriuose nebesutikau, kalbėjo, kad lenkus Lenkijai grąžino.

Dvi paras važiuoju. Už Vorkutos yra tokia vieta Chalmar-ju. Kai kurie Komijos vietovardžiai egzotika dvelkia: Chalmar-ju, Chonovej. Chalmar-ju stotelėj išsodino. Vietos lagerių sargybiniai laukė, stoviniavo, trepsėjo, šaltis spigino... dar tik gegužės pirmos dienos, dar ne pavasaris, birželio vidury jis ateis. Išsidalijo formulius į tris krūvas, priėmė, suskaičiavo ir kiekvienas savus nusivedė. Ėjom gerą kilometrą...kaip ant delno geležinkelio sankasos apačioje atsivėrė akiai „mielas“ reginys. Karčių tvora ir bokšteliais aprėmintas kvadratas. Jame keliolika barakų. Prie

vartų tikrina, krato, skaičiuoja. Lagerio vachta priėmė, pro vartelius suleido. Mūsų nuotaika ir taip prasta, kada iš ligoninės rašo, visai subjuro. Vos į zoną įėjusius apspito būrelis spranduotų, įsiganiusių. Apžiūrėjo, apčiupinėjo, nusikeikė riebiu žodžiu. Vienas pro dantis piktai prakošė „nebacilnyje“, suprask - be siuntinių. Atėjo lagerinis pridurkas (tai kalyns, kuris nedirba bendruos darbuos - virėjas, sandėlininkas, buhalteris, normuotojas ir t.t.), nuvedė į baraką, liepė ilsėtis ir laukti. Vakare brigados grįš iš darbo, ateis brigadininkas ir jiems paskirtus pasiims. Vakare atėjo, išsivedė. Keletas mūsų patekom pas Kasimovą, kaukazietį. Barakas nedidelis. Dvi brigados po trisdešimt žmonių. Vienoj pusėj viena, kitoj pusėj kita brigada. Gultai dviaukščiai vagonėliai - plikos lentos. Brigadininkas vieną ten, kitą ten, o man - „lipk į viršų“ - parodė vagonėlį ir patarė: „Fedia, priniai novička“. Fedia tai vakarų ukrainietis, Banderos partizanas, mano metų, sužinojęs, kad lietuvius, prašneko, atviro būdo - ne paniurėlis. Tą vakarą daug ką papasakojo.

Lagery lietuvių nėra, negirdėjo, politinių (su 58 straipsniu) nedaug. Darbas sunkus. Chalmar-ju - tai 501 „stroika“ (statyba). Praeitą žiemą, ne šita, 1944 - 1945 metų beveik visi išdvėsė - „padochli“, barakų nebuvė, gyveno palapinėse. Lavonus netoli lagerio štabeliavo, tik pavasarį, sniegui nutirpus, duobę, pusmetrį, iki amžino pašalo iškasė ir ten sušalusius nuogutėlius vienas prie kito suguldė... išėjo tranšėja gal kokį pusšimtį metrų ilgumo. Eisim į darbą, parodysiu. Barakus praeitą vasarą pastatė. Geležinkelio šakai trasą ruošiam. Reikia kirkuoti, laužtuvu daužyti sušalusią žemę ir išvežti. Normos didelės, neįveikiamos. Duoną, pats žinai, „na kubatūru izmieriajut“, be to, prislopino balsą, reikia kiekvienai brigadai tris keturis blatnuosius maitinti. Jie nedirba, brigadininkas visada jiems surašo paskyros įvykdymą 121%. Blatnųjų visi, ir valdžia, privengia. Vakaraš jie kortomis lošia (kortas iš cemento maišelių pasidaro), jei pas laisvuosius arbatžolių gauna, čefyrą geria. Pakelis - 50 gr. arbatžolių užpilama 3-4 stiklinėm karšto vandens, uždengiama, palai-koma 10 minučių, kol pritraukia atsakančiai - taip paruošiamas „čefiras“. Yra moterų barakas, aptvertas. Saugomas - įėjimas draudžiamas. Praktiškai prižiūrėtojas daug ko nemato. Politinių nėra, visos vagilės, prostitutės. Blatnieji pas save, į baraką atsiveda. Pamatysi, ko nematei. Ilgiau trijų mėnesių čia niekas neišdirba. Laimingas tu, sako Fedia, kad ne žiemą, o pavasarėjant atvežė... ir aš laimingas, toliau tęsia, kovo pabaigoje atvykęs, ir sausio - kovo mėnesių išdaigų nepatyręs. Temperatū-

ra tais mėnesiais dažnai būna žemiau 45, o į darbą vis tiek išvaro. Prie 45 laipsnių šlapalas į sniegą nespėja susigerti, nusišlapinus, ant sniego ledokšnis - gelsva žvakelė, jeigu žemiau nulio 50, kvėpuoti burnos nepri dengus, bent pirštine, pavojinga - plaučius galima peršaldyti, o jeigu žemiau 55 - spjaunant skrepliai žemėn ledeliu nukrenta.

Ryte į darbą ėjom. Gegužinis šaltukas šįryt nepiktas buvo, be vėjo, tik skruostus rausvino. Prie vartų pirmoji rikiuojasi moterų brigada. Jos trasoje sniegą nukasa, vyrams darbo vietą ruošia. Visos vatutos, galvos skarom ar paklodžių gabalais, nesuprasi, apmuturiuotos, dauguma jų išsekusios, džiūsnos, lygiai kaip ir vyrų dauguma. Keletas linksmesnių yra, žvalesnių. Jos elegantiškiau pasirėdžiusios: skaros margaspalvės, veltiniai nauji, nedideli, pagal koją, skoningai atlenkti, vatinukai nenuzulin ti, svarbiausia, ir per vatinukus matosi, kad minkštos, apvalinos. Šitos elegantiškos, tai brigados išlaikytinės - „blatniarkos“. Visos jos prie vartų šnekios, balsingos. Kalbos vien tik apie tarpukojį. Klegesys, alasas, aptari mai kaip kur vakare susitikti, derybos. Blatnieji su džiūsnomis derasi. Kai na nusistovėjusi - 500 gramų duonos už malonumą. Bando įkainį patiks linti, pakoreguoti - alkanesnės linkusios ir už 400 gramų paslaugą suteikti, bet kitos užrėkia, tvarka turi būti - 500 ir nė gramo mažiau.

„Blatniarkos“ - trys, keturios. Jos nesidera, jos renkasi. Lagery vyrų, nedirbančių - nusipenėjusių, su visais pridurkais, gal koks puskapis, ir ne jie, o „blatniarkos“ renkasi, sąlygas stato. Paklausos - pasiūlos dėsnis visur veikia. Jos nusiganiusios, sočios, jos dažnai rujoja ir savus bulius neretai iš koto verčia. Ryte prie vartų šaiposi, kikena, pirštais tokį buliuką bado, rinktiniais žodžiais tokį apiberia. Visi, kas sugeba, juokiasi. Prižiūrėtojai rimties nebeišlaiko, pilvus susiėmę, kvatojasi. Sočiam, neišvargusiam bepigiu juoktis - nemokamas cirkas.

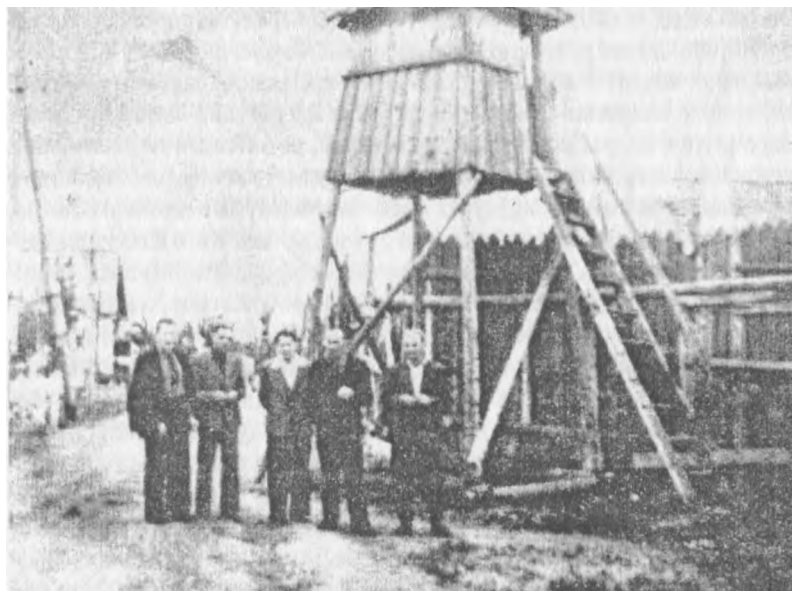
Silpnavaliai, alkio išsekinti, į darbą neišėję, slankioja moterų barako palangėm. (Dienos metu, kai dauguma darbe, į moterų zoną prasmukti visai nesunku). Jie ten po sniegą knisiasi, rausiasi, ieško. Laimingesni suranda. Dvi, tris į akmenį sušalusias dešreles užanty nešasi. Savam barake odele „kojinę“ nulupa, turinį - košę į puodą išverčia, ant karštos statinės „buržuikos“ sušildo ir su didžiausiu apetitu, apsilaižydami su tvarko... Jos ne visada, užėjus norui, vyrišką nusistveria... tenka ir erzacu, šilta dešrele, pasinaudoti ir taip pasismaginti. Belaukdami vartų atidarymo, išvedimo, ypač jei oras neperšaltas, nuotaika panašesnė, visko prisiklausom.

Sniegas jau nutirpo, pavasaris nužydėjo. Saulė visas 24 valandas po žemę dairosi. Baltosios naktys. Du mėnesius, kasdien (poilsio dienos viena - dvi per mėnesį) į darbą einu. Vakar, šiandien neinu - linguoju. Fedia teisingai kalbėjo, kad ilgiau trijų mėnesių niekas neišdirba. Jis savo tris atidirbo, prieš porą savaitių išvažiavo avižinė koše sveikatos taisyti. Daugelis išvažiavo. Du papildymai iš ten, iš gilumos atėjo. Tik mūsų merguželių niekas nepapildo. Liko pačios gražiausios, apvaliausios. Jos šalia mūsų. Iškastą, išvalytą trasos plotą jos kastuvais palygina. Liepa. Tundra dar nepyksta, dar nepasirodė vasaros siaubas - miniatiūrinė muselė „moška“ (mašalai). Rugpjūtis - jos laikas. Šiltą, tvankią, nevėjuotą dieną jų debesys, artimoji erdvė verda, banguoja. Vargas tam, kas neturi tankaus tinklelio. Kalinys gero, nesudraskyto, neturi. Visa tundros vasara liepon sutelpa. Kai įkyrus, šaltas lietus nelynoja, kai šilta ir sausa, blatnieji saulės atokaitoje drybso, samanose vartosi.

Mano užpakaliukas nebe minkštas, rankos, kojos sunyko. Laužtuvą dar pakeliu, nusileist pats nusileidžia. Brigadininkas mato, tyli, nieko nesako - trečias mėnuo man prasidėjo. Ne aš - laužtuvas mane prilaiko. Žvelgiu, prieš mane žemė dreba, žemė savus sulipusius vaikus žemyn aukštyrų pasūpuoja. Dūsauna, aikčioja, o man pulsas nepadažnėja ir kraujas neužverda, karštis nepakyla. Dar savaitė, dešinė koja sutino, paraudo, žaizdos atsivėrė. Skorbutas - cinga aplankė. Į ligoninę išvežė. Pasvėrė - 42 kilogramai. Ligoninė nedidelė. Trys korpusai. Keliolika politinių, gydytojai, felčeriai, dar keletas, visi vakarų ukrainiečiai. Pabaltijiečių nėra. Fedios neberadau, jau išrašytas. Išsekimas, skorbutas - tokios čia gulinių ligos. Vieną kartą dienoje po žirnelį vitamino „C“. Verda kažkokių augalų viralą - antpilą, verčia po puodelį prieš valgį išgerti. Kojos patinimą atleido, žaizdos užgijo. Svorio priaugau. Visą laiką, diena dienos, žvėriškai valgyti norisi. Spalio mėnesį atvažiavo pirkliai rinkti žmonių miško paruošų darbams. Gydytoją išprašiau, kad ir mane į etapą paimtų. Į pietus, blogiau tikrai nebus. Ligoninės „kontingentas“ iščiulptas, greit neatsistato. Nedaug tinkamų surinko - visi lengvai į vieną vagoną sutilpom. Laukėjau žiema, sniego priversta, tik šaltis dar nešaltis, ligoninės vachtoje 25 laipsnius terodo. Vagonas žmoniškiau paruoštas. Abiejose vagono pusėse dviaukščiai gultai, vidury „buržuika“, krūva geros anglies ir pasmulkintų malkų prakurai. Sargyba nepikta, sakė anglių negailėti, jų kiekvienoje stotelėje nemokamai. Maistą išdavė trimis paroms. Nešalom. Važiavom pusiau išsirengę, taikiai, be grobstymų. Visi vieno-

dai nuskriausti, vienodai viršininko maitinami. Sargyba kalbėjo, kad pakeliui bus papildymas. Keliose stotelėse prikabinėjo po vagoną. Pravažiavome Vorkutą, Abežę, Intą. Pečioroje ilgiau, visą dieną, prastovėjom. Ketvirtos paros ryte kelionę baigėm. Du šimtai kilometrų į pietus nuo Pečioros mus išlaipino Voi-Vožo stotelėje. Voi-Vožas - tai siaurinis taigos pakraštys. Čia ne vien pelkės ir durpynai, taip charakteringi tundrai. Aukštesnėse vietose miškų masyvai. Pušynai su mažom maumedžių priemaišom. Pušų kamienai lygūs, be šakų, tik pati viršūnė skiauterėta. Už stoties didžiuliam plote išsiskleidus zona - lentpjūvė. Iš tolo girdisi gaterių gausmas. Zona aptverta dviem ar trim eilėm spygliuota viela. Matosi abipus geležinkelio šakos estakados, pilnos rąstų, krūvos lentų. Varė mus lentpjūvės, vadinamos čia doku („DOK“ - derevo obrabaty vajuščij kombinat), pakraščiu. Už doko - gyvenamoji zona, lageris. Tris grupės čia paliko, o mus, ketvirtą, toliau nuvarė. Ėjom iškirstu mišku. Stovėjo vienišos pušys, kitos pusiau pavirtusios, po dvi, tris susikibusios - viena kitą prilaiko - visos jos pakirstos ir užmirštos. Perėjom veikiančią „lėžniovką“ - iš rąstų sumontuotas kelias, miškovežiai tokiu keliu iš kirtavietės išveža mišką į dokus, sandėlius prie geležinkelio. Netrukus ir lagerį priėjom. Sako, kad tai įprastinė miško kirtėjų kolonija... Kriaučius nuogas, šiaučius basas, miško kirtėjas miške siaubinguos barakuos gyvena. Sulūžę, suvirtę. Žiema dar tik prasidės. Silpnesnių, nusivariusių brigada lopo, remontuoja. Kirtavietė toli - penki kilometrai ir vis tolsta. Senbuviai kalba, kad teks eiti aštuonis ar dešimt kilometrų. Dažnai neinant, o brenam per gilų, naktį prisnigtą sniegą, šunų lojimo ir sargybos keiksmų lydimi. Kol nubrendi, visai nusivarai. Aušta sunkaus darbo diena. Normą įvykdysi, vakare 500 gramų duonos gausi, neįvykdysi - 200 gramų gausi, pusės neįvykdysi - duonos visai negausi. Karštimą, panašiai, pagal išdirbį dalina. Ryte visi vienodai penkiašimtę gaunam. Taip ir tirpsti pamažu, gautu valgiu sunaudotų jėgų neatstatę. Poilsis? Dievuliau brangus, benamis šuo nepavydėtų. Barako sienose, vagonėliuos - blakių knibždėlyne. Žmogus guli apsivilkęs, kepurę užsimaukšlinęs, o blakės po veidą ropinėja. Per miegus, neprabudamas, brauki ranką, traiškai, o ryte blakių aromatu prisotintom rankom duoną glostai. Nusipraust vandens nėra - balandai, košei virti sniegą tirpdo. Rankas nutrint sniegu ne visada suspėji, be pusryčių palikti gali. Brigados vagys turi čiužinius, juos vidury barako pasikloja. Grindys šaltos, blakės šalčio nemėgsta. Blakėms gulinių vagonėliuos ant plikų lentų pakanka. Štabeliuotojų brigadoj dirbu. Rąstus rutinėjam, pagal storį į štabelius - rietuves ridenam.

Darbas ne tik sunkus, nusilpusiam pavojingas. Į ketvirtą, penktą eilę užrident jėgų dažnai pritrūksta - rąstas vėjeliu žemyn nurieda. Nežiopsok, į šalį spėk atšokti. Pasitaiko - nespėja. Laimingas, jei paprastu rankos ar kojos lūžiu atsiperka. Lietuvių lagery nedaug, gal pora šimtų. Tautiečių tarpe įžymybių, pažįstamų platesniam ratui, nesutikau. Prisimenu leitenantą Joną. Jis gaudavo siuntinius dažnai, gerus, riebalingus. Kariuomenėje šaunus jis buvo, o lagery su siuntiniais tvarkytis nemokėjo. Žinojo, kad kyšio nedavęs, lagery lengvesnio gyvenimo nematysi. Kiekvieną kartą, siuntinį gavęs, lašinių bryzą prarabui (darbų vykdytojui) neša. Prarabas markiruotoju paskiria. Vaikštinėja Jonas po kirtavietę, nukirstus, supjaustytus rąstus markiuoja - laibgaliuos juodais dažais jų storį pažymi. Gyvent ne pas prarabą gyvena - brigadoje, kartu su visais. Brigadininkas nieko nesako, tyli ir lašinių nereikalauja. Brigadininko „šestiorkos“ Jonui šunys krečia. Kalinys'siuntinį pasideda, laiko „kaptiorkoj“. Vakare, iš darbo grįžęs, Jonas kaptiorkon eina, maisto, tabako pasiima. Grįžtantį pasaulio, vienas iš priekio, kitas iš užpakalio ir ...tiu - tiu: nei lašinių, nei tabako. Taip kiekvieną kartą, ir niekam nepasiskūsi. Darbe, kirtavietėje, lyg netyčia indą su dažais apverčia, rąstai nemarkiruoti lieka. Prarabas keikias, siunta, pyksta. Joną vėpla, dunduku išvadina. Kitą dieną iš pat ryto reikia vakarykštį darbą užbaigti. Šiaip Jonas geraširdis, ne nagas - tabaku pasidalina. Pamokom, patariam - Jonas pusę siuntinio brigadininkui duoda, ir viskas puikiai susitvarko. Su prarabu brigadininkas sudera, sutaria, o Jonas visą žiemą prasistumdo - markiuoja. Lietuvoje kol kas tik Vilniaus, Kauno centriniai paštai siuntinius priima. Jonas, dar keletas tautiečių siuntinius tegauna. Gauna latviai, estai. 1946 - 1947 metų žiema raguota. Likusieji, ne „baciliniai“, alkio genami, važiuojam, pakalnėn riedam. Pirmas savaites sunku užmigti, kada pilvas verkia. Košmariški sapnai sapnuojasi, mamos kugeliai, duona, net duonos kvapas tave sapne aplanko ir budina iš miego... plauki, plauki... rąstai išūlėja, nebeklauso. Prie plonesnių tave siunčia. Šiandien estakados pakrašty - prie pačių ploniausių, o tau vis tiek, apatija užvaldo, ir stipenos dalia nebejaudina. Kirtėjams perėjus į kitą plotą, stipenos ateina, kirtavietę aptvarko - šakas surenka, degina, likusius medžius nupjauna. Miške nėra lengvesnio darbo. Tu stipena, tu „fitelis“, vos kojas paveiki. Tampau šakas, snieguos iki pat juosmens prasmegęs, ir ateina valanda, kada nebėr jėgų. Girdžiu „beregis“. Matau, brėždama lanką danguje, pakirsta pušis artėja... prieš akis šakota juoduma. Padūkėlė lemtis šakas prie kojų, šakas virš galvos sudėjo, pačią pušį šalia paguldė... tik smul-

Prie ištuštėjusio Uchtos lagerio 1955 m. G.Pušlys antras iš kairės.

kmė - šakelė koteliu per petį stuktėlėjo, šakelės spygliuotom viršūnėm skruostus, nosį pakuteno. Girdžiu žmones klegant, jaučiu jų rankas, velkančias mane iš sniego duobės, iš tos šakų raizgalynės. Na, ir laimingas, girdėjau sakant, šaka per centimetrą nuo galvos - šimtą metų gyvensi. Vakare med. punkte „lekpomas“ petį sutvarstė, kad sąnarys nejudėtų, apdraskytą veidą jodu išmargino ir kitą rytą drauge su išsekintų, darbui nebetinkamų grupe ir mane į ligoninę išsiuntė. Sakė, kad nebėra prasmės mane čia, vietoje, be darbo laikyti ir laukti, kol patinimas atslūgs: dar savaitė, ir vis tiek jau laikas į ligoninę eiti, sveikatą taisyti.

Utena, 1993 m.

PASIPRIEŠINIMO ORGANIZACIJŲ NAIKINIMAS

*BAUDŽIAMOJI BYLA p-18544
Tardymo byla Nr.4681*

KALTINAMOJI IŠVADA

Tvirtinu:

*Generolas majoras
Jefimov
1945 spalio 27*

Kaltinamieji:

- 1. Vaivada Bronius, Mykolo*
- 2. Puslys Gediminas, Kazio*
- 3. Kvantūnas Feliksas, Juozo*
- 4. Stasiūnas Bronius, Prano -
padarę nusikaltimų pagal
RSFSR BK 58-la ir
58-11 straipsnius*

LSSR N KG B 1945 m. vasario-birželio mėnesiais atskleidė ir sulikvidavo Utenos apskrities nelegalios antisovietinės nacionalistinės karinės sukilėlių organizacijos „Kęstutis“ štabą; jį likviduojant buvo suimti ir šioje byloje patraukti baudžiamojon atsakomybėn štabo viršininkas Br. M. Vaivada, štabo narys ir organizacijos leidžiamo nelegalaus laikraščio redaktorius G. K. Puslys, konspiracinio buto laikytojas F.J. Kvantūnas ir vadovaujantis organizacijos dalyvis Stasiūnas Br.P.

Suimtųjų parodymais, Vilniaus apygardos „Kęstučio“ štabo organizacinio skyriaus viršininko Jokymo Juškos, LLA vyriausiojo vado Adolfo Eidimto, LLA vyriausiojo štabo nario Albino Karaliaus (visi patekę į kitą bylą) ir kitų duomenimis nustatyta, kad karinė sukilėlių organizacija „Kęstutis“ sukurta 1942 metais Kaune. Organizacijos kūrėjas ir iniciatorius buvo teisėjas Petras Vilutis (vaduojant raudonajai armijai LSSR teritoriją, pabėgo į Vokietiją ir buvo lietuvių reikalų įgaliotiniu Saksonijoje).

„Kęstučio“ organizacija atsirado iš „Lietuvių fronto“, jungusio visas katalikiškas nacionalistines nelegalias organizacijas ir partijas, sudariusias „Lietuvių fronto“ karinį sektorių. „Kęstučio“ organizacijos veiklai vadovavo politinis centras. Prie politinio centro buvo sudarytas karinis štabas, kūręs karines pajėgas - kovos būrius, rūpinęsis jų kari-

niu rengimu. Kariniam štabui vadovavo Lietuvos kariuomenės pulkininkas Šova.

Kariniam štabui priklausė apygardų štabai, o šiems - apskričių štabai.

Konspiracijos tikslais organizacija buvo kuriama grandinės principu - po 3-5 žmones grandyje.

Organizacijos svarbiausias uždavinys buvo LSSR teritorijos atplėšimas ginkluotu būdu nuo Sovietų sąjungos ir kapitalistinės santvarkos atkūrimas.

Organizacijos kadrai daugiausia buvo komplektuojami iš buvusių Lietuvos kariuomenės karininkų. Vokiečių okupacijos metais „Kęstučio“ organizacijos veikla daugiausia buvo skirta naujų narių verbavimui ir jėgų telkimui kovai su sovietų valdžia; jokios aktyvios kovos prieš vokiečius organizacija nevedė.

Suimtųjų šioje byloje asmenų nustatyta tokia nusikalstamoji veikla:

1. Vaivada Br.M. yra buvusios Lietuvos kariuomenės majoras. 1943m. balandžio mėnesį mokytojo Žvirblio ir juristo Maželio buvo užverbuotas į „Kęstučio“ organizaciją ir vėliau dirbo organizacijoje, turėdamas Nr.56 (1.12, 13, 15, 76).

Istoje organizaciją, centro vadovybės B. Vaivada buvo paskirtas Utenos apskrities „Kęstučio“ štabo viršininku ir įpareigotas įkurti organizaciją apskrityje (1.12, 13, 15, 76).

Vykdydamas užduotį, Vaivada sukūrė „Kęstučio“ štabą, į kurį įtraukti:

1. Štabo viršininkas - Vaivada Bronius, Mykolo
2. Št. virš. pavaduotojas - Žvirblis Balys
3. Org. skyriaus viršininkas - Maželis Vytautas
4. Ginkluotės skyriaus virš. - Sirgėdas Jurgis
5. Ūkio ir transporto sk. virš. - Senkevičius
6. Informacijos skyriaus viršininkas ir politinis patarėjas - Stasiūnas Bronius.

Vaivados sukurtas štabas rūpinosi naujų dalyvių verbavimu ir ginklų rinkimu būsimai kovai su sovietų valdžia. Baigiantis 1943 metams, apskrities organizacijai priklausė 350 narių.

Vaivados nurodymu, Ginkluotės skyriaus viršininkas Sirgėdas vokiečių okupacijos metais organizacijai parūpino daug ginklų ir šaudmenų. Lėšas ginklų įsigijimui rinko iš organizacijos narių ir gyventojų (1.50-51).

1943 metų rudenį centro vadovybės nurodymu Vaivada ir Maželis įkūrė Zarasų apskrities „Kęstučio“ štabą (1.80).

1943 m. balandžio-gegužės mėnesiais Vaivada organizavo nelegalių laikraščių, pavadintų „Prošvaistė“ ir „Laisvės keliais“, leidimą. Laikraščio „Prošvaistė“ redaktoriumi buvo šioje byloje suimtas Stasiūnas (1.78).

Raudonajai armijai iš Lietuvos teritorijos okupantus vokiečius išvėjus, Vaivada visą savo organizacijos veiklą nukreipė prieš sovietų valdžią, o nelegalaus laikraščio leidimą (tiražą) padidino.

1944 metų spalio mėnesį Vaivados bute įvyko nelegalus pasitarimas, kuriame dalyvavo šioje byloje suimtas Pustlys. Pasitarime nutarta suaktyvinti nelegalaus laikraščio „Laisvės keliais“ leidimą, padidinti jo tiražą nuo 200-300 iki 500-600 egzempliorių, sustiprinti antisovietinę agitaciją tarp gyventojų (1.48, 71, 100).

1945 m. kovo mėnesį dėl dalies apskrities štabo narių pabėgimo su vokiečiais apskrities štabas buvo vėl atkurtas:

1. Štabo viršininkas - Vaivada
2. Št. virš. pavaduotojas - Sabalys
3. Ginkluotės skyriaus virš. - Žvirblis B.
4. Organizacinio sk. virš. - Maželis
5. Karinių (kovos) būrių vadas - Kaletka

Kaltinamasis Pustlys G. K. „Kęstučio“ organizacijai priklauso nuo 1943 metų gruodžio mėn. Kaip organizacijos narys, verbavo į organizaciją naujus narius (1.172, 223). Nuo 1944 m. spalio iki suėmimo Pustlys buvo organizacijos leidžiamo nelegalaus antisovietinio laikraščio „Laisvės keliais“ kuris buvo spausdinamas Biliakiemio kaime pas buvusį policininką Stundžių, pakaitinis redaktorius. Laikraštį Pustlys per ryšininkus platino Utenos ir Zarasų apskrityje (1.173, 197, 224, 225, 226).

F.J.Kvartūnas į „Kęstučio“ organizaciją užverbuotas 1943 metų liepos mėnesį. Vokiečių okupacijos metais Kvartūnas buvo organizacijos būrio vadu. Nuo 1945 m. kovo mėnesio iki suėmimo laikė konspiracinį butą, kuriame slapstėsi „Tigro“ rinktinės ir „Kęstučio“ organizacijos vadas Kaletka ir kt.

Kaletka Kvartūno namuose susitikinėjo su banditais (partizanais B.J.), skaitė nelegalią literatūrą ir sudarinėjo kovos prieš sovietų valdžią planus. Juos rengiant dalyvavo ir Kvartūnas (1.226, 318, 319, 330).

Kaltinamasis Stasiūnas Br. į „Kęstučio“ organizaciją įstojo 1943 m. gegužės mėnesį ir ėjo štabo informacijos skyriaus ir politinio patarėjo pareigas (1.284, 285, 286). Savo veikla organizacijoje buvo susijęs su Utenos apskrities „Kęstučio“ štabo viršininku Vaivada (1.15, 78).

Apklausti kaip kaltinamieji:

1. *Vaivada Bronius, Mykolas - prisipažino esąs kaltas ir demaskuojamas Puslio G.K., Stasiūno B.P., Kaletkos B.D. parodymais bei akistata su kaltinamaisiais Pusliu G. K. ir Stasiūnu B. P.*

2. *Puslys Gediminas, Kazio - prisipažino esąs kaltas; demaskuojamas kaltinamųjų Vaivados, Pakšto, daiktiniais įkalčiais ir akistata su kaltinamuoju Vaivada.¹*

3. *Kvartūnas Feliksas, Juozo - prisipažino esąs kaltas ir demaskuojamas kaltinamųjų Vaivados B., Kaletkos ir liudininkų A.J. Kvartūno ir A.M. Telksnio parodymais bei akistata su kaltinamuoju Kaletka B. D.*

4. *Stasiūnas Bronius, Prano - prisipažino esąs kaltas, demaskuotas Vaivados, Puslio², J.K.Drazdausko, Kaletkos parodymais ir akistata su kaltinamuoju Vaivada.*

ŠIUO PAGRINDU KALTINAMI:

1. *Vaivada Bronius, Mykolas, gimęs 1900 m. Žadeikių kaime, Vabalninko valsčiuje, Biržų apskrityje, LSSR, kilęs iš valstiečių, SSRS pilietis, baigęs aukštąjį mokslą - geografijos ir matematikos fakultetą Strasbūro universitete (Prancūzija), neteistas, vedęs, buvusios Lietuvos kariuomenės majoras, iki suėmimo dirbo Panevėžyje mokytojų seminarijos matematikos dėstytoju, gyveno ten pat, Liaudies g. Nr.11;*

2. *Puslys Gediminas, Kazio, g.1923 m., gyveno Utenos m., Liet.SSR, kilęs iš tarnautojų, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas nebaigtas aukštasis, nevedęs, iki suėmimo dirbo Utenoje anglų kalbos mokytoju;*

kad,

būdami nelegalios karinės sukilėlių „Kęstučio“ organizacijos vadovai, vykdė aktyvią antisovietinę veiklą. Leido nelegalų laikraštį „Laisvės keliais“ ir jį platino tarp gyventojų, o tai priskirtina nusikaltimams, kurie numatyti RSFSR BK 58-la ir 58-11 str.

¹ Gediminas Puslys tvirtina, jog akistatos su B.Vaivada nebuvo, o V.Pakštas jau buvo išėjęs į partizanus, taigi ir parodymų negalėjo duoti. Vis dėlto byloje yra 1945 10 16 akistatos protokolai, surašyti Vilniuje, pasirašyti G.Puslio ir B.Vaivados (1.348-350), o V.Pakšto parodymai duoti NKGB tardytojui Chazovui 1944 12 17 (1.305-309).

² G.Puslys tvirtina Stasiūno net nepažinęs.

3. *Kvartūnas Feliksas, Juozo, g.1890 m., gyvenęs Kvoselių k., Utenos vls. ir apskrityje, kilęs iš valstiečių, lietuvis, SSRS pil., nepartinis, išsilavinimas žemesnysis, neteistas, vedęs, buvęs Lietuvos buržuazinės kariuomenės kapitonas, iki suėmimo dirbo savo ūkyje;*

4. *Stasiūnas Bronius, Prano, gimęs 1887 m. Dzenkūniškių k., Semeliškių vls., Trakų apskr., kilęs iš valstiečių, lietuvis, SSRS pil., nuo 1907 iki 1919 metų krikščionių demokratų partijos narys, turi vidurinį išsilavinimą, neteistas. Iki suėmimo aiškaus užsiėmimo neturėjo, gyveno Vainikių kaime, Darbėnų vls..Kretingos rajone, LSSR-*
kad:

priklausė nelegaliai karinei sukilėlių organizacijai, Kęstutis Šios organizacijos Utenos apskrities štabe užėmė vadovaujančią padėtį ir vykdė antisovietinę veiklą. Be to, Kvartūnas turėjo konspiracinį butą, kuriam gyveno „ Tigro “ banditų junginio [rinktinės] vadas Kaletka,- tai nusikaltimas, kuriam taikomas RSFSR BK 58-la ir 58-11 str.

Tardymas šioje byloje baigtas, gauti parodymai pakankami perduoti kaltinamuosius teismui, todėl pagal RSFSR BPK 208 straipsnį tardymo byla Nr.4681, kurioje kaltinamas Vaivada ir kiti, per NKVD kariuomenės Karo prokuratūrą perduoti peržiūrėti Karo tribunolui.

Kaltinamoji išvada surašyta 1945 metų spalio 25 d. Vilniuje.

LSSR NKGB tardymo skyriaus

vyr.tardytojas, vyr. tardytojas jaun. leitenantas (Zavyrylin)

„ Pritariame

LSSR NKGB II tardymo skyriaus

viršininkas kapitonas (Seryj)

LSSR NKGB tardymo skyriaus

papulkininkis (Rozauskas)¹

¹ LYA. F.K-1. Ap. 58. B. P. 18544. L. 378, 379.

Visiškai slaptai

NUOSPRENDIS

1945.XI.22

Vilnius

SSRS vardu Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolas uždarame teismo posėdyje, Karo tribunolo patalpose, dalyvaujant pirmininkui, justicijos majorui Rumiancevui ir nariams Lunkui, Bliuss, sekretoriaujant Kudarmovai, peržiūrėjo bylą kaltinamųjų

Vaivados

Puslio

Kvartūno

Stasiūno

(kartojama kas ir NKVD kaltinamojo išvadoj, todėl neberašoma)

visų keturių nusikaltusių pagal RSFSR BK 58-la ir 58 str.

Parengtinio ir teismo tyrimo nustatyta:

Vaivada, būdamas buvusios Lietuvos kariuomenės majoras, 1943 m. balandžio mėn. buvo užverbuotas į nelegalią antisovietinę nacionalistinę karinę sukilėlių organizaciją „Kęstutis turėjo užduotį atplėšti Lietuvos SSR teritoriją nuo SSRS ir atkurti Lietuvoje kapitalistinę santvarką. Įstojus į „Kęstučio“ organizaciją, Vaivada centro vadovybės buvo paskirtas Utenos apskrities „Kęstučio“ štabo viršininku su užduotimi sukurti apskrities organizaciją. Dirbdamas kaip Nr.56, Vaivada sudarė štabą. Baigiantis 1943 metams, apskrities organizacijai priklausė iki 350 žmonių. Ji turėjo ginklų - 2 kulkosvaidžius, daugiau kaip 50 šautuvų, 4 pistoletus ir daugybę šovinių. Be to, Vaivada organizavo nelegalaus laikraščio „Prošvaistė“ ir „Laisvės keliais“ leidimą. Išstūmus vokiečius, 1944 m. gruodžio mėnesį Vaivados bute įvyko nelegalus pasitarimas su redaktoriumi Pusliu dėl tolesnio laikraščio leidimo ir jo platinimo. 1945 m. kovo mėnesį Vaivada papildė savo štabą, nes dalis štabo narių pasitraukė su vokiečiais.

Teisiamasis Puslys nuo 1943 m. gruodžio mėnesio buvo „Kęstučio“ organizacijos narys, o nuo 1944 m. spalio iki suėmimo buvo nelegalus antisovietinio laikraščio „Laisvės keliais“, kuris buvo spausdinamas Biliakiemio kaime, Utenos apskrityje, pakaitiniu redaktoriumi.

Laikraštį Puslys platino 3-jose apskrityse, tarp kitko ir banditams (partizanams - B. J.) per valsčių ryšininkus.

Kvartūnas 1943 m. liepos mėnesį buvo užverbuotas į „Kęstučio“ organizaciją ir laikinos vokiečių okupacijos metu, kaip buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas, buvo organizacijos būrio vadas. Nuo 1945 m. kovo mėnesio iki suėmimo Kvartūnas savo bute laikė „Tigro“ rinktinės vadą Kaletką, kuris susitikinėjo su banditais (partizanais - B.J.), organizavo nelegalios antisovietinės literatūros skaitymus ir numatė kovos prieš sovietų valdžią būdus.

Stasiūnas nuo 1945 m. gegužės priklausė „Kęstučio“ organizacijai ir buvo nelegalaus laikraščio „Prošvaistė“ redaktorius. Be to, Stasiūnas ėjo informacijos skyriaus viršininko pareigas, buvo organizacijos „Kęsutis“ Utenos apskrities štabo patarėjas ir buvo susijęs su štabo viršininku Vaivada.

Šiuo pagrindu visus keturis pripažino kaltais, įvykdžius nusikaltimą, numatytą BK 58-la ir 58-11 str., ir, remiantis RSFSR BPK 319 ir 320 straipsniais, nusprendė:

1. Vaivadai, remiantis RTFSR BK 58-la straipsniu, skirti aukščiausiąją bausmę - sušaudymą su viso jam priklausančio turto konfiskavimu.

2. Pusliui, Stasiūnui, Kvartūnui, remiantis RSFSR BK 58-la straipsniu, atimti laisvė, atliekant bausmę PDL 10 metų kiekvienam apribojant teises, numatytas BK 31 str., išskyrus punktą „d“, 5 metams su viso jiems priklausančio turto konfiskavimu.

Bausmės atlikimo pradžia laikoma Pusliui - 1945.11.22, Kvartūnui - 1945. VII. 9, Stasiūnui - 1945. VII. 12.

Nuosprendis galutinis ir kasacine tvarka neskundžiamas.

Justicijos majoras

Rumiancev

VYTAUTO PAKŠTO KVOTA

KVOTOS PROTOKOLAS

1944 m. gruodžio 17 d.

Aš, Lietuvos SSR NKGB Utenos m. tardytojas, Valstybės saugumo kapitonas CHAZOV ir Lietuvos SSR NKGB Antrojo skyriaus igaliotinis, Valstybės saugumo jaunesnysis leitenantas Liepa, apklausėm sulaikytąjį:

PAKŠTĄ Vytautą - Valentiną, Mykolo, gimusį 1922 m. Obelių miestelyje, Rokiškio apskrityje, Lietuvos SSR, lietuvį, kilusį iš darbininkų, išsilavinimas vidurinis, neteistas, kariuomenėje netarnavęs, dirba gimnazijos mokytoju, gyvena Utenoje, Basanavičiaus g. Nr.1.

Sulaikytasis ir vertėjas apie atsakomybę dėl melagingų duomenų davimo įspėti pagal RSFSR BK 95 str.

Klausimas. Papasakokit savo autobiografiją.

Atsakymas. Aš gimiau 1922 metais Obelių m., Rokiškio apskrityje, mano tėvas tada dirbo geležinkelio stoties kasininku, paskui dirbo Vilkaviškio stotyje budėtoju, vėliau Utenoje. Utenoje aš baigiau pradžios mokyklą, o 1941 m. gimnaziją. 1941 m. liepos 30 d. pradėjęs dirbti Utenos m. spaustuvėje buhalteriu, paskui iki 1944 m. pradžios dirbau Utenos spaustuvės vedėju ir buhalteriu. 1944 m. pradžioje, kaip baigęs gimnaziją, savanoriu įstojau į Plechavičiaus armijos karo mokyklą, kur išbuvau apie mėnesį, paskui, išgirdęs, kad mokyklą ir armiją veš į Vokietiją ar į frontą, iš armijos pabėgau ir gyvenau Utenoje; pragyvenau iki Raudonosios armijos atėjimo, o paskui pradėjau dirbti gimnazijos mokytoju, kur tebedirbu ir dabar.

Klausimas. Jūsų spaustuvė spausdino laikraštį ?

Atsakymas. Ne, joks laikraštis Utenoje nebuvo leidžiamas, o ir spausdinti nebuvo galima, nes buvo per maža šrifto. Spaustuvė spausdino įvairius blankus.

Klausimas. Jūs sulaikytas kaip pagrindinis kontrrevoliucinės organizacijos dalyvis; ar tai pripažįstate ?

Atsakymas. Taip, prisipažįstu nusikaltes, kad 1943 m. buvau įtrauktas į pagrindžio organizaciją Lietuvos laisvės armija (LLA), bet dabar nepriklausau.

Klausimas. Kada ir kas jus įtraukė į šią organizaciją ?

Atsakymas. Kada buvau užverbuotas, tiksliai neprisimenu, bet maždaug 1943 metų liepos mėnesį buvusio Utenos elektros stoties kanceliarijos viršininko Jono ŽULIO.

Klausimas. Papasakokit verbavimo aplinkybes.

Atsakymas. ŽULYS pas mane į spaustuvę užeidavo dažnai ir duodavo užsakymų išspausdinti blankų; su juo mes pakalbėdavom politinėm temom, jis iš pradžių man duodavo skaityti nelegalios literatūros, o perskaičius su manimi kalbėdavo politiniais klausimais; matydamas, kad esu vienmintis, pasakė, kad yra labai slapta organizacija „ Lietuvos laisvės armija “, ir pasiūlė į ją stoti. Aš sutikau, jis pasakė, kad reiks įmokėti penkias markes stojamo mokesčio; sumokėjus jis pasakė, kad esu į organizaciją priimtas ir būsiu tik jam pavaldus ir, jei bus reikalas, duos ginklą.

Klausimas. Ar jums žinomi šios organizacijos tikslai ir uždaviniai?

Atsakymas. ŽULYS sakė, kad mūsų organizacija turės atkurti „ Laisvą Lietuvą “ - Demokratinę respubliką neprimetant vidaus tvarkos (valdžios).

Klausimas. Kas šiai organizacijai vadovavo ?

Atsakymas. Kas yra šios organizacijos vadovas, aš nežinau, bet ŽULYS man sakė, kad šios organizacijos centras yra Vilniuje, kad šitie žmonės užima atsakingus postus, užsiima stambia spekuliacija, iš to gauna daug pinigų ir tuos pinigus panaudoja organizacijos reikalams Utenoje; taip jis sakė, tiksliau - ne sakė, o mačiau, stebėdamas ŽULĮ, kad jis prieš kalbėdamas su manimi, pasitardavo su LISAUSKU, kuris tuo metu dirbo Utenos apskrities gaisrinių inspektoriumi; iš to darau išvadą, kad LISAUSKAS buvo vyresnis už ŽULĮ. Kartą ŽULYS paprašė mane duoti 10 markių, nes Utenos organizacija nori nusipirkti motociklą; ar nusi-pirko organizacija motociklą, aš nežinau.

Klausimas. Kokias užduotis Jums skirdavo ŽULYS?

Atsakymas. Iš karto ŽULYS man jokių užduočių nedavė, tik atsinešdavo nelegalių laikraščių, kaip „Kovotojas“, „Kuntaplis“ (lietuviškas pavadinimas), kuriuos būtinai turėjau grąžinti, o „Nepriklausoma Lietuva „ Į laisvę “ grąžinti nereikėjo; 1943 metų pabaigoje jis man davė nurodymą parinkti kandidatūrą verbavimui į šią organizaciją ir pranešti

jam, tada jis pasakys, ar galima verbuoti, bet šios užduoties įvykdyti nespėjau, nes išėjau į Plechavičiaus armiją.

Klausimas. Koks dabar jūsų organizacijos pavadinimas?

Atsakymas. LIUIMA Vytautas man sakė, kad LLA dabar vadovauja didelėms „partizanų“ grupėms apie Saldutiškį ir Labanorą, iš to darau išvadą, kad ji ir dabar vadinasi LLA.

Klausimas. Kas yra tas LIUIMA Vytautas?

Atsakymas. LIUIMA Vytautas - Vincas yra buvęs Utenos gyventojas, turėjo namą Kęstučio gatvėje, bet 1944 metais vokiečių buvo subombarduotas ir sudegė. Su LIUIMA aš 5 metus mokiausi vienoj klasėj gimnazijoje. 1941 metais LIUIMA buvo aktyvus sukilėlis, paskui buvo žydų turto vedėju, dalijo ir pardavinėjo šį turtą, paskui mokėsi Kauno universitete iki jo uždarymo; universitetą uždarius, LIUIMA grįžo į Uteną ir gyveno iki Raudonosios armijos atėjimo. Kaip buvęs aktyvus sukilėlis, perėjo į nelegalių padėtį. Maždaug 1944 metų liepos 25 dieną LIUIMA sutiko mane prie šaukimo punkto Utenoje, ir susitarėm, kad man parūpins nelegalių laikraščių, susitarėm, kur susitiksim; gal po trijų keturių dienų susitikau su juo ir man davė kokius 6-8 egzempliorius laikraščio „Laisvės keliais“. Vėliau jis reguliariai man įteikdavo visus išleistus nelegalius laikraščius. Dar vienas susitikimas su juo turėjo įvykti trečią dieną 1944 metų gruodžio 20 arba 21 dieną netoli KATINO malūno, Basanavičiaus ir Žaliosios gatvės kampe tarp 12 ir 1 valandos dienos, t.y. per mano pietų pertrauką.

Klausimas. Po kiek egzempliorių jums davė kitų numerių?

Atsakymas. Kiek egzempliorių man duodavo LIUIMA, aš tiksliai neatsimenu, maždaug apie 8 kartus po 15-20 kiekvieno numerio egzempliorių ir du kartus po 5 ar 6 egzempliorius.

Klausimas. Kaip LIUIMA paaiškindavo tokį mažą egzempliorių kiekį?

Atsakymas. Skundėsi, kad trūksta popieriaus ir prašė mane, kad, jei galiu, perduočiau popierių jam, bet aš to negalėjau padaryti.

Klausimas. Ko dar iš jūsų reikalavo LIUIMA?

Atsakymas. Jis klausinėjo mane, kur ir kaip gauda „partizanus“. Aš sakiau, kad apie tai nieko nežinau. Tada aš jį paklausiau, gal žino kokių naujienų. Jis papasakojo. Aš paklausiau, iš kur jam tai žinoma. Jis atsakė, kad gerai apsirūpinęs radiju.

Klausimas. Nusakykite LIUIMOS Vytauto požymius.

Atsakymas. Rengiasi jis įvairiais drabužiais. Gimęs jis 1921 metais, bet užsiaugino didelę barzdą, yra vidutinio ūgio, brunetas, apvalaus veido, ūsai nedideli, nosis knerpta, sušukavęs į kairę ar dešinę pusę - neatsimenu, antakiai juodi, tankūs.

Klausimas. Ar perduodamas jums nelegalius laikraščius LIUIMA nurodydavo, kam juos perduoti ?

Atsakymas. Per pirmąjį susitikimą konkrečių asmenų, kuriems turiau perduoti nelegalius laikraščius, LIUIMA nenurodė, o per 2 ar 3 susitikimą man liepė būtinai keletą egzempliorių duoti Kuktiškių valsčiaus mokytojui; kokiame kaime jis dirbo mokytoju, dabar neprisimenu. Jo pavardė JUODVALKIS Vytautas, kur jis gimęs ir kas tėvai, aš nežinau. Likusius egzempliorius aš visada atiduodavau Antanui TILINDŽIUI, buvusiam gimnazijos mokiniui, turinčiam (19)27 ar (19)28 metų dokumentus, gyvenančiam Užpalių valsčiuje; aš jį pažįstu kaip buvusį gimnazijos mokinį; 1944 m. gimnaziją baigė, 1942 ir 1943 m. gyveno bute, kur yra namas spaustuvės, kurios vedėju aš dirbau. Dabar jis niekur nedirba, dažnai atvažiuoja į Uteną. ŠUMINAS, vardo nežinau, jų yra du broliai, vienas mažas, mokosi I ar II gimnazijos klasė, o antrasis, kuriam aš duodu nelegalių laikraščių, mokosi gimnazijos VIII klasėje; žinau, kad jis gimęs ir gyvena Saldutiškio valsčiuje, Švenčionių apskrityje. Daugiau nelegalių laikraščių niekam nedaviau.

Kaltinamojo prašymu, dėl jo nuovargio ir ligūstos būklės kvota nutraukta.

Kvota pradėta gruodžio 17 d. 17 val., baigta gruodžio 18 d. 6 valandą 30 minučių. Parodymai pagal mano žodžius užrašyti teisingai, man perskaityti, po jais ir pasirašiau.

Kaltinamojo parašas

Kvotą vertė (Liepa)

Apklausė: Lietuvos SSR NKGB tardytojas,
valstybės saugumo kapitonas (Chazov)

KVOTOS PROTOKOLO TĘSINYS

Utena 1944 m. gruodžio 18 d.

Aš, Lietuvos SSR NKGB tardytojas, valstybės saugumo kapitonas Chazov, dalyvaujant vertėjui Lietuvos SSR NKGB Antrojo skyriaus operatyviniam įgaliotiniui Valstybės saugumo jaunesniajam leitenantui Liepo, apklausiau kaip sulaikytąjį PAKŠTĄ Vytautą Valentiną, Mykolo.

Kvota pradėta 20 valandą.

Sulaikytasis ir vertėjas dėl atsakomybės už melagingus parodymus įspėti pagal RSFSR BK 95 str.

Sulaikytojo parašas

Vertėjo parašas

Klausimas. Ar ankstesnėje kvotoje jūs nurodėte visus asmenis, kuriems perduodavo t nelegalius laikraščius, gautus iš LIUIMOS?

Atsakymas. Gal kam nors iš Utenos ir daviau po kokią egzempliorių, bet tokiu atveju daviau nereguliariai ir kam daviau dabar neatsimenu. Pirmąkart perduodamas man nelegalius laikraščius, LIUIMA nurodė, kad visi man perduoti laikraščiai patektų į kaimą. Iš LIUIMOS gautus laikraščius kiekvienąkart, išskyrus pirmąjį, kada atidaviau tik dviem (TIMINUI ir ŠUMINUI), perduodavau trims asmenims - JUODVALKIUI (Liuimos nurodymu į Kuktiškių valsčių), TILINDŽIUI į Užpalių valsčių ir ŠUMINUI į Saldutiškio valsčių. Kai antrąkart iš Liuimos gavau laikraščių ir pasakiau parinkęs nelegalių laikraščių platinimui asmenis, tai jis pasakė, kad gerai parinkau ir dar nurodė JUODVALKĮ.

Klausimas. Ar jums aišku, kodėl LIUIMA davė nurodymą literatūrą siųsti tik į kaimą?

Atsakymas. LIUIMA man sakė, kad šaukiamojo amžiaus miesto gyventojai visi dirba ir turi šaukimo atidėjimus. Kaimo gyventojai šaukimo atidėjimų negauna, ir ši literatūra kovoje su sovietų valdžia duos didesnę naudą kaime kaip mieste.

Klausimas. Kokiu būdu jūs į nelegalios spaudos platinimą įtraukėte TILINDĮ ir ŠUMINĄ?

Atsakymas. TILINDĮ aš gerai pažinojau ir žinojau, kad 1943 m. jis irgi gaudavo nelegalios spaudos, todėl, susitikęs jį Utenoje, su juo pakalbėjau; jis sutiko gautus iš manęs laikraščius platinti tik patikimiems žmonėms, kad neišduotų. ŠUMINĄ prikalbinau todėl, kad jis

dažnai važiuodavo į Saldutiškio valsčių, kur veikė didelės ginkluotų „partizanų“ grupės, kurioms vadovavo kontrrevoliucinė organizacija „EI, ei, a“(LLA), o laikraštį „Laisvės keliais“ leidžia kontrrevoliucinė „Kęstučio“ organizacija, o man tada LIUIMA buvo liepęs dėti laikraščių siųsti į Saldutiškio valsčių, tai jis sutiko, nes tokio laikraščio neturi. Ten yra partizanų štabas ir organizuoja LLA, vadovaujanti partizanams.

Klausimas. Kokie dar jums žinomi duomenys, kad laikraštį „Laisvės keliais“ leidžia „Kęstučio“ organizacija?

Atsakymas. Tai aš žinau iš to, kad LIUIMA dar vokiečių laikais priklausė „Kęstučio“ organizacijai ir gaudavo daugiausia laikraštį „Į laisvę o aš - LLA ir gaudavau „Nepriklausomoji Lietuva“ ir susitikę pakalbėdavom, apie ką laikraščiuose rašoma. Be to, jau Raudonajai armijai išvadavus Lietuvą, per pirmą susitikimą LIUIMA, prieš duodamas užduotį platinti spaudą, sakė, kad organizacijas LLA ir „Kęstutis“, „Kęstučio“ iniciatyva, kaip ir vokiečių laikais, norėta sujungti, bet vienybės šių organizacijų vadovai nepasiekė, nes LLA vadovą karininkai nesutiko, kad vadovybės štabas būtų iš skirtingo vienos ir kitos organizacijos narių skaičiaus ir pasiūlė „Kęstučiui“ įstoti į LLA, o paskui jau spręsti, kiek iš „Kęstučio“ organizacijos parinkti narių į štabą. LIUIMA klausė mane, kaip į tuos nesutarimus žiūriu aš ir ar pritariu susijungimui. Be to, jis pasakė, kad jeigu aš nepritariu susijungimui, tai nelegalios literatūros negausiu. Aš jam pasakiau, kad aš jau 1944 metų pradžioje ryšius su LLA nutraukiau ir kad LLA organizacijos nariu savęs nelaikau. LIUIMA davė man užduotį surasti žmonių spaudos platinimui kaime ir susitarėm, kur ir kada susitiksim.

Klausimas. Ar jums žinoma, kur dabar gyvena LIUIMA?

Atsakymas. Taip, aš klausiau jo, kur jis dabar gyvena, tai jis sakė: „Gyvenu Tauragnų valsčiuje ir slapstausi su partizanais, kuriems vadovauja LINKA, tu turi jį pažinti, nes jis trim ar keturiais metais prieš mus baigė Utenos gimnaziją. Paklausė mane, ar atsimenu LINKA, aš pasakiau, kad LINKOS neatsimenu. Po to jis papasakojo, kad Sirvydžių kaime partizanai nužudė sovietinių darbuotojų.“

Klausimas. Ar jums žinoma, kur dabar tų kontrrevoliucinių organizacijų centrai?

Atsakymas. Ne, nežinau. Vokiečių laikais tie centrai buvo Vilniuje; taip aš manau, nes man teko skaityti nelegalų laikraštį „Į laisvę“ ir kai kuriuose egzemplioriuose buvo nurodoma redakcijos atstovybė

Kaune. Iš to sprendžiu, kad „Kęstučio“ organizacijos centras buvo Vilniuje. Kad LLA organizacijos centras yra Vilniuje, aš sprendžiu štai iš ko: kartą 1943 metų gale aš kreipiausi į ŽULĮ, klausdamas, ar neturi naujos nelegalios spaudos, tai jis pasakė, kad šiandien jis pats važiuos į Vilnių paimti laikraščių ir kad jis periodiškai važiuoja į Vilnių laikraščių, nes Utenos apskritis priskirta Vilniaus redakcijai ir dar pasakė, kad laikraščių Vilniuje gauna ne iš vieno, o iš kelių asmenų. Didžiąją dalį laikraščių jis gaudavo iš miesto butų skyriaus, dar kartą sakė laikraštį gavęs iš spaustuvės, ten matęs, kaip laikraštį ir spausdina. Ryšiams su centru LLA Utenos organizacija turėjo radijo siųstuvą, tai aš žinau iš to, kad kai ŽULYS paprašė duoti jam dešimt markių motociklui įsigyti, tai priminė, kad dar iki mano įstojimo iš organizacijos narių rinkdavo pinigų ir ryšiams su centru nusipirko radijo siųstuvą.

Klausimas. Ar jums žinoma, dėl kurių priežasčių negalėjo susijungti LLA ir „Kęstučio“ organizacijos vokiečių laikais?

Atsakymas. Girdėjau, kad šios organizacijos nori susijungti, jau turėjo pavadinimą LLA „Kęstutis“, bet kodėl nesusijungė, aš nežinau.

Kvota baigta 1944 m. gruodžio 19 d. 3 val. Parodymai pagal mano žodžius užrašyti teisingai, man perskaityti ir išversti į lietuvių kalbą, dėl to ir pasirašau.

(parašas)

Kvotą verčiau - LIEPA.

Tardė: Lietuvos SSR MGB tardytojas, Valstybės saugumo kapitonas CHAZOV,

Atitaisau: laikraštyje „Į laisvę“ buvo parašyta ne ant kai kurių numerių, o ekstra leidinyje ir vienkart. „Išleista redakcijos atstovybės Kaune LLA Utenos organizacija turėjo Utenos apskrityje rašomąją mašinėlę ir rotatorių, kuriuo buvo dauginami kai kurie laikraščio „Nepriklausomoji Lietuva“ straipsniai, bet kokiame kaime tai buvo daroma, aš nežinau.

Kaltinamojo parašas

*Tardė: Lietuvos SSR NKGB tardytojas,
Valstybės saugumo kapitonas (CHAZOV)¹*

¹ LYA. F. K-I. Ap. 3. B.160. L. 59, 59 ap., 60, 60 ap.
LYA. F. K-I. Ap. 58. B. P. 18544. L. 305-309.

ŠARŪNO RINKTINĖS VADAS VLADAS ALGIRDAS MIKULĖNAS

(1917 – 1945)

Vladas-Algirdas Mikulėnas gimė 1917 m. birželio 27 d. Mockėnų k., Utenos vlsč., ūkininko šeimoje (turėjo 11 ha žemės), kuri buvo gausi: 5 broliai ir 3 seserys. Vladas buvo penktas sūnus. Tokiai gausiai šeimai gyventi buvo sunku. Visi vaikai labai norėjo mokytis ir buvo gabūs. Ypač Vladas veržėsi į mokslą.

Baigęs Utenos pradžios mokyklos 4 skyrius, nesant galimybės toliau mokytis, kurį laiką dirbo ūkyje, bet tuo pačiu metu mokėsi savarankiškai. Po keleto metų, pasiruošęs per vieną vasarą dviejų klasių kursą privačiai, išlaikė egzaminus į Utenos gimnazijos 3 klasę. Besimokydamas padėdavo atsiliekantiems mokiniams ir pataisininkams, taip užsidirbdavo knygoms ir drabužiams. Mokėsi labai gerai, sportavo, dalyvavo mėninėje saviveikloje.

Utenos gimnaziją baigė 1938 m. ir buvo pašauktas atlikti karinę prievolę. Kaip kariūnas - aspirantas gavo tam tikrą laipsnį (nepamenu koki). Apie 1939-1940 metus įstojo į Vilniaus universiteto medicinos fakultetą, kuriam, išskyrus trumpą mobilizacijos laikotarpį, mokėsi iki karo pabaigos. Buvo baigęs 5 kursus. Buvo žinomas kaip gabus studentas.

Labai nekętė 1940 m. užplūdusių Lietuvą bolševikų, o taip pat Hitlerio ir jo pakalikų. Fašistinės okupacijos metais organizavo studentų savišalpą, platino nelegalius laikraštėlius (o gal ir rašė juose), kuriuose buvo kviečiami lietuviai nevergauti okupantams ir ruošti apginti Lietuvos nepriklausomybę. Atrodė, kad jis jau tada turėjo ryšių su organizuotais Lietuvos laisvinimo komitetais ar pan. Tikslių žinių neturime, nes jis vengdavo pasakoti apie savo veiklą.

Vladas Mikulėnas, Šarūno rinktinės vadas, Vytauto apygardos vado pavaduotojas.

Pasibaigus karui, nusprendė išeiti partizanauti ir su ginklu stoti ginti Lietuvą nuo „išvaduotojų“ bolševikų. Čia jam labai pravertė karinis pasiruošimas ir medicinos žinios. Pasirinko slapyvardį Liepa (mat buvo aukštas kaip liepa). Buvo partizanų būrio vadas. Būrys veikė Utenos, Tauragnų, Kuktiškių, Saldutiškio ir kitose apylinkėse. Neleisdavo partizanams savavaliauti, ypač žiūrėjo, kad nebūtų žudomi nekalti žmonės. Buvo keletas (o gal daugiau) susidūrimų su sovietų kariuomenės daliniais. Smulkiau apie būrio veiklą sunku ką parašyti, nes veikė konspiruotai, ir pats Vladas retai užsukdavo į namus aplankyti tėvų. Namuose būdavo dažnos kratos. Neilgai Vladas partizanavo, tik metus.

Paskutinį kartą Vladas apsistojo tarp Griūčių ir Nemeikščių kaimų pas ūkininką bunkeryje. 1945 m. gruodžio 1 d. tą sodybą apsupo sovietų kariuomenė. Įvyko susišaudymas. Vladas turėjo įvairių būrio dokumentų, todėl, manau, nenorėjo, kad jie patektų į bolševikų rankas. Kritiškiausiu momentu uždegęs popierius, pats susisprogdino granata. Kilo gaisras, sudegė bunkeris, klojimas, o jame ir Vladas. Kai, atlikę juodą darbą, sovietų kareivės pasišalino, Vlado brolis, motina, kiti artimieji ir partizanai atrado apdegusį lavoną ir iš kai kurių likučių jį atpažino. Apylinkės žmonės greit padarė karstą ir slapta palaidojo Puodžių kaimo kapinaitėse. Jo kapas buvo lankomas savųjų ir apylinkės žmonių, tvarkomas. Už tai mes dėkingi tiems žmonėms. Po kurio laiko palaikus su miesto Vykdomojo komiteto pirmininkės E.Pakalnytės leidimu ir su sanitari-nės-higieninės įstaigos žinia perlaidojome Utenos kapinėse, bendrame Mikulėnų šeimos kape. Ir niekas šiandien gal nepasakys, kas jį išdavė.

Žuvo Vladas dar palyginti jaunas. Jam buvo 28 metai. Tai buvo didelė auka ant Tėvynės aukuro. Motina vos neišprotėjo, kiti šeimos nariai išsi-skirstė, tėvai liko vieni. Išvežimo į Sibirą pavyko išvengti, nes buvo gerų žmonių, kurie įspėjo ir teko laikinai pasislėpti. Visai šeimai pasiliko am-žina žaizda, bet kartu ir neblėstantis prisiminimas apie brangų brolių, sū-nų, paaugojusį save jauną už Lietuvos laisvę.

Utena, 1991 m.

A.Silickienė, sesuo

Visiškai slapta

Egz. Nr. 2

**LIETUVOS SSR VIDAUS REIKALŲ LIAUDIES KOMISARUI
GENEROLUI MAJORUI**

drg. BARTAŠIŪNUI
Vilnius

SPEC. PRANEŠIMAS

Pagal vidaus agento „Vėjo“ pranešimą, 1945 metų gruodžio 1 d. Biliakiemio kaime, Utenos valsčiuje buvo surastas ir iš dalies sunaikintas Šarūno rinktinės štabas.

„ŠARŪNO“ štabas buvo įsikūręs bunkeryje, kuris buvo įrengtas Biliakiemio kaimo gyventojų ADOMAIČIO klojime. Per bunkeryje buvusio štabo likvidavimo operaciją trys dalyviai atkakliai pasipriešino ginklu ir dėl to visi trys buvo nukauti. Be to, operacijos rajone buvo suimti trys banditai, vienas iš jų - Jonas PUMPUTIS - buvo štabo ryšininkas.

Iš nukautų atpažinti:

LLA IV Vytauto apygardos junginio bandformuočių vadas, slapyvardžiu „STORULIS“ Jis ir „ŠARŪNO“ rinktinės vadas, slapyvardžiu „LUBINAS“, jis taip pat „ŠARŪNO“ rinktinės štabo operatyvinio skyriaus viršininkas, slapyvardžiu „LIEPA

MIKULĖNAS VLADAS, - buvusios Lietuvos armijos leitenantas, buvęs Vilniaus Universiteto Medicinos fakulteto IV kurso studentas.

Su MIKULĖNU nušauti būrio vadas Algirdas KATINAS, Balio, ir jo brolis - centro ryšininkas Jurgis KATINAS. Štabo bunkeryje surasta „ŠARŪNO“ štabo ir LLA IV VYTAUTO apygardos dokumentų - antisovietinės literatūros (atsišaukimų, proklamacijų), laikraščių - „Pogrindžio žodis“, „Aukštaičių kova“, LLA programa, įsakymų, instrukcijų ir kt., rašomoji mašinėlė, radijo imtuvas, medikamentų ir kito turto.

Vidinių agentų „Vėjo“ ir „Vaido“ duomenimis bei išnagrinėjus paimtus štabo dokumentus, nustatyta, kad „ŠARŪNO“ štabas sudarytas pagal kruopščiai parengtą LLA struktūrą.

„ŠARŪNO“ štabas sudarytas iš 5 skyrių:

Operatyvinio skyriaus;

Ryšių, žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus;

Mobilizacinio skyriaus;

Ūkio skyriaus;

Propagandos skyriaus.

(žr. pridėtą dokumentą Nr.2)

Kiekvienas skyrius irgi turi savo struktūrą ir darbe vadovaujasi specialiomis instrukcijomis ir įsakymais. Pavyzdžiui, pagal ryšių, žvalgybos ir kontržvalgybos struktūrą numatyta sukurti žvalgybos punktus kiekvienoje kuopoje, būryje, valsčių centruose ir svarbiose sovietinėse įstai-gose.

Taigi kuopos veikimo teritorijoje žvalgybos punktai kuriami kuopos žvalgų (KŽ); juos paskiria žvalgybos skyriaus viršininkas, o būrio veikimo zonoje punktai kuriami būrių žvalgų (BŽ).

Kiekviename žvalgybos punkte turi būti du žalgai, viršininkas ir pavaduotojas. Tarp kitko KŽ ir BŽ gali turėti pavienių žvalgų, kurie privalo teikti jų pačių surinktus žvalgybinio charakterio duomenis.

Šio skyriaus darbo instrukcijoje numatyta plati žvalgybinė veikla iki atskirų sovietinių ir partinių darbuotojų, NKVD milicijos organų bendradarbių verbavimo papirkinėjimu ir kitais metodais.

Kartu su žvalgybine veikla vykdoma ir kontržvalgyba tarp LLA bandformuočių dalyvių; kiekvienos (formuotės) darbuotojai tiesiogiai pavaldūs žvalgybos viršininkui (žr. pridėtus dokumentus Nr.3,4,5,6,7,8).

„ŠARŪNO“ štabo parengtos smulkios instrukcijos apie LLA bandformuočių dalyvių nusikaltimus ir bausmes, apie atskaitomybę ir kt. (žr. pridėtus dokumentus Nr. 9,10, 11, 12, 13).

„ŠARŪNO“ štabas turėjo redakciją, kuri reguliariai leido pagrindinį antisovietinį laikraštį „Pogrindžio žinios Pastaruoju metu šio laikraščio leidimas nutrūko.

Be to, „ŠARŪNO“ štabas gaudavo ir platindavo antisovietinį pagrindžio laikraštį „Aukštaičių kova“, leidžiamą kitos redakcijos; štabo ryšiai su ja nagrinėjami.

„Aukštaičių kovos“ redakcijos „ŠARŪNO“ štabui specialiai pateikta instrukcija apie aukų rinkimo tvarką šio laikraščio finansavimui (žr. Nr. 14, 15).

Kartu su tuo „ŠARŪNO“ štabo propagandos skyrius ruošė ir platino per patikimus žmones tarp gyventojų antisovietinius lapelius ir atsišaukimus.

Agentūriniu ir tardymo būdu nustatyta, kad „ŠARŪNO“ rinktinės padaliniai dislokuoti Utenos, Zarasų ir iš dalies Švenčionių apskričių teritorijose. Savo veikloje „ŠARŪNO“ štabas palaikė ryšius su banditiniu junginiu DOBILAS ir su banditinio junginio PARAIŠIS štabu (žr. pridėtus dokumentus Nr. 16, 17).

Kaip matyti iš paimtų „ŠARŪNO“ štabo dokumentų, šių banditinių junginių vadovai, norėdami pasitarti ir kontaktuoti kai kuriais klausimais, periodiškai susitikinėjo.

Peržiūrėjus paimtus dokumentus, dar nustatyta, kad „ŠARŪNO“ štabo banditinių padalinių vadas MIKU LĖNAS Vladas, slapyvardžiu „LU-

BINAS“, yra banditinių formuočių junginio *LLA 4 Vytauto apygardos vadas*, slapyvardžiu „*STORULIS*“, ir per ryšininkus palaikė ryšius su *LLA* centriniu štabu (žr. pridėtus dokumentus Nr. 18, 19).

Iš centro *MIKULĖNAS* gavo nurodymus, kuriuos paskirstydavo padaliniams. Viena iš tų dokumentų, adresuotų „Algimantui“, *MIKULĖNAS*, slapyvardžiu „*STORULIS*“, rašo:

„Atvyko iš P. ryšininkas, kuris pranešė, kad mes ir toliau liekame *RE-ORGANIZACIJOS* būklėje; ginkluoti daliniai organizuojami sena tvarka, tik pereinama į *LEGALIAI GYVENANČIŲ BŪKLĘ*; reikia gauti jų priesaiką ir duoti jiems darbo

O toliau:

„Man nemalonu pranešti, kad pagal C. pranešimą aš ir toliau lieku *LAIKINU VYTAUTO APYGARDOS VADOVU*.“

(žr. pridėtus dokumentus Nr.20, 21, 22, 23, 24, 25)

Dokumentuose, adresuotuose įvairių padalinių vadovams, *MIKULĖNAS* šiuos įspėja, pareikšdamas (B.J.):

„Nesileiskit apgaunami tariamam desantu ar rusų nuleistais ginklais. Jeigu bus desantas, sužinosite, pranešime žymes“.

Apie tariamo desanto pasirodymą gautas agento „Kauno“ agentūrinis pranešimas, jis iš banditų Broniaus *KEBLIO* ir *GRIGALIŪNO-SAKALO* sužinojęs, kad Lietuvos teritorijoje išmestas desantas (kur-nesakė), susidedantis iš 4 lietuvių karininkų ir dviejų švedų, o pas juos užmegzti ryšių išvyko banditinių grupės vadovas *KAULINIS Vincas* (ag. „Kauno“ duomenis tikriname).

Iš tardymo ir agentūros aiškėja, kad kiti „*ŠARŪNO*“ štabo nariai ir apsauga slapstosi miškingose Kačiūnų ir Raistinių apylinkėse Tauragnų valsčiuje, Utenos apskrityje.

Ruošiamės čekistinei karinei operacijai likviduoti „*ŠARŪNO*“ štabo likusius narius, jo banditinius dalinius ir kartu suimti išaiškintus ryšininkus ir rėmėjus.

PRIEDAS: kiti dokumentai, paimti likviduojant „*ŠARŪNO*“ štabą.

Iš viso 55 lapai.

parašas

GENEROLAS MAJORAS

(*KAPRALOV*)

1945. XII. 5

N r. 4 74

Utena¹

¹ LYA.F.K.-I.Ap.3.B.1603.L.79,80,81,82

ANTISOVIETINĖ MOKINIŲ VEIKLA

*SSSR NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvai
generolui leitenantui*

drg. TKAČENKO

*Lietuvos SSR Vidaus reikalų Liaudies komisarui
generolui majorui*

drg. BARTAŠIŪNUI

RAŠYTINIS PRANEŠIMAS

1945 m. naktį iš spalio 31 į lapkričio 1-ąją Utenoje buvo išklijuoti antisovietiniai atsišaukimai su parašu „VANAGAI“. Atsišaukimai išspausdinti plonuose ketvirčio lapo lapeliuose rašomąja mašinėle.

Priėmus priemones, per agentūrą nustatyta, kad prie antisovietinių atsišaukimų platinimo prisidėjo Utenos gimnazijos moksleiviai. Vėlesni agentūros tyrimai ir Utenos gimnazijos moksleivių Stepo PUODŽIAUS, Onos MACKUTĖS ir Alberto MATULIONIO areštų duomenys apie Utenos gimnazijos mokinių dalyvavimą antisovietinių atsišaukimų platiniame pasitvirtino.

Suimtųjų tardymo procese atrandama, kad Utenos mergaičių ir berniukų gimnazijose buvusių jų mokytojų, dabar esančių bandose, sukurtos ir veikia antisovietinės nacionalistinės grupės, kai kurios iš jų vadinasi „VANAGAI“.

Grupėms priklauso mergaičių ir berniukų gimnazijų moksleiviai, kurie konspiracijos sumetimais turi slapyvardžius; jie pasiskirstę į trijules ir kiekvienoj trijulėj yra vadovas.

Grupių (trijulių) kūrimas prasidėjo 1944 m. rudenį. Jų organizatorius yra Liberdas (turėtų būti Algirdas-B.J.) ŠUMINAS, buvęs gimnazijos moksleivis, vokiečių okupacijos metais buvęs ateitininkų organizacijos pirmininkas, o pastaruoju metu - LLA organizatorius, „ŠARŪNO“ rinktinės štabo narys.

Vėliau, nuo 1945 metų birželio mėnesio, grupės (trijules) organizuoja buvęs gimnazijos moksleivis Vytautas PAKŠTAS, vienas iš LLA vadovų, dabar „ŠARŪNO“ štabo viršininkas (gyvena nelegaliai), BAŽINS-

KAS Petras (dabar bandoje) ir buvęs gimnazijos mokinys Algimantas PAKALNIS (dabar bandoje).

Be to, atskiros grupės (trijulės) sukurtos ir turėjo tiesioginius ryšius su bandų vadovais, iš dalies ir su „ GEDIMINO “ kuopos vado pavaduotoju Jurgiu VASILJEVU (š.m. spalio mėn. nukautas), kurio kuopa priklausė „ ŠARŪNO“ rinktinės štabui.

Antisovietinių nacionalistinių grupių dalyviai, turėdami tikslą paremti banditus kovoje prieš Sovietų valdžią, pagal LLA „ ŠARŪNO “ štabo vadovų ir bandų vadų, priklausančių šios rinktinės štabui, nurodymą platino antisovietinius nacionalistinius atsišaukimus.

Štai antisovietinės grupės dalyvis Stepas PUODŽIUS š.m. spalio 31 d. iš Vytauto PAKŠTO ir Algimanto PAKALNIO gavo 5 antisovietinius atsišaukimus, kuriuos PUODŽIUS spalio 31-lapkričio 1 naktį išklajavo Utenos gatvėse.

Grupių nariai verbavo naujus narius, Utenos mieste organizavo žvalgybą, teikė banditams žinias apie esančią kariuomenę, jų išvykas į bandų likvidavimo operacijas, rinko pinigus, literatūrą, medikamentus, tvarsliavą, šiltus drabužius.

Byloje suimti:

PUODŽIUS Stepas, Antano, g.1928 m. vidutinių valstiečių šeimoje, lietuvis, gimnazijos 8 klasės moksleivis-trijulės vadovas.

MACKUTĖ Ona, Vlado, g.1925 m., lietuvis, gimnazijos 8 klasės moksleivė - trijulės vadovė.

MATULIONIS Albertas (Algirdas - B.J.), Liucijaus, g.1928 m., lietuvis, gimnazijos 8 klasės moksleivis, grupės dalyvis.

ŠAPOKA Vladas, Kazio, g.1925 m., lietuvis, gimnazijos 8 klasės moksleivis, grupės dalyvis.

ČIPKUS Henrikas, Domo, g.1928 m., lietuvis, Kauno politechnikumo moksleivis, grupės dalyvis, ir kiti, iš viso suimta 11 žmonių.

Kvotos ir agentūrinis darbas skirtas išaiškinti visus grupių dalyvius ir praktinę antisovietinę veiklą.

(GENEROLAS MAJORAS - KAPRALOV)

Perdavė: Drožžina

Priėmė: Krasotkina

1945.XII. I¹

¹ LYA.F.K.-I.Ap.3.B.1607.L.249,250

IEŠKODAMI GINKLŲ, PAKLIUVOM Į SPĄSTUS

*Pasakoja VITKUS Pranas, g. 1922 m.
Kačiūnų k., Kuktiškių vls.*

Prasidėjus antrai bolševikų okupacijai, kūrėsi pasipriešinimo būriai. Aš priesaiką daviau Vytautui Petravičiui iš Inkartų k. ir Stasiui Žibėnui iš Biliakiemio. Jie buvo mūsų vadai, susiję su Utena, spausdino laikraštėlius. Mūsų tikslas buvo laikraštėlių platinimas. Platinom su Antanu Šveckum. Man buvo pavesta partizanus apginkluot, reikėjo ieškoti ginklų, klausinėti žmonių, kur kas ką turi. Kartą sutikau važiuojančius Žaunierius iš Utenos. Vežas du bidonus, klausiu, ką čia vežioja, sako, samagoną. Užėjo pas mus į namus, atsinešė butelį. Klausiu, gal kartais žino, kas kaime turi automatų, kokį kulkosvaidį. Bronius Žaunierius sako: „Aš jaučiu, kad vienas žmogus kaime gali turėti kulkosvaidį, bet pats jo nemačiau“. Paprašiau, kad pasistengtų tą kulkosvaidį pas save atsivežt, mes užeisim ir jį apžiūrėsime. Kai su Antanu Šveckum nuvažiavom Aviniškin, mums pasakė, kad kulkosvaidis yra, bet nėra spynos. Pažadėjo jos (spynos) paieškoti ir liepė atvažiuoti kitą kartą. Sutarėme susitikimo dieną. Mes su Šveckum draugavom, buvo labai drąsus vyras, nuoširdus, patikimas, niekur abu nesiskyrėm.

Sausio 23 d., buvo praėjusi lygiai savaitė, vėl abu nuvažiavom Aviniškin. Buvo 1945 metai. Privažiavus pasidarė įtartina, nes vaikščiojo kažkokie vyrai nuleistom galvom. Pastatėm arklių pašėriau. Užėjom į namus, atsisėdom prieš langą. Visi vaikšto kažkokie neramūs. Bronius Žaunierius išėjo ir atnešė butelį samagono. Staiga prie lango stovi dviese su automatais. Ką daryt? Lempa degė, aš greit ją sudaužiau ir „pyliau“ iš automato į langą. Girdėjau, kad kažkas nuvirto. Pasipylė šaudymas. Nuo Katino namų užsiglaudęs šaudė iš kulkosvaidžio. Šaudė ilgai. Pasikelt negalėjom, ėmė vidun mėtyti granatas. Žaunierienė su dukra ėmė rėkti, man liepė išeiti. Sakau, neisiu. Buvo naktis, nebuvo kur bėgti. Šovinius beveik pabaigiau. Rėkė, kad padegs namus. Išėjau koridoriu-

kan. Žiūriu, prisiglaudę stovi du skrebai, kiek buvo likę šovinių paleidau į juos per duris. Į vidų įmetė 6-7 granatas. Pradėjus sproginėt, užsiglaudžiau už pečiaus. Viena netikėtai sprogo, trenkė mane į sieną ir sužeidė koją. Apsipyliau kraujais ir buvau suimtas. Skrebai nuvežė į Kuktiškes, paskui į Utenos ligoninę perrišt. Batų aulai buvo pilni kraujo, rūbų nuo žaizdų atplėšt negalėjo, turėjo viską mirkyt. Saugume prabuvau mėnesį. 1945 m. gegužės 22 d. įvyko teismas Utenoj, pastate, esančiame kitoj pusėj dabartinių šaulių namų. Teismo metu paklausė, ar prisipažįstu kaltu, atsakiau, kad ne. Tada sako: „Neprisipažįsti ir nereikia“. Paėmę popierius, išėjo. Nuteisė 15 m. katorgos darbų ir 5 m. be teisių. Birželio 1 d. iš Utenos išvežė į Švenčionis, ten pralaukė tris dienas ir nuvežė į Vilnių. Birželio 15 d. susodino į vagonus ir - Vorkuton. Kalėjau iki 1955 m. Grįžau 1956 m. Rašiau skundą. Iškviatė į Vilnių bylos peržiūrėjimui. Pusė metų prasėdėjau saugume Vilniuj.

Kalbėjo, kad mes buvom nuvažiavę Žaunierių sušaudyt, bet tai netiesa. Šaudyt jų nesirengėm, nes tuo metu nežinojom, kad dirba saugumui. Mus išdavė ir viską suorganizavo Žaunieriai¹. Mane sužeistą areštavo, o Antanas Šveckus toj pačioj dienoj žuvo. Žaunierius dėl akių areštavo, davė patalynę. Jie milicijoj prabuvo 2 ar 3 dienas. Davė neteisingus parodymus, prikalbėjo nesąmonių.

Mus kaltino, kad norėjom juos sušaudyt. Aš gyniausi. Pasiuntė užklausimą Krasnojarskan, atėjusiam atsakyme buvo tvirtinama tas pats. Tardytojas Bumeranovas sako: „Matai, jie ir po 11 metų tą patį sako“. Sakau, kad su kaltinimu nesutinku, pasakiau, kad mano buvo tokia nuojauta, jog jie dirba saugumui, bet liest jų net negalvojau. Atsiminiau, kad jie spalio mėn. buvo pas mus atvažiavę. Aš tada paklausiau, kaip jie taip laisvai važinėja, atsakė, kad turi dokumentus. Parodė pažymą, kurioj buvo atspausdinta keletas žodžių, jog jie dirba Labanoro miške, pjauna malkas. Jie buvo užverbuoti, ir Utenos saugumo išduoti dokumentai. Aš pasakiau, kad tai buvo spalio mėn. ir pasakodamas apsirikau 15-ka dienų. Kai patikrino ir viskas atitiko, mano bylą baigė. Mane norėjo apkaltint žmogžudyste.

¹ Apie nusikalstamą Broniaus Žaunieriaus - Kiškio veiklą žr.LYA.F.K. 1. Ap. 18. B.50. L.278; Balys Juodzevičius. Laisvės kaina. 54 p.

Kulkosvaidį Žaunieriai iš tikrųjų turėjo, tuo norėjo mus prisiviliot. Kulkosvaidis buvo rusiškas, mes jį apžiūrėjom. Abu Žaunieriai plėšikavo. Vieną Žaunierių nušovė mūsiškiai partizanai. Žaunieriai partizanų vardu išžudė Biliūnų šeimą. Žmonės Biliūną truputį įtarinėjo, bet tvirtų įrodymų nebuvo.

Kačiūnų Markauskas Pranas irgi davė neteisingus apie mane parodymus. Sakė, kad plėšikavau, vogiau, kad padėjau organizuot pasipriešinimo būrį. Pirmomis dienomis nebuvo nė vieno plėšikaujančio partizano. Aš galvojau, iš kur jis viską žino, nes apie partizaninį judėjimą ne su kiekvienu kalbėjais. Kai Markauskas Pranas nuvažiavo antrą kartą, jį šachtoj užmušė.

Pradžioj aš priklausiau S.Žibėno ir V.Petravičiaus būriui, vėliau perėjau Kačiūnuos A.Kaušylos - Margio būrin. Apie Kačiūnų bunkerį buvo įsitaisę enkavedistai ir dirbo partizanų vardu. Mano pusseserę Katinaitę Onutę buvo ten nusivedę. Su jos seserimi Apolonija kalbėjau, bet tiksliai nežino, kokiam kaime jie buvo įsikūrę, lyg tai Vajeliuos. Onutę vedęs užrištom akim. Pagalėjimą galima buvo spręsti, kad ėjo ne kilometrą ir ne tris, ją vedęs pusantros valandos. Kur buvo tas bunkeris, nežinau.

Juožą Buiką kelis kartus buvau sutikęs prie bažnyčios. Pradžioj jis buvo zakristijonu, vėliau pasidarė kunigu, mokė lenkų kunigų seminarijoje.

Susišaudymai. Kartą ėjom pas Jarmošką¹ Politiškių kaiman. Gyveno jis vienkiemy. Buvau aš, Petravičius Vytautas, Žibėnas Stasys, Augustis Pranas iš Šeduikių. Jarmoška buvo komunistas, ginkluotas. Priėjom prie durų, pradėjom belstis, iš vidaus ėmė šaudyt. Augutį sužeidė. Tuo metu, jei viskas būtų vykę sėkmingai, Jarmošką būtų išsivedę, bet reikėjo skubiai gelbėti sužeistąjį paėmę nešėm. Nusinešėm Kačiūnuos pirtin pas Šapoką (jis dirbo gaisrinėj). Ją pakūrėm, Stasys Žibėnas pasišaukė seserį, atsinešė vaistų, bintų. Nepagijo. Nuvežė į Utenos ligoninę, ten prabuvo kelias dienas. Sužinojo Jarmoška. Naktį Šidlauskas Augutį išsivežė Šeduikiuos, kur jis mirė. Ryte anksti į ligoninę atėjęs Jarmoška su skrebais norėjo Augutį pasiimti, bet neberado. Šidlauskas padarė karstą ir nuvežė Biliakiemin. Ten vienas norėjo perkelt per (ka-

¹ Jermolajus Dolotovas iš Politiškių k.

pų) tvorą. Kaimynas pamatęs padėjo. Užkasė, kapas prižiūrimas, pastatytas paminklas. Augutis buvo pirmoji auka.

Antrą¹ kartą baust Jarmoškos ėjo 13 partizanų. Alių kaiman, pas mus atėjo 13 vyrų. Gulėjo klojime. Aš (Janė Keraitė) su Kiečiu (Leontijaus Kostino slapyvardis-B.J.) buvom sargyboj. Švintant partizanai išėjo. Alių-Vijeikių raisto kitoj pusėj, pakalnėj, gyveno Jazgevičius, dabar Trimonis. Čia partizanai, pasidalinę į dvi grupes, laukė Jarmoškos. Kai jis važio su dukra, partizanai ėmė šaudyt. Jarmoška išsoko iš vežimo ir suklupo. Sereika Jonas-Pyragaitis pagalvojo, kad jį sužeidė, ir stojos. Tada Jarmoška paleido seriją iš automato ir Sereiką Joną-Pyragaitį sužeidė per kirkšnį. Jarmoška irgi buvo sužeistas, tai nušliaužė raistan. Jam buvo paskutinės valandos. Tuo metu partizanai užėjo pas Kerą Joną klojiman, pasiėmė kopėčias ir Pyragaitį nusinešė pas Bikų Puodžių kaiman. Vėliau persinešė Krašonon. Tuo metu Pyragaitis išgijo. Jarmoška, nušliaužęs raistan, pradėjo šaukt. Jazgevičius plovė avižas. Tas su dukra Antute (Antanina, dabar Trimonienė) nuėjo priejo ir rado visą kruviną. Jarmošką apiprausė, buvo sužeistas tarp kojų ir, atrodo, per vidurius. Jarmoškos duktė, tėvui iššokus iš vežimo, arkliu nuvažiovo Utenon. Po kiek laiko iš Utenos atlėkė kelios kariuomenės mašinos. Kareiviai rado pėdsakus. Atvažiavę pasiėmė Jarmošką ir nuvežė Utenos ligoninēn, jis ten po kokio mėnesio² mirė. Tada suėmė Kerą Joną. Grįžo visas sutinęs, buvo atkrėstos kepenys, pagyvenęs keletą mėnesių, mirė. Jį kaltino, kad iš jo išėjo partizanai, o iš tikrųjų partizanai buvo klojime pas jo brolių, bet išeinančių niekas nematė.

Vilnius, 1998 m.

¹ Šia pastraipą pasakojimą papildė Janė Keraitė.

² Mirė 1945 09 15 (sužeistas 1945 08 23).

MANO SUNKAUS GYVENIMO ISTORIJA

*Pasakoja VIJEIKYTĖ Paulina - Pinavija (Pivonija),
g.1920 m., gyv. Alių k., Utenos vlsč.*

Esu gimusi 1918 m. lapkričio mėn. Gimiau ir augau vargingoj kaimo gryčiutėj.

1947 m. užėjus raudonajai armijai ir Lietuvą okupavus, pasidarė baisu: žudė, kankino, trėmė, niekino. Pas mus, Aliuose, pirmos aukos buvo mano brolis Vijeikis Petras ir Degulis Stasys. 1944 m. gruodžio 17 d. Alių kaime siautė kariuomenė. Stasiukas Degulis buvo pasislėpęs, užėjo skrebai. Jis juos pamatė, pabaiso jam ir pradėjo bėgt. Jį pradėjo skrebas vyt ir iki mūsų namų (daugiau kaip kilometrą) atvijo vienas. Aplink trobą laksto, bet į vidų neina, tik vis rėkia: „Degsiu degsiu, čia įbėgo banditas!“ O jie su broliu Petru pro kitas duris išbėgo į mišką. Žiemą ne vasarą. Lakstydamas apie trobas, pamatė jų pėdas, nes buvo tik pasnigta, tais pėdais nubėgo ir jis į mišką ir atvijo vėl prie namų. Jie bėgo ant ežero ir pakėlė rankas aukštyn, bet suėmę jų nesivarė gyvų, liepė gult ir sušaudė. Priėjo tėvelis, skrebas sako: „Pirma sakei, kad neturi sūnaus, dabar sakyk, kuris sūnus - šitas?“ Dar garuoja, teka kraujas iš jų krūtinių, bet jau nebegyvi.

Žmonės sakė visi, kad nepilnamečiai. Davė seniūnas pažymėjimą, pasiėmė ir palaidojom Biliakiemio kapinėse. Visa bažnyčia ūžė, verkė, net baisu.

Tą žiemą gyvenom tėveliai ir aš ašarose ir skausme, niekas pas mus neateidavo - nei blogi, nei geri žmonės, gal bijojo.

Išaušo pavasaris. 1945 m. gegužės mėn. atėjo partizanas Stundžia Jonas pas mus su draugais ir sako: „Būsi mūsų ryšininke“. Bet tėvelis sako jiems: „Jai reikia žemę dirbt, nes neturim maitintojo, nėra kada.“ - „Toli tu neisi, pas Tarulytę - Našlaitę ir pas Puodžiukaitę - Mėtą. Ir pas jumis ateis jos“. Bet aš dirbau drauge su Keraite Jane: rinkom maistą ir veždavom partizanams. Bet neilgai man teko darbuotis. Mane areštuoja. Atėjo pulkas kareivių, sako, duok pasą. Pažiūrėjo, sako, renkis. Mane nusivarė į Puodžių kaimą ir uždarė pas Šinkūną kambary, jie dar laktė po kaimą. Ruzgai buvo areštuoti, ir jie mane skundė. Mane nuvežė į Uteną, o milicija rūsy suleido su Ruzgais vienon kameron. Ruzgaitė skundžia, o aš ginuos. Taip mane iškankino savaitę. Pradėjo Ruzgaitę barti moteris, tokia Krugiškienė iš Utenos, mokytoja, labai puiki moteris: tave prakeiks jos tėvai, likę vie-

Ryšininkės Paulina Vijeikytė ir Janina Kerautė apie 1946 m.

ni. Kada ji pradėjo mane teisinti, ir paleido. Paleisdami pasakė: „Mes tave seksim!“ Ar ką suimdavo, ar ką nušaudavo, aš už viską turėjau atsakyti. Paklausdavo suimtąjį, ar pažįsti Vijeikytę -Pivaniją. Jiems ir užtenka. Mane vėl areštuoja. Penktąkart pareinu namo tik aplankyti tėvų. Raslaną kai suėmė (jį ištraukė iš bunkerio gyvą), paklausė: „Ar pažįsti Vijeikytę?“ - „Pažįstu.“ Jiems ir užtenka. Tada jau nebepaleido, sudarė bylą ir iki teismo sėdėjau 6 mėn. Per teismą mane išteisino, niekas nebeskundė. Raslanas gavo 25, Vaitaška Katlėrių 15 m. O aš likau išteisinta. Teisėjas klausia: „Ar supranti, kas tai yra žodis „išteisinta“? Bet aš stovėjau apmirus, nieko negirdžiu. Aš galvojau, kad važiuosiu į Sibirą.

Tai dar ne viskas. 1950 m. spalio 19 d. ištekJau. Per vestuves ėjo pro šalį skrebtų pulkas. Visi sakė: „Mes tavęs neduosim, nebijok, iš rankų neišplėš“. 1951 m. gulėjau ligoninėj, turėjau dukrą. Ir ten atėjo tardytojas. Iššaukė mane iš palatos, užsirakino kambarį ir pradėjo klausinėti. O aš ir juoda, ir balta pasidariau. Jis nusigando, liepė šaukti slaugę, ir mane išvedė. Dar pasakė: „Mes tavęs daugiau nebekliudysim, augink dukrą“. Tai dar ne viskas. Nebepprisimenu metų, jau vaikai ėjo į mokyklą, nebe maži buvo. Susitikau Vyturį - Žilį Bronių. Tas nei šioks, nei toks. Ir sako jis man: „Tu būsi areštuota!“ - „Už ką, kas yra?“ - „Daunys Alpa areštuotas, gali tave išduoti!“ Aš parėjau namo ir pasakiau vyrui, kad mane areštuos. Tas sako: „Nueik pas Bronių ir padėkok jam“. Bet nieko neįvyko, gal jau buvo mano toks likimas. Nuo tų pergyvenimų likau invalide, ant lazdu vaikštau. Mano sveikata, o brolio gyvybė ant tėvynės aukuro sudėta. Užtenka.

Aliai, 1992 m.

BUVAU PARTIZANU PAMERGĖ

Pasakoja PUODŽIUKAITĖ - GYLIENĖ

Eugenija - Mėta,

g.1925 m., gyv. Šeduikių k., Tauragnų vlsč.

Iš Azijos priešai atėjo,
Išmindžiojo pievas žalias.
Nemuno pakrantės aidėjo,
Kad laisvė jau mums atimta.

Tikrai mums ta laisvė buvo atimta, daugelis stojo jos ginti, labiausiai jaunimas, kadangi vienus ėmė į armiją, kitus kur tik užėję šaudė, visai nekaltus, beginklius žmones. Mūsų kaimyną dvidešimtmetį Gaidamavičių Juozą iš Purviniškio kaimo 1945 05 19 nušovė prie namų. Daug buvo tokių. Kiti ėjo į mišką, ir juos palaikė, galima sakyti, visi kaimo žmonės, kas kuo galėjo: maistu, drabužiais ir t.t. Jeigu pamato - į kaimą ateina skrebai, tai jau visas kaimas žino. Būdavo, mažesni vaikai, pasiūsti tėvų, bėgdavo pas kaimyną, tie toliau, ir jau visas kaimas žinojo, kas daryti: ar slėpti maistą, drabužius, ar pasakyti partizanams. Galima drąsiai sakyti, kad kovojo prieš tą priešą visi, vieni slapta, kiti nebijojo ir viešai. Mes, mergaitės, pereidavom per kaimus, rinkdavom maistą. Po truputį, kas kiek galėdavo, duodavo, neatsakydavo. Mes perduodavom partizanams. Mano draugė Vaidilutė¹ labai daug dirbo: atnešdavo laikraštėlius ir kitokių dokumentus. Taip vienos per kitas siųsdavom į patį štabą.

Vaidilutė vieną kartą atėjus sako: „Rytoj ateik į Biliakiemio kapines, aš lauksiu 6 val. vakaro“. Buvo gegužės mėnuo. Aš nuėjau, radau ją sėdinčią ir labai susirūpinusią. Sakau: „Ko jau čia tokia susimąsčiusi?“ Sako: „Laukiu ateinant Vaidoto², noriu susituokt bažnyčioj, susitarėm su klebonu. Tu pabūsi liudytoja, o aš jau eisiu kartu su vyru į mišką“. Aš ją pabučiavau, sakau, jeigu jau pati nusprendei, tai ir gerai. Tuoju atėjo ir Vaidotas su Vaidilutės broliu Kaziu. Atėjo klebonas, „suvinėjo“. Kle-

¹ Natalija Deveikytė (1922-1951) iš Kačiūnų k., Kuktiškių vls.

²Vytautas Pakštas (1922-1951 03 19), gyv. Utenoje, mokytojas.

Vytautas Pakštas - Naras, Vaidotas su žmona Natalija Deveikyte - Vaidilute, žuvę 1951-03-19 netoli Šnieriškių (Labanoro girioje).

bonas daug kalbėjo, kad būtų geriau eiti registruotis ir gyventi šeimoj legaliai, o šiaip gali kas pranešti milicijai, ir viskas baigta. Vaidotas taip atsakė: „Nėra namų be dūmų, nėra tautos be išdavikų“. Mane Vaidotas dažnai siųsdavo į Utenos pirmą vidurinę mokyklą pas mokytojus. Taip palaikydavom ryšį. Reikėdavo slapti dokumentai vežti į Panevėžį ir iš ten atgal. Žuvus Vaidotui ir Vaidilutei, reikėdavo perduoti žinias į Liepiniškes Deveikytei. Šriubas (Alfonso Daunio slapyvardis - B.J.) siųsdavo man, aš perduodavau Našlaitei, Neužmirštuolei, Pivonijai. Vieną kartą atėjo Ramunė¹. Aš jos nepažinojau, ir nebuvo pranešta

¹ Adelė Rūgštelytė (g.1929 m.) Pavarlio k., 1946 m. suimta.

Šriubo, kad gali ateiti nauja ryšininkė. Aš jai ir sakau: „Eik, aš nenoriu girdėti apie tave.“ Sako, mane prašė Dobilas ir Ramūnas. Aš tada priėmiau, nes ant paketo buvo adresuota: Mėtai - Našlaitėi. Pristačiau viską laimingai. 1946 m. per Kalėdas suėmė Ramunę. Ji ir išdavė mane ir Našlaitę. Tada milicijos viršininkas buvo Dulovas, labai žiaurus. Kada mane tardė (o jų tardymas visiems žinomas), liepė pasakyti, kas per viena Našlaitė. Po tardymo buvom nuvarytos į Utenos miliciją, po savaitės į kalėjimo 14 kamerą, o po mėnesio, sausio 27 d. 1947 m. teisė tribunolas. Mes išsigynėm, ir mus perdavė naujam tardymui. Kovo mėnesį mane atvežė vėl tardyman, bet nieko nelaimėjo. Kitą dieną buvo atvežtas nušautas Kietis - Leonas Ivanovas². Jie sako: „Jūsų kaimynas“. Aš sakiau, kad nepažįstu. Sako: „Jei nepasakysi, kas tai, ir tave sušaudysim“. Aš sakau, jeigu žinai, tai sakyk, o jei ne - tai ir negąsdink. Tada šovė virš galvos. Aš pradėjau juoktis, o tas rusas, net drebėdamas iš pykčio, paliko mane kieme, o pats nubėgo į kabinetą. Kiek palaukus, atėjo kitas ir vėl nuvarė atgal. Kadangi iš laisvės skundų nebuvo, bylą užbaigė balandžio mėnesį ir tuojau teisė. Mus su Našlaite išteisino, o Ramunę nu teisė 7 metams kalėjimo. Grįžus iš kalėjimo, nedavė ramybės: vis kviečia ir kviečia į miliciją. Turėjau pasitraukti toliau.

1951 m. spalio 2 d. šeimą išvežė į Sibirą, atsirado kitokio vargo ir rūpesčių.

Šeduikiai, 1992 m.

²Tai Leontijus Kostinas iš Gojų k. žuvęs 1947 01 15 Alių k.

VYRAI ŽUVO. MAN IŠMUŠĖ AKĮ...

Adelė Žlėjaitė

*Pasakoja ŽLĖJAITĖ Adelė, Zigmo,
g.1909 m.,gyv. Utenoje*

Esu gimusi 1909 06 30 Biliakiemio kaime. Mama mirė, kai buvau maža. Li-kom su vyresne seserimi Apolonija (Ja-sudienė - Rukšienė, gyv.Puodžių k.). Tė-velis vedė. Gyvenau prie pamotės. Pakol vaikai užaugo (su antra žmona turėjo ke-turis vaikus: Gaidamavičienė Valė, g.1918 m., gyv. Klovinų k.; Petras, g.1920 m., skrebų nušautas prie namų

1946 02 22; Kibickienė Anelė, g.1922 m., gyv.Gudėniškių vnk.; Čepo-nienė Stefa, g.1924 m., mirusi 1966 m.), reikėjo dirbti namuose, ga-niau gyvulius. Vėliau, kai suaugo vaikai, persikėlėm vienkiemiu. Aš išėjau tarnauti pas žmones.

Užėjus rusams, brolis Petras (g. 1920 m.) nenorėjo eiti į kariuomenę ir su draugais apie 1945 m. išsikasė netoli namų bunkerį, šalia versmė-lės, iš kurios sėmdavom vandenį, nes šulinio neturėjom. Prieš šitą įvy-kį aš namo buvau parėjusi. Skrebai rado bunkerį, ten slėpės brolis Pet-ras (slapyvardis Užkurys), pusbrolis Ruzgas Vladas, Viktoras Tijūnai-tis¹, Gasparas (Regalas). Kaimynystėj buvo toks ruskelis, jis žinojo, kad vyrai slepiasi. Tas ruskelis išėjo skrebauti, tai gal jis ir išdavė. At-važiavo kareiviai, vieną dieną bunkerio ieškojo, krėtė visur, bet nera-do. Sesuo juos įspėjo, kad eitų iš čia, bet jie niekur nėjo. Kitą dieną pavakary (1946 02 22) vėl atvažiavo skrebai su kareiviais, vėl visur ieškojo ir pastebėjo lauke, netoli namų, bunkerį. Kilo garas, mat buvo jų pasidarytos ventiliacijai angos. Sniego beveik nebuvo, buvo grynas

¹ Pavardė vienu tariaama Tijūnaitis, kitų - Cijunaitis, Tijūnėlis.

Partizanas Viktoras Tijūnaitis - Bijūnas, žuvęs Biliakiemyje 1947-02-21.

laukas, tai pastebėjo. Patys bunkerio atidaryt nėjo, bet pasiuntė seserį. Sesuo atkėlė dangtį, sako: „Vyrai, blogai, ruskiai jau rado“. Mūsų brolis išlindo. Į jį nešovė, o paėmė ir nuvedė vidun. Pamotės klausė: „Ar čia tavo sūnus?“ Pamotė atsakė, kad ne mano (tą man pasakojo pamotė). Tada jį išsivedė laukan, ką jam ten darė, nežinau. Jis išstrūko iš kareivių ir bėgo. Mes radom jį nušautą gale svirno (aš pati mačiau, kai juos rinko ir krovė vežiman).

Mane kareiviai nusivarė prie bunkerio. Aš mačiau, kaip Vl.Ruzgiukas išlindo iš bunkerio, pakėlė rankas, bet jį nušovė. Bunkerio viduj sprogo granata (susišprogdino patys). Tada man kareivis liepė lįst. Priėjau aš prie šitos duobės (bunkerio).

Lįst aš nenoriu, tai jis užsimojo šautuvo buože, dar pastūmėjo. Ką daryt, lindau. Duobė nelabai gili. Padavė man virvę. Įlindau duobėn: Viktoras guli nebegyvas (nes jis turėjo granatą), jo kojas užnėriau virve. Gasparas dar buvo gyvas, dejavo, šaukėsi Dievo. Virvės galą išmečiau iš duobės. Aš pakėliau rankas, tai pirma ištraukė mane, o paskui lavoną. Kai mane ištraukė, aš bėgau gryčios link. Atėjęs kareivis vėl mane varo prie duobės, bet žiūriu, kad ir kitas jau guli nebegyvas. Ar jis pats išropojo, nežinau. Nušovė jį, ar pats mirė, nemačiau. Tada pasikinkė mūsų arklį, sukrovė visus negyvus vežiman. Vežė juos, o mane varėsi pėsčią. Jie ėjo pakraščiais, palei Kryželių kaimą, gal dar užėjo kur apsidairyt. Vienas kareivis ar skrebas vis stovėjo prie manęs. Nuvarė Utenon, jau buvo sutemę. Atvarė milicijon. Vakare nieko neklausinėjo, tik nuėmė škaplierius ir atėmė rožančių. Uždarė milicijos rūsy. Įstūmė pro duris. Stoviu, bijau toliau eit, tamsu, nieko nesimato. Tada pradėjau siekt rankom, bijau, kad nebūtų kokios duobės, kad neįkrisčiau. Sučiupau žmogaus kojas. Moteris jau miegojo (pavardės nežinau, nes neklausiau), sako: „Jau nauja yra?“ Sakau: „Yra“. Tai, sako, lipk. Užlipau ant sukaltų lentų, turėjau ant pečių skarą, apsivilkus vatinuke. Susivyniojau ir atsiguliau. Ryte gir-

džiu, kad rakina duris, šaukia tardyt. Pakvietė ir mane. Tardė. Aš visą laiką sakiau, kad nieko nežinau, čia man pamotė, čia netikras brolis. Šērė vieną, kitą kartą, iš viso mušė tris kartus. Išmušė man kairę akį. Kalėjime laikė dvi savaites. Paskui, kai mane paleido namo, man labai pradėjo skaudėt akį. Vežė mane į Vilnių, į ligoninę, aš pradėjau ta akim nieko nematyti. Daktaras klausė, kur aš taip susimušiau, tada sakyt bijojau, nieko nesakiau. Po kiek laiko pradėjo blogėti ir kita akis. Buvo daug pergyvenimų, norėjo vežt Sibiran, slapstėmės: kur dieną, kur naktį. Kai išvežė tėvus (1948 m.), kartą parėjau namo pažiūrėt, kas ten yra. Dar stovėjo trobos. Aš labai bijojau, atrodė, kad kareiviai tuoj suriks: stok! Įėjau į namus, apsidairiau - nieko nebėr, dar stovėjo skrynios, bet tuščia... Išbėgau iš namų, bėgau, nubėgau skardžiun, netoli Gudėniškų, ir atsisėdau. Atėjo vakaras, reikia eit kur pas žmones. Nuėjau pas Maksimavičių, buvo labai geras žmogus, dabar miręs. Jis liepdavo niekur neiti, lipti ant pečiaus ir gulti, duodavo pavalgyt. Po kurio laiko mums pranešė, kad atlikusių jau nebeveš. Tada mes išsiėmėm pasus. Seserys ištekėjo. Aš likau viena. Jau nebemačiau viena akimi. Mane priglaudė daktarė Kilikevičienė, auginau jos vaikus, kiek galėjau, dirbau. Vyrui ir jai besimokant, buvo areštuotas jos vyras. Jis buvo pasikeitęs pavardę, paskui buvo išaiškintas, pasodintas kalėjiman, vėliau pavyko išsipirkti. Grįžęs susigražino savo pavardę, dirbo pieninėj buhalteriu. Pas juos pragyvenau 14 metų. Po kurio laiko pradėjo blogėti ir kita akis, nebegalėjau skaityti, dirbti. Davė pirmą grupę invalidumo. Persikėliau pas seserį Čeponienę Stefą, bet pagyvenau 2 metus, ir sesuo mirė. Čeponis vedė kitą. Aš išėjau nuomoti buto. Vėliau davė valdišką.

Kai grįžo iš Sibiro tėvai, namų jau nebebuvo. Tėvus paėmė dukტė Anelė Kibickienė. Tėvelis grįžo jau senas, gyveno tik 2 metus. Sibire nušalo kojos. Vieną kartą kai stojos, tai nulūžo letena. Prašė tos letenos neišmesti, o įdėti karstan, kai mirs. Sibire tėvai prabuvo 8-9 metus Irkutsko srity, Bolšaja Rečka. Kadangi tėvelis buvo išvežtas jau senas, gal apie 80 metų, tai Sibire buvo senelių namuos, o pamotė dirbo.

Apie brolio žuvimą, draugus daugiau papasakotų sesuo Gaidamavičienė Valė, nes jis buvo namuose.

Žinojau, kad pas mus dar lankydavosi Petravičiai. Bunkery anksčiau įlindus niekad nebuvau, daugiausia juos prižiūrėdavo sesuo Ki-

bickienė. Seserys nebuvo ryšininkės. Kibickienę kvietė dar į Vilnių tardyt, bet neprisikabino.

V. Šyvytė - Kučinskienė buvo iš mūsų kaimo. Gal kokį ryšį ji ir turėjo, bet aš su ja jokio reikalo neturėjau. Ją suėmė pas Žibėną. Žinojau, kad pas Žibėnus ateina Petravičiai, partizanavo ar ryšininku buvo jų sūnus Žibėnas Stasys (žuvo). Pas Žibėnus slapstėsi partizanai, nes žinojau, kad jiems atnešdavo vaistų. Kartą užėjo kareiviai, man rūpėjo perspėti vyrus, kad pasislėptų. Pasiėmiau kašelę ir raudama žolę iš Puodžių per upelę, perėjau per kelią ir atėjau pas Žibėnus. Žibėnaitė Aliutė dar ir dabar gyva (mirė 2003 m. - B.J.). Atėjus sakau: „Ar nėra pas tave vyrų?“ Sako: „Aje, Petravičius ir Gasparas guli klojime nepasislėpę“. Tada aš padėjau kašelę, sakau, eisiu lyg tai pas karves. Vienas rusų kareivis stovėjo jau prie gurbo. Pasiėmiau kibirą, eisiu karvių melžt už klojimo. Atidariau klojimo duris, o jie guli, sakau: „Vyrai, kareivių jau yra!“ Tada nuėjau pas karves, dar vandens pasisėmiau iš kūdros, jei sutikčiau kareivius, tai lyg karves girdau. Po kiek laiko atėjau kieman, nieko nesakius padėjau kibirą, pasiėmiau savo krepšį ir išėjau. Vėliau pasakojo, kad kareiviai ieškojo: kur ta moteris, kuri vaikščiojo su kibiru. Vyrai iš klojimo išbėgo. Gasparas bėgo pirmas, jį nusivijo kareiviai link skardžiaus. Paskui iš už krūmų išbėgo Petravičius, o kareiviai jau grįžo atgal, pamatė jį ir nušovė (1945 06 17). Sušaudytas buvo smarkiai. Prisimenu, kad pynėm vainikus, nešėm gėles, padarė toks žmogus (dabar miręs) karstą. Naktį iškasė ant kapų duobę ir palaidojo. Gasparas buvo kilęs, atrodo, nuo Užpalių, tuo kartu liko gyvas, o žuvo pas mus. Gal neištisai jis pas mus bunkery būdavo, bet kai pasirodydavo kareiviai, tai slėpdavos pas mus.

Kai žuvo Žibėnas Stasiukas, suėmė Juozą ir Aliutę, motina buvo išėjusi iš namų. Kitas sūnus, Pranukas, liko. Aš nueidavau, padarydavau jam valgyt, jis apmirdavo nuomariu. Vėliau prigėrė.

Apie Mikulėną¹ nieko nežinau, aš mačiau tik juos sudegusius. Gale Biliakiemio kaimo klojime jis slapstės, ar buvo ten bunkeris, nežinau. Kareiviai tą klojimą uždegė. Vyrui išlindo. Mikulėnas susisprogdino. Aš buvau nuėjusi pažiūrėt, kai sudegė klojimas. Lavonai buvo palikti, jų niekas niekur nevežė. Vėliau juos palaidojo žmonės ant Puodžių ka-

¹ Vladas Mikulėnas, medicinos IV kurso studentas, „Šarūno“ rinktinės vadas.

pų. Labai baisiai atrodė Mikulėnas: guli ant granatos, viduriai išversti, galva apdegus, užsiritus. Jis buvo didelis vyras. Žuvusių buvo trys: Algirdas ir Jurgis Katinai iš Ažudvarių ir Mikulėnas (jo vardo nežinau), jis buvo gydytojas.

Daug partizanų žuvo apie Kačiūnus, Biliakiemio miškuos. Žuvusių kareiviai nepasiėmė. Juos užkasė grioviuos prie Gudėniškių. Dabar tuos partizanus iškasė. Kačiūnų kaimo du Čižiokai palaidoti ant Biliakiemio kapų.

Mūsų brolių ar ežeran įmetė, ar užkasė prie Dauniškio ežero, nežinau. Sako, kad buvo iškasta duobė, pamotė prašė tokį žmogų, kad iškastų, nors palaidot. Vieną vakarą jis rado neseniai užkastą duobę, manė, kad mūsų (brolis), iškasė, bet buvo nepažįstamas žmogus, ar iš Medenių kaimo. Jį atvežė Puodžių pakluonėn prie Ruzgo sėdžiaukos krūmelių, kurie buvo prie vieškelio. Paskui jį išsivežė savi. Kitą vakarą vėl bandė mūsų kast, bet buvo pastatyta sargyba, ir bijojo.

Utena, 1992 m.

SURADO BUNKERĮ.

*Pasakoja ŽLĖJAITE - KIBICKIENĖ Anelė,
g.1922 m., gyv. Gudėniškių k.*

Mūsų (Žlėjų) šeima gyveno Biliakiemio kaime, Utenos valsčiuje ir Utenos apskrityje. Tėvai (Zigmantas Žlėja ir Veronika Žlėjienė) buvo ūkininkai. Be tėvų, šeimoje augom 4 mergaitės ir berniukas: Adelė (g.1909), Valė (g.1918), Petras (g.1920), Anelė (g. 1922) ir Stefa (g.1924).

Brolis Petras, praėjus frontui, turėjo eit į kariuomenę, bet pradėjo slapytytis. Draugavo su Stasiu Žibėnu (tas prisidėjo prie partizanų laikraščelio leidimo), su Alfonsu Petravičium ir kitais partizanais. Iškart dar bunkerio neturėjo, paskui šone namo išsikasė bunkerį, jį aplubojo, apsodino gėlėmis, o įėjimą padarė iš trobos. Bunkeryje būdavo 3-4 vyrai - mūsų Petras Žlėja, Alfą Petravičius, pusbrolis Povilas Ruzgas, Viktoras Tijūnaitis. Paskui šitas bunkeris vyrams pasirodė nepatikimas, tai išsikasė lauke, už kokio 100 m nuo mūsų namų. Vandens mes eidavom į versmę -šulinio neturėjom, tai bunkerį vyrai išsikasė prie tako į tą versmę. Urvo į bunkerį dangtis buvo ant tako, ventiliacija buvo įtaisyta viršun neiškišta.

1947 metų vasario mėnesį bunkeris, matyt, buvo išduotas (spėja, kad pasakė suimtas partizanas Žvirblis), bet tikslios vietos enkavedistai nežinojo. Dvi paras ieškojo, tik paskui pamatė, kad netoli versmės iš žemių kyla garas. Tai ten per ventiliaciją iš bunkerio ėjo šiluma. Įbėgę į trobą, enkavedistai nuvarė prie bunkerio ir pareikalavo atidaryt. Pirmas išlindo mūsų Petras (Žlėja). Jį nusivarė į mūsų kiemą ir nušovė (sakė, kad mėgino bėgti). Jo slapyvardis buvo Užkurys. Paskui nušovė viršun išlindus) Vladą Ruzgą - Dovydą, o Gasparas Regalas - Tigras ir Viktoras Tijūnaitis - Bijūnas susisprogdino. Tai įvyko 1947 m. vasario 21d. Per šitą sąmyšį motinos paraginta išbėgau iš namų. Pranas Katinas greitai pakinkė arklių ir mane išvežė iš namų. Nuvežė pas V. Kibicką. Pas jį ilgai slapsčiaus, paskui ir ištekėjau už jo. Sesi Adelę suėmė, taip sudaužė, kad paskui apako, tėvus 1948 05 22 išvežė į Sibirą. Kuktiškių vlsč. vykdomajame komitete padarė mums santuokos liudijimą, pasikeičiau pavardę ir taip išvengiau kalėjimo. Ir dabar gyvenu su Vladu Kibicku Gudėniškių kaime.

1999 m.

SUNKŪS POKARIO METAI

*Pasakoja GINEITIS Kazys,
g.1923 m., gyv. Utenos raj. ir apyl., Medenių k.*

Latvių sušaudymas. Tik buvo praėjęs frontas, mes gyvenom Vijeikių vienkiemy, koks puskilometris nuo vieškelio. Vidurdienį baisus šaudymas, kulkos tik zvimbiam, pasipylė miške kariuomenė. O būta taip. Kolona ėjo ir į ją buvo įsimašius viena vokiečių mašina. Faktiškai ten buvo latviai. Turėjo ant rankovių ženklus, kad pasižymėję šaltą žiemą fronte. Vyrai buvo jauni, gražūs. Šaudymas nutilo, kareiviai palakstė, palakstė. Rytojaus dieną (o buvo labai karšta, liepos mėnuo) užjojo rusas. Rado mane ir Veteikį Antaną, liepė pasiimti kastuvus ir eit duobių kast. Radom du nušautus ant kelio prie Kero vienkiemio. Jų apkast išvartytas Keras (jojau nebėr, miręs). Atvarė mus, o mes nemokam rusiškai kalbėt - nesusikalbam. Netoli gyveno Jazgevičius (V. Trimonio uošvis), jis buvo gyvenęs Rusijoje ir mokėjo rusiškai kalbėt. Pasišaukėm jį. Liepė mums užkąst. Vyrai buvo nuvilkti, išbrinkę jau, bet gražūs, jauni. Visi nušauti sūviais į pakaušį iš automatų.

Pradžia buvo tokia. Jie važiavo vienoj kolonoj su rusais. O kelias buvo siauras. Čia jų mašina užkliudė važiuojančius, susipyko ir, matyt, iš kalbos išsiaiškino, kad ne rusai. Latviai, matyt, nepasidavė. Kilo susišaudymas. Latviai išsoko iš mašinos ir vieni bėgo vienon, kiti kiton pusėn. Gal keletas jų išbėgo. Atsišaudydami dar vieną rusą nušovė, kitą peršovė. Jie pasiekė Jazgevičiaus sodybą, ten buvo tokios žvyrduobės. Šitoj vietoj stovėta rusų kariuomenės su kulkosvaidžiais. Čia jie pasidavė. Pavarė juos atgal 200-300 metrų grioviu. Ten buvo tokie žilvičiai, netoli buvo mūsų žemė. Ten visi iš užpakalio nušauti. O vieno iš jų dar bėgta. Kai varė Tauragnų pusėn, sušaudė juos dešinėj pusėj, o vieno skersai kelio šokta bėgti į krūmus. Tai granata kai duota, tai pilvas suplėšytas, dar vis šliaužta, žarnos tik išsitiesę, ir pribaižtas. Toj pusėj, kur buvo nušauti, buvo kieta žemė, tai Jazgevičius (Stasys) sako: čia kaskit prie berželio, bus minkščiau. Čia mes iškasėm šitą duobę. Pro šalį važiuoja mašinos, tankai, tanketės, o mes, užkabinę virvę už kojų, tįsiam lavonus kiton pusėn vieškelio. Daugumas sustoja, o vienas kai leido tanketę - tiesiai ant lavono. Tai, žinai, mus net sunka apitrėškė. O prie mūsų buvo koks rusų karininkas, jau pagyvenęs žmogus, raupuotu veidu, grana-

tom apsikaišęs, tai tik granatas maigo, apie žiedus čiupinėja. Neištveręs iššoko priekin, sulaukė tanketę, iššaukė vairuotoją, apausiavo, apausiavo. Sako: svolačiau, šiandien tu juos maigai, rytoj tave maigys (persakė S.Jazgevičius). Pastovėjo jis, pastovėjo ir nuėjo. Mes kapą supylėm, surinkom šalmus, sudėjom gražiai 13 šalmų. Buvo daug ir dokumentų, laiškų. Vieną, atsimenu, buvo iš Preilos rajono. Buvo ir nuotrauka: kumelė, kumeliukas stovi, ir anas kumelės galvą turi ant savo peties. Matyt, tai buvo vienas iš žuvusiųjų. Dokumentus mes surinkom ir sudėjom duobėn.

Petras Leipus, kai kilo Sąjūdis, sugalvojo pažymėt šitą vietą, bet tiesiant vieškelį viskas buvo sujaukta ir buvo sunku surast. Ieškot, ieškot ir radom. Dar ir Žukas buvo atėjęs, ilgokai pastovėjo. Radom tą vietą, tvorelę padarėm. Dar buvau nužiūrėjęs iš kapinių išmestą kryžių, bet neprisiruošėm atvežt. Radom tokį išmestą Utenoj, paklausiau, ar galima. Leido, bet neturėjom kuo vežt, taip ir liko.

Gal Leipai davė žinią ar latvių Tėvynės frontui. Išsikvietė mus tardytoja Maciulevičienė. Pasišaukė Trimonį, Veteikį ir mane. Apklausinėjo, kaip buvo. Aš nupasakojau viską, bet gal tą apklausą sunaikino. Rodos gi, jei žmonės pasidavė į nelaisvę, tai neturėjo teisės jų šaudyt. Aš taip paburblenau, gal jai nepatiko. Ji sakė, kad iš Latvijos reikalauja žinių. Maciulevičienė, rodos, policijoje dirbo. Man rodos, kad nuvilkti jie buvo po šaudymo. Jeigu būtų pirma buvę nuvilkti, tai ir tas vienas būtų buvęs be rūbų. Sušaudytųjų buvo ir batai nuauti, ir rūbai, marškiniai nuvilkti, tik tas vienas buvo su rūbais, nes jo rūbai buvo granatos suplėšyti, kruvini.

Ilgai žiūrinėt jų laiškus ar nuotraukas nebuvo laiko. Dar ir baimės buvom perimti, nes nežinojom, ką su mumis darys. Kareiviai stovėjo, kol nušautuosius užkasėm. Buvo, rodos, nušautieji su numerėliais ant šniūrelių. Taip ir užkasėm nenuėmę dviem eilėm (vieną ant kito) pailgoj duobėj.

Saugau partizanus. Kai Biliakiemy žuvo Liepa - Mikulėnas ir du Katinai, dirbom jiems karstus. Liepa buvo jau suanglėjęs. Vyras buvo didelis, niekaip karstan neparėjo kojos, tai net pjūklais pjovėm kaulus. Laidojo naktį, suėjo labai daug žmonių, buvo baisus verksmas. Rūkas tik eina. Šitoj nuotraukoj, rodos, yra Gaidamavičius.

Šitam krašte gyveno (Gojui) ir slapstės toks ruselis. Ot buvo puikus vyras! Oi geras žmogus. Vadino jį Levuku, pavardė gal Ivanovas¹. Buvo gražus vyras, su mokytoju Giriniu (tai buvo Vytautas Baltušis) kartu važinėdavo. Buvo jis anykštėnas, iš Anykščių miesto.

Buvo labai šalta. Beldžias kas vidurnaktį. Ir mane jau kliudė kariuomenė, bet pasijauninau - gavau iš Skiemonių bažnyčios dokumentus, kad 1927 metų, stojau Utenos amatų mokyklon. Bendravau ir su partizanais. Taigi beldžias kas langan. Pasikeliu, žiūriu - arklys stovi. Mano vardas Kazys. Sako: „Kazy, sušalom ir valgyt norim. Norim pas tave apsistot“. Sakau, gerai. Tik, sako, kur čia mums arklys pastatyt? Tik, žiūrėk, nenukinkyk.

Buvo šalta ir labai pustė. Sako, mes pavalgysim. Arklių įvaryk klojiman, yra terba avižų, užmauk arkliui. Mes dar norim ir kiek numigt. Arklių įvariau klojiman, apdengiau. Arklys sukaitęs. Tai jie užvalgė. Dar mama buvo gyva ir aš nevedęs. Tai, sakau, gulkit lovon, o aš pasaugosiu. Ne, sako, svirnan mes eisim. Buvo ten lova, duknos, tai jie nuėjo svirnan. Nenusirengę po duknom palindo, kulkosvaidį pasistatė ir paprašė mane pasaugot. Aš vaikštau po lauką, klausau, kur šunys loja, kur koks triukšmas ar kas. Nuo mūsų namų buvo matyti vieškelis. Žiūriu - kariuomenė kad eina, kad eina pulkais. Gal ten ir skrebaiėjo gaudyt miškinį. Aš mat turėjau žiūronus po tų latvių sušaudymo. Bet viena pusė buvo peršauta. Tai aš žiūriu, kad eina ir civilių, ir kariškai apsivilkusių. Aš tuoj svirnan. Sakau, vyrai, labai kariuomenė ir skrebai eina. Jie greit šoko, viską pasiėmė. Klausia, kaip mums čia į kelią išvažiuot, kaip tas Tauragnų vieškelis perkirst. Sakau, aš nueisiu, pažiūrėsiu ir atėjęs pasakysiu. Nuėjau, patikrinau, daugiau nesimato, atėjau, pasakiau. Tai, sako, tu mus pervesk. Levukas arklių vairavo, o Girinis kulkosvaidį pasistatė rogėse, aš juos laimingai pervedžiau per šitą kelią, atsisveikinau ir daugiau jų nebemačiau.

Liūto rinktinės Uosio kuopos vadas Vytautas Baltušis - Girinis, 1946-10-04 žuvęs Juknėnų k.

¹ Leontij Kostin.

Levukas. Levuką, šitą ruskelį, bet baisiai buvo geras žmogus, tai nušovė Aliuos, netoli stotelės. Sako, buvo išduota, bet gal ir nekaltai moterį nušovė, tokią Dzikavičienę. Prie pat kelio buvo tokia gryčelytė mažutė. Jis pas juos buvo. Užėjo skrebai - Vilimas, Navadnyčia (Vilimas dar gyvas, o Navadnyčią pakorė Vilniuj, žinau) - ėjo ir užėjo šiton gryčelėn. Jis pamatė, kad ateina skrebai, užlipo ant viršaus. Liepė jam pasiduot, jis nepasidavė, šoko nuo gryčios atsišaudydamas. Navadnyčiai ranką peršovė. Nušokusį nuo gryčios jį ir nušovė. Atsimenu, motina kai atėjo (jis jau buvo nuvežtas, kur jį nuvežė, - nežinau, gal Utenon), verkdamas skepetėle kraują braukia su žemėm, oi, negaliu pernešt (pasakotojai ašaros bėga - B.J.). Bais geras žmogus buvo. Anys abu labai geri buvo - ir Girinis, ir Levukas. Pažinau aš juos visus - ir Straižį Juozapą Nemeikščių. Sueidavom. Ir Žemaitį Joną - Maumedį.

Maumedis čigonus išvaiko. Maumedis mums padėjo. Atvažiavo čigonų taboras - apie 10 jaunų vyrų, moterų, vaikų galybė. Kitoj pusėj kelio, kaip dabar Trimonio žemė, buvo krūmai. Šituos krūmuos pastatė arklius, o tenai buvo mano avižos pasėtos. Ir tokios gražios, sugrėbtos, kučkom pastatyta. Tie čigonai neša šitas avižas, šeria, mina. Kur ten juos pabarsi, kad nemintų avižų. Ajagi, kai šoko, vienas dar lazda uždavė. Matau, kad nieko nebus. Žinojau, kur Maumedis stovi su keliais partizanais. Aš per kelią, pro Trimonį nuėjau pas Antanėlį. Tenai jie tada buvo. Nuėjau, sakau, vyrai, padėkit, tai Žemaitis Jonas: gerai, sako, mes juos aptvarkysim. Dabar jiems nesirodyk, žiūrėk iš toliau. Aš iš kito krūmo ir žiūriu. Pamačiau, keliuku nuo Trimonio atėjo vienas, ant krūtinės automatas, čia pistoletas, rankoj bizūnas. Prijojo čigonus, o čigonas pripuolė prie jo: „Ponuliukas, dabar nei tokiam, nei tokiam gyvent“. - „Klaupkitės visi!“ - riktelėjo. Man net nebegera pasidarė. Sakau, kad nors nešaudytų. Išlindau ir aš iš krūmų. Tai jis sako: „Kam jūs šeriat avižas žmogaus?“ Kitas čigonas: „Ponuliuk, mums davė!“ Man tada pamojo. „Davei tu jiems avižų?“ - „Niekas, sakau, jiems nedavė, dar prašiau, kad nešertų“. - „Klaupkitės!“ Dar kiti buvo neatsiklaupę. Baisus riksmas, galvojo, kad šaudys, tai jis nuo arklio visiems po kartą su bizūnu pertraukė, pertraukė ir nujojo. Sako, nešdinkitės iš čia. Gal per valandą jie ir išsi-nešdino.

Su Giriniu susitikdavom dažnai. Pas mus būdavo susirinkimai partizanų, dalyvaudavo ir Girinis. Jis buvo gal viršesnis. Jų viršininkas čia gal Daunia buvo. Jis ar kokio būrio vadas buvo. Čia jų buvo daug - Gyliai du - Vytautas, Pranas (iš Dičiūnų). O mes su Veteikiu buvom jaunesnių metų, dar pasijauninom, amatų mokyklon stojom, tai taip ir prasitrynėm.

Atsimenu, Spitrėnuos buvo balsavimai. Žmonės vieni eina, kiti neina. Daugumas gal ėjo. Prigąsdinti žmonės. Tai jie su Levuku tuo pačiu arkliu į Katlėrius šituo keliu pavažiavo, nuo Katlėrių kalnų iš kulkosvaidžio kelias serijas patraukė, tai žmonės sugrįžo, nebėjo balsuot.

Nebeatsimenu gerai, bet rodos, Girinio buvo vežama šeima, užtat jis ir pasitraukė. Kai išaiškėjo, kad jis čia dirba, gal ir jį norėjo suimt, tai jis ir pasitraukė iš mokyklos.

Kur jis slapstydavos, sunku ir pasakyt, bet gal pas Obelevičių Jurgį¹, jo ir arkliu važinėdavo.

Partizanų būrio vadas Jonas Žemaitis - Maumedis, žuvęs 1948-03-01 Katlėrių k.

Rūkom mėšą partizanams. Mūsų Vijeikiuos buvo 11 vyrų, visi jauni ir nė vienas nei skrebu, nei partizanų išėjo. Visi susikombinavom, pasikeitėm metus, taip ir prasitrynėm. Bet su partizanais daug reikalų turėdavom. Užeidavo iš Grybelių Bražeikai (jie mano pusšvogriai), Pakalnių Pranas.

Kartą pavasarį naktį šuniokas loja. Žiūriu - pilnas kiemas arklių. Sakau, kas čia yra. Ogi jau duoda langan. Kelkis, sako. Žiūriu - Bražeika. Sako, atvežėm mėsos. Jie mat Norkūnuos (jau buvo kolūkiai susitvėrę) paėmė ar 8 kiaules ir atvežė. Sako, kaip nors mums paruoškite ir atvežkite išrūkę. Sakau, aš gi vienas tiek nepadarysiu. Tai Veteikį. Kvyklius paprašė. Mes visi bendrom jėgom nusvilinom, miške pasūdėm, šakom

¹ Gyvena Užuliminės vienkiemį, pusiasaly.

apdėję, išrūkėm pirty. Davė nurodymą nuvežt pas Semėną Praną į Grybelius (jis dabar miręs, yra jo sūnus Algirdas). Tai po keletą gabalų ir išvežiojom pas tą Semėną.

Kada Bražeikos žuvo, nebeatsimenu. Bet Algis su manim vienų metų - 1923, o Vladas - ar 1917 ar 1919 metų. Jie mūsų apylinkėse daugiau ir laikydavos. Ir pas mus atėję po savaitę prabūdavo Putrimas Balys, Pakalnis Pranas ir Algis Bražeika. Pakalnis buvo labai puikus vyras. Jis sudrausdavo šituos neklaužadas. Buvo gi ir plėšikaujančių. Jis juos sudraudžia, būdavo.

Buvo čia toks iš Medenių - Ramonas. Jį ar užpalėnuos nušovė. Buvo tokia plėšikų kompanija ir tauragniškiuos susidarius. Pasiekdavo jie net mūsų kraštą. Buvo tokių, kad buvo su dokumentais, o naktį plėšikaudavo. Tokius tai likviduodavo patys partizanai.

Partizanas Straižys. Straižys Juozapas iš Nemeikščių buvo geras partizanas. 1940 metais, kai rusai užėję (jis tarnavo pasienio policijoj), rudensio laike tėviškėj, Nemeikščiųuos, rugius pasėjo, akėjo. Atėjo jo suimt Skurkis (Jonas - B.J.) čia toksai (jį paskui nušovė). Atėjo prie skardžio. Norėjo paimt gyvą. Tai atsišaudydamas pabėgo. Atbėgo tiesiai pas mus - purvinas, barzda neskusta. O jis draugavo su dabartine Trimoniene - Jazgevičiūte Anta. Pas mus pavalgė, barzdą nusiskutę ir pas tą Jazgevičiūtę nuėjo.

Kitąkart, atsimenu, buvo Aliuos pas Vitkūną šokiai, jaunimas suėjęs, Straižys buvo pas Antą Jazgevičiaus. Buvo čia skrebut - toks Lipinskas, didžiausias vyras, labai stiprus, toks Rėza iš Alių kreivu žandu, Grigaliūnas iš Spitrenų. Buvo paskirta premija, kas paims Straižį gyvą. Nemaža premija. Mes sužinojom, kad jie tariaisi jį paimt gyvą ir jam pranešėm. „Nebijok, nepaims!“ - užtikrino Straižys. Nuėjom į šokius, jaunimo labai daug, muzikantas groja, o jis šoka su A. Jazgevičiūte, paskui su Keraite Brone, mokytoja. O šitie jau skrebagaliai sustojo vienas vienam gryčios kampe, kitas kitam, trečias trečiam. Jie pasiruošę, bet dar kaip vakaruškininkai. Jų buvo susitarta, kai jis pro šalį šoks, visiems pult ir paimt gyvas. Mes irgi susitarėm: jeigu mėgins jį paimt, neduosim, atimsim. Straižys šokdamas vieną kartą prasukę, - nieko nepuola, kitą kartą pro pat panosės prasukę, o šitam stipruoliui Lipinskui net kaip ir panosė perbraukė. Ir nekliudė, pabijojo. Trečią kartą sukdamas jiems panosėj pokšt, pokšt iš pistoleto, ir išnyko skrebai. Oi drąsus vyras buvo.

Baltrūnas buvo komunistas, išdavikas, sūnus jo karininkas, bet Straižio neišdavė. Pas jį daugiau ir lankydavos. Pas jį, kaip partinį, kratų daryt neužeidavo. Atsimenu, buvo didelė kariuomenės akcija, visur kratė Mockėnuos ir apie mus, o Straižys buvo pas Baltrūnus. Aš žinojau. Nei kaip man eit pasakyt, nei kas daryt. Ir pats bijau iš namų išlįst. Baltrūnas galėjo tada išduot, bet neišdavė. O gal iš baimės neišdavė.

Lendam po kelmu. Turėjom ir mes baimės. Buvo ruduo. Su Veteikiu ėjom amatų mokyklon, ir išaiškino skrebai, kad mūsų metai suklas-toti. Norėjo mus suimt. O dar pradinėj mokykloj Skiemonyse mane mokė tokie Rudokai (dabar jis miręs). Buvo jis Jaunųjų ūkininkų vado-vu prieš karą, aš buvau nariu, tai mes labai gerai sugyvenom. Tai vie-nąkart atėjo į amatų mokyklą iš saugumo ir tikrino dokumentus rašti-nėj. Po to mane pasišaukė Rudokas ir sako: „Kazy, blogai. Aš tavim pasitikiu. Tik tu pasakyk kitiems draugams, kad jūsų kelis užsirašė: tave, Veteikio Antaną, Ramoną Petrą, Matiukonį iš Remeikių“. Pami-nėjo ar aštuonis ir patarė iš mokyklos dingt. Aš jiems visiems prane-šiau, ir jie dingo. Išeidami išsinešėm tokius ilgus mokinio pažymėj-i-mus, tai savų, būdavo, saugomės, o kareiviui pakiši šitą dokumentą, ir nelabai supranta, kas čia parašyta. Tai, būdavo, ir namie padedam, šie-ną pjaunam. Per vasarą taip ir išsimaskatavom. Ateina ruduo, artėja žiema, kur gi dėtis? Blogai. Tada mes keturiuos išsikasėm labai didelį bunkerį. Patį bunkerį iškasėm mano žemėj, viršų aparėm, o įlindimą padarėm iš miškelio. Pakirtom didelį lazdyną. Pakeli jo pusę, įlendi ir vėl kelmą užleidi. Paskui dar lenciūgus tokius pritaisėm, kad būtų gali-ma pritraukt. Tam bunkery mes ir buvom. Įlendi, gal bent savaitę pra-būni. Valgyt įsidedi ir pareini tik su reikalu, nusipraust, kad neliktų pėdsakų.

O buvo ruduo, pradėjo labai snigt. Tada mes su Veteikiu ir buvom. Sakau, dabar sninga, pėdsakus užsnigs. Persirengsim, užvalgysim, pa-siimsim maisto ir vėl sugrįšim. Parėjom namo, mama šildo valgyt, o aš, sakau, arkliais mėšlą palyginsiu. Išeinu iš gryčios. Matau, kad į Alių kalną eina pulkas žmonių. Aš turėjau, kaip sakiau, žiūronus su viena akim. Pasižiūriu, kad eina skrebai su šautuvais, o iš kitos pusės nuo kaimynų jau kitas pulkas ateina. O čia mūsų pėdsakai nuo bunke-rio! Tada aš langan: „Antanai, bėgam!“

Bėgam nuo skrelių. Išbėgom, netoli buvo tvartai, krūmai. Nubėgom miškan. Gal jie ir rado pėdsakus. Buvo ten žmonių ganyklos, spygliuota viela aptvertos. Aš stoviu vienoj pusėj tvoros, o Antanas kitoj. Sakau: „Antanai, lipk!“ Pušelytės ten nedidelės, sniegu apsnigtos. Perlipo per tvorą ir jis. Atsirėmęs pušelės aš ir žiūriu, kas čia bus toliau. Tik matau, kad nuo vienos pušelės byra sniegas. Sakau, jau kažkas yra. Tik tuo momentu man: „Stoj!“ Aš dar lyg norėjau rankas kelt, bet gal Dievas saugojo. Virtau šonan. O tuo momentu iš automato kirtu. Pušelę ir nuskynė. Tada aš su Antanu bėgt. Buvo gruodžio mėnuo, apie 10 valanda ryto. Mus vyt. Kiti užbėgo aplink mišką mums už akių su kulkosvaidžiu. Pušynėlį perbėgę mes metėmės į karklais apaugusią pievą. Mus iš kulkosvaidžio virint. Laimė, nepataikė. Nubėgom Puodžiuos pas Bikų, įlėkėm į gryčią. O aš vienabasis buvau įsispyręs į medinius. O į medinius taip limpa sniegas, kad negaliu pabėgt. Taip nutrynė kojas, kad batas sušlapo nuo kraujo. Dabar ji jau Ruzgienė. Aš jai sakau: „Virgiliuk, duok man kokią skepetą, aš nebegaliu pabėgt“. O Veteikis tuo metu buvo sargyboj. Tik spėjo paduot kokią skepetą, Antanas vėl riktelėjo: „Greičiau bėgam, vėl mus vejas!“ Pas Bikų, pas Ruzgus tada skrebai arklių ieškojo, bet nerado. Virgiliją dar paklausė, ar mes ginkluoti. Ta pasakė, kad ginkluoti (o mes buvom be ginklų), tada jie buvo labai atsargūs. Kai tik lygumoj, jie į mus šaudė, kai tik mes už kalniuko - jie jau mūsų bijo, bijo artintis ir mes sutauptom laiko. Mes taip nubėgom Purviniškin pas Valiukus, į stambų ūkį. Buvojau po 12-kos, oras apniukęs. Sakom, ar atsigert duok. O moteris sena mus jau ragina: „Eikit, vaikai, greičiau! Eikit, vaikai!“ Išbėgom ir davėmės į Kačiūnų raistus. O ten buvo partizanų būrys. Mes apie tai nežinojom. Jie girdi, kad šaudė, mato, kad veja. Jau tokia kaip ir prieblanda, partizanai keletą kartų iš kulkosvaidžių truktelėjo, o rusams pasirodė, kad čia mes atsišaudom, ir atliko, nebedrįso artintis. Grįžtam namo. Užeinam pas Šinkūną Vincą. Sako, neikit jūs, vaikai, aš nueisiu pažiūrėt, kas namuos dedas. Buvo gal dar geras kilometras iki mūsų namų. Nuėjo, pakalbėjo. Sako, nieko nėra. Sako, iškratė, išmaišė visur. Šeimyna jūsų, sako, nuėjo ieškot, nes gyrės, kad pušyne nušovė. Grįžau namo. Paaiškėjo, kad tada nušovė Deguliuką ir Vijeikį¹. Jie pasidavė, tai suguldė juos ant ežero ir nušovė. Kvyklys, mano kaimynas, buvo suim-

¹ S.Degulys ir P.Vijeikis nušauti 1944 12 16.

tas, Mockėnų Leipus nušautas prie namų (šiaudus prie namų pešė, ir nušovė). Matom, kad blogai, nēr kur dėtis, tai išsidanginau iš namų į Kryželius. Su Ilčiuku turėjom bunkerį.

Legalizuojaus. Pavasarį leido registruotis, o mūsų metai buvo jaunesni. Sužinojom, kad Molėtuos ruošia apmokymą ir nereikalauja dokumentų. O kaip į tuos Molėtus dar patekt?! Veteikio senelis (Antano tėvas, jį vėliau Zbitnevas nušovė) pakinkė arkliuką, prikrovė šieno, mes sulindom į šieną ir per Suginčius nuvažiavom į Molėtus. Molėtuos mus priėmė toks leitenantas Ozerevas. Uteniškių buvo daug. Prasitrynėm apmokymuos Molėtuos gal du mėnesius, paskui mus atkėlė Utenon į gimnaziją. Valgyt galima sakyt neduodavo, tik iš namų kai kam atnešdavo. Apniko utėlės. Guli ant šiaudų, tai ir girdi, kaip jos ropodamos čėža šiauduos. Dar mėnesį pamokė Utenoj ir norėjo pasiųst į Japonijos frontą. Mes pasirūpinom virvių, kad galėtum iš II aukšto nusileist ir pabėgt, skrebus nuginklavus. Mūsų čia buvo daug - 480 vyrų. Mes jau laukiam, nemiegam, laukiam signalo. Jau ir aušta, o vis tylu. Tik staiga: „Podjom!“ Va, sakom, ir įkliuom. Jau diena, kurgi dabar pabėgsi! Išrikiavo visus, leitenantas Ozerevas (šlubas toks) sako: „Jūs, vyrai, laimingi ir mes laimingi. Japonija kapituliavo!“ Tai gal po dviejų savaičių ir paleido. Po to dar keletą kartų į apmokymą šaukinėjo, buvo dar į Kaliningradą sumanę vežt tilto statyt, bet su degtine ir lašiniaus išsipirkdavom. Karinio komisariato viršininkas buvo žydas. O Vijeikiuos buvo komisariato pagalbinis ūkis, tai su juo susipažinom. Mes prie jo nelindom, per tėvus, pažįstamus lašinių, degtinės parūpindavom. Ar septynis kartus mane šaukė, bet išsipirkau. Paskui leido metus atitaisyti.

Klibino ir partizanai. Buvo Vijeikiuos pas mus susirinkimas ir pradėjo mus spaust, kodėl, girdi, neinam į jų būrį. Toks buvęs Smetonos laikų puskarininkis Leipus Vladas (jis dabar Panevėžy gyvena), vokiečių laikais savisaugos daliniuos tarnavo, sako, tik niekur nesidėkit, laikykimės pasyviai, vis tiek iššaudys, nieko nepadarysim. Tegu eina, kuriems jau nebegalima legalizuotis. Padaro susirinkimą. Dalyvavo Gyliai, Maumedžio nebuvo. Mus priverčia eit partizanaut. Sako, jeigu neinat, mes priversim jus prikišt nagus, ir turėsit eit. Mums rodos, kam gi čia lįst bėdon, jeigu galima ir taip išsisukt. Mus privertė. Vijeikiuos buvo vajenkomato žemė, o buvo bulviakasis. Iš vakaro atvažiavo dvi mašinos skrebų ir kasė bulves.

Puolam Vijeikių dvarą. Partizanų sargybiniai nužiūrėjo, kad skrebbai neišvažiavo, tai čia suorganizavo apie 80 partizanų, paėmė ir apginklavo mus ir liepė eit apsupt Vijeikių dvarą, sunaikint skrebus. Einam. Einam per tokį mišką su Gyliu Vytautu ir Gyliu Pranu (jie buvo pusbroliai; Vytautas buvo ar puskarininkis). Abu eina ir ginčijas, kuris iš jų šaus ūkvedį Staską. Nušovusiam teks vokiškas automatas. Nuėjom, apsupom dvarą. Mane paguldė su tokiu Klovinių Kvedaru. Skrebbų buvo bulvės kepta, ugnis užgesus, tai kai gulėm, tik pakilo pelenų debesis. Laukiam signalo. Vytautas ir Pranas Gyliai eina Staskos sutvarkyt. O Vytautas mergino tokią Kibickaite, pas ją dažnai nueidavo. Mes laukiam, laukiam ir vis nesulaukiam. Tik bumtelėjo granata, bet viduj, ne lauke. Sakom, kas čia yra. Po kelių sekundžių - trrr. Automato serija. Sakom, gal jau ūkvedį nušovė. O šitam kampe buvo sargyboj toks Juknevičius iš Klykių. Užgirdom vokiškai: „Javol“ - surėkė. Mes nesuprantam, ką tai reiškia. Gulim ir laukiam. Duoda signalą rinktis vienon vieton. Pasirodo, skrebbai pagėrę, bulvių prisikasė ir išvažiavo. Apsupom tuščius namus. O ūkvedys buvo likęs su pana. Gylys Vytautas, kad ir apmokytas, buvo neatsargus. Pranas liko lauke, o Vytautas Gylys ir Grimalauskas iš pautenės įėjo vidun. Paklausė: „Staska yr ar nēr?“ O Staska už spintos su automatu užlindo ir metė granatą. Granata sprogo ir sužeidė Grimalauską, o Vytautas Gylys išbėgo priemenėn ir stabtelėjo. Išsivijo Staska ir automatu jį paklojo. O čia jau aušta. Paprašėm Klovinių Mikėną (jo sūnus dabar gyvena), kad Grimalauską nuvežtų į nurodytą vietą. Staska išbėgo, mato, kad dvaras apsuptas, riktėlėjo „Javol“, Juknevičius jam šovė ir ar automatas užsikirto, ir Staska dingo. Pranas Gylys atbėgo, sako, aušta, čia nušautas, sužeistas, girdėjo gal Utenoj šūvius, o dar Staska išbėgo, reikia skirstytis. Mane, Veteikį Antaną, Veteikio brolių ir Vládą, kaip sakiau, pasiuntė paimt nušautą Gylį Vytautą ir palaidot. Pakiše šautuvus, nunešėm į beržyną, pakišom po šakom, o kitą dieną palaidojom.

Staska buvo tam pačiam kambary, bet jam granata nieko nepadarė, tik spintą apdraskė, už kurios buvo užlindęs. O jo merga buvo kitam kambary, tai irgi liko sveika.

Medeniai, 1992 m.

SKUNDIKAS

Pasakoja OBELEVIČIUS Jurgis, gyv.

Užuliminės vnk., Utenos šen.

Spiečiūnas buvo prisiplakęs prie partizanų. Paskui partizanai išsiaiškino, kad jis perduoda saugumui žinias. Susidarė teismas. Girinis ir kiti nuteisė Spiečiūną sušaudyt. Vieną naktį netoli šitos vietos, ten tokios pakriūtos, jį išsivarė partizanas Deniušis ir vyžuoniškis toksai (su juo aš dar ėjau amatų mokyklon), užmiršau pavardę. Jie buvo įpareigoti Spiečiūną nušaut. Išsivarė jį vidurnaktį, lietus lyja. Liepė krūme išsikast duobę. Jis kasa, išsikasė duobę iki kelių. O Deniušis buvo jam prie giminės. Sako: „Nebūk žydas, kask, kask“. O Spiečiūnui dingtelėjo mintis - nebūk žydas, bėk. Tai jis kastuvą brukė ir nūrė į krūmus. Ir išbėgo. Šovė iš automato, bet gal ir netaikė, kai buvo giminė. Paskui Spiečiūnas Utenoj gyveno, tai man vienąkart pasakojo. Paskui jis visus skundė.

Užuliminė, 1992 m.

ČEKISTŲ PINKLĖS

Pagal banditų Briedžio ir Vaidūno paieškos ir likvidavimo agentūrinių - operatyvinių priemonių 1952 m. kovo mėnesiui planą, MGB planavo panaudoti ryšininką Hitlerį. Su jo pagalba Beržas turėjo sueiti su Briedžiu ir Vaidūnu¹. Beržas buvo aprūpintas preparatu ir ginklu banditų likvidavimui. Minėtus partizanus dar sekė agentai Dubysa, Beržas, Šerkšnas iš MGB Utenos r. skyriaus ir ag. Beržas iš Lietuvos SSR MGB 2N valdybos. Ag. Beržas užverbuotas 1948 m. birželio mėnesį pagal kompromatą, kad palaikė ryšius su partizanų būrio vadu Juozu KURMIU - Klevu (likviduotas 1949 m.). Pirmiausia jis buvo nusiųstas išaiškinti Lydekaičio partizanų grupės slapstymosi vietą ir ryšius.

¹ Briedis-Pranas Pakalnis, Vaidūnas-Balys Putrimas.

Dirbdamas MGB agentu, Beržas bendravo su partizanais ir jų giminėmis, nes juo pasitikėjo. Beržas keliskart pranešė Lydekaičio būrio buvimo vietą, bet dėl kariuomenės nemokšiškų veiksmų partizanams pavyko pasprukti. Pagal agento Beržo duomenis nustatyta, kad Lydekaičio grupę sudaro 4 partizanai, jiems užvesta agentūrinė byla, išaiškinta rėmėjų bazė. Pagal ag. Beržo duomenis keletas ryšininkų suimta. Paaiškėjo, kad su šia grupe kartais slapstėsi ir Briedis bei Vaidūnas, aptiktos jų stovėjimo vietos, nustatyti ryšiai ir lankymosi vietos. Ag. Beržas apginkluotas automatu ir pistoletu, kad galėtų sulikviduoti minėtus partizanus, bet tai jam padaryti nepavyksta. Ag. Beržas kilęs iš varguolių, gyvena vienas ir sutiktų pereiti į nelegalią padėtį.

Agentas Miškinis užverbuotas kaip buvęs vokiečių laikų baudėjas, o nuo 1944 iki 1946 m. partizanas, paskui legalizavęsis ir užverbuotas. Kaip buvęs Kunčiūno būrio partizanas, Miškinis padėjo išaiškinti jo būrio rėmėjus ir būrio slapstymosi vietą buvusiam Daugailių valsčiuje. Pagal Miškinio duomenis sulikviduota 14 partizanų, suimta keletas ryšininkų ir rėmėjų.

Dirbdamas paruošų agentu, Miškinis lankosi Briedžio ir Vaidūno veiksmų rajone. Šių partizanų likvidavimui numatyta Beržą ir Miškinį paversti nelegaliais ir iš jų sudaryti agentų smogikų grupę. Sutikimą jie davė. Ryšiams palaikyti numatyta užverbuoti Beržo brolių.

Vykdytojai: Oniščiuk, Filimonov, Kuzmin

Bandito Briedžio tikras brolis, šešerius metus prabuvęs sovietų armijoje, po demobilizacijos apsigyveno Vilniaus mieste. Per agentūrą buvo sužinota, kad jis smerkia brolių dėl jo išėjimo į bandą.

1951 m. jis buvo užverbuotas kaip agentas, slapyvardžiu Beržas, ir nusiųstas į susitikimą su broliu, kad prikalbėtų jį legalizuotis.

Spalio mėnesį Beržas su pusseserės Elenos Mikulėnaitės pagalba susitiko su banditais Briedžiu ir Vaidūnu ir pasikalbėjo su jais dėl legalizacijos. Vis dėlto banditai legalizuotis atsisakė. Kadangi [banditai] legalizuotis nesutiko, tai agentas. Beržas pareiškė sumanęs per kitą susitikimą, kai jie bus apsvaigę, juos sulikviduoti.

Kadangi agentas Beržas ilgokai Utenos rajone negyveno ir neturi ryšių, kad galėtų dar kartą pakviesti brolių į susitikimą, [numatyta] per MGB Utenos rajono skyrių nusiųsti pas aktyvius partizanų ryšininkus ir rėmėjus, kaip Šimonėlį, Žvironą ir kitus, paprašyti pagalbos susitikti su bro-

liu. Susitikime su banditais Beržas padės juos paimti gyvus arba likviduos jų pačių ginklu. Tuo pat metu panaudoti Beržą stebėti, kaip Briedžio ir Vaidūno giminės pažiūrėtų į jų legalizaciją. Agento Beržo darba tikrinti per MGB Utenos rajono skyriaus agentūrą.

Vykdo: Barkauskas, Filimonov, Kuzmin

Agentas Vijeikis, gyvenantis Utenoje, 1950 m. vasarą dalyvavo partizanų vaišėse pas giminaitį Juozą Bartašiūną iš Ėlių¹ kaimo. Vaišių iniciatorius buvo Briedis. Bartašiūnas suimtas. Jo žmona yra agento Vijeikio sesuo. Vasarą pas ją užėina Briedis ir Vaidūnas. Ag. Vijeikis, neturėdamas patento, savo namuose siuva drabužius. Susitarus su Vijeikiu, per finansų skyrių uždrausti jam namie verstis siuvėjo darbu ir nusiųsti į Ėlių, Vijeikių apylinkes, kur yra jo giminaičių, kad rinktų duomenis apie Briedį ir Vaidūną.

Vykdytojas: Filimonov

Inkartų k., Utenos r. gyventojas Bronius Treinys, Adomo, yra Briedžio ir Vaidūno ryšininkas. Pas jį šie partizanai lankosi.

Kaimynystėje (prie B. Treinio) gyvena slaptas pranešėjas „Savas“. Per jį numatyta aiškintis šių partizanų ir B. Treinio ryšius ir slapstymosi vietas.

Vykdytojas: Kuzmin

Puodžių k., Utenos r., gyvena Pranas Deveikis, palaikantis ryšius su Briedžiu ir Vaidūnu (duomenys gauti per kameros agentą Taniną ir Gulbę). Prie Pr. Deveikio gyvena slaptas pranešėjas Šermukšnis, kuriam P.D. pasipasakoja apie partizanų apsilankymus. Numatyta įpareigoti ag. Š. rinkti apie tai duomenis.

Vykdytojas: Kuzmin

Agento Prūsio duomenimis Briedis ir Vaidūnas lankosi pas Kazį Gineitį. 1951 m. gruodžio mėn. jiems parūpino batams odos. Prūsas - legalizavęsis ir partizanas, K. Gineitis juo pasitiki, abu su juo važiuoja į Šiaulius pirkti medžiagų spekuliacijai. Duoti užduotį Prūsui.

Vykdytojas: Kuzmin

¹ Oficialiai rašomas Alių k. - (B.J.).

Pliupų k., Utenos r. gyventojas Antanas Semėnas, dirbęs kolchozo pirmininku, yra Briedžio ir Vaidūno patikėtinis, ne kartą aprūpinęs partizanus grūdais. Kartu A. Semėnas informuodavo ir apie karinius dalinius. 1952 m. vasario mėnesį, susitikęs su Valdybos 2 N agentu Beržu, kalbėjo apie ryšius su Briedžiu ir Vaidūnu ir sakė turėsiąs su jais netrukus susitikimą.

Šių partizanų slapstymosi vietas ir kitus ryšių punktus pavesta išsi-
aiškinti ag. Beržui ir pranešėjui Smūgiui.

Vykdytojas: Barkauskas, Kuzmin

Ag. Dubysa 1952 02 08 iš ryšininko (Hitlerio būrio) sužinojo, kad 1952 01 23 pas Hitlerį buvo užėję Briedis ir Vaidūnas. Panašus pranešimas gautas ir iš ag. Beriozos, tik tas nurodė, kad pas Hitlerį partizanai buvo 1952 01 23. Sausio 26 d. pravešta č/k operacija. Ryšių aiškintis nusiųstas pas Hitlerį LSRS MGB Valdybos 2N agentas Beržas.

1952 m. sausio-vasario mėnesiais šių partizanų giminėms įteikti laiškai, kad perduotų Briedžiui ir Vaidūnui raginimą legalizuotis. Laiškai įteikti:

Konstancijai Pakalnienei - motinai;

Leokadijai Ruzgienei - Vaidūno seseriai;

Stasei Putrimaitei - Vaidūno seseriai;

Antanui Žukui - Briedžio giminaičiui.

Paruošta daug anoniminių laiškų su raginimais legalizuotis.

Kartu rengiamos karinės pasalos, įrengiama RPG, sekretai, bet rezultatų nepasiekta.¹

¹ Atpasakotas dokumentas iš LYA.F.K.-I.Ap.16.B.313.L.56,57,58

*Lietuvos TSR
Valstybės Saugumo
MINISTERIJA*

*Vilniaus srities
MGB valdyba
Utenos rajono skyrius
1952.V.27
Nr. 3/3
Utena*

*Visiškai slapta
Serija „OK“*

*LSSR Vilniaus srities
MGB valdybos viršininkui
papulkininkui
drg. JAKOVLEVUI
Vilniaus m.*

SPECIALUS PRANEŠIMAS

apie priemones, taikytas suimant bandų vadeivas Briedį ir Vaidūną

1952 m. vasario mėnesį iš Lietuvos SSR MGB Valdybos 2 NII skyriaus ieškoti bandų vadeivų Briedžio ir Vaidūno į Utenos rajoną išsiųstas agentas Beržas¹, o jam vadovauti iškomandiruotas iš to pat skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyresnysis leitenantas BARKAUSKAS.

Agentui buvo iškelta užduotis užmegzti su banditų vadeivomis Briedžiu ir Vaidūnu dalykinius ryšius, o paskui padėti juos sunaikinti arba sunaikinti pačiam.

Agentas Beržas 1951 m. pabaigoje susitiko su Briedžiu ir Vaidūnu Utenos rajono teritorijoje ir pelnė jų šią tokį pasitikėjimą. Beržas, būdamas rajone, bet neturėdamas su Briedžiu ir Vaidūnu ryšių kanalo, vasario ir kovo mėnesiais negalėjo su jais užmegzti ryšių. Dirbdami su juo, mes nurodėm kai kuriuos Briedžio ir Vaidūno rėmėjus ir ryšininkus. Naudodamasis šiais ryšiais, Beržas sugebėjo rasti naujų Briedžio ir Vaidūno ryšių ir sužinoti, kad Utenos rajono Pauolio k. gyventojas Kazys JASUDIS, Jurgio, yra jo patikėtinis.

Kovo-balandžio mėnesiais darbui su agentu Beržu vadovavo MGB Utenos rajono skyriaus viršininko pavaduotojas vyresnysis leitenantas FILIMONOV.

Balandžio pradžioje iš agento gauta duomenų, kad Vaidūnas š.m. balandžio 2 d. lankėsi pas Pauolio gyventoją Kazį JASUDĮ ir pažadėjo dar kartą ateiti su Briedžiu per Velykų šventes. JASUDIS pažadėjo Beržui apie

¹ Jurgis Pakalnis, partizano Prano Pakalnio - Briedžio brolis.

apsilankymą pranešti ir parengti susitikimą su juo. Numatomam susitikimui ir agento Beržo spec. priemonei Utenos rajone paruošti buvo išskvies-tas Valdybos 2 N II skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyr. leitenantas BAR-KAUSKAS ir išžvalgyta vietovė, paruošta pagrobimo grupė, aptartas veiks-mų planas.

Vėlykų švenčių dienomis susitikimas neįvyko: Briedis ir Vaidūnas pas JASUDĮ neatvyko.

Darbą su agentu Beržu tęsė MGB Utenos r. skyriaus viršininko pava-duotojas vyresnysis leitenantas FILIMONOV.

Š.m. balandžio 27 susitikime Beržas pranešė: „Šiandien dieną Ute-nos m. sutikau Kazio JASUDŽIO dukterį Ireną JASUDYTĘ, kuri prane-šė, kad Briedis ir Vaidūnas apsistoję jos tetos JASUDYTĖS Adelės, gyv. Pauolio k., sodyboje ir prašė pavakare atvykti pas ją, o ji suorganizuos su jais susitikimą“.

Gavus duomenų apie Briedžio ir Vaidūno buvimo vietą, agentui Beržui duota užduotis aplankyti Ireną JASUDYTĘ ir su jos pagalba surengti su jais susitikimą.

Surengti Briedžio ir Vaidūno paėmimo spec. priemonę pagal paruoštą planą (planas parengtas LSSR MGB Valdybos 2N) į Utenos rajoną kaip pastiprinimas buvo iššauktas Valdybos 2 N II skyriaus oper. įgaliotinis Bar-kauskas ir UMGB 2N skyriaus papulkininkis Galibin, buvę Dusetų rajone komandiruotėje. Agentas Beržas buvo aprūpintas spiritiniais gėrimais - 2 buteliais (degtinė ir raudonas vynas), paruoštais su preparatu Nr. 22 (pre-paratas LSSR MGB Valdybos 2N) ir su sutartu signalu su kitais keleiviais mašina (Utenoje 04 2 7 turgaus diena) nuvežtas į susitikimo su banditais vietą.

22.30 miško masyve netoli Adelės JASUDYTĖS, Pauolio kaimo gyven-tojos, sodybos laukė pagrobimo grupė.

1952 04 27 23.45 ag. Beržas Pauolio k. gyv. JASUDYTĖS Adelės na-muose, prieš banditus Briedį ir Vaidūną panaudojo preparatą¹ ir davė sig-nalą juos paimti. Patikrinus JASUDYTĖS vienkiemį, MGB vidaus apsau-gos komandos 2-jo diviziono pagrobimo grupė paėmė:

1. PAKALNĮ Praną, Adolfo, g. 1923 m. Padbuožės k., Utenos r., lietuvi, išsilavinimas vidurinis, bandoje nuo 1944 m., slapyvardis Briedis. Ėjo ban-ditų apygardos vado adjutanto pareigas.

¹ Preparatas - migdomieji (Neptūnas 22 ir pan.)

Balys Putrimas ir Pranas Pakalnis.

2. **PUTRIMĄ** Balį, Antano, g.1921 m. Antakalnių k., Utenos r., lietuvi, kilusį iš valstiečių vidutinių, slapyvardis Vaidūnas. Bandoje nuo 1944 metų. Ėjo Liūto rinktinės žvalgybos skyriaus viršininko pareigas.

Iš suimtų banditų atimta:

Šautuvų A VT-2;

Pistoletų - 2;

Šovinių, granatų ir įvairaus susirašinėjimo.

Paimti banditai nugabenti į LSSR MGB Valdybą 2N apklausai ir tolimesiam operatyviam panaudojimui banditų likvidavimui.

Banditų Briedžio ir Vaidūno paėmimo operaciją vykdė Utenos rajono MGB skyriaus viršininko pavaduotojas vyresnysis leitenantas FILIMONOV, Lietuvos SSR MGB Valdybos 2NII skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyresnysis leitenantas BARKAUSKAS, Vilniaus srities MGB 2N Valdybos II skyriaus viršininkas papulkininkis GALIBIN.

Agento Beržo susitikime su banditais Briedžiu ir Vaidūnu Jasudytės namuose dalyvavo namų šeimininkė JASUDYTĖ Adelė, Jurgio, jos brolis Kazys JASUDIS, Jurgio, Kazio Jasudžio dukterys Danguolė JASUDYTĖ ir Irena JASUDYTĖ, kurioms irgi panaudotas preparatas.

JASUDYTĖ Birutė, Kazio, g. 1929 m. Pauolio k., dirba pradinės mokyklos mokytoja Šarkiškių k., Dusetų r.; Beržo susitikime su banditais JASUDYTĖS Adelės namuose ji irgi dalyvavo, bet priemonė nebuvo panaudota.

Nuo banditų Briedžio ir Vaidūno suėmimo momento iki š.m. gegužės 6 d. Pauolio k. gyventojos Adelės JASUDYTĖS namuose buvo karinis sekretas. Iš aukščiau paminėtų asmenų gauti parašai, kad apie sekretą niekam nepraneš.

Priedas: 1952 04 24 ag. Briedžio pranešimo kopija.

*Lietuvos SSR
Vilniaus srities
MGB Utenos r. sk. viršininkas majoras
Sokolov¹*

* * *

Ag. Beržas²

*Visiškai slaptai
Priėmiau: vyr.ltn.Filimonov
1952.IV.27*

AGENTŪRINIS PRANEŠIMAS

Šiandien Utenos m. sutikau Kazio JASUDŽIO dukterį - JASUDYTĘ Ireną, kuri pasakė, kad Briedis ir Vaidūnas yra Pauolio kaime, jos tetos JASUDYTĖS Adelės namuose. Su JASUDYTĘ Irena susitarėm nueiti pas ją namo, po to ji palydės į Briedžio ir Vaidūno buvimo vietą. JASUDYTĖ Adelė gyvena viena, jos vienkiemis yra netoli nuo JASUDŽIO Kazio vienkiemio. Po šio pokalbio JASUDYTĘ Ireną palydėjau iš miesto, pažadėjęs šiandien ją aplankyti.

UŽDUOTIS: Apie 20.05 išvykti į Pauolio kaimą aplankyti JASUDĮ Kazį, su juo pasitikslinti jo sesers JASUDYTĖS Adelės vienkiemio išsidėstymą ir eiti į susitikimą su Briedžiu ir Vaidūnu. Jums duodam p r i e m o n ė³

¹ L.Y.A.F.K-1 .Ap. 16.B.313.L.254

² Saugumo agentas Beržas (Jurgis Pakalnis) migdomuoju preparatu Neptūnas 22 užmigdė savo brolių Praną Pakalnį - Briedį ir jo kovos draugą Balį Putrimą-Vaidūną. Abu buvo suimti ir 1953 01 08 sušaudyti.

³ Priemonė - migdomieji (Neptūnas 22 ir pan.)

pavartoti prieš juos; panaudokite ją pagal anksčiau duotą nurodymą. Panaudoję p r i e m o n ę, duokite signalą elektriniu žibintuvėliu į Pauolio gyventojų Sankausko sodybos pusę, kur 22.30 bus kariškių būrys.

PRIEMONĖS: Ag. Beržui vykdant Briedžio ir Vaidūno paėmimo priemonės, iškviesti Dusetų rajone komandiruotėj esantį MGB 2N valdybos 2-jo skyriaus operatyvinį įgaliotinį vyr. Itn. BARKAUSKĄ. 52.IV.27 20.30 prie Pauolio k. gyventojų Sankausko sodybos pagal patvirtintą planą išsiųsti pagrobimo grupę.

PASTABA. 52.IV.27 per agentą Beržą panaudotos spec. priemonės (panaudotas preparatas 22) prieš bandų vadus Briedį ir Vaidūną; banditai su ginklais paimti JASUDYTĖS Adelės, Jurgio d., gyv. Pauolio k., Utenos raj., sodyboje ir pristatyti į LSSR MGB. Pagrobimo operaciją vykdė MGB Utenos r j. sk. viršininko pavaduotojas vyr. Itn. FILIMONOV, LSSR MGB 2N Valdybos 2 skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyr. Itn. BARKAUSKAS, Vilniaus srities MGB 2N Valdybos skyriaus viršininkas papulkininkis GALIBIN.

*MGB Utenos rj. sk. virš. pavad.
vyr. leitenantas Filimonov¹*

¹ LYA.F.K-I.Ap.16.B.313.L.255.

IŠ BIRUTĖS JASUDYTĖS ATSIMINIMŲ

Balys ir Pranas dažnai lankydavosi ir slėpdavosi pas mano tėvus ir tetą. Pažinojau juos apie trejetą metų. Prano slapyvardis buvo Briedis, o Balio tiksliai nepamenu - Vydūnas ar Vaidūnas. Jo gimtinė buvo visai netoli Utenos, Antakalnių kaime, gimęs 1920 metais.

Prano gimtasis kaimas irgi visai netoli Utenos, nebepprisimenu pavadinimo.¹

Balys pasakojo, kad jis pradžioje slapstėsi kartu su broliu Juozu². Vėliau jie išsiskyrė, motyvuodami, jei vienas žus, gal kitam pavyks išlikti.

Brolis Juozas, atrodo, 1949 metais žuvo. Prisimenu, Balys atėjo labai liūdnas ir pasakė, kad žuvo brolis.

Po to jis daugiausia bendravo ir kartu vaikščiojo su tokiu pat likimo draugu Pranu Pakalniu. Parvažiavusi iš mokytojų seminarijos, o vėliau iš darbovietės, dažnai rasdavau juos pas mus ar pas tetą, nes mes per seserį susirašinėdavome laiškais.

1952 metais Prano brolis Jurgis Pakalnis su savo mama atvažiavo pas tėvuką ir prašė, kad praneštų Pranui, jog jis nori su juo susitikti. Jis tarnavęs armijoje, labai ilgai brolio nematęs - pasiilgęs.

Tėvukas pranešė. Pranas pasakė, kad ateitų sekmadienį, tai yra 1952 metų pavasarį; dienos nebepprisimenu, tik žinau, kad buvo balandžio paskutinis sekmadienis.

Nepprisimenu, kodėl aš tą sekmadienį nebuvau išvažiavusi į darbovietę: ar nevažiavo autobusas, ar prieš gegužės šventes. Tuomet dirbau Dusetų rajono Šarkiškių pradinėje mokykloje.

Buvo labai šiltas gražus oras. Skubėjo lyg išdykaudamas pavasaris. Upeliai nebetilpo į krantus, veržėsi, putojo. Sodria žaluma apsipylė laukai, melsvais žiedeliais pasipuošė miškai, žadėdami po didžiulių žiemos vargų atokvėpį, teikdami viltį ir lengvindami sunkią dalį.

Tą nuostabią sekmadienio pavakarę pas tetą Pranas nekantriai laukė taip ilgai nematyto, išsiilgto savo brolio Jurgio. Su juo kaip visuomet kartu buvo ir Balys. Nenujautė, kad tas nuostabus, svaiginantis savo gro-

¹ Padbuožės k.

² Juozas Putrimas - Vasaris (g. 1918 m.). Žuvo 1949 06 06 Skrebiškių k.

žiu pavakarys bus jiems paskutinis, kad sėlina juodą leteną ištiesusi baisi apgavystė.

Pirmiausia Jurgis Pakalnis atėjo pas mus, ir tuomet jis, tėvukas, seserys ir aš nuėjome pas tetą.

Jurgis turėjo iš valdžios atsinešęs raštą, raginantį, kad jie pasitrauktų iš miško ir prisiregistruotų.

Perskaitę tą raštą Pranas su Baliu pasakė, jog dabar pavasaris, per žiemą iškentėta, o, be to, greitai laiku žada Amerika išvaduoti, čia pat laisvė, todėl apie registravimąsi nėra nė kalbos, nebent paimtų negyvus.

Nei jie, nei mes neatreipėme dėmesio, kodėl pas Jurgį buvo tas raštas. Pagalvojus jau vien tas turėjo sukelti įtarimą. Niekas nenujautėme nelaimės.

Jiems atsisakius registruotis, Jurgis pasakė, kad dėl registravimosi - kaip jie sau nori, o, taip ilgai nesimačius, susitikimą reikia pažymėti. Jis išsiėmė butelį vyno ir butelį degtinės.

Pranas juokais paklausė: „Ar kartais gėrimas neužnuodytas?“

Jurgis lyg įsižeidęs atsakė: „Na ką tu, broli.“

Kadangi pas tetą buvo labai maža vietos, o mūsų daug, tai Jurgis, Pranas, Balys, tėvukas ir seserys atsisėdo prie stalo, o aš su teta toliau - ant lovos, nes aš jokių alkoholinių gėrimų, net ir alaus negerdavau.

Balys dar paklausė, ar dirbdama neišmokau gerti. Atsakiau, kad ne.

Jis pasakė: „Labai gerai, ir negerk“. Jis ir pats nemėgo gerti. Per trejus metus neteko susitikti išgėrusio.

Kadangi stikliukas buvo visai mažytis, o ant stalo stovėjo puodukas, Jurgis ir pasiūlė gerti iš jo.

Pirma pradėjo gerti vyną. Aš nekreipiau dėmesio, kiek jie išgėrė, tik pirmiausia užmigo teta. Jai irgi buvo pasiūlę paragauti vyno. Po kiek laiko užmigo tėvukas ir Pranas. Aš su Baliu tėvuką ir Praną nutempėm į lovą ir paguldėme. Tetą - gale skersai lovos. Prie lovos pastačiau ir Prano šautuvą.

Tuo laiku, kai mes su jais tampėmės, pradingo Jurgis. Kadangi upelis, kuris tekėjo visai netoli tetos namų, buvo patvinęs ir užliejęs pievas beveik iki pat namo, aš pamačiau, kad Jurgio nebėra, išsigandau, kad nepaskęstų, nes maniau ir jis, kaip visi kiti, pasigėrė. Išbėgau ieškoti. Apibėgau aplink namą, daržinę - tvartą, nubėgau prie upelio, tačiau Jurgio niekur neradau.

Tik vėliau sužinojau, kad pamatęs, jog jie užmigo, nubėgo atvesti kareivių, kurie buvo pasilikę toliau ir laukė.

Įėjusi į vidų, atradau ir Balį, kaip žmonės sako, kalbant su anuo pasauliu. Vis minėjo laisvę, išvaduotojus. Ką aš jam sakiau, dar supra-to ir klausė, tačiau susikalbėti buvo neįmanoma.

Kadangi kambaryje nebebuvo vietos kur paguldyti, Balį nuvedžiau į daržinę ir paguldžiau.

Dažnai save kaltinu ir negaliu atleisti, kaip aš nesusiprotėjau, jog per greit jie pasigėrė. Jei būtume nesitampę su užmigusiais, neieškoju-si Jurgio, gal būtų pavykę dar Balį išvesti ir išgelbėti. Nors sakė, kad visur aplink buvo apsupta, tačiau gal būtume radę vietelę, kur perbristi per patvinusį upelį, nebūtų užuodę ir šunys. Galbūt tuokart ar vėliau jo gyvenimas, kaip ir beveik visų kitų partizanų, būtų pasibaigęs tragiš-kai, tačiau gal nebūtų pakliuvęs gyvas, nebūtų reikėję tiek kentėti ir vis tiek mirti. Betgi niekada nebuvau girdėjusi apie užmigdymą, nebuvo laiko ir pagalvoti. Be to, juk Jurgis - Prano brolis, jau vien dėl to nepa-galvojau nieko blogo. Kalta, kad nepasižiūrėjau, kiek jie išgėrė, užtat visą gyvenimą neturiu ramybės priekaištaudama sau. Turbūt jau lėmė žiaurioji lemtis.

Paguldžiusi Balį ir įėjusi į vidų, pamačiau, kad seserys tarytum iš-protėjusios. Vanduo išpiltas ant aslos, taškosi, kalba nesąmones. Man pasidarė labai baisu. Nutvėriau nuo aslos šlapią skarelę ir ėmiau jas barti.

Tuo metu kažkas pabeldė į langą. Man išėjus į lauką, tuoj prišoko kareiviai su šunimis. Nors labai persigandau, tačiau nepasimečiau.

Jie paklausė, kas yra viduje. Aš atsakiau, jog nežinau, nes tik ką įėjau. (Galėjo ir matyt, kai, paguldžiusi Balį, įėjau į vidų). Sakiau, kad, parvažiavusi iš darbovietės, radau duris užrakintas. Pagalvojau, jog iš-ėjo į kiną irėjau ten ieškoti namiškių. Eidama pro šiuos namus, išgir-dau triukšmą ir įėjusi pamačiau lyg ir girtas seseris. Dar paklausė, kas yra ant stalo. Aš atsakiau, jog nespėjau pamatyti.

Nežinau, ar jie patikėjo, bet į vidų jau manęs neleido, o nusivarė tolyn nuo namo, liepė sėsti ant kelmo.

Po kiek laiko prie manęs pribėgo kareivis ir paklausė: „Kur kitas?“

Aš sėdėdama spėjau jau šiek tiek atsipeikėti ir kiek galėdama ra-miau paklausiau: „Kas kitas?“

Jis nieko man neatsakė ir nubėgo. Praėjus kiek laiko pamačiau daržinėje šviesą. Surado ir Balį.

Kareivis priėjęs paklausė, kur arklių ferma. Aš atsakiau, kad čia negyvenu ir nežinau. Daugiau jis manęs nieko neklausinėjo ir paliko sėdėti ant kelmelio. Visą laiką buvo du kareiviai su šuniu.

Praslinkus gal valandai, gal ir daugiau, išgirdau ratų bildesį. Priskėlė kaimyną Joną Raslaną, kuris nuvedė į fermą. Tuomet mane nusivarė tolyn ir nebemačiau, kaip juos išvežė. Dabar, kai viską vėl prisimenu, atrodo, kad buvo baisus košmariškas sapnas, kuris niekad neužsimirš.

Vėliau Raslanas pasakojo, kad jie namo neleido važiuoti, o Balį ir Praną kareiviai nešė nunešė iki vežimo ir liepė vežti prie plento, kur laukė mašina. Keliant į mašiną, Pranas buvo lyg negyvas, o Balys, nežinia, ar pastebėjęs kareivius, ar šiaip užgautas, suvaitojo: „Jėzau, Marija“. Jis buvo giliai tikintis, gal dėl to ir šaukėsi dangaus pagalbos.

Prano brolio išdaviko Jurgio aš anksčiau nepažinau. Tą vakarą mačiau pirmą ir paskutinį kartą.

Po to mane parsivarė namo ir, gerai neprisimenu, savaitę ar kiek ilgėliau tetos ir mūsų namus laikė apsuptyje. Turbūt dar ko nors laukė.

Tėvukas ir seserys pasiliko tetos namuose. Sakė, jie atsipeikėjo tik rytojaus ryte, o suprast, kas atsitiko, pradėjo dar vėliau. Teta atbudo tik po paros.

Sakė, kai atsipeikėjo, matė, kad degtinė buvo ant stalo. Vėliau gal kareiviai ją išgėrė. Butelio, kur buvo vynas, nebuvo. Turbūt Jurgis išbėgdamas išsinešė, nes ir vėliau niekur nerado. Jei dar buvo likę, gal bijojo, kad išgėrę kareiviai nesumigtų.

Aš buvau viena tarp kareivių savo namuose. Niekur neišleisdavo. Neleisdavo netgi prie lango: kai pasodino mažame kambarėlyje ant lovos, taip ten ir turėjau sėdėti. Į mūsų namus taip pat nieko neįleisdavo.

Kareiviai buvo geri. Viršininkai dažnai išeidavo į tetos namus, tai jie atnešdavo knygą, leisdavo į kitą kambarį. Kai buvo viršininkai, elgdavosi griežtai.

Kartą, kai viršininkų nebuvo, aš paprašiau, kad leistų pasiimti rankinuką. Jie man leido. Rankinuke už pamušalo buvo užkištos trys Balio nuotraukos. Man buvo įdomu, ar jie aptiko tas nuotraukas ir kaip man toliau elgtis, jei atvažiuotų tardytojai daryti kratos. Nuotraukos buvo savo vietoje. Aš rankinuką pasidėjau po pagalve. Vėliau, kareiviams ne-

matant, nuotraukas užsikišau už suknutės, kurios niekad nenusirengdavau. Kartą, kai leitenantų nebuvo, aš paprašiau, kad leistų man užkurti krosnį, o su įkuromis sudeginau ir tas nuotraukas. To dabar labiausiai gailiuosi: neliko nieko, kas primintų juos. Tačiau tuokart nežinia buvo, kaip susiklostys likimas.

Nebepprisimenu, du ar tris kartus buvo atvažiavę tardytojai. Aš kaip pradėjau pradžioje sakyti, kad nieko nežinau, taip ir sakiau visą laiką. Gal Jurgis nepasakė, kad aš ten buvau, o gal nebe tas jam buvo galvoje. Juk jis mane matė pirmą kartą, gal kartais neprisiminė ar nepastebėjo, aišku, ir jis jaudinosi.

Tardytojus prašiau, kad praneštų švietimo skyriui, jog aš sulaikyta. Jie pažadėjo, tačiau nepranešė. Mokykloje kiekvieną dieną manęs ieškojo. Kai parsiradau, švietimo skyriaus vedėjas, atrodo, Valkiūnas, gerai nebepprisimenu, paklausė, kur buvau dingusi. Aš jam pasakiau, kad buvau sulaikyta. Daugiau nieko neklausinėjo ir nesakė.

Kartą leitenantas manęs paklausė, kur yra mūsų drabužiai. Aš parodžiau jam spintą. Jis atsidaręs pažiūrėjo, pakraipė galvą ir nieko nepasakė: spinta buvo apytuštė. Mes mažai ką turėjome, nes mama ilgą laiką sirgo, o 1950 metais mirė. Be to, buvo karo ir pokario laikotarpis.

To paties jis klausęs ir seserų. Jos pasakė, kad drabužiai spintoje.

Kai atvažiavo tardytojas, girdėjau, kaip jam pasakė: „Ničevo u nich nietu“.

Turbūt jie manė, jei pas mus lankosi miškiniai, tai bus prinešę visko. Tačiau pas mus slėpdavosi tik tikri partizanai ir niekad nė menko daiktelio nėra atnešę, nebent kai kada atsinešdavo maisto, bet daugiausia mes patys maitindavome. Tėvukas irgi nebūtų ėmęs.

Prieš atšaukdami apsupimą, mane pavežė beveik iki Daugailių ir paleido pėsčią į darbovietę, kuri buvo už Dusetų 12 km. Tą dieną namiškius irgi paleido iš tetos namų, ir kareiviai išvažiavo. Kareiviai ir tardytojai buvo ne uteniškiai, o atvažiavę kartu su Jurgiu iš Vilniaus.

Namiškiai nežinojo, kur aš esu, o aš nežinojau nieko apie juos. Po dienos, gal kitos sesuo atvažiavo į Šarkiškes, tuomet jau liko ramiau, jei galima šį žodį pasakyti. Be galo buvo gaila jų, nes buvo aišku, į kokias kančias pateko. Geriau jau būtų žuvę vietoje. Tačiau Jurgis pagailėjo net mirties savo tikram broliui, nekalbant jau apie draugą. Padavė žiauriausioms kančioms kaip Judas Kristų.

Nuo tos valandėlės užgeso pasitikėjimas ir tikėjimas viskuo, kas taip neseniai teikė viltį ir ištvermę.

Buvo nuostabu, kodėl tąkart mums nieko nedarė. Neaišku, kodėl dar taip ilgai laikė namus apsuptyje, gal tikėjosi, kad ateis daugiau partizanų, gal trūko įrodymų, kad bendraujame su miškiniais, o gal buvo suplanuota su mumis susidoroti pačių partizanų rankomis. Kiek daug „gal“.

Prisimenu tokį atsitikimą. Viršininkai buvo išėję į tetos namus, o su manimi buvo tik vieni kareiviai. Nuo vieškelio keliuku pamatė ateinantį kažkokį žmogų. Kadangi nieko neleisdavo, kareiviai išėjo į lauką. Staiga vienas įbėgęs į vidų sušuko: „Su ginklu!“

Tuoj kiti kas per langą, kas per duris išbėgo prie to žmogaus. Prie manęs liko tik vienas neūžauga Saša, kuris perbalęs, atkišęs automatą, šokinėja aplink šaukdamas: „Tik pajudėk, tuoj nušausiu!“

Aš buvau rami, nes žinojau, kad dieną nė vienas partizanas tikrai neis. Be to, tikriausiai visoje apylinkėje jau pasklido žinia apie Prano ir Balio suėmimą ir kad namai apsupti.

Kol iš tetos namų pašaukė viršininkus, kol tie atbėgę išsiaiškino, tą žmogų taip ir laikė iškeltomis rankomis. Pasirodo, kad tai buvo atėjęs paskolos rinkti agentas. Paskui kareiviai tarp savęs kalbėjo, jog nedaug betrūko ir būtų nušovę savą žmogų.

Kadangi labai neaiškios buvo partizanų paėmimo aplinkybės, pradžioje tamsus šešėlis krito ant mano namiškių ir tetos. Jų draugai jau ruošėsi atkeršyti, tačiau Prano motina prašė palaukti ir pažadėjo viską išsiaiškinti. Turbūt jinai nujautė, nes kartu su Jurgiu buvo atvažiavusi pas mano namiškius prašyti, kad suvestų su Pranu. Todėl ji tuoj pat važiavo į Vilnių.

Motinai Jurgis viską papasakojęs. Sakė, kad jis labai verkęs, nes žadėję Praną priregistruoti ir paleisti. Grįžusi motina pasakė, ir nuo namiškių bei tetos kaltė atkrito. Tai papasakoję partizanai, apsilankę pas tėvuką.

Po kurio laiko pažįstamas stribas tėvukui pasakęs, kad jo laimė, jog mirė Stalinas, nes būtų atsidūręs pas baltąsias meškas.

Ir anksčiau būdavo įvairiausių atsitikimų.

Kartą seserys, aš ir Balys su Pranu sėdėjome kambaryje. Tėvukas kitame kambaryje miegojo. Po kiek laiko tėvukas, matyt, atsibudęs, paklausė, ar dar jie neišėję. Sakė, kad palange kažkas vaikšto.

Ryte kaimynas pasakė, kad naktį kaime buvo kareivių. Buvo užėję pas juos, visur apžiūrėję, perėję per visus kambarius. Pas mus, laimei, nebuvo užėję į vidų. Tėvuko palangėje turbūt jie ir buvo.

Dažnai naktimis labai lodavo šuo. Namiškiai, būdavo, pažįsta, kai loja ginkluotus žmones. Kartais rytais atrasdavo daržinėje ar kur patvartėje primėtyta nuorūkų, išmindžiota žolė. Matyt, būdavo pasalos, nes partizanai užeidavo į vidų.

Tačiau likimas iki 1952 metų pavasario buvo palankus. Kai užeidavo kareiviai ar stribai, nieko nebūdavo, o kai būdavo, nepasitaikė, kad užeitų.

Prisimenu ir 1952 metų vasarą. Kaimynas Ramoška (miręs) mane su seserimi Danguole pakvietė pas save į pakermošę. Jo namai buvo prie pat Vaikutėnų miško, kur buvo apsistoję partizanai. Jis mus paprašė, kad nueitume pas juos. Mes nuėjome. Ten atnešė vaišių, o pats buvo namuose su svečiais.

Vienas partizanas norėjo pasidėti į kitą vietą šautuvą, tačiau bekeliant netyčia iššovė. Ramoška atbėgo pažiūrėti, kas atsitiko. Mes jį nuraminome, ir jis vėl parėjo namo. Po kiek laiko pasigirdo jo balsas: „Bėkit, kareiviai!“

Išsigandęs besikubėdamas net nebepataikė, kur mes sėdime.

Kareivių būta netoliese, Norvaišių kaime. Išgirdę šūvį, jie ėjo į tą pusę prie miško. Laimė, kad pastebėjo Ramoška ir pranešė. Partizanai nubėgo į vieną pusę, mes į kitą. Pamiškėje sutikome kareivius. Jie paklausinėjo mus ir paleido. Tuomet nuėjome pas Ramošką.

Kadangi partizanai bėgo į priešingą pusę, tai, laimė, kareivių nesutiko.

Vakare visi nuėjome į šokius. Grįždama iš šokių, pamačiau, kad pas mus pilnas kiemas kareivių. Mane vežė dviračiu. Tai namo nebevažiavome, o pavažiavę atokiau susėdome ir laukėme, kada kareiviai išeis. Atsibodo laukti, sušalau, lauke pasidarė beveik šviesu. Aš jam liepia važiuoti, o pati parbėgau namo.

Pasirodo, kad kareiviai laukė manęs. Naktį pas mus darė kratą. Po to tėvukas pastebėjo, kad nebėra pinigų, kur aš buvau pasidėjusi. Jis apie tai pasakė viršininkui. Sakė, jeigu aš nepaėmiau, tai bus paėmę kareiviai. Todėl jie ir laukė.

Man parėjus, viršininkas paklausė, ar aš pasiėmiau iš dėžutės pinigus. Atsakiau, kad pasiėmiau. Tuomet kareiviai, keikdami tėvuką, paliko mūsų namus.

Balys man buvo sakęs, kad turi sesutę, o brolis ir motina ištremti. Todėl 1989 metais pradėjau ieškoti jo artimųjų. Atradau sesutę Putrimaitę Stasę, gyvenančią Utenos rajone, Leliūnų miestelyje, dirbančią Leliūnų buitinio gyventojų aptarnavimo kombinate.

Ji papasakojo, kad tuomet Balį ir Praną nuvežė tiesiog į Vilnių. Pradžioje laikė paskirstymo punkte, milicijos rūsyje, adresu nebeprisimenu. Vėliau perkėlė į Lukiškių kalėjimą.

Kai buvo paskirstymo punkte, dar leido paduoti maisto, drabužių. Kartą jo netikra sesuo gavo dar ir pasimatymą. Vėliau Lukiškių kalėjime ryšiai nutrūko.

Grįžusi iš pasimatymo, sesuo sakiusi, kad Balys visiškai palaužtas moraliai, praradęs bet kokią viltį. Sakęs, kad prisiima viską, ką sako, kad tik greičiau. Nors buvo nežmonišškai kankinami, tačiau nieko neišdavė.

1957 metais sesuo Putrimaitė Stasė bandė ieškoti, bet po ilgų ieškojimų jai pasakė, kad sušaudytas. Tai buvo tik žodžiai. Jokių dokumentų apie įvykdytą mirties bausmę jai nepateikė.

Beieškodama Balio artimųjų, buvau nuvažiavusi į Antalgę, Utenos r. Ten žmonės man patarė pasiklaust Bernoto, nes jo žmona irgi Putrimaitė. Žmonos ir motinos neradau namuose, o Bernotas sakė, jog asmeniškai jų nepažinojo, tačiau girdėjo žmones kalbant apie partizanus brolius Putrimus iš Antakalnių. Juos, sakė, visi labai gyrė, sakė, kad tai buvo tikri partizanai. Žadėjo pasiteirauti daugiau, bet, kadangi atradau sesutę, tai pas Bernotą nebuvau nuvažiavusi.

1990 metų kovo mėnesį aš parašiau paraišką prokurorui. Gavau atsakymą, rašytą rusų kalba ir pasirašytą A.Kirienko, kurį perspausdinu išvertusi į lietuvių kalbą. Originalą atidaviau Balio sesutei Stasei Putrimaitei.

*Lietuvos TSR prokuratūra
Vilnius, Gogolio 4
1990 08 16 Nr. 13/12590*

Pagal Pabaltijo karinės apygardos karinio tribunolo nutarimą iš 1952 m. spalio 15-17 d. Putrimas Boleslovas, Antano, nuteistas pagal RSFSR BK 58-la straipsnį pačia aukščiausia bausme. Nuosprendis įvykdytas.

A. Kirienko

* ..

Vėliau šiuo klausimu susirašinėjau su Komisijos Sovietų Sąjungos KGB veiklai Lietuvoje tirti pirmininku ponu B.Gajausku, kuris pranešė išsamiau.

Taip maždaug apie 1955 metus ir baigėsi nelygi pasipriešinimo okupantui kova, pareikalavusi iš lietuvių tautos tūkstančių jos sūnų ir dukrų netekčių.

Daug prikentėjo Lietuvos žmonės, o ypač partizanai per tuos pasipriešinimo metus. Pačioje kovos pradžioje tikėjosi greitos pergalės, vyklėsi, kad kitos šalys, ypač Jungtinės Amerikos Valstijos, raudonajam marui neleis ilgai išsilaikyti, užkirs kelią žmonių terorui.

Bėgo metai. Tikėjimo pergale vilties spindulėlis vis labiau blėso ir blėso. Tačiau, nors gal ir patys nebesitikėdami, dar ramindavo save ir kitus Vakarų pagalba ir greita pergalė. Bet Vakarai neskubėjo, viskas liko tik pažadais, gražiomis kalbomis. Galiausiai žuvo arba buvo suminti ir paskutiniai, kuriems likimas lėmęs ilgiau nešti sunkią vargą ir kančių našta.

Ir taip belaukiant, besitikint praėjo ilgų ir skausmingų penkiasdešimt metų, kol vėl Lietuvos žmonės atsikovojo taip brangiai kainavusią laisvę.

Sušvito Laimės žibury. Tik tūkstančiai jo nesulaukė, paaukojo savo jaunas galvas ir karštas širdis, kad įpūstų tą Laimės žiburio liepsnelę.

Nr. 153

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOJI TARYBA**

*Gerb. p. Birutei Gaigalienei
Jūžintai, Rokiškio r.*

**KOMISIJA SOVIETŲ SAJUNGOS KGB
VEIKLAI LIETUVOJE IŠTIRTI**

*1992 05 18 Nr.51 Arch.
VILNIUS*

Į laišką

*Gavome Jūsų laišką apie B. Putrimo ir P. Pakalnio tragišką likimą.
Buvusiame KGB archyve yra baudžiamoji byla (arch. nr.2670/3), susi-
dedanti iš 6 tomų, užvesta 1945 metais.*

*B. Putrimas ir P. Pakalnis pradėjo partizanauti 1946 m. Aitvaro būryje
ir partizanavo iki suėmimo - 1952 m. balandžio 28 d. P. Pakalnis turėjo
slapyvardį Briedis ir nuo 1947 metų buvo Vytauto apyg. vado adjutantu, o
vėliau Liūto rinktinės štabo viršininku. B. Putrimas turėjo slapyvardžius
Ūkvedys ir Vaidūnas, nuo 1949 m. ėjo Liūto rinktinės žvalgybos viršininko
pareigas.*

*B. Putrimas ir P. Pakalnis tardymo metu patvirtino, kad jie sąmoningai
stojo į kovą už Nepriklausomą Lietuvą.*

*Jų teismas vyko 1952 metų spalio 15-17 dienomis. Nuteisti buvo aukš-
čiausia bausme - sušaudyti. 1952 11 03 jie siuntė į SSRS AT karinę kolegi-
ją malonės prašymą. 1952 m. gruodžio 16 d. prašymas buvo atmestas.
Gruodžio 26 d. P. Pakalnis ir B. Putrimas išvežti į Maskvos Butyrkų kalėji-
mą, kuriame 1953 metų sausio 3 d. nuosprendis įvykdytas.*

*Šie partizanai kovojo ir žuvo garbingai, o judams teatlygina Dievas,
gal jų minėti nebeverta.*

Su pagarba -

**Komisijos Sovietų Sąjungos
KGB veiklai tirti pirmininkas**

B. Gajauskas

UŽ PARTIZANŲ SLĖPIMĄ - LAGERIS

*Pasakoja MIKULĖNAITĖ Ona, Petro,
g.1926 m., gyv. Katlėrių k., Utenos r.*

Pranas Pakalnis buvo pakeltas koku viršininku. Putrimas padėjo nuotraukas ir man parodė: sak, jeigu mus užmuš kada, žinok, kur yr. Kai seserį paėmė, o mane dar paleido, nuotraukas padalinau. Kur buvo didesnė kompanijom, tas paslėpiau. Sakau, gal juos suėmus daužys, vers pasakyt, tai ir paslėpiau kitur. Kai iš lagerio grįžau, radau. O dokumentą radus iškart sunaikinau. Nuotraukos buvo pradėję gest. Mama pradėjo bijot, ir sudeginom visas nuotraukas. Tik Klovinių Mikulėno dar buvo, bet jis buvo be ginklo, su seseria buvo. Tos nedeginom ir neslėpėm. Ją atidaviau jo seseriai, nes ji nebeturėjo brolio nuotraukos. Mikulėnas žuvo vėliau, po Žemaičio, o tas žuvo 1948 m. pas mus.

Mano sesuo jau buvo suimta, o mane iš Utenos dar paleido ir mėnesį buvau laisva. Apie Putrimo¹ ir Pakalnio² suėmimą sužinojau iš žmonių.

*O.Mikulėnaitė paleista iš lagerio
1955 gruodį.*

¹ Putrimas Balys - Vydūnas, Ūkvedys, g.1920 m. Antakalnių k. Partizanavo apie Uteną, Spitrėnus, Sudeikius. Per susitikimą su Jurgiu Pakalniu Pauolio k. (prie Vaikutėnų k.), Adelės Jasudytės namuose, buvo užmigdytas ir 1952 04 29 perduotas saugumui. 1952 10 15-17 karinis tribunolas nuteisė sušaudyti. Byla 26701/3.

² Pakalnis Pranas - Briedis, g.1923 m. Padbuožės k. Slapstėsi Vaikutėnų, Pauolio, Spitrėnų, Sudeikių apylinkėse. Vaikščiojo su Baliu Putrimu. Brolio Jurgio pakviestas į susitikimą, Adelės Jasudytės namuose migdomaisiais buvo apsvaigintas ir su Baliu Putrimu suimtas 1952 04 29. Teismas buvo 1952 10 15-17. Nuteisė mirties bausme. Sušaudytas 1953 01 08. Byla Nr.26701/3. Kankinamas jis pasakė, kur slapstėsi.

Per mūsų teisną jie buvo liudininkais. Kai jie pas mus slapstės, tai vieni pasislėpt negalėdavo. Padėdavo sesuo Angelė. Apmaskuodavo. Ją pirmiausia ir suėmė. Mane tai kaltino, kad rūbus skalbiau, dar ką...

Jie pasakė, kiek laiko slapstės, kas bunkerį kasė ir kita. Abu jie čia ir slapstės - Putrimas ir Pakalnis. Slėptuvė buvo gyvenamojo namo rūsy.

Atvažiavę suimt, jie jau turėjo planą. Išdavė Pranas P. Jį mašina atvežė, paskui atėjo su skrebais. Mane nusivarė į klojimą, seserį pasilikom kambarį, o mamą virtuvėj laikė. Kai varė klojimą, pamačiau, kad stovi du kareiviai, o vidury - apgaubtas ploščium žmogus stovi. Važiavo Vaitaška ir pažino, kad Pakalnis. Kai surado namie slėptuvę, įvedė ir mane kambarin. Dar klausė, ar yr bunkeris. Sakiau nėr. Kai surado, ką gi besakysi. Iškart sesuo dar įtarė kitą, bet aš jai pasakiau, kad jeigu planą turėjo, tai jau nėjo darbas. Tada dar apie Balio Putrimo ir Prano Pakalnio suėmimą nieko nežinojom. Matyt, mus dar kiek laiko sekė, nes naktimis baisiai šunys lodavo, draskydavos.

Kai slėptuvę rado, iškart mus išvežė Utenon. Seserį rytdieną į Vilnių išvežė, o mane paryčiais paleido. Liepė ateit dar, tai atėjau ryte, ir vėl - eik namo. Tada už mėnesio - šaukimas Vilniun. Plačiau šaukė Vilniun, buvo daug įskustų. Buvo pašaukę tokią Valickaitę iš Alių ir kitus. Ir mūsų mamą pašaukę buvo. Ją paleido, o manęs jau nebepaleido.

Liepos 7 d. buvo mūsų teismas (po mėnesio). Jie buvo atvežti kaip liudininkai. Aš dar gyniausi, tai juos buvo atvedę akistaton. Pranas Pakalnis labai negirdėjo. Buvau atskirose liudininkų kameroje, vežė kartu. Trečioj kameroj būdama, dar ištraukus iš skarytės, sumazgiau siūlus, kiek metų gavau, ir kai varė tualetan ant chlorkalkių numečiau, kad žinotų draugė Jakutytė, kiek gavau. Taip sužinojom ir kiek Būtenaitė gavo nuteista. Jakutytė buvo iš Molėtų rajono Kapanauzos kaimo. Jos brolis slapstės, žuvo. Per teisną aš kai ką neigiau. Kai teisėjas nusigrėžė, Putrimas šnipštelėjo: „Prisipažink, užmuš tave!“ Aš mat sakiau, kad jis kasė bunkerį, o jis sakė kitą. Reikėjo pasakyti, bet tai jau buvo nebesvarbu - tas žmogus jau buvo žuvęs.

Užklausiau per teisną Balio Putrimo, ar tiesa, kad Prano brolis¹ išdavė. Tai jis sakė, kad jis nuodų veikiamas dar norėjęs nušauti jį, pas-

¹ Brolis Jurgis Pakalnis (išdavęs brolių), sako, pasikorė Vilniuje 1979 m. Brolis Algimantas Pakalnis, g. 1928 m., nuo 1946 06 28 iki 1954 08 18 kalintas. Mirė 1980 m. Brolis Vytautas gyveno Anykščiuose. Kazys gyveno Vilniuje. Aloyzas gyveno Utenoje.

kui save, bet nebegalėjęs - numetė. O Pranas nieko neatsakė - negirdėjo. Putrimas dar sakė, kad bėgęs iš saugumo, kad nušautų. Bet kurgi ten nubėgs, tik pridaužė daugiau. Sėserį dar vedė tardyt iki jų teismo, o paskui apie juos jokios žinios nebebuvo. Jiems teismas buvo, rodos, spalio mėnesį. Sesuo gal nieko daugiau ir nepasakė, tik apie save. Nu-teisė juos turbūt mirties bausme.

Tuo metu ir Būtėnaitė sėdėjo. Ji tai dėl Liūto sėdėjo. Irgi, sakė, mirties bausme buvo nubaustas. Tada buvo suimtas ir Vynas, ir kiti (Poleknišky suimti). Irgi mirties bausme nubausti.

Mergaitė iš Anykščių sėdėjo išprovokuota. Ir kita sėdėjo.

Petrėnaitė¹ gynė, kad nieko nežino. Ją mašina vežė kalėjiman. „Sugedo“ mašina. Vežė dokumentus, palydą „iššaudė“. „Partizanai“ ją su-ima, nuveda į slėptuvę. Reikalauja pasiaiškinti, kas ji. Pažada paleist, jei pasakys, su kokiais partizanais palaikė ryšius. Sako, gal rusams dirbi. Palaikė ją ilgiau. Ir ryšininkai, sako, ateina. Ir išsakė viską. Vedė ją jau kitan bunkerin, ir vėl kareiviai, šaudymas, vėl ją suima.

Panašiai buvo ir kitai merginai, bet ji pro plyšį pamatė tardytojo veidą tarp „partizanų“. Ji irgi buvo bunkerin nuvesta. Petrėnaitė (=Levutė Lauciūtė - Andrijauskienė) dabar ar Rubikiuos gyvena.

Sėdėjom kartu su Ripaičių Mažeikaite ir kita - Maryte.

Ramonienė su partizanais slapstė, buvo sužeista ir ligoninėj gulėjo, tai ji sakė, kad išdavė Skrajūnas. Kai tai persakiau Mažeikaitei, ji nusi-gando: „Negi jis ir mane įdavė?“

Skrajūnas tai buvo Juozas Bulika iš Ripaičių. Saldutiškio Angelė Lu-nytė, Jakštonytė ir Kunigėlytė Droničėnų (išsikėlė pas draugę į Šiaulių rajoną) su manim sėdėjo. Kunigėlytė - jos tik mergautinė pavardė, kalė-jime ją šaukdavo Jakutiene. Ir sūnų turėjo. Rodos, vyras ją pametęs bu-vo. O sūnus pas tėvus augo. Jai būdavo dažni astmos priepuoliai. Bara-kuos jos nenorėjo priimt - kosėdama visus prikeldavo, tai ją vėl ligoni-nėn išsiųsdavo. Buvo ji Norilske, iš ten po sukilimo atvežė į 21 koloną (o mes buvom dvidešimtoj).

Katlėriai, 1989 m.

¹ Atrodo, kad O.M. sumaišė pavardę. Čia, rodos, buvo Lauciūtės - Genė ir Levutė.

NAMIE, KALĖJIME IR LAGERIUOS

V.Petrėnienė apie 1998 m.

*Veronika Petrėnienė,
g.1910 m., gyv. Kvyklių k.*

Dėdė Jonas ir dėdė Petras.

Kvyklių kaimas nuošalus, iki Utenos gal bent 15 kilometrų. Nors didesnių miškų arti nėra, bet partizanų ir mūsų apylinkėse buvo daug. Apie 1946 m. mūsų pirmoji įsirengė bunkerį Lietuvos šiaurės rytų srities vadas Jonas Kimštas - Žalgiris. Jo mokslo draugas Markulis gyveno Vilniuje. Jono Kimšto žmona (rodos, Sabaliauskaitė) buvo suimta. Markulis išsirūpino, kad ją paleistų, bet liepė suieškot partizanaujantį vyrą ir prikalbinti, kad registruotųsi. Perdavė ir laišką, garantuodamas, kad, jei registruosis, nieko nebus. Po to Žalgiris nebepasitikėjo ir žmona, nenorėjo, kad žinotų jo slapstymosi vietą. Žalgirio žmona augino du berniukus ir mergaitę. Gyveno Ukmergėje, rodos, Liepos gatvėj, ar 20 numeris. Parinkusi iš žmonių kokių megztukų ar šiaip kokių smulkmenų, nuveždavau žmonai.

Žalgiris buvo labai atsargus. Vietinių partizanų neprisileisdavo. Kur jis gyvena, apylinkės partizanai nežinojo. Ateidavo tik Vincas Kaulinis - Miškinis, jo adjutantas Juozas Skurkis - Laisvūnas, iš Vilniaus atvažiuodavo Dėdė Petras. Jonas Kimštas turėjo ne vieną slapyvardį. Vadinamos ir Žalgiris, ir Dobilas, ir Dėdė, ir Dėdė Jonas. Kas buvo tas vilnietis Dėdė Petras, aš nežinau. Atvažiuodavo traukiniu jis pas mus, nuvažiuodavau ir aš į Vilnių. Susitikdavom su juo panery, netoli Trijų kryžių kalno. Dėdė Petras buvo aukštas, jaunas. Laiškus, paketus aš jam į rankas

paduodavau, o jis kartais atsiųsdavo tokią Onutę ir dar kokią merginą. Kai mane iš kalėjimo nuvežė į lagerį, aš jas abi radau. Tada mes išsišnekejom. Iš jų sužinojau, kad Dėdė Petras buvo išdavikas, Markulio pirmoji ranka. Markulis pas mane nebuvo nė karto, o Dėdė Petras pas mus ir nakvodavo, ir pavalgydindavau, ir į traukinį palydėdavau. Jis pas mus tris kartus buvo. Atveždavo Žalgiriui kokių raštus, tardavosi. Aš jam irgi kokių tris kartus vežiau Žalgirio raštus į Vilnių. Kas galėjo pagalvot, kad čia buvo spendžiamos pinklės?

Su rotatorium maiše. Vilniuje, Raudonajame Kryžiuje, dirbo Mindaugo Barisos (Vytauto apygardos vado adjutanto - B.J.) dėdė Vladas Kvilyš. Žmogus jau nebejaunas, žilas. Taigi šitas Barisiokas pasiuntė mane pas dėdę atvežt iš Vilniaus rotatoriaus ir matricų. Iš Vilniaus parsivežiau namo. Paskui įkišom maišan, vyras nunešė iki traukinio. Didelis griozdas dėlto. Įlipau vagonan - kareivių pilna, bet jiems negalvoj. Važiuoja, kur jiems reikia. Išlipau su tuo maišu Stabulankių stotelėj. Pasitiko seserys Lauciūtės - Bedalė ir Laimė, ir viską nunešėm į jų sodybą.

Su Saku ant karštos krosnies. Apie Kirdeikius sukaliijos toks Juozas Buika, turėjęs Svajūno slapyvardį. Tada mums atrodė, kad sąžiningai dirba, bet, kai žuvo būrio vadas, Svajūnas ir paklydo. Buvo gavėnia. Nuvažiavau Ripaičiuos pas Svajūną. Tuoju atėjo ir Sakas¹. Kiek pakalbėjom, žvilgt pro langą - ogi iš vienos ir kitos pusės bobos ateina. Nėra mums kur dėtis. Ras svetimus žmones - įtarimas! Mes su Saku - virtuvėn ir ant pečiaus. Aš tai buvau prasivilkus, o Sakas su „mundyrium“. O ant pečiaus karšta. Susėdo bobos giedot gavėnios giesmių. Priėjo žmonių pilna virtuvė. Gulim abu, o toms maldoms ir galo nėra. Mums ir suskrebėt baisu. Kai išėjo, nulipom. Aš tai dar nieko, o Sakas visas šlapias. Juokiamės paskui, kad net „sugriešyt“ bijojom.

Kareiviai ateina... Aš buvau suimta, kai Vidžiūnų kaime pas Jurgį Grauzinį surado bunkerį ir visus išmušė. Dėdė (J.Kimšto slapyvardis-B. J.) tada buvo Šimonių girioje. Praėjo gal daugiau kaip savaitė. Sekmadienio rytas. Mano duktė buvo Utenos gimnazijos antrojo klasėj. Parvažiuodavo

¹ Pranas Ivonis, Vytauto apygardos štabo darbuotojas, „Aukštaičių kovos“ laikraščelio redaktorius, žuvęs 1947 09 20.

traukiniu. Atvažiuoja, pareina namo, ir klausiu: „Kareivių nesimato?“ Sako: „Mama, atvažiavo traukiniu apie 20 kareivių. Liko stovėt stoty, kai traukinys nuvažiavo“. Mano širdis nujautė. Sakau, reikia bėgt iš namų, gali ir mane areštuot: žinojau, kad paėmė gyvą Verutę (Deveikytę - Ramunę), bet vyras sudraudė. Girdi, kur dabar lėksi? Kaip bus, taip bus. Pasiaukavai, tai ir būk. Tik bešnekant - trap trap, ir įeina kareiviai. Mes ant pečiaus buvom su dukteria. Įėjo: „Zdrastuce, zdrastuce!“ Nei klausia nieko, nei krato. Už kokio pusvalandžio ateina daugiau kareivių ir Sbitnevas. Pasistatęs kalnierių, iškart lovon ir atsigulė. Sako: „Šeimininke, kinkyk arklį, čia mūsų vienas draugas susirgo, veši Utenon“. Vyras išėjo, o aš tuntuojau pirkioj. O jie nei kratos daro, nieko. Vyras išėjo, pakinkė kumelę, aš išnešiau gūnią, apklojau. Sakau, kas čia dabar važiuos. Arklys nestovi, gali pabėgt. Tada to Sbitnevo aš dar nepažinau, tik vyras veždamas atpažino. Pasistatęs apykaklę, pasiėmęs vieną kareivį su vyru išvažiavo. Vyras jau areštuotas, bet mes dar nežinom. Važiuoja kaip vežikas.

Krata. Tada man pasakė: „Sėdėk, darysim krata!“ Ką aš ten sėdėsiu - tuntuojau, o jie - iškart kambarin. Išėjau ir aš paskui juos. Ten stovėjo foteliai. Drykst vieną fotelį: „Kas čia yra?“ Ištraukia albumus - Astros, mano ir Verutės. Ten buvo Sauliuko surašyti popieriai su vadovybės parašais, padėka už ryšininkės sąžiningą darbą. Buvo ten ir eilėraščių, visko... O kito fotelio nė nekludė. Čia tai man neaišku.

Kratai vadovavo majoras, kuris buvo atvažiavęs iš Vilniaus. Sbitnevas išvažiavo, įėjo majoras. Albumai gražūs. Viršeliai odiniai, su kutais. Majoras ir pasiėmė juos. Tada seržantas pasistojo ant taburetės, įkišo liuktan ranką ir ištraukė ryšulį. Daugiau beveik ir nekratė. Man ir dabar neaišku, kas pasakė, kur paslėpti albumai. Juos žinojo tik Verutė Deveikytė ir Astra¹. Ryšulėlį tai galėjo žinot Juozas Buika - Svajūnas ir Verutė, nes ji dvejus metus čia pragyveno ir viską matydavo. Nuo jos mes ir nesislėpėm. Nejaugi ji galėjo išduot? Bunkeryje ji buvo sužeista ir, sako, ar dvi savaites dar gyveno, kai nuvežė Utenos ligoninėn. Tada aš jau niekur iš namų nėjau, kai ją išvežė. Ateidavo anksčiau

¹ Valevičiūtė Janina (1925-1952), ryšininkė iš Galvydžių k.

čia jos tėvas, seniukas toks. Ateina, būdavo, verkia diedokas ir vis man grasina: „Nelaisk čia vyrų, kad venzlalio neparneštų namo!“ Žinai gi, tėvas. Sako, kad ji laikraštėlius spausdino. Pas mus tai nespausdino. Kai kada važiuodavo pas Astrą, pabūdavo keletą dienų, bet laiškų neveždavo.

Pas mus prabuvo gal dvejus metus. Paskui pradėjo žmonės teirautis, kokia čia mergiotė, tai ir bunkery pabūdavo. Man kaip ir švelpterėjo, kad ji prie Laisvūno kombinuoja, bet aš nenumaniau. Laisvūnas turėjo panelę Vilniuj, laiškus nuveždavau. Jo pana buvo Lidija Kupsaitė. Jos brolis buvo daktaras. Jų namai buvo Utenoj, Kauno gatvėj.

Areštas. Suėmė mane 1949 metų kovo 9 dieną. Aš jaučiau, kad bus blogai. Jau anksčiau Miškinis siūlė eit į bunkerį. Atsiklausiau vyro, o jis pasakė: „Bunkeryje tai ar šiandien, ar rytoj užmuš, o čia dar nežinia, ar paims, ar nepaims. Gal neįtars“... Mačiau ir pati, koks partizanų gyvenimas, tai ir neskubėjau.

Kalėjime Sriubienė pasakojo, kad, kai mane suėmė, Saulius baisiai sujudo, sunerimo ir kiti. Reikia, sako, išeit, gali išduot. O Miškinis pasakęs: „Aš ja pasitikiu. Neišduos!“ Apie išdavimą aš nepagalvojau, bet ką tu žinai... Lauciūtės pasakojo, kad, kai atėjo jų areštuot, atvedė moterį, brezentu apgaubtą, pasodino kambary ir laikė, kol jas suruošė. Sako, galvojom, kad tave suėmė ir atvedei.

Kai mane suėmė, nuvedė sauguman. Pralaikė septynias dienas. Vis tardė, valgyt nedavė. Utenoj per tardymą majoras padarė buterbrodą ir duoda: „Na.“ Aš bijojau, kad neįdėtų kokių vaistų, kad šnekėčiau. Nevalgiau. „Tai ko nevalgai?“- klausia. Tris dienas nei gėriau, nei valgiau. „Pasilpsi,- sako, - o reiks gyventi“.

Verbuoja. Paskui pradėjo kalbint, kad padėčiau partizanus suimt. Sako, sužinok, kur Miškinis, kur Saulius. Girdi, tas Saulius kupron sutrauktas, klaidina žmones, laikraštėlius spausdina. Aš, sakau, jų nepažįstu ir nežinau, kur juos rast. Čia, sakau, toks Steibliokas ir Bražėnas ūliojo. Šituos, sakau, gal ir surasčiau. O mums, sako, šitie piemenys - buvo nebuvo, va anie vyrai tai reikėtų paimt. Sakau, kad aš jų nepažįstu. Kaip, sako, nepažįsti?! Pakiša Bariso, Miškinio, Šiaurio nuotraukas. Sakau, kam jūs man rodot, aš jų nepažįstu! Matau, kad tam lietuviui, kur per tardymą būdavo, ranka jau dreba, dreba. Ir pradėjo bananu duot...

Kameros šnipė. Tardymai. Utenos kalėjime buvo šnipė Aldona Misiūnaitė. Ji visas dienas prie manęs buvo kameroj. Suimtą mane nuvarė į saugumą. Majoras išėjo vakarieniaut, o visus dokumentus paliko ant stalo. Saugot mane paliko Jankevičių. Majoras tai manęs nemušė, o Jankevičius tai visai iš manęs čėkojos¹: ir stumdė, ir per galvą daužė. Paskui atlošė ir liepė stovėt. Sprandą baisiausiai skauda, o jis į sprandą daužo. Kai atėjo majoras, atsitraukė. Ir galvoju sau: „Ak tu, svoločiau! Ko tu čia tyčiojiesi Gal aš viską pasakysiu!“ Paskui nuvedė kalėjiman, tada pirtin. Ir šitą mergą (Aldoną Misiūnaitę) į mano kamerą įkišo. Ir ji mat areštuota, su vatiniu apsvilkus. Stora merga ar boba - velnias ją žino. Jau ir pirty ji man ir praustuve, ir muilą duoda. Aš stoviu ir nežinau, kaip čia praustis. Kai įvedė kameron, tai jai gražų patalą atnešė, o man suplyšusį paklojo. Rytojaus rytą išveda mane tardyman. Kai mane parveda, ją išveda. Atsineša popirosų, šilto valgio. Sako, kad iš namų atnešė. Nuo jos kalbų ir klausinėjimų galva išpursta. Varo ir varo visokias nesąmones. Andreikėnuos buvo toks Vedrickas. Parinkdavo partizanams maisto, grūdų. Tai man ji apie Vedricką duoda ir duoda. Sako, šitas Vedrickas su ta kurva Verute... Laisvūnas irgi su ja po lovas draikiojas. Nuvažiuodavau, sako, pas Vedricką, tai viską mačiau...

Sakau sau: „Eik tu, dūme! Nei tu nuvažiuodavai, nei ten Verutė buvo!“ Aš gi visa žinau, o ji man kalba, nori išgaut... Neįkliuvo tas Vedrickas, mano žento sesuo už jo ištekėjo.

Kalėjime, būdavo, nešam „paraškę“ tualetan. Atidarom duris. Man rūpi pažiūrėt, ką veda koridoriumi, gal ką pažįstamų pamatysiu. Man lyg ir mano vyro balsas pasigirsta. O ji (Aldona Misiūnaitė) duris trukt ir uždaro. O man pikta. Tai ko gi neini, sakau. O ji uždaro, matyt, kad jos nematytų, nepažintų. Toj pati šnipė, sako, buvo ir pas Lauciūtes įkišta, gal ką ir išgavo, kai nežinojo. Ji pirmoji sužinojo, kad mane ir į Vilnių tuojau veš. Girdi, dežuruotojas yra jos pažįstamas, tai ji pasiūlė net vyrui laišką parašyt. Parašyk, sako, rūkomame popieriuje, idėsim degtukų dėžutėn, ir perduos. Ji žadėjo prašyt, kad į Vilnių ir ją kartu su manimi vežtų.

Kartą kalėjimo viršininkas užėjo. Paklausė, kaip gyvenam. O ta: gerai gyvenam, mano patalas - liuks, tik va per Petrėnienės - utėlės eina! Atnešė gražiausią patalą. O nei tų utėlių aš mačiau, nei prašiau, kad ji liežuvį kištų.

¹ Tyčiojos.

Važiuojant Vilniun pristoję prie manęs: duok jai savo andaroką, ir tiek. Mano andarokas buvo juodas, o jos languotas. Duok jai ir duok. Kai apsisėgė, tai ir nebenusisėgė. Tai ir palikau, o jos to languoto neėmiau. Matyt, norėjo pakeist išvaizdą, kad kitose kamerose neatpažintų.

Mane įsodino į sunkvežimį ir nuvežė prie saugumo. Žiūriu, mano duktė su „kaselyte“ per aikštę į kalėjimą bėga. „Laimuti“ - surikau vaikui. Ji ir pribėgo prie mašinos. O mašinoj sėdėjo 7 kareiviai ir leitenantas Jankevičius, toks be vieno piršto. Jankevičius čiupo mane už sprando ir kniūbsčią paguldė ant suolo. Pradėjau verkt, tai kareivis paėmė iš vaiko „kašeliotę“ su maistu. Vaikas dar riktelėjo, kad visi gavo po 25 metus. Tada ir pagalvojau: jeigu jau jiems davė po 25 metus, tai ir man nebebus gyvenimo.

Dar viena šnipė. Mane vieną areštavo, vieną ir teisė. Teisė Maskva. Davė 25 metus katorgos. Dvejus metus prabuvau Lukiškių vienutėj. Ką atveža, žiūrėk, ir išveža, atveža ir išveža. Tik Vanda Pazukaite ilgiau su manimi pabuvo. Ji buvo teista, kad piešė Šarūno laikraštėliui „zorus“¹, o Šarūno nebuvo nė mačiusi. Tik prieš areštą, sako, buvo susitarusi su juo pasimatyti. Buvo ji mokyta, kaip ir Sauliukas, su kupryte, gyveno Panevėžyje. Kai grįžau iš kalėjimo, buvau pas ją nuvažiavusi. Nupiešė portretus man, žentui, dukteriai. Buvo gera menininkė. Kalėjime kartu išbuvom visus metus. O nervuota buvo! Kartu kameroj buvo ir Kasienkienė (ar Teodora) iš Kauno. Sakė, buhalterė, bet kas ją žino. Ją iškart įtariau kaip šnipę, o Pazukaitei niekaip neįkalbėjau, neįtikinau, tai paskui verkė lagery. Sėdim visos trys. Kasienkienė sakė, kad irgi 25 metams teista, o dirbo buhalterė su laisvaisiais. Pazukaite vis vesdavo piešti visokius portretus, bet už tai net valgyt negaudavo. O šita Kasienkienė mane vis kamantinėja: tai kaip? Tai su kokiais vyrais? Tai kam?.. Ir vis klausinėja apie tuos, dėl kurių mane tardė. Aš ir jai sakau kaip per tardymą: nei aš pažinau jų, nei aš žinau. Sakau, ir tardyme sakiau, kad nieko nežinau. Paskui ji įkalbinėt mane: dirbu su laisva labai sąžininga mergina. Parašyk laišką vyrui, ji ir išsiųs ar nuveš. Girdi, pasakyk, kaip tu gyveni, gal dovanų įdės. Na, sakau, ką aš jam rašysiu. Aš su juo nelabai sutikau gyvent. Man tik vaikai svarbu, o apie kita jis nieko nežino. Na, sako, gal kas yra palikta ar kaip. Tai ji taip duoda man ir duoda. Pasirodo, buvo ir nuvažiavus pas mano vyrą, bet jis nelabai šnekus. Pasakė ji, kad esu gyva, sveika. Vyras ją priėmęs, pavalgydinęs. Pernakvojo ir išvažiavo.

¹ Ilustracijas.

Kai nuvežė Abezės lagerin, su Pazukaite vėl susitikom. Ji verkdamas pasakojo, kad toj Kasienkienė ją apgavusį. Abi buvo mokytos, abi eida-vo pasivaikščirot, jai ir pasisakė iliustravusi Šarūnui laikraštėlius. Ji gavo 25 metus lagerio.

Aš jokio malonės prašymo nerašiau, bet po metų atėjo pranešimas, kad 10 metų numesta ir katorga panaikinta. Kai grįžau iš lagerio, tai paaiškėjo, kad brolis (Pinkevičius) važiavo Maskvon, ten nuo Pasaulinio karo gyveno mamos seserys. Vienas giminaitis buvo prokuroras, tai gal tas kuo padėjo.

„Šnipų karalius“. Buvo kalėjime toks leitenantas Spietinis. Jį mes vadinom Šnipų karaliumi. Pasišauks, būdavo, bent penkis žmones ir mėgina užverbuot. Mums keista: sėdim kalėjime, tai kam gi tas verbavimas! Pašaukia ir mus penkias - mane, Žasinaitę ir dar tris, susodina koridorių į atskiras „spintas“ ir šaukia po vieną. Pašaukė mane, tuoj duoda rūkyt. Padėkojau, sakau, nerūkiau. Klausia: siuntinius gauni? Sakau: ne, negaunu. Taigi tau sunku gyvent, sako. O, sakau, valdiško maisto kiek duoda, tiek ir užtenka. Su vaikais nori pasimatyt? - klausia. Sakau, kaipgi, norisi, bet kas gi duos pasimatymą. Išklausinėjo, išklausinėjo viską, paskui sako: „Pasirašyk man dirbti, tai tuoj siuntinį gausi. Pakviesim - atvažiuos vyras su vaikais, gausi kabinete pasimatymą, galės ir pernaktot“. Sakau, o ką gi aš pasirašius darysiu? Sako, praneši, kas kameroj dedas, gal kas laiškų nelegaliai gauna... Nieko, sakau, aš nežinau. Būnu kampe ir nieko nežinau. Jokių pasižadėjimų nepasirašysiu. Po šių žodžių beveik nosrika iš kabineto išvijo.

Grįžus į „spintą“, Žasinaitė (ji buvo Molėtų daktaro duktė, smagi studentė) pabarbeno, paklausė, ko tam Spietimui reikia. Pašaukė ir kitas. Žemaitė Morta grįžo rūkydama. Papirosų dar ir parsinešė. Supratom, kad prikalbino. Netrukus pajutom, kad viską, kas dedas kameroj, tardytojai žino. Kai šokom visos ant Mortos. Užmetėm ant galvos maršką ir daužėm batais ir kitokiais daiktais, kad vos gyva liko. Paskui ją iš kameros išvedė.

Lageryje. Lageryje vėl susitikau su Lauciūtėmis, su Jane Buterlevičiute, Elena Žibėnaitė iš Biliakiemio, Aliute Tarulyte iš Katlėrių. Buvo dar tokia Vedrickaitė ar iš Pliupų. Jos su Tarulyte buvo pažįstamos. Sako, buvo ištekęjus, bet vyras miręs. Kartu buvom kalėjime. Ji jau buvo nusižiūrėjus berną. Prieš išvežant į Vilnių, kad pamatytų tą berną, tardytojui

pasakė, kad žino stoge paslėptų nuotraukų. Tai vežė ją į kaimą. Paėmė tas nuotraukas, bet berną pamatė...

Abezės lageryje moterys buvom trečiame olpe, o vyrai - pirmame ir antrame. Nuvedė kartą mus mazgot vyrų barakų, tai sėdi jie kaip „čiučėlos“¹, apsirišę rankšluosčiais. Moterys, žinai, kad ir valdiškais rūbais, bet apsitvarkai, o jau vyrai - neduok Dieve! Sėdi ant narų kaip beždžionės.

O vienas užkalbino: „Ar ne Petrėnienė būsi?“ Sakau, taip. O jūs kas gi būsit? Sako: Sedelskis iš Suolelių. Manau sau: Viešpatie, kad tu gi labai nebepanašus. Mokytojavo jis Utenoj, o žmoną turėjo iš Suolelių kaimo. Vienoj pusėj buvo Katino namai, o kitoj, į ežero pusę - gyveno jo žmona. Nežinau, ar jis grįžo, ar ne.

Centro ryšininkė. Buvau Žalgirio ir Miškinio ryšininkė. Žalgiris (J.Kimštas) pats buvo labai atsargus ir draudė atlikinėt kitų partizanų užduotis. Daugiau atlikdavau jo pavedimus. Daug kartų važiauvau į Šimonių girią, kai jis ten nusikraustė, buvau ir pas apygardos vadą Šarūną. Buvo su barzda, ilgais plaukais. Su juo gyveno Lakštutis ir Sakalas. Pas Šarūną mane nuvedė tokia Rugiagėlė. Ją Astra (Janė Valevičiūtė) įtarinėjo, kad Markulio užverbuota.

Jonas Kimštas (Žalgiris, Dėdė Jonas) ar 1947 m. vasarą per Jonines Šimonių girioj surengė didelį balių. Turėjo būt apie šimtą žmonių. Astra su Rugiagėle išėjo pirmos, o mes su Astros broliu Danuku išėjom vėliau. Apie rengiamą balių jau žinojo ir Markulis, buvo atsiųsta kariuomenė, ir vos nepakliu- vom.

Kartą važiauvau už Švenčionėlių, į Kūčių kaimą pas Pavasarį ir Roką. Buvau ir prie Mielagėnų, apie Adutiškį. Vietą gerai nusakydavo, tai ir klaust nereikėdavo. Pavažiuodavau traukiniu, paskui pėsčia eidavau.

Juozapas Skurkis - Laisvūnas, Sakalo rinktinės štabo narys, Kęstučio kuopos vadas, Liūto rinktinės organizacinio skyriaus viršininkas, Vytauto apygardos štabo narys, srities vado adjutantas, žuvęs 1949-02-11 Vidžiūnų k.

¹ Baidyklės.

Apylinkės partizanai. Apie Kvyklius sukaliujos būrio vadas Leopoldas, Voversiukas, Šamas, Barisiukas - Rimtautas. Turėjo keletą vyrų ir toks Ramanauskas - Tilvytis. Buvo jis nuo Leliūnų, ar Smetonos laikų policininkas, buvo kaip savanoris gavęs žemės. Jo vyrai legalizavosi. Jis paskui dar slapstėsi vienas. Kur jis pasidėjo, nežinau¹.

Pačioj partizanavimo pradžioj, dar prieš Dėdės atėjimą, buvo užsukęs Šiaurys². Tai buvo Steputės Gasiulytės (dabar Misiukienės) sesers vyras. Buvo aukštas, griežtas vyras. Pats niekur iš miško nėjo ir labai draudė vyrus, kad negertų, neuliotų. Atėjo kartą pas mus. Buvo gegužės mėnuo, varlės kurkia, gegutė kukuoja. Baisiai jam čia patiko. Paruošiau valgyt. Žinojau, kad negeria, bet vyras sako, gal po šimtgramį išgersim. Išgėrė. Sako, gal galima būtų dažniau užeit. Užaina, būdavo, bet išėjo Pakalnių girion ir žuvo.

Kapitoną Kaletką dar iš vokiečių laikų pažinau, buvo pas mus į svečius atvažiavęs. Buvo nevedęs, senbernis, gyveno Utenoj, kur dabar veterinarinė vaistinė. Vyrui jis buvo pažįstamas dar iš kariuomenės laikų. Kai vokiečiai ėmė arklius, jis buvo komisijoj ir paliko (išsaugojo) mums gražų arklį.

Andreikėnuos buvo būrio vadas Vanagas - Tyrimas. Slapstėsi jis dažnai Viešintų krūmuos, o gyveno netoli Kaušylo malūno. Nunešiau kartą jam laišką ir palikau pas Jurgį Adomėną. Grįžtu namo, o kareivių jau pilna. Sulaikė. „Kur eini?“ - klausia. Sakau, kad pas siuvėją. Išklausinėjo, ką siuva ir pareikalavo vest. Nuvedžiau pas Eimutienę, policininko žmoną. Ta išsigando, kad mokesčiais apdės ir norėjo išsiginti, bet parodžiau mašiną, ir patikėjo.

Su dėde į bunkerį. Kai Dėdė buvo Voversių kaime, buvau pas jį nuėjus. Du kartus buvau Baltušavoj, netoli Skiemonių. Ten buvojo ryšininkas - toks vyras su barzda (Steponas Raškevičius). Ir jis buvo dukart atvažiavęs. Kartą pas jį nakvojau, kitąkart Dėdė bunkerin nusivedė. Kartą to Dėdės ieškojo ryšininkė ar iš Žemaitijos. Pas Dėdę jos nevedžiau. Užėjom pas tokį Varną, pernakvojom, ją palikau, o pati nuėjau pas tą ryšininką. Dėdės bunkeris buvo netoli. Atnešė laiškelių Laisvūnui, Da-

¹ Ramanauskas Feliksas, g. 1896 m., mirė lageryje 1948 05 20.

² Paliukaitis Vincas, g. 1907 m., mokytojas, žuvo 1945 07 02.

Srities vado adjutantas Juozas Skurkis-Laisvūnas ir srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris Kvyklių kaime apie 1948 m.

giui. Nuėjom prie plento ir stovim. Važiuoja kareiviai. Sustojo. Klausia, kur važiuojam. Pasakėm, kad Utenon. Gale miesto išlipom, padėkojom, ir nuvažiavo. Kai nėra skundų, tai niekas ir nekrato.

Verutė Deveikytė-Ramunėlė, apygardos ir srities štabų ryšininkė, 1949-02-20 žuvusi Vidžiūnų k.

Verutė. Kaip jau sakiau, porą metų pas mus slapstėsi Verutė Deveikytė, kuri buvo Jono Kimšto - Žalgirio ryšininkė.

Vieną naktį daužo kareiviai į langą, o kambaryje guli Verutė. Ką daryt? Dabar jau ją paims, gatava. Kol aš duris atidariau, langą atidengiau, Verutė - šmurkšt mano vieton, prie mano vyro. Aš pusnuogė įleidau - ir vėl lovon. Kareiviai pavaikščiojo, pavaikščiojo, bet vyro nekėlė. Mergiotė buvo menkutė, taip ir liko nepastebėta.

Verutė vokiečių laikais dirbo Saldutišky valsčiaus raštinėj. Priartėjus frontui, su Broniumi Zinkevičiumi iš-

sivežė į kaimą valsčiaus rašomąją mašinėlę, reikalingų blankų, antspaudą ir darė persekiojamiems žmonėms fiktyvius dokumentus, spausdino atsišaukimus, prisidėjo prie laikraščio „Aukštaičių kova“ leidimo. Pas mus jai buvo ir patalas, ir valgis, ir šiaip buvo kaip sava. Vis dėlto mačiau, kad nelaiminga. 1949 m. pradžioje ji slapstėsi Vidžiūnų kaime ir vasario 11 d. bunkeryje buvo mirtinai sužeista.

Bunkeris tvarte... Graužinio sodyboj bunkeryje slapstėsi penki - Balys Deveikis - Beržas, Juozas Skurkis - Laisvūnas, Adomas Bražėnas - Ristūnas, Kazys Steiblys ir Verutė Deveikytė.

1949 m. vasario 10 d. vakarą vyrai buvo išvažiavę pasirinkt maisto. Neseniai buvo nužudyti Kvietinskas ir Samsonas, o jie važinėjo iš Kvietinsko paimtu arkliu. Mano vyras jiems ir prikišo: „Negerai darot, vyrai. Pasnigta, lieka pėdsakai“. Rytą juos ir sušaudė, tik Bražėnas ir Steiblys buvo išėję, tai liko gyvi.

Suradus bunkerį, Graužinienė buvo suimta, o Jurgis Graužinis išėjo į partizanus. Graužinienė buvo neseniai atitekėjus, tai nei aš jos, nei ji manęs nepažino. Kai po tardymo įvarė mane į Utenos kalėjimo ketvirtą kambarą ir pasakė mano pavardę, prišoko Graužinienė: „Tai tu Petrėnienė būsi?“ Sakau: „Petrėnienė.“ - „Tai kad aš pažinus būčiau, būč pasakius tardytojui, ir būtų mane paleidė!“

Tai durna boba, galvoju sau: rado bunkerį, rado partizanus, ir ji mano, kad būtų išsipirkus, pasakius, kad šitan bunkerin ir Petrėnienė ateidavo! Paskui aš ją pradėjau klausinėti, kaipgi rado tą bunkerį. Tai, sako, kai atvažiavo garnizonas, tiesiai nuo traukinio ir atėjo. Grindis atplėšė, papečį daužė, ieškojo bunkerio viduj. Sbitnevas liepęs: „Pasakyk, tau nieko nebus. Mes žinom, kad čia yra bunkeris, ir rasim!“ Tai, sako, ir pasakiau: „Tvarte bunkeris! Neverskit čionai!“ Tai ką tu su durna boba. Prižadėjo mat jai, kad nieko nebus, ir patikėjo. O vyras buvo ar Utenon išvažiavęs. Kai sužinojo, kas atsitiko, namo ir nebegrižo, nuėjo pas partizanus.

Kvykliai, 1997 m.

LAGERIUOS PRABUVOM PO 25 METUS

(dviejų partizanų pokalbis)

*Buvęs Audros būrio partizanų vada
A.Kazakevičius-Narsutis ir
J.Abukauskas-Vytenis, Siaubas.
2002 m.*

*Pasakoja KAZAKEVIČIUS
Antanas, Juozo - Viesulas, Narsutis,
Skrajūnas, g.1925 m. Bikūnuose.
Partizanas nuo 1944 m. 1947 m.
legalizavosi. 1949 m. vėl įstojo į
partizanų būrį. Nuteistas 25 m.
Nuo 1953 02 28 iki 1978 02 28
kalintas Omsko lageriuose,
ir
ABUKAUSKAS Jonas, Prano -
Siaubas, Vytenis, g.1927 m.
Utenos raj., Norvaišių k.
Nuo 1944 09 08 iki 1947 09 08
kalintas Šilutėj. 1949-1952 m.
partizanas, būrio vadas.
Nuteistas 25 m. kalėjimo.
Mordovijos lageriuose prabuvo
nuo 1952 10 17 iki 1976 U 16.*

Antanas Kazakevičius 1953 m. vasario mėn. 28 d. per ryšininką gavau Kalyčio laišką (atnešė į Puodžių krūmus¹), kad nori susitikti. Prašė paskirti laiką ir vietą.

Mes pirma pasiuntėm žmogų - gal, sakom, ten skrebtų yra. Patikrino - skrebtų nei kareivių nėra, mes ir nuėjom. Tuojau ir jie atvažiavo. Susitikom toj pačioj vietoj, kaip buvom susitikę vasarą. Pasikalbėjom apie pasiruošimą vasarai. Pasakė, kad rinktinės adjutantas Žaibelis nuėjo atsivest dar vieną ir, sako, mes dienosim už Kušlių miško. Ten, sako, pakalbėsime daugiau. Kai išėjom, man sako: sėskis. Aš atsisėdau „razvalinos“ vidurin, du iš šonų, o trečias iš priekio, o mano draugas² su jū vienuėjo pirma pėsti, apie 10 m pirma mūsų. Kalyčio draugai man buvo visai

¹ Susitikimas buvo netoli Jurgio Prievelio.

² Svydas Alfonsas - „Streikus“ iš Drageliškių.

nepažįstami. Susėdom ir važiuojam į tą dienojimo vietą. Ten, sakė, ateis dar daugiau.

Kai privažiavom Kušlių mišką, tas (ėjęs su Streikumi) davė vieną seriją, bet tas (Streikus) dar nekrito. Paleido antrą seriją, Streikus ir nugriuvo. Kas toliau su juo buvo, aš nežinau.

* * *

Kai pasigirdo šūviai, aš iškart pamaniau, kad čia kas iš pasalos šovė, norėjau šokt iš vežimo, bet tuo momentu man rankas užlaužė. Streikų nušovė pirma arklio ėjęs Kalyčio draugas, o galvojau, kad užėjom ant skrebų pasalos. Seriją kai davė, aš iškart sakau: šokam, ir man tada rankas užlaužė. Aš kai lenkiaus, „Streikus“ dar automataž kėlė, bet antra serija jį paguldė, tik dar mačiau, kad lyg ko klausė. Kiek jis buvo gyvas, negaliu pasakyti. Gyvo jo neėmė, gal bijodami rizikuoti.

Per grumtynes arklys buvo sustabdytas. Rankas surišo, liepė išlipti iš vežimo. Paskui arkli apgręžė, įkėlė vežiman, rankas pririšo prie „razvalinos“ grotelių ir nuvežė miškan. Tada greičiausiai atvežė ir Streikų nušautą miškan. Miške jau laukė kareiviai. Pradėjo leisti raketas. Barės, kad per daug šaudė.

Kai per Vyžuonas važiuavom, vienas iš šitų netoli skrebamos sako: „Čia dar šuva yr inestas!“ Aš supratau, kad čia yra koks partizanas inestas. To šulinio dabar nėra, nemačiau.

Kai Vyžuonos nuvežė, laukė mašina. Įkėlė į mašiną, pasodino kėbulė prie benzino bačkos, o patys apsėdo aplink. Rankas atrišo. Važiuojam, o aš jaučiau, kad už nugaros dar likus mano šompolinė granata. Važiuojam, judam, o aš, atsukęs rankas už nugaros, krapštai tą granatą. Sakau, ištrauksiu, atsuksiu, tai užmuš ir mane, ir juos. Vienas pamatė ir riktelėjo: „Ko čia krapštais?!“ Sakau: „Rankas skauda“. Tuoj apčiupinėjo mane, atrado šitą granatą, išėmė ją susikeikęs, ir viskas.

Tada užvežė Utenon. Palaikė iki ryto, o dieną išvežė Vilniun.

* * *

Apie Kalytį aš tiek nežinojau, kad, kai buvom Žaliamišky, visi laukė Kalyčio, bet jo nebuvo. Vienas tada prasitarė girdėjęs, kad Kalytis papuolė. Paskui jis atsirado ir pasiteisino kur buvęs. Gal negalėjo ateiti ar ką. Nieko įtartino lyg ir nebuvo.

Vėliau girdėjau, kad Kalytis užverbavo Tigrą (Čepukonį). O Tigras buvo rinktinės vadu (vietoje išėjusio Juozo Kemeklio - Roko). Nusivedęs

šonan, Kalytis ilgai kalbėjęs su Tigru ir išsivedęs. Kiti likę bunkeryje (Adaska, Eskimas, Astra, Bruknė, Mokytojas, dar toks aukštas vyras Rimantas). Tigras su savim išeidamas pasiėmė ar Alksnį (jis užsikirsdamas kalbėjo). Sako, jį Tigras ir nušovė.

Audros būrio partizanai apie 1950 m.

* * *

Aš Audros būrį perėmiau po Jono Abukauskos suėmimo (1952 m. vasario mėn.) ir pabuvau metus. Tada būry buvo gal šeši partizanai:

1. Paškonis Motiejus Davainių
2. Svilas Alfonsas Drageliškių
3. Abukauskas Vytas Norvaišių
4. Sirutis Julius Likančių
5. Sirutis Balys Likančių
6. Kanapeckas Stasys Bikūnų

Kaip ryšininkas, atvažiuodavo dar Navickas iš Avižių kaimo, už Vasaknų. Gyvi išlikom M.Paškonis ir aš, Antanas Kazakevičius.

Paškonis gyvena prie Ukmergės, Pašilėj. Tiesa, dar gyvas Sirutis Balys, gyvena Šilalės rajone, Pajūry (miestely), ir Navickas.

Tada mūsų būrys jau ryšių su niekuo nebeturėjo. Margio rinkinei galas buvo, kai susprogdino Žaliojį bunkerį. Tada išėjo Juozas Kemeklis - Rokas, paskyrė Tigrą, bet nebeilgai ir tas dirbo. 1952 metais, gal į

rudenį, Margio rinktinė išnyko. Tada mes girdėdavom, kad partizanus užmigdo, tai vengėm plačiau vaikščiot ir susitikinėt, užtat buvom atskirti. Likę gyvi, slapstės kas sau, atskirai.

Kol rinktinė buvo nesunaikinta, jautės ir vadovavimas. Gaudavom ir laikraštėlių, ir atsišaukimų, gaudavom informacijos, instrukcijų. Laikraštėlių ar kokių raštų vietoj negaminom, gaudavom iš rinktinės.

Jonas Abukauskas 1946 - 1947 m. prie Kušlių gyveno studentas L.Tursa. Ten buvo apie 40 vyrų, turėjo mašinėles. Kol buvo Smūgis Audros būrio vadu, irgi turėjo rašomąją mašinėlę. Dar ir man perėmus būrį, buvo mašinėlė, bet, kai prie Drobčiūnų buvo susprogdintas bunkeris, ir mašinėlė, ir rašomoji medžiaga žuvo. Rinktinė nebeturėjo mašinėlės, prašė mūsų būrį, ir atidavėm. Turėdavo kartais ir būriai mašinėlę, nes gavę atsišaukimus, juos pasidaugindavo patys mašinėlė.

Šalia mūsų būrio veikimo zonos veikė kiti būriai. Sueidavom su vyžuoniškių Aro būriu (vadas buvo T.Kvyklys - Klajūnas). Kitas būrys buvo už Užpalių, Kušlių miške. Tą būrį sunaikino 1951 m. pavasarį (išdavė bunkerį). Su šituo būriu susitikdavom. Jo pavadinimo neprisimenu. Susitikdavom ir su jūžintiškiais. Buvom susitikę su Viesulu, su Liepa. Susitikdavom su būrio vadu Pranu Kemekliu. Jis buvo kilęs iš Šarkių ir veikė tarp Jūžintų ir Užpalių. Žuvo jis 1949 metais Remeikiuos. Kas po jo buvo, nežinau.

A.K. Bruknė buvo ne ryšininkė, o partizanė. Laikėsi daugiausia Šimonių girioj. Kartu su ja buvo Astra (Motiejūnaitė - Valevičiūtė Janė).

Vyžuoniškis Jankauskas priklausė Aro būriui ir su Kvykliu - Klajūnu vaikščiojo. Jo gal buvo slapyvardis Alksnis. Pas mus buvo kitas Alksnis. Jankauskas liko gyvas.

J.A. Eskimas, Mokytojas, Rimantas gal su Tigru vaikščiojo. Juos susitikime kartu matėm.

Apie Adaską gali žinot Vilniuj gyvenantis Kavoliūnas Vytautas. Jie gal kartu ir vaikščiodavo. Turiu jo adresą. Jis gerai pažino Adaską, Sabaliauską - Kirvį. Sabaliauskas buvo suimtas, kartu sėdėjom mirtininkų kameroj. Man mirties bausmę pakeitė lageriu, o jį palikau kameroj ir daugiau apie jį negirdėjau. Kavoliūnas Vytautas nuo Šimonių girios kilęs, tai daug žino.

A.K. Aš pats esu augęs Bikūnuose. Buvom tėvai, aš ir sesuo. Turėjom 10 ha. Iki partizanavimo gyvenau namie. 1944 metais gavau šaukimą ir pradėjau slapstytis. Atėjo kartą skrebai. Aš buvau namie. Vienas

skrebas sako tėvokui: „Tegu jis geriau iš čia nešdinas“. Aš kaip išėjau ir išėjau per kalnus. Slapsčiaus čia apylinkėj, priklausiau Audros būriui. Mano slapyvardis buvo Bangaitis, o būriui vadovavo tada Slapšinskas Adolfas. Patekom į apsupimą. Jie tada žuvo Ilgamišky. Žuvo jie du (Slapšinskas Adolfą ir Kanapeckas Jonas) ir vienas pamiškėj gyvenęs - Jakimavičius Mečys¹ (Garmuliškio ar Jurkiškio kaimo). Būrys buvo išblaškytas. Likę keturi vyrai ėjom ieškot kito būrio. Nuėjom prie Dusetų į Baraukos mišką rudenį. Nuėjom prieš rytą. Rytą apsupo mišką. Per šaudymą sužeidė ir mane. Nušovė Slapšinską Joną ir Praną Šikšnį. Gyvi likom Namajūnas ir aš. Aš su lazdom išėjau. Ežeras buvo užšalęs. Aš paežere irėjau, ir šliaužiau. Buvo truputį pasnigta, dieną buvo atodrėkis, ir sniego beveik nebeliko. Sužeistą mane Šikšnys Pranas pakylėjo į eglę, aš įlipau ir išbuvau visą dieną. Eglės buvo dvi. Nestoros, bet labai tankios.

Jie atsitraukė prieš tai, o aš, atsigulęs už ąžuolo, laukiau. Užėjo man iš šono. Tada traukiaus. Man peršovė automata, nuplėšė skverną, išbyrėjo ir mano šoviniai, ir granata nukrito. Likau be ginklo. Ruskis vejas su juodu šinieliu ir aukšta budionovka. Aš, kad ir neveikiantį automata atsuku, jis ir nuvirsta. Galvoja, kad šausiu. Įbėgau į tankumyną, Pranas Šikšnys mane pakylėjo į eglę ir paliko. O Jonas Slapšinskas netoli manęs buvo sužeistas. Manė, kad Adolfą Slapšinskas, tai barė, kam meluoja. kažko dar klausinėjo lietuviškai, paskui nušovė.

Namajūnas palindo kažkur po išvarta. Buvo daug pėdų ir nebeatrado. Bet ten ilgai būdamas peršalo. Prisiregistravo, bet neilgai begyveno.

Gydžiaus namie, slėptuvėje, paskui pas žmogų. Metus negalėjau vaikščiot. Rodos, ir žaizda užgijo, bet duobutėn koja stukt ir suklumpa. Užtūpus koja buvo ilgai. Dabar nebejaučiu nieko.

Pravaikščiojau partizanaudamas nuo 1944 metų iki 1953 metų. Kad nesusėmė, būtų gal nušovė. Po sužeidimo susitikdavau dar vyrus iš Viešeikių, bet kai koja buvo nestipri, tai slapsčiaus daugiausia vienas. Aš ir operacijose paskui nebedalyvavau.

J.A. Savo veiklos zonoje kas daryt aptardavom. Tvėrėsi kolūkiai, o mums reikėjo pragyvent, reikėjo maisto, tai aptardavom, kokias prievoles ar mokesčius uždėt kolūkiams. Iš kolūkių imdavom prievoles žiemos

¹ M.Jakimavičius įbėgo į savo daržinę, atsivijo enkavedistai, daržinę padegė, tai M.Jakimavičius išbėgo lauk, ir kulkosvaidžiu nušovė. Paskui uždegė tvartą, trobą. Tai buvo apie gruodžio 5 dieną.

sezonui, norėdami susidaryti atsargas, kad nereiktų ieškoti maisto. Vasarą pavalgydindavo žmonės.

1949 m. lapkričio mėnesį buvau sužeistas: nukirto rankos kaulą. Buvo nelinksma padėtis. Apie 10 dienų nebuvo daktaro, ir niekas nežinojo, kad kaulas numuštas. Tik po 10 dienų gydytojas paguodė, kad čia menkniekis... Taigi gydytojas nustatė padėtį, patarė, kaip gydytis ir pasakė, kad po poros savaičių vėl reiks susitikti, nes susidarys pūlinys rau-menyse. Po tiek laiko pajutau, kad organizmas silpsta, kad ranka negyja, krečia drebulys. Šiaip ne taip vėl susitikom su gydytoju. Jis ištraukė pūlius iš rankos (praplovė pūlinį). Paskui pradėjau taisyti. Perrišt, apiplaut mokėjo gal beveik visi. Kurie negalėdavo patys išsigydyti, pasirūpindavo, kad patektų į ligoninę, bet ne visada gerai baigdavosi - suimdavo ligoninėje.

Mane sužeidė 1949 m. lapkričio mėnesį, o 1950 m. kovo mėnesį jau pradėjau vaikščioti.

A.K. Aš tai išsiverčiau be gydytojo. Atnešė tokio putojančio skysčio ir tepalo. Žaizda nepūliavo, tai sugijo.

Audros būrio partizanai 1951 m. pavasarį. Guli Antanas Morkūnas-Jaunutis ir Bronius Svilas-Aidas. Sėdi Jonas Abukauskas-Vytenis, Siaubas ir Motiejus Paškonis-DonKichotas. Stovi Vytautas Abukauskas-Laisvutis, Stasys Kanapeckas-Erškėtis, Alfonsas Svilas-Streikus, Vytautas Abukauskas-Žiedas, Juozas Pemavas-Žvalgas, Povilas Stukas-Tėvas.

Mano teismas buvo Vilniuj. Liudininkų mano teisme kaip ir nebuvo, tik Oželienė. Ją paklausė: šitas buvo ar ne? Ta pasakė ne, ir viskas.

Mane teisė su Paškoniū¹. Teisė Karo tribunolas Vilniuje. Priteisė 25 metus lagerio ir 5 m. be teisių. Kai paleido iš lagerio, tremties man nebe-taikė. Atėjo saugumietis, paklausiau, ar galima Lietuvon. Tas sako: va-žiuk, važiuok. Bet kai atvažiavau, manęs nepriėmė. Grįžau, rodos, 1978 metais. Kreipiaus į Utenos pasų stalo viršininką, kad priregistruotų. Lie-pė eit į II ar III aukštą, į saugumą. Nuėjau tenai. Sako: ne! Lietuvoj nega-li tu gyvent, važiuok kur nori. Pabuvau dar kelias dienas ir išvažiavau Latvijon. Buvau dar nevedęs. Pagyvenau 5 metus. Arnionyse viena pa-žįstama dirbo. Pakalbėjo su direktorium. Sako, mums darbininkų rei-kia, priregistruosim. Kiek kartų į Vilnių kreipiaus, vis neleido. Dabar nuvažiavau neklausęs. Ir priregistravo, ir darban pradėjau eit. Paskui atėjo į namus (aš nebuvo namie), pasiėmė mano pasą ir liepė eit į Molėtus. Liepia per 24 valandas išsinešdint. Toks esąs įsakymas iš Vil-niaus. Nebesiginčijau, negadinau nervų. Vis tiek išvays. Vėl nuvažia-vau Latvijon.

* * *

O šiaip pirmas mano lageris buvo Omske. Palaikė karantine, paskui paskyrė dirbt į naftos fabriko statybą. Pabuvau gal trejus metus, ir išvežė Čiunon (Irkutsko sr.). Ten pabuvau gal keturis metus miško apdirbimo darbuose. Čia visą laiką lėtpjūvėj dirbau. Iš čia pervežė Mordovijon. Čia dirbom daržuos, Toljačio fabrikui dirbom diržus, lingėms movas. Iš Mordovijos nuvežė Uralan. Tai buvo blogiausias lageris: režimas kietas, dulkės. Darėm lygintuvams tenus. Labai kenksmingos ten buvo dulkės. Įjungia ventiliatorius, o durys uždarytos. Tai orą ištraukia - vakumas pasidaro. Durų negali atidaryt be pečių. Ten buvo sunku. Atbuvau visus 25 metus. Nelietė nei amnestijos. Buvo išsikvietę, bet, sako, dar per ma-žai atsėdėjęs. Skundų ar prašymų aš nerašiau. Pristatytiems Karo tribu-nolui reikėjo nešiot raudonus raiščius, o aš jų neėmiau. Jeigu paimi, tai dar eik į sceną dainuot, artistu. Priekaištaudavo: tai daug kalbi, tai mažai kalbi. Man tai priekaištaudavo, kad užsidaręs. Tu velnią galvoji, kad ne-kalbi!

¹ Motiejus Paškonis iš Davainių k.

Dar lagery iš lietuvių 25 metus buvo gavęs Rekašius, Kadžionis ir dar keli. Ir tie buvę partizanai. Juos dar vėliau paleido, bet vėliau buvo ir paimti. Kadžionis gal koku pusmečiu vėliau paimtas. Ir jį paleido, o kitų nežinau.

J.A. Tarp kitko Kadžionį suėmė ta pati provokatorių grupė, kurioj Kalytis dirbo. Jis buvo ukmergiškis. Jį suimant, matyt, dalyvavo ne Kalytis, o Radzevičius. Gyvena jis (Kadžionis) Žemaitijoje, turiu jo adresą, bet neprisimenu.

A.K. Radzevičiaus aš nebuvau susitikęs. Pirma jis dirbo kaip provokatorius, paskui ir jį patį teisė.

J.A. Jis, rodos, pradėjo plėšikaut, ir už tai jį teisė.

Radzevičius dalyvavo suimant patį Kalytį. Lukišky, mirtininkų kameroj, sėdėjau su Urbonu Mykolu - Liepa. Jis buvo ar nuo Tauragnų, ar nuo Minčios¹. Juos su Kalyčiu abu kartu suėmė. Urboną griebė du vyrai, užlaužė rankas, jis vis dėlto būtų gal išsisukęs, bet trečias kirtu su automato buože, pritrenkė ir surišo. O Kalytį ėmė du, užlaužė rankas. Jis galėjo pabėgti ar gintis su ginklu, bet to jis nedarė. Taigi Radzevičius buvo iš tų pažįstamų provokatorių. Jo slapyvardis, rodos, buvo Tarzanas. Mane teisė 1953 metų sausio 25-26 d., o su Urbonu aš tuoj ir susitikau. M.Urbonas pasakojo šią istoriją, kad, jei kas liktų gyvas, žinotų, kas jį paėmė. Matyt, panašiai nuo to laiko jis pradėjo dirbti jau su Radzevičium. Radzevičius šitą darbą dirbo, matyt, jau anksčiau.

Aidietis Justas buvo Radzevičiaus viršininku.

A.K. Aidiečio buvo du broliai ir dvi seserys. Su Aidiečiu kartu sėdėjom. Ir jis gal Radzevičiaus buvo išduotas.

J.A. Radzevičių paskui sutikau jau nuteistą. Sutikau, rodos, Irkutsko sr. 14-tam lagery. Jis buvo nuteistas mirties bausme ir pakeista 10 ar 15 metų. Ten jis pasakojo apie savo ir Kalyčio darbus. Jis sakė, kad buvę beveik iš vieno krašto ir su Kalyčiu dalyvaudavę daugely operacijų. Paskui ta grupė buvo sudaryta iš visos Lietuvos ir, kai eidavo į operaciją, stengdavosi, kad būtų vienas iš to krašto partizanų. Kiti būdavo pagalbininkai.

A.K. Anksčiau man Kalytis sakė, kad jei vienas pažįstamas, o kiti nepažįstami, turi teisę jų nesileist ir net ginklą pavartot, jei artinsis.

¹ Klysta: nuo Suginėčių, iš Daroniškių kaimo.

O kai pats atėjo su nepažįstamais, paskui nuėjo atsivest kitų, tai ramino, kad nesijaudinčiau.

Apie mano suėmimą partizanai nieko nesužinojo. Aš jokios žinios duot negalėjau - dingau, ir viskas. Sako, girdėjo, kad šaudė, o kur ir kas, - nežinojo. Su savo būrio vyrais nebesusitikau. Tik su Paškonių kartu teisė. Iš karto per tardymą sakiau, kad jo nepažįstu. Paskui jie sako: mes tau parodysim Paškonį, kad nežinai. Kai jį suėmė, matyt, tuoj ir atvedė į tardytojo kabinetą. Nei jam, nei man gintis nebebuvo prasmės. Priteisė ir jam 25 metus, bet jam numetė, paliko 15 metų. Jis anksčiau sugrįžo. Jis mokėjo rusiškai, tai jam buvo lengviau, nors, sako, vokiečių laikais buvo baltaraištis. Buvo jis iš Davainių.

J.A. Tos komisijos kartais keistai perteisdavo. Tuos, kurie, rodos, buvo mažai nusikaltę, nuteisdavo ilgesniam terminui, o labiau kaltus - mažesniam laikui. Kuo jie vadovavos, nežinia. Būdavo, kad paleidžia, o po kiek laiko vėl suima ir teisia.

A.K. Kartais net lagerio viršininkas nieko negalėdavo padaryt. Omske lagerio viršininkas Gromovas kaip norėjo vieną kalinį paleist, jam įtikusi, bet abu komisija išvarė, nesileido į kalbas.

Aš nenorėjau savo nusistatymo keist, tai nieko neprašiau.

Kai rusai užėjo, man ėjo 19-ti metai. Man atrodė, kad už rusų reikalus mums kariaut nepriklauso, tai išėjau slapstytis. Atsiminiau, kaip 1941 metais žmonės vežė, kaip kankino traukdamiesi. Ir nieko gero nedavė. Net tvoras apdėjo mokesčiais. Einant kariaut, gyvybę atiduot, reikėjo žinot, už ką. Nutariau geriau savam krašte mirt.

Dar vokiečių laikais buvo platinami laikraštėliai nelegalūs. Buvom šokiuos Viešeikiuos, tai laikraštėlius viešai dalija. Niekas negaudė ir tų raudonųjų partizanų. Mačiau ir pats juos miškuos keliskart. Žinojau, ir kur gyvena. Pats mačiau Šapokos Ladziaus namuos. Niekas jų neskundė.

Reabilitavimo dar negavau. Šiaip gaunu 19 rublių, ir gyvenk. Sveikata negaliu pasigirt. O darbo stažas laisvėje nedidelis. Kol nereabilituotas, kalėjimo laiko neįskaito. Reiks rūgšteliai džiovint ir valgyt. Rašiau dėl reabilitavimo, dar Latvijoje kai gyvenau (pernai). O prieš 2-3 mėnesius parašiau antrą.

J.A. Latvijoje būnant, dar nebuvo įsako.

A.K. Kai iš Latvijos rašiau, įdėjau pažymos kopiją, antrą siųsdamas neįdėjau.

J.A. Partizanaujant buvo skyriai. Stasiškio - Smūgio brolis buvo

A.K. Stasiškis Bronius - Sūkuryš, rodos, priklausė jau nebe būriui, o rinktinei. Jis buvo būrio skyriaus viršininkas.

J.A. Buvo žvalgybos skyrius, ūkinis skyrius, organizacinis, propagandos skyrius. Paskui, sumažėjus partizanų ir būrių, gal nebebuvo tiek ir skyrių.

A.K. Į būrius ateidavo netarnavusių kariuomenėjų, tai puskarininkiai juos apmokė, patarė, kaip slėptis, kaip šaudyt.

J.A. Kai aš būriui pradėjau vadovaut, tai mokymų tokių nebebuvo. Tik supažindindavom su tvarka, instrukcijomis. Nemokantiems šaudyt, parodydavo. Bet ir patys stengdavos išmokyti.

A.K. Ginklais apsirūpindavom patys. Tik 1944 m. rudenį Vaiskūnuos nuleido tris desantus - žmones su kroviniu. Bet jie prie mūsų būrio nesidėjo. Turėjo jie kitą užduotį, tris dienas pabuvo ir pasitraukė. Buvo jie gerai ginkluoti, šovinių mums davė.

J.A. Šovinių patys ieškodavom. Patekdavo aprūdijusių, išardydavom, tikrindavom, po to jis nebe toks geras būdavo.

1950 metais mes turėjom susišaudymą Galinių kaime; klojime mus užtikio keturis. Buvo gal pranešta. Garnizono tuo metu Užpaliuos nebuvo, tai susiorganizavo vietos skrebai ir aktyvas - apylinkės pirmininkas ir kiti - ir ėjo mūsų medžiot. Pro plyšius pamatėm, kad supa klotimą. Aplink buvo krūmai. Mes pašaudėm per sienas. Vieną milicininką pašovėm, o mes visi keturi pabėgom. Išokau į krūmą, dar paleidau kelis šovinius, bet matau, kad baigias šoviniai. Taip dažnai būdavo.

A.K. Būdavo, turi užėmęs gerą poziciją, gali atsišaudyt, bet turi trauktis, nes matai, kad šovinių pristigsi. Iš pradžių šovinių užteko, buvo like, paskui reikėjo kombinuot.

J.A. Po karo šovinių užteko, bet žmonės juos buvo kur užkasę, sudrėgdavo, dažnas būdavo nebetikęs, surūdijęs. Žodžiu, šovinių visą laiką trūko.

A.K. Granatų gavom daugailiškiuos. Jie, praėjus frontui, šompolinių granatų buvo radę kelias dėžes. Ant vokiško šautuvo uždėdavo tokį vamzdelį, įdėdavo tą šompolinę ir mesdavo tą granatą. Gali ją mest ir ranka - atsuki, patrauki ir meti. Iš daugailiškių ir gavau tų granatų. Mes irgi radom užkasta vokiečių šovinių, ginklų radom. Prie Antalieptės, Dusetų laikės frontas, tai čia daug krito rusų, liko daug ir ginklų.

Kad vokiečiai būtų specialiai palikę ginklų pogrindžiui, aš tik būdamas lageryje girdėjau. Kažkur vakarų Lietuvoj palikę ginklų, šovinių „štunnger“ (už automata didesni).

J.A. Paliktais ir rasta ginklais galima buvo verstis porą-trejetą metų. Paskui šitiems ginklams šovinių nebebuvo. Ypač šovinių stigo vokiškiems automatiniams ginklams. Nešiojau vokišką parabelį, o turėjau tris ar keturis šovinius.

A.K. Dar beveik kiekvienas turėjo šiek tiek šovinių pasidėjęs, bet kiti to nežinojo. Žūsta žmogus, ir tie šaudmenys lieka kur užkasti.

Vokiečiai traukdamiesi kur geroj pozicijoj palikdavo kulkosvaidininkus. Tie palaukdavo rusų gurguolių ir papylę nešdavosi, dažniausiai kulkosvaidžius palikę. Tokias užduotis dažnai patikėdavo nusikaltusiems, kad atsipirktų. Ir prie Ilgamiškio vokiečiai paliko kulkosvaidį. Ir šoviniai, viskas buvo.

J.A. Tai palikdavo kaip bėgantys, o ne specialiai pogrindžiui. Ir mes prie Norvaišių kaimo apkasuos radom 30 šautuvų. Vaikai, paaugliai ir išsinešiojo. O buvo visokių - ir vokiškų, ir rusiškų. Rusų kareiviai buvo juos surinkę. Kažkas davė samogono, sumetė į apkasą ir užkasė, o vaikai surado pušyne ir išsinešiojo. Apkasuos būdavo primėtyta ir šovinių, rasdavom ir vieną kitą granatą.

A.K. Fronte, žinai, sužeidžia kareivį, tas šautuvą numeta ir šliaužia, ropoja.

J.A. Vienu žodžiu, partizanai buvo daugiausia apsiginklavę trofėjiniais ginklais. Būdavo, apsistojam kur negyvenamuos pastatus, šompolais išbadydavom visus šiaudinius stogus, ieškodami šaudmenų ar ginklų. Tai toks ir tiekimas. Ypač sunku buvo, kai aš pradėjau partizanaut - nuo 1948 ir 1949 metų.

A.K. Daug drąsos prarandi, kai nežinai, ar įdėtas šovinyš šaus ar nešaus. Jeigu nešaus - baigta. Susidūrime ginklas neveiks - žuvęs.

J.A. Čia mat ne frontas. Pasiruošimui laiko neduota. Turi būt kiekvieną sekundę pasiruošęs. Jeigu ginklas neveikia - mirtis.

* * *

A.K. Partizanaujant būdavo ir drausmės pažeidimų. Už didesnius nusikaltimus baudavo net mirties bausme - sušaudydavo. Ypač už plėšikavimus. Tokių atsitikimų buvo prie Alaušo, apie Sudeikius. Sušaudė Bronių Urbaną, Zabičiūnų Ungurį. Buvo nemaža ginkluota grupė.

Jie plėšikavo. Buvo kelis kartus perspėti kitų partizanų. Juos susekė ir per du sykius, rodos, sušaudė. Jie veikė atskirai nuo partizanų sąjūdžio. Jiems rūpėjo gerai pagyvent - pavalgyt, išgert, paplėšt turto. Žmonės labai skundėsi, kad per juos nebegali gyvent. Važiuoja žmonės iš turkaus, pastoja, apiplėšia, pinigus atima. O „garbė“ visiems ta pati. Miškiniai padarė!

J.A. Panterą¹ irgi sušaudė.

A.K. Panterą sušaudė ne tiek už plėšikavimą. Jis ruošėsi dideliui išdavimui. Jis irgi buvo išpėtas. Buvo jis iš Rokiškio miesto. Vaikščiojo su „Šturmu“. Buvo drąsus, daug nuveikęs.

J.A. Pasitaikydavo nusižengimų dėl išgėrimo. Betgi nebuvo kaip už tai nubausti. Nebuvo nei arešto namų. Perspėdavo, pabardavo. Mūsų būry išgėrimų mažai buvo.

A.K. Kad kai mes vadovavom, jau mažai kas gerdavo. Pijokų mūsų būry nebuvo. Su vienu tokiu, girdėjau, nežinojo ką daryt: nei šaut, nei palikt. Paėmė jį gyvą.

J.A. Skrebai rengdavo pasalas, ypač kur būdavo partizano šeima, giminės, jeigu kur merginą lankydamas.

A.K. Paskutiniaisiais metais pasalų tiek neberengdavo. Eidavo, kur jau tikrai žinodavo, kad yra. Leisdavo įsidrąsint, nekliudydavo ir šviesoj pereit. Grieždavo, kai nesitikėdavo.

Turėdavo slapukų. Vieni jų ėjo savo noru, kiti priversti. Atsiųsdavo persirengusių partizanų drabužiais; pavalgo pas žmogų, paprašo įdėt ir išeina. Po kiek laiko šaukia žmogų į saugumą. Sako: pas tave buvo banditai? Pasako, jei ginies, ir ką valgyt davei. Tada ir pasiūlo rinktis Sibirą arba padėt enkavedistams. Užverbuoja. Būdavo, kad užverbuoti pasisakydavo.

Būdavo, ryšininkus (informatorius) slapta pasišaukia kur į miestelį, užverbuoja, siunčia miškan. Bet tokius greit iššifruodavo.

J.A. Kai žuvo Sirutis ir mano brolis, išdavė Aldona Rudokaitė iš Martinčiūnų. Jie neįtarė tada.

¹ Pantera - L. Vaikutis buvo likviduotas MGB paleidus gandus apie jo plėšikavimą ir bendradarbiavimą su saugumu. Nušautas 1949 08 15 Čivilių k. Jūžintų vlsč. Ažuolo skyriaus partizanų (Karo lauko teismo nuospr. priimtas 1949 08 08). „Liet. aidas“, 1991.XII.6, Nr.2-14. „Voratinklis“- R.Matulionio str.

A.K. Jie tada iš mūsų išėjo. Aš jiems sakiau: neikit, neikit. O jie sako: vieną kart dar nueisim ir daugiau nebeisim tan kraštan. Na, sakau, kaip norit, aš negaliu jums uždraust. O jie nuėjo ir nuėjo. Martinčiūnuos ir buvo išduoti. Nueidavom ir mes, neįtarėm. Kai paskui mane tardė, aš ir pasakiau, kur užeidavom. Sakiau: Rudokaitė buvo siuvėja, rūbus plaudavo, valgyt duodavo. Aš jau žinojau, kas juos išdavė, tai ir sakiau. Bet tardytojai lyg ir negirdi.

J.A. Tada, kai išdavė, Sirutis su mano broliu slapstės tuščiuos namuos. Buvo atėjus Aldona Rudokaitė, jos draugė ir Rudokaitės broliukas 14-15 metų. Kai bėgo iš ten, pirmiausia nukirto tą jos broliuką kulkosvaidžiu rusai. Mano brolis su Siručiu bėgo atsišaudydami, peršovė skrebą kulkosvaidininką (išliko gyvas, susisukęs vaikšto). Paskui juos abu nušovė, o tų merginų nė „nepastebėjo“. Po to A.Rudokaitė lyg ir slapstės, ieškojo likusių partizanų. Pamatė, kad ja netiki, jos vengia, tai dingo - ar į Vilnių išvažiavo, nebepasirodė ilgai.

Kušliuos irgi buvo aiški išdavystė. Ten atvedė enkavedistus, bet, matyt, gerai nežinojo bunkerio išsidėstymo. Buvo keli skrebai ir leitenantas. Vieną raitą pasiuntė į Užpalius pagalbos, o patys pradėjo virš bunkerio vaikštinent. Tai pajutę, partizanai veržės iš bunkerio. Tris nušovė, vienas pabėgo, o mergina pati nusišovė. Pabėgo Jaunutis - Morkūnas Antanas, o žuvo Morkūnas iš Kunigiškių.

Drobčiūnuos buvo kaip ir štabas. Ten buvo dvi rašomosios mašinėlės, šapirografas, bet viską sudaužė. Tada buvo labai sunku gaut ir mašinėlę, ir popieriaus, ir kita.

Mūsų rinktinės vadas buvo įsikūręs netoli mūsų būrio teritorijos, tai mums nelabai reikėdavo ir ryšininkų. Susitikdavome taip. Prireikus raudodavomės slaptom susitikimų vietom, buvo sutartos vietos ir paketams, laiškam.

* * *

J.A. Iš Kušlių bunkerio išbėgo Antanas Morkūnas - Jaunutis iš Barkuškių, o E.Tumienės brolis Bronius Morkūnas žuvo. Taigi žuvo B.Morkūnas, F.Mikėnas - Ežiukas, Gasys Baronas iš Abromišio ir Zosė Tylaitė iš Ivočių, nuo Debeikių.

Išvežtų žmonių namuose, Vaiskūnuos buvo užtiktas Kazlauskas - Bijūnas ir Galvydytė ar Elena iš Antadavainės. Čia spėja, kad išdavė Šlamas. Šėriku ten dirbo, apie klojimą vaikščiojo ir, matyt, pranešė.

Dar kažkur netoli Vaiskūnų keturis užtiko šiene. Ar Avižių kaime.

Bikūnai, 1993 m.

MANO SAVARANKIŠKAS PARODYMAS

Leonas Tursa-Patrimpas, Gedimino rinktinės kūrėjas ir štabo viršininkas, 1947-1956 m. kalintas sovietų lageriuose. 1997 m.

*TURSA Leonas, g.1914 m.
Kušlių k., Užpalių vls.*

Slapstyti pradėjau rudenį, maždaug rugsėjo mėnesį¹. Slapstyti pradėjau todėl, kad bijojau eiti į frontą. Iš pradžių, maždaug iki spalio mėn., slapčiausi vienas, o paskiau pradėjo slapstyti to pat kaimo, t.y. Kušlių, Leika Jonas, Leika Bronius, Leika Vytautas ir Šukys Feliksas. Dar vėliau į Kušlių mišką slapstyti atėjo ir Mikėnų kaimo Adomavičius Juozas, Adomavičius Bronius, Gudelis Juozas, Gudelis Bronius, Ingaunys Vladas. Jie atėjo maždaug apie lapkričio mėn. pradžią. Iš pradžių slapstėmės be ginklų, tik vėliau, kada keletą tokių besislapstančiųjų beginklų sušaudė, ir aš pasiėmiau ginklą - rusišką automatą. Jį ra-

dau prie Nosvės ant gubelės. Visi išvardintieji slapstėmės iki gruodžio mėn. pabaigos, o po to išsiskirstė. Aš slapčiausi namuose. 1945 m. pavasarį, maždaug apie balandžio mėn. ar gegužės mėn. pradžią, vėl susirinkome į Kušlių mišką. Tada buvo šie besislapstantieji: Gudelis Juozas, Gudelis Bronius, Adomavičius Juozas ir Ingaunys Vladas. Apie gegužės mėn. vidurį pas mane atėjo leitenantas Cviklas, kuris prikalbėjo mane pereiti į Ažuolo būrį. Aš su tuo sutikau ir perėjau į Ažuolo būrį. Kartu su manimi buvo ir Gudelis Juozas, ir Gudelis Bronius. Ažuolo būrio vadu buvo Rokas - Kemeklis Juozas. Leitenantas Cviklas sakė, kad didesniuose būriuose bus geriau slapstyti.

¹1944m. -(B. J.).

Atvykus į Ažuolo būrį, leitenantas Cviklas mums davė priesaiką. Slapyvardžius galėjo pasirinkti tokius, kokius norėjo. Aš pasirinkau Krivaičio slapyvardį, o vadinaus savo vardu Leonas. Taip mane visi ir vadino. Apie gegužės mėn. pabaigą mane paskyrė Gedimino štabas Ažuolo ir Aro būrių vadu. Ažuolo būrys laikėsi apie Mažeikiškių mišką, ir jo vadu buvo Rokas - Kemeklis Juozas, o Aro būrys laikėsi Kušlių miške ir jo vadu buvo Bislys. Jo slapyvardžio ir vardo neprisimenu. Ažuolo būry buvo maždaug apie 30 (trisdešimt) žmonių, o Aro būryje 10 (dešimt). Tuo laiku, kada aš nuvykau į Ažuolo būrį, žinojau tik Gedimino štabo sudėtį, o apie pareigų pasiskirstymą nežinojau. Į Gedimino štabą tada įėjo leitenantas Cviklas, Vytautas Petravičius, Merkys Jonas Kėpių kaimo ir Jasiunevičius Vytautas Degėsių kaimo. Iš kur kilę leitenantas Cviklas ir Vytautas Petravičius, nežinau. Kada mane paskyrė Ažuolo ir Aro būrių vadu, man davė slapyvardį Krivaitis. Tokio būrių vado pareigos buvo maždaug tokios: gavus spaudą, jiems perduoti, paaiškinti išleistus įsakymus, spręsti tarpu jų kilusius ginčus. Spaudą ir įsakymus gaudavau iš Vytauto Jasiunevičiaus. Vėliau, tas bus maždaug apie gegužės mėn. pabaigą ar birželio mėn. pradžią, kada gavau įsakymą apie Gedimino štabo sudėtį, jau sužinojau apie pareigų pasiskirstymą. Sudėtis ir pareigų pasiskirstymas buvo toks: Gedimino Rinktinės vadas - majoras Rožaitis. Ar tai jo slapyvardis, ar tai tikra pavardė, to nežinau. Gedimino Rinktinės štabo viršininkas - leitenantas Cviklas. Jo slapyvardis Patrimpas. Operacinio skyriaus viršininkas - leitenantas Cviklas. Jo slapyvardis - Pikuolis. Organizacinio skyriaus viršininkas Vytautas Petravičius. Jo slapyvardis - Alkas. Spaudos ir propagandos skyriaus viršininkas - Merkys Jonas. Jo slapyvardis - Siųstuvas. Ryšių skyriaus viršininkas - Jasiunevičius Vytautas. Jo slapyvardžio gerai neatsimenu, bet rodos, kad Kęstutis. Buvo ūkio skyriaus viršininkas, jo pavardės nežinojau. Jį mačiau keletą kartų su Vytautu Jasiunevičiumi. Ūkio skyriaus viršininko slapyvardis - Voveris. Žuvus spaudos ir propagandos skyriaus viršininkui Siųstuvui, jo pareigas perėmė Kazickas Bronius, slapyvardis Saulius. Kada žuvo organizacinio skyriaus viršininkas Alkas, kas jo pareigas perėmė, nežinau. Žuvus štabo viršininkui Patrimpui, kiek man žinoma, ir visa Gedimino rinktinė iširo, nes po to nei spaudos nebegaudavau, nei įsa-

kymų. Tai įvyko maždaug apie rugpjūčio mėn. pabaigą. Gedimino rinktinė leido šiuos nelegalius laikraštėlius: „Laisvės keliais“ ir „Partizanas. Taip pat Ažuolo būrys maždaug apie rugpjūčio mėn. iširo dėl padidėjusio kariuomenės gaudymo. Tada žuvo Aro būrio vadas Bislys ir išsiskirstė Ažuolo būrys, nes kai kurie iš šio būrio legalizavosi, aš tada perėjau į Aro būrį, pasilikau tik to būrio vadu. Tada Aro būrys buvo apie 10 žmonių: Gudelis Juozas, Gudelis Bronius, Tursa Nikodemus, Ingaunys Vladas, Žukauskas Balys, Varnas Jonas, Adomavičius Juozas. Taip pat buvo atėję iš Svėdasų valsčiaus, kokio kaimo - nežinau, Gimbutis Stasys ir Pajarskas Jonas. Jie Aro būryje buvo neilgai, gal apie dvi savaites. Į Gedimino rinktinę įėjo šie valsčiai: Užpalių, Svėdasų, Kamajų ir Jūžintų. Užpalių valsčiuje buvo šie būriai: Ažuolo, Aro, Alaušo ir Sakalo. Svėdasų - Vanagų būrys ir Vilkų. Kamajų - Šarūno būrys ir Jūžintų - Don Kichoto. Jų vadai buvo šie: Ažuolo - Rokas - Kemeklis Juozas, Aro - Bislys. Jo slapyvardžio ir vardo neprisimenu. Alaušo - Pašilis, slapyvardžio nei vardo neprisimenu. Sakalo - Sakalauskas. Slapyvardžio ir vardo neprisimenu. Vanagų - Karosas. Nežinau, ar tai jo slapyvardis, ar tikra pavardė. Vilkų - Kukuška. Nežinau, ar tai jo slapyvardis, ar pavardė. Šarūno neprisimenu nei pavardės, nei slapyvardžio. Don Kichoto - Don Kichotas - Paškonis. Jo vardo neprisimenu. Viso šiuose būriuose galėjo būti apie 100 (šimtą) ar 150 (šimtą penkiasdešimt) žmonių.

1946 m. rugpjūčio mėn. nelegaliai gavau dokumentus. Šiuos dokumentus man parūpino Gimbutis Feliksas. Iš kur jis yra kilęs ir kur gyvena, aš tikrai pasakyti negaliu. Su juo susipažinau 1944 m. rudenį, maždaug lapkričio mėn. Tada su juo kartu buvo man pažįstamas, rodos, iš Giraišių kaimo, Užpalių valsčiaus. Antrą kartą aš su juo susitikau 1945 m. pavasarį, maždaug balandžio - gegužės mėn. Tada buvo jie keturiese, iš kurių pažinau Gimbutį Feliksą ir, kaip supažindino, - Karosą. Kito žmogaus nežinau nei pavardės, nei vardo. Pas juos tada ginklų nepastebėjau, tik mačiau, kad Gimbutis Feliksas turėjo granatą. Jis, kaip sakėsi, priklausęs prie Karoso būrio. 1946 m., dar žiemos metu, pasakė, kad gali gauti nelegaliai dokumentus. 1946 m. maždaug apie gegužės mėn. pradžių aš jam pasiunčiau laišką per Gudelį Bronių, kuriame prašiau, kad jis paimtų dokumentus. Susitikimo vietą nu-

rodžiau Birkų krūmus. Po kiek laiko nurodytoje vietoje aš su juo susitikau, ir jis man pažadėjo pristatyti nelegalius dokumentus. Tai galėjo būti apie 1946 m. gegužės mėn. vidurį. Tada aš jam padaviau savo dvi fotografijas ir 3.000 rublių. Kur ir koku būdu jis parūpins nelegalius dokumentus, man nesakė, ir aš jo apie tai neklausiau, tik kai ką suminėjo apie Vilnių. 1946 m. rugpjūčio mėn. apie pradžią aš gavau iš Felikso Gimbučio man parūpintus nelegalius dokumentus. Gavęs minėtus dokumentus, aš tuojau išvažiavau į Kauną ir rugpjūčio mėn. įstojau į Kauno buhalterijos kursus. Tuose kursuose sutikau Gimbutį Feliksą. Aš jam paminėjau, kad jis niekam nesakytų, kad aš turiu nelegalius dokumentus. Jis man tai pažadėjo. Tokiu būdu aš lankiau Kauno buhalterijos kursus, ir mane ten 1947 m. vasario mėn. 3d. areštavo.

Už duotus parodymus atsakau.

Leonas Tursa¹

APIE SAVE IR GEDIMINO RINKTINĘ

Šiek tiek apie save. Gimiau 1914 05 01 Kušlių kaime. Tėvai turėjo 14 ha žemės. Buvome keturi broliai ir dvi sesutės. Baigiau Utenos gimnaziją, tarnavau kariuomenėje. Studijavau Vytauto Didžiojo universitete ekonominiame fakultete, baigiau klausyti kursą Vilniuje. Abu tėvai mirė tremtyje. Kur jie palaidoti, taip iki šiol ir nesužinojau, tik žinau, kad Sverdlovsko srityje.

Okupavus rusams antrą kartą Lietuvą ir prasidėjus mobilizacijai, daugumas aplinkinių kaimų - Kušlių, Mikėnų, Kėpių, Vanagiškių, Butiškių, Bekinčių, Linskio - šaukiamo amžiaus vyrų kreipėsi į mane patarimo, ką reikėtų tokiu atveju daryti. Aš, pasitaręs su teisininku Merkiu Jonu, gimusiu 1916 m., iš Kėpių kaimo, patarėme neiti į kariuomenę. Aš ir jis tuo laiku gyvenome kaime. Mūsų patarimo minėtų kaimų vyrai paklausė, ir niekas neišėjo į kariuomenę. Po kurio laiko prasidėjo gaudynės kariuomenei tinkamų vyrų. Jose dalyvavo skrebai ir dažnai prisi-

¹ L.YA.B.B.7339/3.T. I.L.91-95.

dėdavo kariuomenė. Vienų gaudynių metu čia dalyvavo kariuomenė, rado pas ūkininką Rožę Aulelių kaime lošiant kortom tris 16-17 metų pauglius, juos suėmė ir, pasivedę prie Kušlių miško, sušaudė. Nušautas buvo Linskio kaimo Prievelys. O kitų dviejų pavardžių neprisimenu. Tai įvyko prieš pat šv. Kalėdas.

Ginkluojamės. Šis įvykis sukėlė didžiausią gyventojų pasipiktinimą ir liūdesį. Vyrai, matydami, kad kitos išeities nėra, apsiginklavę trofėjiniais ginklais, pradėjo rinktis į miškus. Branduolys - centras buvo Kušlių miškas. Pradžią sudarė Kušlių kaimo vyrai: Leikos - Jonas, Bronius ir Vytautas, Šukys Feliksas, mano brolis Nikodemas ir aš; iš Mikėnų k. Gudai¹ (broliai) Juozas ir Bronius, Adomavičiai (broliai) Juozas ir Bronius; iš Giraišių k. Gimbučiai - Feliksas ir Bronius; iš Kėpių k. minėtas teisininkas Merkys Jonas; Maleišių k. Jurgelionis Balys. Šio pirmojo būrelio - branduolio vadu išrinko mane. Išgirdę ir sužinoję, kad Kušlių miške susidarė partizanų būrys, iš artimesnių kaimų vyrai pradėjo rinktis į šį būrį. Tokiu būdu susidarė apie 20 partizanų. Ginklai buvo įvairūs, daugiausia tai rusiški automatai, šautuvai ir kulkosvaidis. Žinoma, tai buvo nepilnaverčiai ginklai, bet toliau bepartizanaujant, jie keitėsi - gerėjo. Buvo paimta iš skrebų ir gyventojų, o jų gyventojai turėjo, mums su mielu noru perdavinėjo. Skrebai, pajutę, kad Kušlių miške susibūrė partizanų būrys, jo iš tolo vengė ir vieni be kariuomenės nesirodydavo, gal už tai nėra toks didelis išvežtųjų ir nukentėjusių nuo skrebų gyventojų skaičius. Reikia čia pridurti, kad skrebus daugiausia sudarė Užpalių miestelio ir apylinkių padugnės, chuliganai.

Leidžiame laikraštį. Mūsų būrio partizanų tikslas buvo kuo daugiau išsaugoti Lietuvai vyrų ir vengti susidūrimų su kariuomene, o iškilus reikalui garbingai kovoti, kad pajustų okupantai mūsų ryžtą ir drąsą. Susiradę rašomąją mašinėlę, pradėjome spausdinti atsišaukimus, reikalaudami, kad skrebai mestų ginklus ir baigtų terorizavę gyventojus. Vėliau sudarėme redakcinę kolegiją, į kurią įėjo Merkys Jonas, Vaškelis Vytautas² iš Degėsių kaimo, aš ir vienas moksleivis iš Utenos, kurio pavardės

¹ Gudeliai buvo vadinami Gudais.

² Tikra pavardė - Jasiunevičius.

neprisimenu. Klausydavome iš užsienio radijo ir, surinkę mus jaudinančias žinias, leisdavome laikraštėlį ir platindavome tarp mums patikimų gyventojų. Čia taip pat būdavo renkamos žinios ir iš partizaninio gyvenimo, apie jų kovas ir rūpesčius. Laikraštėlis pasirodydavo du, tris kartus per pusmetį. Gyventojai jų labai laukdavo ir prašydavo duoti jiems paskaityti. Jis eidavo iš rankų į rankas. Mūsų leidžiamas laikraštukas paskatino prie mūsų būrio prisijungti Svėdasų, Kamajų ir Zarasų partizanų būrius.

Rinktinė. Drausmės reikalai. Taip jau susidarė rinktinė, kuri pasi- vadino Gedimino rinktine. Buvo sudarytas rinktinės štabas. Mūsų štabui pradėjo vadovauti majoras Sabaliauskas.¹ Jis buvo rinktinės vadu. Nepriklausomybės metais jis dirbo kariuomenės štabe. Štabo viršininku buvau paskirtas aš. Mūsų būrio vadovavimą perėmė Kemeklis Juozas iš Šarkių kaimo, jo slapyvardis Rokas. Rinktinės vadą Sabalį ar Sabaliauską vadinome tiesiog „dėde“, nes jis jau buvo solidaus amžiaus. Mano (kaip štabo viršininko) slapyvardis buvo Patrimpas. Mano pareiga buvo lankyti mūsų rinktinei priklausančius būrius. Aptardavome tokius klausimus, kaip drausmingumas, susiklausymas ir visus kitus iškilusius reikalus. Tai buvo nelengvas darbas, nes čia dažnai iškildavo tokie klausimai, kaip susidorojimai su kai kuriais gyventojais, iškilę dažniausiai dėl kaimynų nesugyvenimo, neteisingų skundų. Rinktinės vadas su visu mūsų štabu buvome nusistatę prieš bet kokią sėslių gyventojų sudorojimą, apipilšimą, turto grobimą, o tokių dalykų pasitaikydavo, ypač tai darė neorganizuoti, pavieniai individai. Būrių vadai buvo įpareigojami su tokiais „kovotojais“ susitvarkyti, griežtai juos įspėjant, kad nežemintų partizanų vardo ir kad tokie dalykai nesikartotų. Savo drausmingumu ypač pasižymėjo Kamajų būrys. Kartą jie iš gyventojų sužinojo, jog yra atvažiavęs iš Kamajų miestelio į kaimą skrebas ir jis vaišinasi pas kažkokį gyventoją. Operatyviai buvo suorganizuoti keli aktyvesni partizanai, ir tas „svečias“ buvo likviduotas. Aštrus buvo apsirūpinimo maistu klausimas. Žinoma, gyventojai mums labai daug padėdavo, bet, nenorėdami per daug jų apsunkinti, mes ir patys tuo rūpindavomės. Vizituodamas būrius, patariau būrių vadams, kad jie pasiimtų iš pieninių sviestą, sūrius, o iš malū-

¹ Kazys Sabalys.

nų miltus ir neduotų tuo pasinaudoti maskoliams. Šis patarimas buvo plačiai įgyvendintas. Pvz., Kušlių būrys aptuštindavo Duokiškio pieninę ir Degėsių malūną, o kada ten daugiausia yra gėrybių, mums pranešdavo gyventojai.

Išbaidom miško kirtėjus. 1944 m. rudenį buvo duotas tuometinis valdžios įsakymas pradėti kirsti Kušlių mišką. Į šiuos darbus prievartot būdu buvo varomi dirbti apylinkės gyventojai. Kušlių būrys tuo susirūpino, ir buvo nuspręsta neleisti miško kirsti, išvaikant iš darbo vietės kirtikus. Kada kirtėjai susirinko ir pradėjo mišką kirsti, partizanai juos apsupo ir pradėjo šaudyti į viršų, reikalaudami tuojaus iš miško išsinešdinti. Kirtėjai suprato, kas čia per reikalas, nes tai buvo daugiausia vietiniai gyventojai, metė kirtimą ir bėgdami iš miško šaukė: „Ačiū, vyrai, daugiau jūs mūsų čia nebematysite“. Ir tikrai po to karto niekas nebebandė daugiau miško kirsti.

Po pasalos - traukiamės. 1945 m. į mūsų būrį buvo atkeliavęs Zarasų apskrities partizanų būrys, nes juos labai pradėjo persekioti kariuomenė su skrebiais. Tuo pasinaudodami, nutarėme suruošti Užpalių skrebiams pasalas, kad atitrauktume Zarasų skrebių ir kariuomenės persekiojimą vietinių partizanų. Buvome apsistoję nedideliame Degėsių kaimo miškelyje. Du partizanai dienos metu ginkluoti pasirodė Norvaišių kaime, nes čia gyveno nemažai vietinių rusų ir šiaip jau palankių tai valdžiai gyventojų, ir, kaip ir tikėjomės, tuojuo pasirodė važiuoti skrebai. Palikti pasaloje partizanai pasikarščiavo ir per anksti juos apšaudė, nušaudami jų arklį ir vieną skrebę, o kitiems pavyko pabėgti. Po keleto valandų pastebėjome, kad Degėsių miškelį pradeda supti iš Utenos, Kamajų ir Svėdasų atvažiavusi kariuomenė. Mūsų laimei, jie nebuvo susitarę ir pradėjo supti netvarkingai, net Užpalių ir Svėdasų skrebai susišaudė tarp savęs. Mes tuo pasinaudojome ir laimingai iš to apsupimo prasiveržėme be nuostolių, tik vienas partizanas buvo lengvai sužeistas į koją. Vietiniai gyventojai tikino, kad kariuomenė tikrai turėjo nuostolių, nes mes juos buvome įsileidę į tarpukalnę ir kryžmine ugnimi juos apšaudėme, tai, be abejo, turėjo būti ir aukų. Šis susišaudymas vyko jau beveik prieblandoje, tad mums buvo lengva atsikratyti persekiojimų, nes kariuomenė nesiryžo ar nedrįso mus persekioti, o

mes per nakties žygį persikėlėme į tolimesnius Svėdasų rajono miškus. Rytojaus dieną kariuomenė pradėjo aplinkinių kaimų ir miškelių valymą, bet tai jau buvo tuščias darbas, nes mes jau buvome jiems nebepasiekiami. Vis dėlto mes savo tikslą pasiekėme, nes palengvinome Zarasų partizanų padėtį. Grįžę į savo vietas, jie mums pranešė, kad jų persekiojimas labai sumažėjo.

Žuvo Merkys. Skaudi nelaimė įvyko 1945 m. liepos mėn., kada žuvo mūsų štabo narys, laikraščio redaktorius Merkys Jonas. Aš tuo laiku buvau išvykęs pas Svėdasų valsčiaus partizanus. Apie jo žuvimą papasakojo mano brolis Nikodemas. Merkys dienos metu buvo parėjęs į savo namus, nes jo namai buvo visiškai netoli Kušlių miško. Grįžtant į mišką, jį pastebėjo iš kažkur atsiradę kareiviai (gal tai buvo pasala) ir pradėjo šaudyti. Baigiant pribėgti mišką, jam buvo peršauta ranka. Kareiviai tai pastebėjo ir su šunimi pradėjo jį persekioti. Sužeidimas, matyt, buvo skaudus, kad jis prarado orientaciją ir, išbėgęs į lauką, pasislėpė žolėje, bet persekiotojai jį surado ir vietoje nušovė. Buvo palaidotas Mikėnų kaimo kapinėse, vėliau perkeltas į Užpalių kapines.

Legalizacija retina būrius. Pasibaigus karui ir paskelbus amnestiją, partizanų padėtis pasidarė gana sunki, nes jau nebetikėjome, kad susilauksime kokios nors pagalbos. Daug partizanų, ypač kurių šeimos nebuvo nukentėjusios, pradėjo pamažu legalizuotis, o kiti, pamatę, kad legalizavusių partizanų tuo tarpu niekas nepersekioja, vis daugiau pradėjo eiti ir registruotis. Mūsų rinktinės vadas ir štabas tam nebuvo priešingi, nes matėme, kad mūsų padėtis yra beviltiška. Supratome ir tai, kad dauguma grįžusių bus ištremti. Žinoma, ši nuomonė vėliau pasitvirtino, nors kai kurie partizanai nebuvo persekiojami. Tokiu būdu mūsų gretos labai sumažėjo. Liko tik pasišventę gyventi ar mirti. Skrebai ir enkavedistai, pajutę, kad partizanų pasipriešinimas sumažėjo, ėmėsi drąsiau mus persekioti. Žiemos metu po keletą įsirengėme bunkerius klotimuose pas ūkininkus ir taip slapstėmės, o sulaukę vasaros grįžome į miškus.

Derybos neįvyko. Utenos enkavedė (NKVD) viršininkas majoras Naumovas ar Nesterovas, tikrai neprisimenu, labai norėjo, kad aš legalizuočiausi, nes tikėjo, kad, man legalizavusis, ir likusieji partizanai

paseks mano pėdomis. Už tai gal jam buvo pažadėta papulkininkio laipsnis. Per ūkininkus jis ieškojo su manimi kontakto ir labai norėjo susitikti ir pasikalbėti. Buvo susitarta per vieną ūkininką, kad Kišūnų kaime turi įvykti jo ir mano susitikimas. Jis pažadėjo, kad į susitikimą atvažiuos tik su savo adjutantu. Tai buvo 1945 m. liepos mėn. Numatytą dieną aš su partizanu Gudu (Gudeliu) Juozu, pasirinkę gerą stebėjimo postą, laukėme atvažiuojant numatytą valandą majoro. Lygiai 11 val., kaip buvo susitarta, per žiūronus pastebėjome, kad dengtas sunkvežimis, paskui ir kitas, pravažiavo pilni kariuomenės, o už keleto minučių pasirodė tanketė, kurioje buvo majoras. Žinoma, mudu tuojau pasitraukėme į mišką. Vėliau tas ūkininkas pasakojo, kad viršininkas esąs dėl to nekaltas: jam besirengiant į susitikimą, atvažiavęs į Uteną vidaus reikalų ministras generolas Bartašiūnas ir jam neleidęs tik dviese važiuoti. Šis faktas pasitvirtino, nes tada tikrai buvo atvažiavęs į Uteną generolas. Majoras labai apgailestavęs, kad neįvyko susitikimas ir prašė ūkininką pranešti man, kad aš pasiūlyčiau datą ir vietą, nesvarbu, kur tai būtų, o jis atvažiuos vienas. Man garantavo, kad už tai bus gražinti iš tremties mano tėvai ir brolio žmona, nes jie buvo ištremti 1944 m. vasarą dėl to, kad aš ir mano brolis buvome partizanai. Kad jie būtų sugražinti į Lietuvą, aš turėjau registruotis. Žinoma, aš jau nebesileidau į jokias derybas, nes tai buvo beviltiška.

Šnipai, plėšikai ir mūsų rėmėjai. Likusių partizanų persekiojimas vis didėjo. Atsirado atėjusių iš „plačios tėvynės“ jaunų vyrų ir moterų, kurie, lyg ieškodami darbo, šnipinėjo ir ieškojo, kur slepiasi partizanai. Tokių „darbuotojų“ mūsų būrys sučiupo bent porą. Tokių pasitaikė ir gretimuose būriuose. Dėl to žuvo ir mano brolis Nikodemas¹. Grįžę iš tolimos kelionės mes apsinakvojome Kušlių miške. Mus, matyt, pastebėjo tokie šnipai ir pranešė enkavedistams. Jau ankstų rytą pastebėjome, kad esame supami. Buvome šešiese. Pasirinkę tinkamiausią vietą, mes prasiveržėme, bet mano brolis tuo metu žuvo. Jį skrebai nuvežė prie Užpalių kapinių ir užkasė miškelyje. Po poros dienų mano kaimynai jį atkasė ir palaidojo Mikėnų kapinėse, o vėliau Užpalių kapinėse.

¹ Nikodemas Tursa žuvo 1945 01 03.

Žuvus būrio vado Roko¹ broliui ir smarkiai sumažėjus būriui, niekam nieko nepranešęs, jis dingio. Buvo spėliojama, kad jis pakeitęs pavardę išvažiavo į kokią nors miestą ar slapstosi vienas. Daugiau mes nieko apie jį negirdėjome. Tik dabar sužinojau, kad jis žuvo prie Labanoro girių. Jis vadovavo skraidančiam būriui. Tokiu būdu būrys visiškai sumažėjo ir, dar keliems legalizavusis, likome tik trise: aš, Gudas Bronius, kuris po kurio laiko legalizavosi, ir Žukauskas Balys.

Kad būtų buvę Užpalių apylinkėse daugiau partizanų būrių, man nežinoma, nebent susikūrė mane areštavus. Tai greičiausia buvo pavieniai partizanai, kurie nenorėjo eiti į būrius, ir jie pradėjo plėšikauti. Mums patiems teko su jais kalbėtis ir juos griežtai perspėti, kad mestų tokią veiklą. Tokie buvo du vyrukai Kaniūkų kaime, pavardžių neprisimenu, kurių net tėvai buvo perspėti, taip pat broliai Galvydžiai. Pajutę, kad tai nejuokai, susitvarkė. Vyžuonų valsčiaus Morkūnų būryje irgi buvo tokie du „partizanai“, kurie nepaklausė perspėjimo, ir buvo priversti juos likviduoti. Su širdgėla reikia konstatuoti, kad tokių „partizanų“, kurie žemino mūsų vardą, visuose rajonuose pasitaikė, bet su jais irgi buvo negailestingai kovojama.

O šnipams, jeigu būdavo tikrai išaiškinti, - atpildas vienas ir neišvengiamas, bet juos išaiškinti buvo nelengva. Tai buvo daugiausia ne vietiniai žmonės, o atkeliavę iš „plačiosios tėvynės“. Tokia šnipė, neaišku iš kažkur atsibasčiusi, susekė mūsų miške bunkerį ir atvedė iš Svėdasų kariuomenę ir skrebus. Šis išdavimas galėjo labai brangiai mums kainuoti. Tai buvo apie šv. Kalėdas. Mūsų bunkeris turėjo du išėjimus: per vieną buvo vaikščiojama, o kitas buvo užmaskuotas. Sargyba pastebėjo greit slenkančius skrebus, kuriuos vedė minėta šnipė, ir davė pavojaus signalą. Bunkeryje buvo 10 partizanų. Pirmieji spėjo išbėgti iš bunkerio ir čia jau išbėgusį partizaną Jurgelionį nušovė, kiti pasitraukė toliau, o aš ir dar du vyrai likome atkirsti bunkeryje, nes kariuomenė ir skrebai stovėjo prie išėjimo ir pradėjo šaudyti į bunkerį. Atrodė, kad išeities nebėra. Tada atplėšiau užmaskuotą išėjimą ir išlindau per atsarginę landą. Šis išėjimas buvo paslėptas tarp tankių eglaičių, todėl jie manęs nepastebėjo. Aš pasiruošęs laukiau, kol abu vyrukai išlindo, ir laimingai pasitraukėme. Na, šnipė gavo atpildą tame pačiame bunkeryje. Dar panašus įvykis bu-

¹ Juozo Kemeklio brolis Pranas žuvo 1949 06 16.

vo Kišūnuose, ūkininko Margevičiaus klojime. Mes keturiose po tolimo žygio apsinakvojome šiame bunkeryje. Ankstų rytą pajutome, kad mūsų klojimas apsuptas, o kareiviai ir skrebai su durtuvais ieško bunkerio. Galas atrodė visiškai aiškus: bunkeris bus surastas. Reikia stebėtis tų šeiminių (jos buvo dvi) šaltakraujiškumu ir susivaldymu. Jos palengva nešdamos šiaudus vilkino laiką ir visokiais būdais juokavo ir erzino kareivius. Taigi šitas jų vilkinimas mus išgelbėjo, nes sargybiniai pranešė karininkui, kad kažką kaime pastebėjo. Karininkas kareiviams davė įsakymą, ir jie visi pasitraukė. Šeimininkės tuojaus mums pranešė, kad išeitume iš bunkerio ir pasišalintume. Laiminga baigtis. Čia, aišku, buvo išdavystė, bet jos nepajėgėme išaiškinti. Po tokių dviejų atsitikimų aš tvirtai nusprendžiau daugiau bunkeriuose nesislapstyti.

Tursa virto Šatu. 1946 m. rudenį jau anksčiau legalizavęsis partizanas Gimbutis Feliksas man parūpino svetima pavarde (Šatas) dokumentus. Gudas Bronius neilgai išbuvo užsiregistravęs. Pas jį į namus Mikėnų kaime užvažiavo du skrebai, ir jie su Gudu susistumdė. Bronius juos apdaužęs pabėgo ir su Žukausku Baliu slapstėsi apie metus. Per tą laiką jie nušovė vieną Užpalių skrebę ir buvo įmetę Užpaliuose nakties metu į vieno skrebo kambarį granatą, bet, deja, jo tuo metu nebebuvo kambaryje. 1947 m. vasarą Bronius Gudas¹ buvo nušautas, o Žukauskas Balys po kiek laiko buvo suimtas gyvas, ir daugiau apie jį nieko nesužinojau.²

Suima. 1946 m. spalio mėn. mudu su Gimbučiu išvažiavome į Kauną ir pradėjome mokytis buhalterijos kursuose. 1947 m. kovo mėn. mus išdavė vienas buvęs policininkas, ir mus areštavo. Po kiek laiko mus nuvežė tardyti į Uteną. Kaune mus gerokai apdaužė tardytojai, o Utenoje mušimų beveik nepatyrėme, nes mane tardė kapitonas, kuris tikrai buvo ne sovietiškas. Tais pačiais metais karinis tribunolas mus nuteisė 10-čiai metų darbo lagerių ir 5 m. teisių suvaržymu. Kada jau buvau nuteistas, mane pašaukė į teismą dėl parodymų Abromišio kaimo Rupšytės Reginos byloje. Ji buvo kaltinama kaip buvusi partizanų ryšininke. Aš visiškai išsigyniau, kad jos nepažįstu ir apie ją nieko nežinau. Man buvo nuostabu: kada mane vedė prižiūrėtojas į teismo posėdį, paklausė, ar aš pa-

¹ Bronius Gudelis, Juozo Gudelio brolis, žuvo 1947 10 29.

² Balys Žukauskas 1952 11 22 suimtas, 1954 m. sušaudytas.

žįstu tokią Rupšytę. Aš jam pasakiau, kad jokios Rupšytės nepažįstu. Tai jis sako: ir ginkis, kad jos nepažįsti, ir ji bus išteisinta. Taip ir įvyko, nors ji daug padėjo partizanams. Mūsų būrio geriausiu ryšininku buvo Vanagiškių kaimo Gražys Jonas, kuris mums visomis išgalėmis padėjo ir sunkią valandą mus visokiais būdais gelbėjo.

Į lagerį. Iš Lukiškių kalėjimo buvau išvežtas į Sverdlovsko sritį Ivdelio lagerį, o vėliau į Karagandos anglių kasyklas. Lageryje išbuvau 8,5 metų. Ką teko lageryje pergyventi, tai šiuo momentu sunku ir pagalvoti ir tikėti, ką žmogus gali pernešti ir pergyventi. Tai badas, šaltis, alinantis darbas, pasityčiojimas iš žmogaus, tikras Dantės pragaras. Apie tai plačiau nėra ko ir pasakoti, nes spaudoje apie tai labai plačiai rašoma ir pasakojama, ir tai yra tikra tiesa.

Į Lietuvą grįžau 1957 m. spalio mėn. Bet ir grįžus į Kauną, persekiojimai nesiliovė: tai įvairios apklausos, tai noras užverbuoti, kad dirbčiau jų naudai, netgi buvo Kauno miesto partijos komiteto nutarimas, kurį aš pats skaičiau, kad įmonės nepriimtų manęs dirbti tarnautoju. Bet buvo puikių vyrų ir komunistų tarpe. Jie man daug padėjo tuo sunkiu laikotarpiu.

Kaunas - Vilučiai, 1998 m.

KAIP ŽUVO JONAS MERKYS

*Pasakoja GUDELIS Juozas,
g.1922 m., gyv. Utenoje*

Vieną dieną Jonas Merkys, Leonas Tursa ir kiti nuėjo pakortuot Kėpių kaiman. Su broliu pamatė, kad prie Kėpių lyg ir skrebai vaikšto. Bėgom pranešt, aš pirmas, brolis iš paskos; ginklų neturėjom. Kiek pabėgėję, žiūrim, pamiškėj stovi keli ruskiai. Tada šokom mišku bėgt atgal. Pabėgėję apie 200 metrų, užgirdom - šaudė. Pasislėpėm miško tankumyne. Pamatėm vaikščiojančią Merkio jaunesnę seserį Stasę. Išlindę nuėjom pas ją. Ji sako: „Greičiausiai brolių nušovė. Visi išsisklaidę bėgo grioviais, jis - į miško pusę“. Ruskiai jau buvo išėję, bet į tuos namus nėjom. Aš nuėjau prie pušynėlio. Sekdamas kraujo dėmėm, radau negyvą. Norėjo įbėgt miškan, pašautas prie pat miško. Sužeista ranka, iš kurios labai bėgo kraujas. Lavono neėmiau, nubėgau pasakyt Stasei. Ji paprašė, kad brolių atneščiau. Kitų partizanų nė vieno neradau. Kur dingę brolis, nežinau. Merkys buvo nesunkus, užsiverčiau jį ant peties ir nunešiau. Visur bėgo kraujas, batai buvo pilni kraujo. Laidotuvių nebuvo. Tos pačios dienos vakare užkasė Mikėnų kapinėse. Vėliau saviškiai iš Mikėnų kapų išsivežė Merkį, Jurgelionį.

„Desantininkai“. Apie desantininkus Dvarašily pasakojo Masiuliokai iš Jočiškių. Du žmonės su parašiuotais išmetė miške lyg tai vokiečiai padėt partizanams. Parašiotai buvo šilkiniai, juos išdalino mergom. Atėjęs Tursa, jis gerai šnekėjo vokiškai, sako: „Šnekėjau su vokiečiais, bet vokiškai gerai nekalba, jie ne vokiečiai“. Partizanai atkreipė dėmesį. Prieš tai su jais išvaikščiojo visur apie Dvarašilį, kur juos maitina, pas ką užaina, parodė bunkerį. Abu broliai Masiuliokai gyveno rusų kaimynystėj ir mokėjo gerai rusiškai. Papasakojo, kad naktį, kai visi miegojo, užgirdo šnabždesį: „Chvatit, nada biežat. Bolše nieuznajem“. Masiuliokas sako: „Širdis man ėmė mušt, galvoju, blogai“. Palaukė, kol ruskiai užmigo, tada, pasiėmęs savo rusišką „brauniką“, abu bunkery nušovė. Peršovė krūtines, ten buvo sudėti pinigai,

červoncai stambūs. Visi banknotai liko su skylutėmis, nebuvo kur dėti. Visi jų daiktai, žiebtuvėliai, cigaretės, ginklai buvo vokiški. Vieną gražų naują pistoletą atidavė Tursai. Vėliau šitų ruskių ieškojo. Vienas Masiuliokas žuvo¹ balose prie Mikėnų, kitą paėmė gyvą; buvo peršautos kojos, gydė, liko gyvas.

Utena, 1998 m.

¹ Juozas Masiulis iš Jociškių k. žuvo 1945 07 30.

UŽMIGDĖ IR IŠSIVEŽĖ.

*Pasakoja KNYVIENĖ Zosė,
gyv. Šiožinių k., Daugailių šen., Utenos r.*

Poleknišky gyveno toks Juodvalkys Kazys. Jis partizanavo, paskui kokiu ten būdu stojo (legalizavos) ir gyveno Vilniuj. Partizanai jį laikė draugu, juo pasitikėjo. O tas atveždavo medžiagų (audeklo), šovinių. Atėjo rudenį pas mus, sako, noriu susitikt: kai ką jiems atvežiau. Vakare aš jiems (partizanams) ir pasakiau, kad jų ieško. O Dudėnas: ai, sako, Juodvalkys! Tai kaip dabar anas sutikt? Na, šiandien, sako, jau vėlu, rytoj rytą pas jį nueisim. Tik, sako, jūs mums pusrytį atneškite. Rytą mergiotės - Amilia Juodvalkietė ir mano duktė - nunešė pusrytį, o Dudėnas sako: „Tai dabar mums Juodvalkį pakvieskit“. Nuėjo ir atvedė tą Juodvalkį. Ką anys ten kalbėjo, nežinia. Vyrai jau pasikėlė eit pas jį, ar į Trinku-

*Partizanų būrio vadas Jonas
Dūdėnas - Dagys, Vynas, 1952-
06-07 okupantų sušaudytas.*

kes. Girdi, kas čia, per miškelius ir nueisim. O Juodvalkys: „Neikit dieną, neikit dieną, laukit vakaro!“

Kaip ten vakare buvo, niekas nežino. Palikta visi patalai, viskas. Matyt, galvota grįžt, bet kai išėjo, tai ir išėjo - ir nebegrižo. Juos jau tenai, pas Juodvalkį, sutvarkė. Tiesa, buvo kažkoks šaudymas, bet tai buvo tik vaidyba, maskaradas.

Pakliuvo tada Dudėnas, Trinkuškių Juodvalkys, Rusakevičius, Miškinis, Tumėnas¹

Kazys Juodvalkys, grįžęs namo, vakare liepė mamai išeit. Sako, ateis daug žmonių, geriau, kad tu nebūtum. Ji išėjo, o partizanus sūnus, matyt, sutvarkė ir

¹ 1951 11 23-24 naktį buvo užmigdyti Jonas Dūdėnas-Vynas (1914), Vytautas Rusakevičius - Tigras (1928), Edvardas Juodvalkys - Aras (1927), Aleksas Miškinis - Dobilas (1931), Zigmas Tumėnas - Kęstutis (1927). Alfonsas Dumbrava (1923) nušautas. L.Y.A.B.B.42002/3.F.K.-I.Ap. 16.B.312.L.41 ir kt.

*Jono Dudė-
no - Vyno bū-
rio partizanai:
Vytautas Rusa-
kevičius - Tig-
ras ir Povilas
Lukošiūnas -
Žilvitis 1950 m.*

išvažiavo. Motina, kai grįžo, jo neberado, tik kalbėjo, atėjus pas kaimynus, kad viskas sutvarkyta, grindys išmazgota. Negi žinojo bobelė... Tik žmonės kalbėjo, kad kambaryje juos užu stalo užmigdė.

K. Juodvalkio troba buvo pačioj pavieškelėj, prie ežeriuko. Sargyboje stovėjęs Dumbrava, sako, užgirdo ūžiant mašiną ir skubėjo pranešt draugams. Dar neįėjusį pasitiko K. Juodvalkys ir nušovė. Kad neliktų prie namų žymių, lavoną nutisę į Bagdono skardžių. Jokio susišaudymo nebuvo. Pašaudė tik, kad nebūtų Juodvalkiui įtarimo. Žmonės nei nušautų, nei užmigdytų nematė, tik kai kareiviai atvarė Gaidamavičiui vežimą, šoninė lenta buvo kruvina. Matyt, tuo vežimu paėmė iš skardžiaus Dumbravą. Pasiėmę kolchozo arklių ir koras, iš raisto susirinko patalus, gręždamies išvirto ir išlėkė.

Gal po kokio mėnesio, per Kalėdas, baladojas naktį, vidun plėšias. Atsikėliau, klausiu: „Kas?“ - „Savi!“ - „Kad, sakau, savi visi kambary!“ - „Na, leisk, ir gana“. Atidariau duris, suėjo keliuos, nemažai. Susėdo. Aš stoviu prie sienos ir sakau: „Prisileidžiau nežinau kokių žmonių“. Tai, matai, sako, mamyt, viso pasaulio žmonių nepažinsi. O mano chalate degtukai. Sakau, gal ugnis uždegt. Kibą, sako, tu Dievo nebijai! Jeigu degsi, dek po stalu! Man, sakau, nereikia šitos ugnies.

Dabar jie klausinėja mane, kas čia buvo per įvykis, o man taip rūpi pažiūrėt, su kuo kalbu. Uždegu degtuką - ogi Rusakevičiokas prieš

mane sėdi! Na ir durnai tada užkalbėjau: „Nu ir kaip aš tavęs, Vytuk, nepažinau? Tai kaip, sakau, tu čia dabar papuolei?“ - „Ot, sako, mum šituos krūmuos, tam miškely kai užpuolė, tai ir išlakstėm“. Aš, sako, papuoliau prie tauragniškių, dabar, sako, ieškau savųjų, tik nežinau, kur jie yra.

Tada jis paklausinėjo, ar čia labai jų ieškojo, ar krėtė žmones. Sakau, niekas čia labai nei ieškojo, nei klausinėjo. Persakiau viską, bet matau, kad jiems tai neįdomu. Sako, kai sužinosit, kai ateis, tai pasakykit, kad eitų Žadavainių miškan, ažu Kuosos tilto. Girdi, tegu ateina ant šito tilto, tris kartus sušvilpia. Pasakė, kuriom dienom ateit, ir išėjo.

Paskui sužinojau, kad Rusakevičius vedžiojo Vilniaus skrebus, gaudė likusius partizanus. Jėzau Jėzau, kiek pergyvenom!

Po kiek laiko mane išsikvietė į Dusetas. Ten ar tris paras pralaikė. Papipirijo gerai, vis apie partizanus klausinėjo. Gyniaus, kad nežinau. Sakau, kas gi būtų, jei kožna boba žinotų. Sako, grįžk namo, tave paleisim, tik tu sužinok. Ne, sakau, vežkit kur norit, aš jau jų neieškosiu. Jei aš pradėsiu ieškot, tai toli nenuėisiu - paklos, ir viskas. Čia, sakau, ne mano pareiga, ir aš nedarysiu. Na, sako, vyras sėdi kalėjime, ir tave išvesim. Vežkit, sakau, vaikai vis kaip nors pragyvens. Paskui dar du kartus į Daugailius šaukė. Sakau, kad norit, imkit mane, daugiau aš nebevaikščiosiu. Likusių (partizanų) aš nežinau ir nieko nepasakysiu. Gal kada ir buvo užėję valgyt. Įsileidau jus, gal ir juos kada buvau įsileidus. Pas visus užeidavo, ne pas mane vieną.

Man atrodo, kad apie partizanų užėjimus pranešinėjo Macijauskas. Dirbo jis brigadininku ir draugavo su Daugailių skrebyno viršininku Baranovu. Gal ką ir tardomas Rusakevičiokas pasakė. Varto bylą, ir vis: Dudėnas sakė, ten vėl kitas sakė, kad maisto atnešdavot. Netiesa, sakau, niekas maisto nenešiojo. Tai ką, sako, ginies? Tave Vilniun aki-staton nuvešim! Vežkit, sakau. Užteko Dusetų. Vilniun nevežė.

O Rusakevičių vedžiojo du ar tris kartus. Nuvedė buvo į Garnius, Juknėnus, ne vien į Šiožinius. Juknėnai gal pirmi suprato apgaule: nesileiskit, sako, Rusakevičius su Vilniaus skrebais vaikšto!

Už pagalbą partizanams pakliuvo 10 metų į lagerius ir mano vyras Vladas Knyva, Petras Volys, lageryje mirė Tarulis.

IR POLEKNIŠKY NERAMU BUVO...

*Pasakoja JUODVALKIS Juozas, Prano,
g.1922 m. Polekniškio k., Daugailių šen.*

Polekniškio kaime buvo keturios sodybos, ir visi Juodvalkiai. Dabar tik aš vienas likau.

Žmonės po karo mūsų apylinkėj gyveno ramiau kaip zarasiškiai, tik Daugailių Baranovas, būdavo, šluoja ir šluoja. Mane, praėjus frontui, tuoj mobilizavo. Dvi savaites „prakariavau“ 167 pėstininkų pulke Daujočiuos, netoli Svėdasų.

Atvežė uniformas, pasakė, kad duos, pasimatė, kad bus šūdas, kai apvilks, tai mes vieną sekmadienio rytą ir išėjom. Pro Jakštais ir atadrožėm namo. Šautuvą tai iš tolo jau buvom matę. Rodydavo, kaip ardyt, kai kas gal ir pačiupinėdavo. Buvo vienas visiems. Šaut tai nepapuolė nė karto. Taip ir prasitrynčiau lig žiemai. Pas mus atėjo du tokie motinos pusbroliai - Pimpė ir Lašas atėjo. Jie buvo dusetiškiei, ir jiem buvo ten karšta. Tai ten mes miške išsikasėm bunkerį - tokią duobę - ir gyvenom. Vasario 28-tą mus iš ten iškrapštė. Matyt, kas pasakė. Sugavo tris. Su manim buvo mano motinos giminės. O surado degutiškiai skrebai. Mus šlavė Degučiai. Dėl Daugailių dar būtum gyvenę. Nusivarė Degučiuos. Ketvirtą paėmė mano tėvą, Juodvalkį Praną. Tėvą kaltino kaip laikiusį banditus, ir gavo 10 metų. Vienas iš sugautųjų buvo žmonos brolis (švogorius), o kitas - pusbrolis. Tėvas, dar ten būdamas, metus „užsidirbo“. Šachton jo jau nebevarydavo, buvo nebejaunas. Dirbo krautuvėj „prikazčiku“ - krautuvės pardavėjo padėjėju. Pardavėjas - ar anas civilis buvo, ar kalinys, nežinau - tai anas vogdavo, va kaip ir dabar. Tėvas matydavo. Už tai, kad tėvas matė ir nieko nesakė, pridėjo dar metus. Tai anas atsėdėjo vienuolika metų. Kai Stalinas mirė, jis dar buvo lagery. Matai, Stalinas buvo labai brangus ruskiam. Raudėjo kaliniai, o mūsų kiai virvelę išsitiesę ir šokinėję iš džiaugsmo, kad Stalinas nustipo. Tai mūsų kiai klausia, ko jūs verkiat: galgi iš kalėjimo paleis. Ką gi jums davė Stalinas? O tie sako: А я виноват был. (Aš kaltas buvau). Bet, sako, buvo žmonių ir panašesnių.

Lagery buvus bobutė gal kokių 80 metų. Ir ana lagerininke. Tai, sako, klausiu:

За что ты, бабушка, сидишь? - Už ką tu, bobut, sėdi?

За правду, сынок, за правду. - Už teisybę, sūneli, už teisybę.

А за какую? - Už kokią?

А я сказала что немецкий самолёт по быстрее летит. - Aš pasakiau, kad vokiečių lėktuvas skrenda greičiau...

Už tą „по быстрее“ („greičiau“) - bobai 10 metų. Ir sėdi. Tai matai buvo žmonių ir ruskių, kad suprato. Negali sakyt, kad visi dumi. O Pimpė su Lašu gavo po 25 metus. Man tada dar buvo tik 18 metų. Šautuvo nerado. Anys nežinojo, kad aš iš kariuomenės pabėgau, aš nesisakiau. Gavau pagal 193 straipsnį 10a. Tas straipsnis buvo vienodas ir pabėgusiems, ir nėjusiems į kariuomenę. Liepos 8 dieną išėjo amnestijos įsakymas. Aš dar buvau neteistas, tai kaip neteistą mane paleido. Jeigu teisę, būčiau gavęs ne daugiau 10 metų. Duodavo 8-10 metų. Neteistuosius pirmiausia ir išleido. Aš ir „išvažiavau namo“. Iš Vilniaus atėjau pėsčias. O kuo važiuosi - pinigų tai mum niekas nedavė! Dežuruotojai sakė, galit lipt ir be bilietų. Ką jums padarys? Tik nelįskit karinin transportan, nes atgal atveš, važiuokit civiliu. Tai dar ieškosi traukinio. Kas ten yr. Per pusantros dienos - ir namie. Kojas tai atmušė. Atpratę kojos. Buvo davę pažymėjimą su užrašu: „Тюрма No. 1 гор.Вилнюс“ (Lukiškės). Su šituo pažymėjimu gavau karinį bilietą, kažkokį pasą ir likau legalus.

Bet tada vėl prasidėjo. Skrebai, būdavo, šluoja ir šluoja: tai Daugailių, tai degutiškiai lenda ir lenda, eina ir eina pulkai. Namai buvo neprasiti, tai čia atėję būdavo drąsesni.

Prisidirbo dar ir mano brolis. Utenoj gimnazijon ėjo, iki baigimo jam trūko 1 metų. Turėjo bėgt anas. Rašinėjo kažką ten - laikraštėlius ar atsišaukimus. Vienąkart gavau žinią, kad jau jo ir draugų ieško, suiminėja. Buvo vasara, gal atostogos, tai jis buvo namie. O mūsų namuos pasislėpt buvo vietų, toli nereikėjo eit. Vakare guldamas jis jau randa vietą. Atvažiavo iš saugumo Utenos, bet man pavyko gerai išpasakot. Klausia, kur brolis. Sakau, Utenon išvažiavo. Kada? Na, šiandien. Kuo išvažiavo? Dviračiu. O dviratis, sako, stovi. Čia mano, sakau, anas kitą turi. Tai jie ir išvažiavo.

Brolis buvo Julius. Jis per Dūkštą nuvažiavo Vilniun ir įsitaisė ar Buivydiškių žemės ūkio ministerijos pagalbiniam ūky raštininku ir gyveno. Pradėjo jo ieškot. Kapitonas Baranovas iš Daugailių pradėjo jo ieškot.

Po keliskart per savaitę ateidavo šitas draugas. Motina mano rusiškai neblogai kalbėjo. Anas vis Juliaus ir Juliaus. Kartą prieš Velykas šeštadienį išsikvietė ir per Velykas pralaikė. Aš jau vienas prabuvau. Po Velykų parėjo. Girdi, jeigu pats atvažiuos, o buvo jau po amnestijos, tai, sako, aš jį paleisiu. Išdavė pažymėjimą, kad nesulaikytų kely. Gal ir neblogai jis tuokart padarė. Anas sakė: „Žinokit, jūsų šeimyna jau prapuolus. Įkišėt tėvą, įkišėt šitą piemenį, beliko jum abiem. Tai vietos mes gi jum rasim. O jeigu jūs jį man pristatot, anas atvažiuoja, aš nieko jam nedarysiu, bus paleistas“. Nu tai dabar aš nuvažiuoju pas jį. Kas daryt? Toks reikalas. Sako, nieko nebus, mano košė, aš turiu valgyt, - važiuosim. Nu ir atsivežiau. Su mama ir nuėjo Daugailiuos abu. Gerai, sako, kad atėjai, tuoj paskambino Utenon. Atvažiavo saugumas ir jį išsivežė Utenon. Ir vis tiktai rytojaus dieną jį ir paleido. Tada ir draugystė su Baranovu prapuolė, nustojo mus lankyti. O brolis grįžo tan pačian darban ir toliau dirbo. Bet ten valdžia pridirbo kokių trūkumų, o jis jau buvo vyr.buhalteriu. O be buhalterio parašo nieko nepadarysi. Įpynę ir jį. Sako, blogai. Tai tu dabar mauk, mes tavęs nekabin-sim, o mes išsilaižysim. Vieno kurio švogeri buvo vyriausias Lietuvos prokuroras ar Bacharovas. Tai tada jis Klaipėdos kraštan išvažiavo. Gal po kokių penkerių metų jį rado, bet kiek paklausinėjo ir paliko ramybėje. Gyveno Šilutės rajono Katyčių tarybiniam ūky. Dabar anas gyvena Kaune, pensininkas. Buvo geras buhalteris, tai kėlė kėlė, buvo iš žemės ūkio buhalterių vienas iš geriausių Lietuvoj. Jo labai norėjo paimt Vilniun, ministerijon, bet jis nebevažiavo. Buvo tarybiniam ūky Marijampolės rajone, Kauno treste. Kaune davė butą, čia ir liko iki pensijos.

Jo draugas Utenoj buvo toks Rūkiokas, laikrodininko ir muzikanto sūnus.

Kokį laikraštėlį ten leido, aš nemačiau. Kad ir paklausi, nekalba. Anas šešis skyrius baigė Daugailiuos, o paskui mokės Utenos gimnazijoje. Prie vokiečių dar vienus ar dvejus metus mokės Zarasuos, nes ten buvo sąlygos geros mokytis. Vincas Juodvalkys (kur dabar Staškūnuos gyvena) policijoj tarnavo, tai pas jį ir gyveno. Butą tai visur surasi, o čia buvo kaip ir savas, tai ir prižiūrėjo, kad mokytųsi, neišdykautų. Kai užėjo ruskiai, perėjo Utenon. Čia anas septynias, rodos, baigė.

Polekniškio istoriją dar negreit išgirdau. Gal už kokio mėnesio kalbos pradėjo eit apie partizanų suėmimą. Sudorota tykiai, gražiai. Net ir užmušto niekas nematė. Tik ar Šiožiniuos paėmė arklį, Daugailiuos vežė, tai kraujo buvo vežime, o kieno tas kraujas ir kaip, tai nežinia.

Šiožiniškių buvo daug suimtų - Juozas Leipus, Vladas Knyva, Petras Volys. Leipus dar ieško reabilitavimo, o tie du mirę.

Leipus buvo kolūkio pirmininku, o Knyva Vladas ir tada Volys - vienas buvo apylinkės kaip ir pirmininku, o kitas sekretorium. Kai veikė apylinkėj Dudėno būrys, tai gal avelių kokių jiems reikėjo ar pinigų. Kažkaip susipynė, ir susodino visus. Matai, daug nereikdavo. Anys neatbuvo gal visos normos, kai vėliau papuolė. Gal po 6-7 metus atbuvo. Dar Alfonsas Juodka, jo namai sudegė, tai Brinkliškės nusipirko.

Juodvalkys Kazys man giminė, pusbrolis. Mano tėvas ir Kazio tėvas buvo broliai. Po karo buvo Vilniuj. Dabar anas miręs. Jo brolis netoli čia gyveno. Apie Kazį buvo visokių kalbų. Kalbėjo, kad jis užmigdė kelis partizanus ir perdavė saugumui. Sudorota tykiai, gražiai. Net ir užmušto niekas nematė. Tik Šiožiniuos buvo paėmė arklį su vežimu, tai buvusi kruvina lenta.

Eina kalbos, kad Kazys nušovė šitą Dumbraviuką Alfonsą. Jeigu iš brauningo, aišku, gryčioj negirdėsi. Po šaudymo iš Šiožinių kažką vežė. Ar Bagdono arklį buvo paėmė. Atrodo, kad paėmė katruos gyvus. Bet vietinių žmonių nieko neėmė, tai niekas ir nematė. Tik Šiožiniuos buvo atėjęs Rusakevičiokas. Ieškojo savo draugų, klausinėjo, kur prapuolė, tai jau su saugumiečiais vaikščiojo. Po to ir pasklido kalba, kad papylė Dudėno gaują. O niekas nieko nesakė.

Polekniškis, 1992 m.

IŠTEKĖJAU UŽ PARTIZANO

*Pasakoja Valė POŠIENĖ - ANDRIUSEVIČIŪTĖ,
gyv. Vilniuje*

Mūsų partizanai. Pirmieji mūsų apylinkėse partizanų vadai buvo Gaidžių k. Gasiūnas Antanas -Stirna¹, tarnavęs vokiečių pagalbinėj policijoj. Jo draugas buvo Juknėnų kaimo Maniušis Vaclovas - Liaušaitis². Tai buvo pirmieji partizanai. Paskui prie jų prisijungė daugiau. Prisidėjo Tauragnų Meidus Anupras. Čia gali plačiau papasakot Gasiūnas. Jis dabar Vilniuj. Išsėdėjęs 10 metų. Jis tai žino, kas su juo žuvo. Jis vienas perplaukė Sylį, kitus iššaudė. Maniušis irgi buvo gyvas paimtas, dabar miręs, kiti žuvo prie Pagrabių kalno. Tai įvyko tuoj po karo, apie 1945 metus.

Andriusevičiaus Kazio lauke (Gaidžių k.) buvo kitas atsitikimas.

Antano Jackūno tėvą iškonfiskavo, ir gurguolė vežė turtą. Stašioliai ir kiti susiorganizavo ir tą gurguolę užpuolė Pagrabėse³. Paskui juos skrebai vijos. Su peršauta koja jis nugriuvo pakriūtėn, o A.Jackūną nušovė mūsų lauke. Grįžau aš iš mokyklos, tai tėvas, pasikinkęs arklį, išvežė jį namo. Iš tikrųjų jam galvos kiaušą skrebai kirviu atkirto (dar buvo gyvas), o batus nuavė. Nužudymo vieta buvo pažymėta kuoliukais, tai skrebai eidami juos vis išraudavo. Mes vaikai visur landžiodavom, tai buvom radę kiaušo gabalą su plaukais.

Paskui užėjo Lydekos būrys - keturi žmonės. Jie žuvo Lukošūnų laukuos, Vyganuos. Po jų užeidavo Vyno būrys - 9-10 žmonių. Šis būrys veikė apie 1949-1951 metus. Jie laikėsi trijų rajonų sandūroj - tarp Utenos, Ignalinos ir Zarasų rajonų. Būrys buvo stiprus. Vien už Pošiaus galvą buvo skirta 30 tūkstančių rublių. Už Dudėną, aišku, daugiau - 50 000 rub., bet jis jiems vis išslysdavo iš rankų, tik paskui jį išdavė, atrodo, Juodvalkis Kazys.

¹ Gasiūnas Antanas, Kazio, g.1915 m. Gaidžių k. 1946 11 26 - 1955 07 18 kalintas Minlage.

² Maniušis Vaclovas, Motiejaus, g.1905 m. Juknėnų k. 1946 09 27 - 1956 08 15 kalintas Komijos ATSR, mirė 1965 09 06.

³ Skrebus užpuolė 1945 05 22.

Jono Dudėno partizanų būrys: Žilvitis, Aidas, Aras, Viesulas, Tigras, Gediminas, Vynas 1950 m.

Būry buvo šie žmonės:

1. Miškinis Vytautas - „Viesulas“ iš Trinkuškių kaimo, archyvo vedėjas;
2. Juodvalkis Edvardas - „Aras“ iš Polekniškio;
3. Rusakevičius Vytautas - „Tigras“;
4. Dumbrava Alfonsas - „Aidas“;
5. Lukošius Povilas - „Žilvitis“, dusetiškis;
6. Tumėnas Zigmantas - „Kęstutis“, Duobulės k.;
7. Miškinis Aleksas (Vytauto brolis) - „Dobilas“, gyvena Trinkuškėse, grįžo, atbuvęs 10 m. lagery;
8. Klibas Jurgis - „Kadagys“, ar iš Pliupų, ar iš Noliškio (Mediniškių k., Daugailių vls. - B.J.). Atėjo vėliau, tvarkė archyvą. Atrodo, kad jis su Žilvičiu žuvo Juknėnuose.

Būriui vadovavo Jonas Dudėnas - Vynas iš Trinkuškių kaimo. Jo pavaduotojas buvo Petras Pošius - Gediminas iš Pakemiškių k.

Pažinau mokytoją Liepą¹. Pošius buvo stambus vyras, o Liepa dar stambesnis. Buvo jis Saldutišky paguldytas apdegęs. Buvo keturi tada žuvę. Liepa buvo nuo Salako, ar iš Tolimėnų, ar Jakėnų, žodžiu, nuo Švedriškės pusės. Dar pas Pošių buvo atėjęs jo brolis ir klausinėjo, kur palaidotas brolis.

Mano istorijos mokytojas Eglinskas - Margiris² irgi išėjo į partizanus. Saldutišky aš tada mokiausi. Direktorius buvo Šepetys. Po pasikėsینimo į komsorgą Smelstorių, Margiris pabėgo. Buvo sužeistas, tai buvo atvežtas į mūsų būrį gydytis rankos.

Jeigu archyvuose, kur bus minima „Brazilija“, tai bus Gaidžių kaimas.

Kalytis. Apie Juozą Buliką mano vyras Pošius prieš mirtį pasakė: ant jo sąžinės 37 nužudyti žmonės. Norėjo maišatį sukelti ir Kalytis³. Atvažiavęs į būrį, jis norėjo Dudėną atšaukti iš vado pareigų, o pasiūlyt Pošių. Kaltino, kad neveiklus. Pošius iškart jį perkando. Pošius atsisakė, teisindamasis, kad taip vadovauti, kaip Dudėnas, nesugebės. Dudėnas turi šaltą protą, nesikarščiuoja kritiškais momentais ir kaip vadas yra tinkamesnis. Dudėnas tuo metu jau buvo pabėgęs iš Panevėžio kalėjimo, juo būrys pasitikėjo. Kalytį užrištom akim išvedė iš teritorijos. O Viesulas ir Pošius partizanus įspėjo, kad būtų atsargūs, nes Kalytis yra išdavikas. Buvo mat toks atsitikimas. Buvo būrių susirinkimas. Kalytis, kaip apygardos vadas, buvo atvestas užrištom akim. O apylinkės žmonės pajuto, kad kažkas turi būti, nes apylinkės prigužėjo kariuomenės, o į tą kaimą, kur buvo susirinkimas, nėjo. Kai kažkas pasakė jam, kad aplink pilna mašinų su kareiviais, Kalytis nebemokėjo paslėpti džiaugsmo. Kampe stovėjo toks pusbačkis su vandeniu, jis sėdos ant jo krašto ir įvirto į vandenį. Kažkas dar juokais riktelėjo: „Pribaigt, prigirdyt!“ Pošius tuoj įvertino jo elgesį ir tą pačią naktį jį išvedė ir įspėjo kitus: „Atsargiai, jis yra išdavikas!“ Kai Pošius grįžo iš lagerio po 15 metų, aiškiai pasakė: Siaubas - išdavikas.

¹ Pranas Ramanauskas, g.1915 m. Pagrandų k., Degučių vls. Mokytojas, vėliau partizanas. Žuvo 1950 10 28 Ripaičių k., Saldutiškio vls.

² Antanas Eglinskas, g.1927 m. Kalnalio k., Salantų r. Mokytojas, partizanas. 1951 09 05 užmigdytas ir suimtas. 1952 07 17 sušaudytas.

³ Bronius Kalytis - Siaubas, g.1924 m., mokytojas, partizanas, kuopos, apygardos vadas, nuo 1951 rudens - saugumo agentas smogikas.

Pažinau Kalytį dar mokydamosi Tauragnų progimnazijoje. Buvo toks gyvas, pasipuošęs. Paskui jis dingo. Mes klausdavom, kur dingo mokytojas, tai mums sakydavo, kad išėjo į kariuomenę. Kiti sakydavo, kad į mišką. Matyt, jis pateko į čekistų rankas, ir jį privertė. Gal jis būtų ir Gaidžius išdavęs. Buvo 21 gyventojas, bet, matyt, tiksliai nežinojo vietos.

Vyniokai, vėžiokai. Pažinau Čigoną. Su Pavasariu vaikščiojo. Buvo po sužeidimo kontūzytas, negirdėdavo, tai, būdavo, ką pasakai, tai jis tik nusijuokia. Pavasaris buvo labai dainininkas. Užeis, būdavo, ir traukia:

*Užteks tau, vėjeli, mane bučiuoti,
Prikelk mergelę kiemelio šluoti.*

Mėgstamiausia jo daina - „O pavasari malonus“. Ateidavo į Gaidžius ir Šerno būrys, ateidavo iš miškų, gal nuo Švedriškių. Veikė Drugio būrys. Mes vadindavom vadų vardais - vyniokai, vėžiokai. Kur laikraštį įdėta nuotrauka, tai, atrodo, buvo susirinkę per Petrines. Fotografavo Petras Tilvytis. Daug nuotraukų turėjo Žemaičio motina (Andriusevičienė). Jonas jai davė paslėpt, tai ji įvyniojo į maršką ir užkasė po akmeniu. Taip ir supuvo.

Pažintis su Pošium. Su Pošium susipažinau būry, būdama dar mokinė. Baigus vidurinę mokyklą, dirbau mokytoja Dieveniškėse. Buvau nekomjaunuolė, ir man savam krašte vietos neatsirado. Dirbau prie Dieveniškių Kaziulių kaime 4 metus. Bet ir ten gaudavau Petro laiškus. Mes 10 metų draugavom. Pažinau jį 1950 metais, o ištekJau 1960 metais. 1961 metais gimė sūnus, gyvenom Vilniuj. 1961 metų spalio 6-tą jį areštavo. Laikė Vladimiro kalėjime (ten buvau nuvažiavus), paskui Mordovijoj.

Turiu kelias nuotraukas iš Mordovijos lagerio. Atidaviau Kanišauskui vakar. Buvau priejo kapo Salake. Ten ir anūkėlis palaidotas. Kanišauskas gyvena Švedriškėse, bet aptarnauja dvi parapijas. Salake ant jo komunistai supykę, kam partizanams paminklą pastatė.

Apie mūsų krašto partizanus daug žino buvęs ryšininkas Albertas Gurkšnys (mirė 1992 01 25-B.J.). Žmogus senyvas, liguistas, bet daug papasakotų. Gyvena jis Gaidžiuos, prie Pagrabių. Pošius buvo iš Pakerniškės kaimo. Ryšininkas dar buvo Pumputys Kazys, gyv. Kaune, Partizanų g.

Klasta. Polekniškio Juodvalkis parūpindavo ginklų. Pasakė, kad gavo naują automatą ir liepė pasiimt. Pošiui tuo metu buvo duota kita užduotis, ir jam liepė pasiimt jauniklį (nepatyrusį partizaną - B. J.). Jiems daug ko reikėjo - ir grūdų, ir pinigų, ir maisto, ir batų. Vis dėlto devyni žmonės! Reikėjo išlaikyt. Žiemą ir arklių reikėdavo. Viesulo (Vyt. Miškinio) gimtinė buvo prie Polekniškio, ir jis kategoriškai atsisakė anon pusėn eit. Girdi, aš eisiu su P.Pošium. Jie abu ir išėjo.

Anuos, kurėjo automato, Juodvalkis priėmė, pagirdė, ir jie užmigo. O Alfonsas Dumbrava stovėjo sargyboj. Jis pamatė, kad artėja kareiviai, bėgo įspėt draugus. Sako, kad A.Dumbravą tada ir užmušė. Jo draugus užmigusius, sako, sukrovė ir išvežė.

Kai buvo Pošiaus teismas, pirmą dieną nebuvau - sirgo vaikas. Antrą dieną aš įlindau. Stovėjo du kursantai, paklausė, kokių reikalų. Pasakiau, kad esu liudininkė prieš juos, ir įleido. Ir brolis mano pateko.

Kai Juodvalkis Pošiaus draugus užmigdė, liko Jurgis(Klibas), Žilvitis, Viesulas ir mano vyras. Vaikščiodavo dabar po du, persirengę civiliais drabužiais. Apie 1953 m. Juknėnų laukuos žuvo Povilas Lukošius - Žilvitis. Žuvo netoli Prano Maniušio. Šv.Onos išvakarėse (liepos 25 d.) dar jie labai gražiai dainavo, nakčiai nusinešė patalus raistan nakvot, ir juos ten užklupo. Aš nuėjau kaimynystėn pas Žvirblį sužinot, kas įvyko, bet jie nieko nežinojo. Sako, atvažiavo pastotis, sukrovė ir išvežė. Sušaudė juos, matyt, miegančius. Žuvo du ar trys - Klibas Jurgis ir Žilvitis tai tikrai. Tai tas pats Jurgis, kuris saugojo archyvą. Archyvą paslėpė rugiuos, paskui jį saugumas rado. Liko tada (1953) Viesulas su Pošium - Gediminu.

Apie 1956 m. Pošiui pasidarė labai sunku slapstytis, Miškinis Vytautas - Viesulas legalizavosi ir išvažiavo Sibiran pas tėvus. O jo brolis Dobilas buvo suimtas su Dudėnu. Gavo jis 10 metų, nes būry jis buvo jauniausias ir tik gal pusę metų tebuvo būryje. Ir vadino jį Dobiliuku. Kitus turbūt sušaudė. Spėja, kad netoli „Minsko“parduotuvės, kur buvo Ryšių ministerijos klubas, juos šaudydavo.

Legalizacija. Pošius liko vienas. 1958 m. nebebuvo kur dėtis, ir broliui Jonui Pošiui (gyvena Salake, g.1904 m., lagery buvęs 13 m.) pasakė, kad ketina nusišaut. Brolis pradėjo verkt, atkalbinėt: girdi, kiek gausi, tiek, bet taip nedaryk. Nuėjo abu pas pažįstamą Salako milicijos įgalioti-

nį. Nuvežė į Dūkštą, iš ten į Vilnių. Ten pralaikė keletą dienų. O jis pasakė: jei kuo esu kaltas, tai teiskit arba šaudykit - man tas pats. Jums sutaupiau 30 tūkstančių rublių. Žadu vesti. Kad šeima nekentėtų, darykit ką norit dabar. Jam liepė grįžt namo ir ramiai gyvent. 1960 metų vasario 14 d. jis vedė.

Nuvažiavo į Vilnių, įsidarbino statybose dažytoju. Dirbo garsiojoje Šileikio Petro brigadoje (P.Š. dirbo Aukščiausiosios Tarybos deputatu, buvo iš to pat krašto, tai jį priėmė, o paskui, kai grįžo iš lagerio, nebepriėmė). 1961 m. spalio 6 d. jį areštavo. Atvežė tą pačią dieną ir Vytautą Miškinį - Viesulą. Jis jau buvo grįžęs ir su tėvais gyveno namie. Jį atvežė kaip bendrininką. Nuo 1961 m. spalio mėnesio iki 1962 metų kovo prabuvo saugumo rūsiuose. Kovo 12 d., 13 d., 14 d. buvo teismas. Davė pasimatymą kovo 15 d. Po dviejų savaitių nuvežiau maisto, bet sakė, kad jau išvežtas. Nuteisė su turto konfiskavimu, tai, kad ir nieko labai neturėjom, aš viską išslapsčiau. Buvo jo kostiumas, vaiko rūbeliai, tai paslėpiau. Vaiką išvežiau į Gaidžius pas bobutę, liko tik lovytė. Atėjo ieškot turto, rodau lovytę. Sakau - imkit. O tie: duok nors kostiumą. Paskui, kai pasistačiau butą, man patarė skirtis, nes teismo ieškiniui padengt gali įleisti gyventojus. Apiforminau skyrybas. O kai grįžo, jo neberegistruoja - kiekvienam žmogui reikia po 13 m². Tada dar kartą susirašėm. Pirmąkart susirašėm Šalčininkuos. Vestuvių nebuvo, tik liudininkus paėmėm. Buvau aš 12 metų už jį jaunesnė. Buvo didelis patriotas. Dar prieš mirtį klausė: ar yra nors vienas žmogus, kuris pergyvena dėl Lietuvos. Ir pats atsakė: nėra, nesimato. Mirė 1987 metais rugpjūčio 23 dieną 17 val. 5 minutės, Juodojo kaspino dieną. Gimęs buvo 1920 metais. Prieš partizanavimą jis dirbo geležinkeliečiu, grįžęs iš lagerio - staliumi.

Šeimoje jo buvo trys broliai ir dvi seserys. Gyvas brolis ir dar sesuo. Brolis gyvena Salake. Sesuo Veronika Baubiniene.

Pošių tardė majoras Jankevičius. Jis ir areštavo. Jo nekankino, nemušė. Tik sakė, kad blogai padarė V.Miškinis - Viesulas, kad viską prisipažino. Pasisakė, kad dar gimnazistas būdamas Salake nušovė kažkokį ruselį. Už tai jam buvo paskirta mirties bausmė. Jam tuojau pat uždėjo antrankius, ir buvo sušaudytas.

Mums su Žilėnaite (dabar ji Valickienė) krikšto motina Trinkūnaitė iš Stučių užrašė Tauragnuos namą ir žemės gabalą. Dabar aš noriu šitą žemės plotelį „persikelt“ prie kolektyvinio sodo.

Aš buvau penktokė, tai mūsų name nuomavo butą vienuolis Treinys. Dirbo jis raštinėj vokiečių laikais, vilkėjo tokį frenčių.

Jono Žemaičio tėvas (Balys Andriusevičius) buvo pasienio policininkas. Vokiečių laikais buvo Salake policininkas. Jis į Tauragnus kai kada atvareidavo suimtus rusus. Veždavo gal į reicho darbus. Tai mano tėvas bardavos: nereikia šitaip, nereikia - virs laikai, tai tada atsakysi. Tuo metu Tauragnuos policininkais dirbo Kaulinis ir Juodka. Jie pas Tūbį gerdavo ir gerdavo. Aš ir klausdavau dėdę, kodėl jie taip daug geria. Gerdavo ir kalbėdavo, kalbėdavo.

1954 08 19 nuvykau dirbt į Kaziulių lietuvišką kaimą prie Dieveniškų. Ten dirbau ketverius metus. 1958 m. rudenį perėjau į Jašiūnų biblioteką. Dirbau bibliotekoje ir mokiausi. Ten prabuvau gal dvejus metus, ir mane perkėlė į Jievaravą, ten davė kambariuką. Paskui perėjau į rajoną.

Per Sekmines nuėjom į koplytėlę tuoktis. Kunigas buvo lietuvis, buvęs Salake, žinojo parapiją. Kai sužinojo, kad Petruį 40 metų, tai sako: „A jau tiek metų sulaukei, galėjai eit į kunigus!“ Jam gi nesakysi, kur tuos metus praleido. Sako, jauną imi, tai dar paliks! Pajuokavo, paskui davė šliubą. Nuvažiavom į Jašiūnus, kur turėjau kambariuką. Tada išsikraustėm į Vilnių. Butą nuomavom užmiesty, Išarų kaime, paskui pas tokį lenką. Tas lenkas turėjo keturias dukras. 1961 m. gimė vaikas, ir tada tėvą areštavo.

„Aš nemiręs“. Areštas. Gyvenom antram aukšte. Sapnuoju smėlio kalnelį. Ant to smėlio kalnelio guli karstas. Prisirinkę daug vyrų, moterų. Man lyg sako: „Tavo vyras, tavo vyras!“ Aš lyg pribėgau ir klausiu: „Ar tiesa?“ Rodos, išvirto galas karsto ir pamačiau jo kojas su basutėmis (su tom basutėmis jis avėjo ir, kai suėmė, išvažiavo). O aš lyg išgirdau jo balsą: „Netikėk, netikėk, aš nemiręs. Aš gyvas!“ Aš visą laiką tuos 15 metų atsiminiau tuos žodžius ir tikėjau, kad liks gyvas.

Aš nubudau, atsikėliau. Uždegiau šviesą. Vaikas miega. Vyras prabudo ir klausia, kas yra. Aš sakau: „Dieve, Dieve, kaip baisiai sapnavau“. O jis sako, paskui su sapnais, rytoj pasakysi. Taip jam to sapno ir nebepasakiau. Aš tik užgesinau šviesą, ir pradėjo daužyt į duris. Jis priėjo prie durų, atidarė. Į vidų suvirto 5 ar 6 vyrai saugumiečiai. Visų dešinės rankos kišenėse. „Tu Pošius?“ klausia. „Aš,“ sako vyras. Vėliau

paaiškėjo, kad nuo 11 valandos mūsų namas buvo apsuptas. Man saugumiečiai numetė suknutę, sako, apsivilk ir duok jam rūbus. Pabudęs atsistojo vaikas. Paėmiau vaiką ant rankų, o jie nuo pusės keturių iki šešių darė krata, nors buvo tik vienas kambaryukas - tik lova, stalas, lovytė ir mažytis sandėliukas. Iščiupinėjo kiekvieną daiktą. Vyras rūpinos, kaip aš gyvensiu. O jie patarė vaiką atiduoti trejiems metams į vaikų namus. Paskui, sako, gal įsidarbinsi, gal butą gausi. O aš tam žydui sakau: „Jūs savo vaiką nuvežkit ir atiduokit į vaikų namus!“. Išlydėjom tėvą, jam pančius iškart uždėjo. Šeiminkė paėmė vaikelį, o aš šokau prieš mašiną. Užgesino šviesas. Vairuotojas atsisakė važiuoti. Sako, gali pulti po mašiną. Tada išlipo saugumietis ir mane švystelėjo šonan, o patys išvažiavo, neįjungę šviesų. Rytojaus dieną sužinojau, kad Trinkuškėse suėmė iš Sibiro grįžusį ir pas tėvus gyvenusį Viesulą (Vyt. Miškinį). Aš dar kiek laiko vaiko niekam neatidaviau. Niekur nedirbdama, gyvenau iš paskutinių sutaupytų rublių, pardaviau net žiedą, laikrodį. Kai grįžo tėvas, vaikas buvau devintokas. Tėvas atsiųsdavo nuotraukų iš lagerio. Vieną kaimynas atnešė, radęs ardant klojimą. Ten jis gulėjo prie kulkosvaidžio su kariška uniforma. Būdavo, sumaišom nuotraukas ir sakom jam: surask tėvelį. Jis jau buvo gerai išžiūrėjęs. Verčia, verčia. Va! - apsidžiaugia radęs. Žmonės kartais pasakydavo: Tu Žemaitukas, o jis atkirsdavo: As Posia! (= Aš Pošius). Mūsų mat buvo dviguba pavardė - Andriusevičiai ir Žemaičiai. O išsituokus aš pavardės nekeičiau, tai paskui, kai vėl tuokėmės, ir juokės, kad Pošius tuokiasi su Pošiene.

Grįžta iš lagerių. Grįžo jis spalio 10 d. 1976 m. Laukėm jo jau nuo spalio 6 d. Nėr ir nėr. Mes gyvenom Karoliniškėse. Parvedėjo pusbrolis. Buvo labai susenęs, sublogęs. Jis dar kalėjime buvo labai sublogęs, bet, išėjęs į lagerį, atsigavo. Kalėjime, Vladimire, jis buvo uždarytas, ir į darbus nevarė. Kalėjime prabuvo beveik trejus metus. Už gerą elgesį jį perkėlė į lagerį. Kalėjime tik pusei valandos išleisdavo į kiemą. Kameroje neleisdavo nė prigulti, nes lovas prispausdavo prie sienos.

Grįžo apipliesęs, tai rūbus sudegino, kad nebeprimintų praeities.

Vladimire buvau gavęs leidimą pasimatyti. Pasodino už plataus stalo, kurio apačia buvo užkalta lentomis, kad nieko nepaduotų. Kalbėtis leido tik rusiškai. Aš tai buvau jau gerai pramokus, o jam buvo labai sunku kalbėti. Mėgino lietuviškai, bet išpėjo, kad nutrauks pasimatymą.

Jis tik verkė sukumpęs, ir tiek. Buvo liesas liesas, susenęs, praplikęs. Vieni kaulai. Paskui jį pervežė į Mordoviją, į 217, 19 lagerį. Jis buvo stiprių nervų, turėjo sveikatos, mokėjo dirbt. Dirbo televizoriams dėžes. Paskui kepė administracijai baltą duoną, išvežiodavo valdininkų šeimoms. Jis traukdavo iš krosnies kepalukus. Už krosnies jie įsitaisė kažkokią statinę, kur užraugdavo giros. Sako, net ir prižiūrėtojas gyrė, kad Pošius moka duoną kepti.

*Partizanas Petras Pošius -
Gediminas Mordovijos Javos
lageryje 1966 m.*

Paskui nuėjo dirbt į siuvyklą. Siuvo darbinius rūbus. Dirbo jis ir laikrodininku, ir sukirpėju. Buvo didelės normos, nes atskaičiuodavo Zarasų rajkoopsajungai už pardutuvės išplėšimą (kitų buvo prisipažinta). Atvežė kartą į siuvyklą nebenaujus brezentus, ir buvo įsakyta siūt krepšius susidėti įrankiams, einant į mišką. Tuos gabalus, sako, padėdavo ant lango. Kartą, sako, į mano kambarį įėjo buvęs mirtininkas, perteistas 15 metų. Pamatęs šituos brezentus, jis sušuko: „Pošiau, lekiam iš čia! Šitie brezentai užkrėsti radioaktyviom medžiagom! Visus, sako, užkrės!“ Tai sukėlė darbininkai triukšmą, atsisakė dirbt. Atvažiavo komisija, ir siūt tų krepšių nebereikėjo.

Gyvas yra Miškinio Vytauto brolis Dobilas. Apie partizanavimą jis gali daug pasakyti, gyvena Trinkušėse. Dar gal ir motina yra. Mano motinai sutikus sakydavo, kad jos Edvardukas gyvas, tik nežinia, kada sugrįš. Bet jai, kaip sakė Pošius, tokius raminančius laiškus parašydavo kiti. Jis buvo suimtas su Dudėnu ir jo likimas iki šiol nežinomas.

* * *

Uošvė. P.Pošius 1940 m. buvo verbuojamas į karo mokyklą, bet apsimetė durneliu ir išsisuko. Vokiečių laikais mokėsi geležinkelininkų mokykloje, paskui telegrafistu. Motina gyveno pas kitą sūnų Salakę, kur jis turėjo nusipirkęs namelį. Ten ir mirė. Pošienė senė buvo lenkė ir pyko, kad piemenė susuko suaugusiam sūnui galvą. Ir dar litvinka! Kai ji de-

juodavo, kad „taki bogaty ir mudry syn“ paėmė „pacanką“, aš atsikirsdavau, kad iš piemenės dar užaugs žmogus, o kas iš seno?..

Labai gražiai Vyno vyrai dainuodavo, o daina „Dėl tavęs, Tėvyne“ buvo kaip ir jų būrio himnas. Ir aš sopranu dainuodavau su jais. Mane Pavasaris buvo praminęs Šventine.

Didesnių užduočių mums labai neduodavo: bijodavo, kad tardomos neatlaikysim kankinimų. Siųsdavo pažiūrėt ko, nunešt ką. Buvau „Liepos“ nušauto (sudegusio) pažiūrėt, ėjau Žilvičio pažiūrėt. Mus ruošė į žmonas, tai, matyt, gailėjo. Mane tai 10 metų augino.

* * *

Gaidžių žmonės. Iš Gaidžių partizanų ryšininkų buvo Pumputis Kazys. Dabar jis Kaune gyvena, ar Partizanų gatvėj. Padėdavo ir Žemaitis (= Andriusevičius) Jonas, bet aš jo labai nepastebėdavau, gal jis saugodavos. Padėdavo jiems daug Gurkšnys Albertas.

Kaimas buvo draugiškas. Jaunimas suėjęs dainuodavo, šokdavo. Atvažiavęs iš Utenos aktyvistas Ilčiukas gėrėdavosi rusiškai: „Tai kaimas - dainuoja ir dainuoja!“ Kaime pas Žemaitį būdavo gegužinės pamaldos, tai ten jis ir lietuviškai prakalbėjo.

Jankevičius aiškinos aiškinos mano ryšius su Pošium, bet, matyt, nesuvedė galų, nors kad abu nuo Utenos, kad sūnus ir tėvas turi Gedimino vardą (tėvo slapyvardis buvo Gediminas) atrodė įtartina. Mes gi gynėmės, kad iš anksčiau nepažįstami. Sakėm susipažinom Jašiūnuos. O dėl Gedimino susitarėm sakyti, kad pavadinom Vilniaus įkūrėjo vardu, nes gimė vaikas Vilniuj.

Kai grįžo tėvas, sūnų klausinėjo, kokie jo santykiai su tėvu. Tas paaiškino, kad užaugo be tėvo, tad ir dabar daugiau su motina tariasi. O kai reikia labai rublio, kai motinos nėra, girdi, paprašau tėvo. Klausia, ar duoda. Duoda, sako, bet daugiau trijų neduoda.

Vilnius, 1995 m.

KAIP MUS SUKIŠO Į LAGERIUS

Ryšininkė Stasė Vedrickaitė - Rugiagėlė, Audra Pečioros lageryje 1953 m.

Pasakoja

VEDRICKAITĖ GAPŠEVIČIENĖ

Stasė Rugiagėlė, Audra, g. 1923 m.

Pliupų k., Daugailių vis.

Aš gimiau ir užaugau Utenos vls., Pliupų k. Augau didelėje šeimoje: mes buvome šešios seserys ir septyni broliai, bet po karo likom penkiese - 4 broliai ir aš, sesuo. Kiti išmirė dar maži. Gyvenimas nelapino: teko tarnauti pas ūkininkus broliams ir man. Buvom sveiki ir stiprūs darbininkai. Pokario metais broliai jau buvo kareiviai. Kad nepaimtų į kariuomenę, broliai pasidarė slėptuves ir slapstėsi apie savo namus, o kai buvo pranešta, kad jau galima registruotis, bus dovanota, tai registravosi ir dirbo ūkyje. 1945 metų pradžioje jau pradėjo tvertis partizanų būriai.

Pinokio būrys. Susitvėrė ir mūsų kaime būrys, pavadintas Pinokiu.¹ Jam vadovavo Vytautas Markevičius. Partizanauti išėjo visi trys broliai - Vytautas, Balys, Stasys. Prie jų buvo dar prisidėję ir iš kitų kaimų. Pinokio būrys priklausė Vytauto apygardai, Girinio kuopai. Girinis dažnai ateidavo į mūsų kaimą, žiemą atvažiuodavo su arkliu. Mes Girinį¹ labai gerbėm ir mylėjom. Darydavom ir susirinkimus. Susikūrus Pinokio būriui, reikėjo ryšininkės, ir 1945 metų gegužės mėnesį, dienos jau nebeprisimenu, pas mus buvo gegužinės pamaldos. Mes, susirinkusieji, giedojom Marijos litaniją. Mane mama pakvietė išeiti iš seklyčios, sako, yra svečių, eik į virtuvę.

¹ Vytautas Baltušis (1924-1946 10 04), mokytojas, Uosio kuopos vadas.

Aš tampu rugiagėle. Aš einu į virtuvę ir randu vieną kariška uniformą apsirengusį, o antras iš mūsų kaimo - būrio vadas Pinokis. Jis man sako: „Jūs verbuojam į ryšininkes ir turėsit priimti priesaiką“. Aš apsidžiaugiau, kad jie manim pasitiki, o Pinokis sako: „Jai priesaika nebūtinai, aš žinau, kad ji dirbs gerai“. Dabar, sako, pasirink slapyvardį. Aš pasakiau jiems, kad būsiu Rugiagėlė. O kai išėjo tas kariškis, man Pinokis pasakė, kas jis buvo. Tai buvo iš Dičiūnų kaimo Pranas Gylys, slapyvardžio nežinau (Papartis - B.J.). Taip ir pradėjau darbą su partizanais. Aš ryšį palaikiau su Našlaite¹, su Juknėnais ir Kubiliais.

Kurmis nušauna būrio vadą. Kubilių kaime buvo didelis būrys, jam vadovavo Antanas Mintautiškis², slapyvardį jo pamiršau. Jis žuvo 1947 metų vasarą savo kaimo bunkery. Jie dviese buvo bunkery ir valė ginklus, antrasis buvo Jonas Kurmis iš to paties kaimo. Jis ir nušovė būrio vadą Antaną. Jis ir man grasino tuo pačiu ginklu...

Bendražygiai. Kubilių kaime ryšininke buvo Danguolė Noriūnaitė, ji jau seniai mirusi, o slapyvardžio taip ir neprisimenu. Kubilių kaimo vyrai žuvo grupėmis. Jų žuvo apie 15 vyrų: trys broliai Norkūnai - Jurgis, Albertas, Bronius, keturi Tumėnai - broliai Jonas ir Albertas, iš kito kaimo vėl trys broliai Tumėnai - vienas Antanas, o kitų vardus pamiršau. Dar Sviklius, vardo nebepprisimenu, ir daugiau jau pamiršau. O Juknėnų kaimo tik vieną tepprisimenu - Manių Bronių, o Juknėnuose ryšininkės buvo dvi - Jadvyga Tumėnienė ir Teklė Kazelytė, o jų slapyvardžių nežinau. Rukšėnų kaime žuvo Meidus Klemensas, Meidus Alfonsas ir daugiau. Jų ryšininkė buvo Genutė Meidutė, dabar ji gyvena Jonavoje. Ruzgiškių kaime žuvo irgi keletas, ir tik vieną tepprisimenu - Ruzgą Joną. Šių kaimų vyrai žuvo 1946-1949 m.

Girinio žūtis ir lavono išvogimas. Girinio žuvimo priežastis buvo tokia: prasidėjo kuopų ir būrių paskirstymai, Girinis ėjo į mūsų būrį su reikalais, bet pakliuvo į pasalą, buvo sužeistas. Nenorėdamas pakliūti gyvas priešiui, jis pats susisprogdino. Kuopos vadas taip ir liko nežino-

¹ Tarulyte Elena, g.1924 m., gyv. Katlėrių k.

² Antanas Mintautiškis - Ažuolas, žuvo 1947 06 27.

mas. Girinis žuvo 1946 rudenio¹ Daugailių apylinkėse. Jį nuvežė į Daugailių miestelį, o užkasė kapinių pamiškėje. Jis tenai išgulėjo maždaug mėnesį, o gal ir daugiau, tiksliai negaliu prisiminti. Mano būrio vyrai vis kalbėdavo, kad reikėtų surasti Girinio lavoną ir palaidoti į kapines. Vieną dieną atėjo pas mus ryšininkė Našlaitė ir sako: „Einam į Daugailius, reikia sužinoti, kur yra pakastas Girinio lavonas“. Aš sakau: „Gera, einam“. Nuėjom į Daugailių miestelį, pas vieną gerą žmogų. Jo adresą davė partizanai. Tas žmogus žinojo, kur Girinis pakastas, o mes nuėjom į kapines ir stebėjom tą vietą, kur tas žmogus uždėjo šakalių ir arklio mėšlo. Mums buvo viskas aišku, ir mes sugrįžom į namus. Su Našlaite išsiskyrėm, o vakare atėjo pas mane būrio vadas, ir aš jam viską paaiškinau, kaip tą vietą pažymėjo. Jie nakties metu išėjo, o aš jiems palinkėjau laimingai sugrįžti. Kai jie sugrįžo, atėjo vėl pas mane būrio vadas Pinokis ir pasakė: „Tu dienos metu nueik į miškelį ir apžiūrėk, kad šunes neatrastų“. Aš nuėjau, suradau tą vietą, dar daugiau apdėjau šakom ir grįžau namo, o vakare, jau temstant, atvažiavo dvi ryšininkės iš Katlėrių - Našlaitė ir Steputė, susėdom visos trys į vežimą ir nuvažiavom į tuos krūmus. Arklių palikom prie miškelio, o mes tyliai slinkom prie lavono, kad ir lapai nečežėtų. Nuėmėm šakas į šalį ir imam. Nešti buvo nelengva, įsidėjom į vežimą, apdengėm jo išmirkusį kūną, paslėpėm šiaudais ir išvažiavom į Katlėrių kaimą. Tenai mūsų laukė kito būrio vyrai. Lavoną įnešėm į klojimą, aptvarkėm, nuvalėm žemes. Buvo basas ir be galvos. Įdėjo į rankas rožančių, apšlakstė švėstu vandeniu, uždėjo gražią karišką uniformą ant viršaus, nes aprengti negalima buvo, įdėjo į karstą. Vyrai nešė karstą, o mes jų ginklus. Palaidojom Katlėrių kapinėse. Aš tą naktį nakvojau pas Našlaitę, o kaiėjau namo, išėjus iš Spitrenų, eidama keliu, sutikau didelius pulkus kariuomenės. Aš truputį nerimavau. Jų vyriausias dar paklausė kelio į Katlėrius. Pasirodo, ta kariuomenė buvo apsupusi Kubilių kaimą ir tuos krūmus iš kitos pusės, iš kur mes paėmėm Girinio lavoną. Taip žmonės sakė. Praėjo 45 metai nuo Girinio palaidojimo, o šiemet 1991 m. spalio mėnesį geros valios žmonės pastatė paminklą ir 1991 m. spalio 26 dieną Katlėrių kapinėse įvyko pašventinimo apeigos. Pinokis su broliu Stasiu „registravos“, Balys pasiliko toliau partizanauti.

¹1946 10 04 Juknėnų k., Daugailių vis.

1948 m. rudenį pas mus klojime apsistojo trys partizanai, o mes su mama kasėm bulves prie pat klojimo. Aš staiga pakeliu galvą ir matau - ateina būrys kareivių. Sučiumpu krepšį, einu į klojimą ir šaukiu vyrams: „Lįskite į šieną giliai: kariuomenė mus supa!“ Klausiu, ar girdite. Atsiliupė, kad girdi. Aš vėl skubiai išėjau iš kluono ir nuskubėjau į trobą. Įėjau į vidų, einu prie šulinio, kuris buvo už svirno, ir visa virpu. Pasižiūriu į kluoną, o kareiviai tik vaikšto. Kulkosvaidį pasistatė tiesiai į duris. Užgirdau jau šaukia: „Skarej, skarej!“ Jau, galvoju, viskas, bet klausau, kad nutilo. Pamačiau, kad kareiviai visai pasitraukė nuo klojimo ir jau eina per kalnus Mediniškių link. Jie pas mus dažnai lankydavosi. Vėl skubiai pranešu vyrams, kad jau pavojus praslinko, atsikvėpkite. Sulaukę nakties, mano vyrai išėjo į kitą saugią vietą. O atėjus žiemai, tie mano vyrai žuvo. Žuvo 1948 metų žiemą Mediniškių kaime, pas gerą žmogų Silvestrą Pladą. Partizanų pavardės: Skurkis Antanas iš Duobių¹ kaimo, Markevičius Antanas iš Narvydžių kaimo, slapyvardis Barzda, Markevičius Balys iš Pliupų kaimo. Jie buvo dar gyvi, kai aš buvau areštuota (1948 m. liepos mėn.). Apie juos mane tardė Daugailių čekistas rusas, pavarde Baranovas, o vertėjas buvo senas lietuvis, aš jo nepažinau.

Tai tų trijų partizanų ir šiandien niekas nežino, kur juos padėjo. 1949 m. rudenį vėl žūsta keli vyrai ar Stūglių, ar Balčių kaime, jau gerai neprismenu. Jie buvo apsupti ir nebegalėjo pasitraukti, o jiems dar ir dvi mergaitės buvo atnešę valgyti, tai jas paėmė kartu ir išvežė į Uteną. Tai buvo Birutė Tumėnaitė ir Onutė Mačiulytė. Žuvusius partizanus iš visų kaimų veždavo į Dauniškio ežero pakraštį ir tenai užkasdavo, tik man pasitaikė gera proga jų kapus aplankyti. Kai areštavo Birutę Tumėnaitę ir Onutę Mačiulytę bei Meidutę Genutę, tuomet jau priėjo ir man eilė. 1949 m. spalio 4 d. mane areštavo...

Į lagerius. Kai suėmė Genutę iš Rukšėnų kaimo, ją pasodino su šnipe Skurkiene. O ta Skurkienė dirbo čekistams, ir jinai, pasigerindama Genutei, sako: „Tavo brolis žuvo, gal jo liko ginklų, tai tu parašyk laišką į namus. Aš turiu vieną gerą sargybinių, jis perduos į tavo namus. Jei turi draugų, kurioms gresia areštas, tai per laišką perspėk“. Ji parašė laišką į savo namus ir paminėjo mano vardą, kad aš pasisaugočiau. Laišką ir

¹ Ne Duobių, o Vidnapolio k.

padavė šnipei, o šnipė perdavė tardytojui. Paskiau Genutę išveda į tardymą, ir pamato savo laišką ant tardytojo stalo. Na dainelė ir sudainuota. Po kokios savaitės ir mane areštuoja. Kaip šiandien prisimenu: ryte atsikėlus išvedžiau karves į lauką, o jos taip skaniai peša žolę, aš nuo jų paėjau keletą žingsnių ir žiūriu į jas, o širdį taip spaudžia, atrodo, jau paskutinį kartą aš savo gyvulius matau. Parėjau namo, ir tėvelis parėjo iš kaimynų. Sako, kieme yra sribų, man jau širdis sako: atėjo tavo eilė. Dar norėjau bėgti į Kubilių kaimą, bet nenorėjau namiškių apsunkint: jei jau skirta ta taurė išgerti, ir priimk. Po keleto minučių apsupo mūsų namus. Aš buvau išėjusi į seklyčią. Įeina skrebas Grigaliūnas ir paklausia mano vardo ir pavardės. Pasakiau. Jis išėjęs atsinešė „luomą“¹ ir pradėjo daužyti grindis. Paskui įėjo į seklyčią vienas rusas ir mane paprašė paso. Kai padaviau pasą, ir sako: „Jūs areštuota“. Mama laksto apie mane, liepia man šilčiau apsirengti, o skrebai šaukia, kad nekalbėtum. Per kaimą varė pėsčiom, o paskui atsirado „gruzovikas“ ir išvežė į Utenos „skrabarnę“, kur atrodė verda pragaras. Išgulėjau ant narų per naktį, o paskiau dienos metu nuvedė į kalėjimą, įvedė į kratos kabinetą. Išrengus „katiušą“ iškratė viską, atėmė „medalikėlį“, iš kasų „špilkutes“ ir liepė eiti paskui ją. Perdavė mane skrebui, kuris budėjo prie kamerų, ir mane įvedė į kamerą. Aš kameroje radau pažįstamą mergaitę. Ji buvo iš gretimo kaimo. Aš apsidžiaugiau, bet ji buvo užverbuota. Kai sužinojau, jau buvo vėlu. Aš maniau, kad kalėjimuos visi geri žmonės, o pati pamačiau, kad kiekvienoje kameroje yra šnipų. Ji nebuvo ryšininkė, o agitavo prieš kolūkius. Jos vardas - Emilija Mikulėnaitė. Aš jai pasakiau, kad patekau ir kentėsiu, man tik gaila, kad nepakliūtų dvi mergaitės. O ji sako: „Kokios mergaitės?“ Aš sakau: „Elytė ir Teklytė“. Po savaitės jau mane pradėjo tardyti apie Elytę ir Teklytę. Aš vis dar gyniaus, kad nepažįstu jų tų mergaičių. Po keleto dienų mane iššaukia į akistatą, ir kur žmogus bedingsi. O iš gretimos kameros vieną dieną vedė mergaites pasivaikščioti pro mūsų langą. „Fortkė“ buvo atdara, ir labai aiškiai mergaitės sušuko: „Milė šnipė!“

Tardymai daugiausia buvo naktimis, tardytojas buvo rusas, o vertėjas lietuvis, pavarde Gricius. Kai nueidavom į tardymo kabinetą, visuomet pasiūlydavo papirosą. Aš atsakydavau, kad nerūkau, o šnipė visuomet pareidavo su papirosu. Vieną dieną parėjusi iš tardytojų kabineto, ji la-

¹ Laužtuvas.

bai verkė. Aš sakau: „Neverk, Judas išdavė Kristų ir pasikorė, pasikars ir tas, kas mus išduoda“. Per tardymus mane buvo parvežę į namus, ieškojo nuotraukos. Man ją buvo davęs Pyragis. Apie tą nuotrauką pasakė šnipė. Aš ją buvau paslėpusi palubėje, seklyčioje. Vieną dieną mane pašaukia su daiktais, daiktus liepia padėti po laiptais koridoriuje, o mane išveda iš kalėjimo ir liepia lipti į „gruzoviką“. Važiuom Zarasų link, o nuo Radeikių pasuko į mūsų kaimą ir parvežė į namus. Skrebai, iššokę iš „gruzoviko“, apsupo namą, o paskui man liepė eiti į seklyčią. Kai įėjom į seklyčią, ir sako Gricius, vertėjas: „Dabar paduok nuotrauką, kur padėjai“. Aš sakau, kad jau nebėra tos nuotraukos, gal namiškiai rado ir sudegino. Kai per tardymus klausdavo, kas man laiškus atnešdavo, sakydavau, kad čia mano lova, prie lango, man pabelsdavo į langą Balys ir paduodavo laiškus. Aš juos nunešdavau į lauką prie vieno akmens, o partizanai pasiimdavo. O tas partizanas Balys jau buvo žuvęs, tai visus susisiekimus su kitais būriais jam ir sumesdavau. Klausdavo, o kur gyvena banditai. Aš jiems sakydavau, kad jūs sudeginot visas jų trobas, o palikot pirtis, ir tenai jie gyveno. O partizanai gyveno pas gerus žmones. Pinokio visi namai sudegė 1946 m. rudenį, Kalėdų antrą dieną. Jie buvo tenai apsistoję, ir netikėtai juos užpuolė, bet dar laimingai spėjo pasitraukti.

Tiesa, mane kai parvežė atgal į kalėjimą, jau į tą kamerą nevedė, bet jau į kitą. Aš tenai radau Birutę T. ir moterį su mažu vienu metų berniuku.

Kai užbaigė mano bylą, perkėlė į bendrą kamerą. Jau buvo truputį smagiau visom kartu. Po bylą užbaigimo nebetardydavo, tik darydavo kratas „katiušos“.

1950 metų pavasarį mus jau išvežė į Vilniaus kalėjimą Lukišky. Kai mus išvedė iš kameros, mes iš to skausmo uždainavom: „Mus veža tolimuos rytuos, iš kur mes greit sugrįšime“, o sargybiniai pradėjo šaukti ant mūsų. Kai atidarė kalėjimo vartus, pamatėm daug milicininkų. Kaip varnai juodi, su šautuvais, mus varė į geležinkelio stotį. Suvarė į gyvulinį vagoną ir vežė iki Švenčionėlių. Išlaipino iš vagono ir liepė sėstis ant žemės, o žemė buvo šlapia. Elgėsi kaip su gyvuliais. Lukiškyje irgi „katiušos“ iškratė mūsų ryšulėlius ir mus pačias, o po kratos nuvedė į didelę kamerą, ir ten radome šnapių. Lukiškio kalėjimas labai bjaurus - visur grotos, karceriai baisūs, prileisti vandens, mačiau pati, kaip vienas jaunas vyras braidė po vandenį. Į tuos karcerius įstumdavo žmogų tik per tardymus. Buvo mergaičių, kurios labai gerai mokėjo kalti Morze, tai

daug ką sužinodavom, o kai išvesdavo į pasivaikščiojimą, tai tuomet mergaitės Morze kalbėdavo pirštais. Truputį mokėjau ir aš, bet tik labai reikėdavo saugotis sargybinių. Jei sugaus, tuoj gausi parą. Jei patenki į karcerį, nėra nei kur atsisėsti, nei atsigulti, o valgyti atneša tik trečią parą du šimtus gramų duonos ir stiklinę vandens. Daug kas neišlaiko, jei gauna 7 paras. Lukišky irgi labai norėdavo užverbuoti šnipais. Mane tris kartus buvo iškviėtę. Mus iš kameros išvesdavo po penkias mergaites, keturias palikdavo koridoriuje užrakintas spintose, o vieną įsivesdavo į kabinetą. Kai mane pirmą kartą įvedė į kabinetą, korpusinis paklausė, ar niekas nemuša Morzės, ar sugyvenate. Sakau, sugyvenam, Morzės irgi niekas nemuša. O, sako, ar nori dirbti. Aš atsakiau, kad noriu, labai pasiilgau darbo, sakau, galiu išplauti grindis, indus. Sako, ne grindis prašau plaut, o mūsų organams dirbt. Aš atsakiau: vieniems organams dirbau, tai 10 metų gavau, o kai jūsų organams dirbsiu, tai aš galvos neteksiu. Labai supyko korpusinis ir išvedė mane iš kabineto, o aš pasakiau: prašau manęs daugiau tais reikalais nekviesti. Korpusinis atsakė: kviečiau ir kviesiu. Kai sugrįžau į kamerą, tuoj pasakiau savo draugei Našlaitei, kad nori užverbuot. O kai iškviėtė kitas korpusinis (mus iškėlė į mirtininkų korpusą), tai mane šnipė jau buvo išdavus, kad aš grėžiau skylę į gretimą kamerą. Sako, aš viską žinau, kas dedasi jūsų kameroje, dabar pasakyk, kas daugiau tą skylę grėžia. Sakau, niekas jokios skylės negrėžė. Sako, jei prisipažinsi, tai aš tau dovanuju, o jei neprisipažinsi, tai nubausiu 7 parom karcerio. Aš prisipažinau, bet kitų neišdaviau, visą kaltę pati sau prisiėmiau, ir man dovanujo. Dar paklausė, ko dabar norėtum iš mūsų organų. Aš atsakiau, kad dabar noriu į lagerį, nes labai nusibodo kalėjimuose. Sako, gerai, netrukus bus etapas į šiaurę, ir galėsi važiuoti. Taip ir buvo. Po kokios savaitės mane ir iššaukia su daiktais, išveža į Leningradą „peresilką“, užveda į ketvirtą aukštą, nes ketvirtame aukšte buvo tik politiniai kaliniai, o kituose aukštuose kriminaliniai. Kameroje buvom 5 politinės mergaitės. Vienoje kameroje buvo lietuvių politinių kalinų ir vyskupas Reinys. Mus dvi mergaites išvesdavo išplauti koridoriaus ir indų, kai pavalgydavo pietų. Mums už darbą duodavo daugiau sriubos. Jau buvom pavalgę ir sargybiniai daug geresni buvo, negu Utenoje ir Vilniuje. Po poros savaitių vėl mus išvežė - toliau į šiaurę. Sustojome Kirovo „peresilkoje“. Suvedė į vieną baraką su „blatnom“ rusėm. Tai jau baisios buvo moterys - ir savo kalba, ir elgesiu, bet po kelių savaitių mus vėl veža toliau ir toliau nuo tėvynės, o kitas mergaites ne-

bežinau kur išlaipino. Mane vieną nuvežė į Intos „peresilką“, nakties metu įvedė į zoną. Įėjau į baraką - narai dviejų aukštų, pilni moterų, prigulę net ant grindų. Aš irgi atsiguliau ant grindų su visais drabužiais, nes šalta buvo. Po keleto dienų jau pradėjo vesti į darbą. Diena ilga, valgyti norisi, o kai grįždavom į zoną, tai dar reikėdavo nešti po didelį akmenį į zoną. Gal po mėnesio ar daugiau mus vėl veža į tikrą Intos lagerį. Tenai lageris buvo didelis, suskirstė brigadom ir pradėjo vesti į darbus. Pirmą vasarą plovėm šieną miškuose ir darėm silosą, o žiemos metu pradėjom labai sunkius darbus dirbti - kasdavom kanalus ir tiesėm kelius. Tai buvo sunkiausias darbas Intoje. Vasaros metu kartais sekma-dieniais nevesdavo į darbus, tai išeidavom iš barakų į zoną kur nors ant pievelės. Atsigulu, būdavo, ir žiūriu į dangaus mėlynę, vakarų pusėje ir, rodos, matau - ant dangaus parašytas žodis Lietuva. Nubrauki ašaras ir vėl save ramini. Ir vėjelis, kada pūsdavo iš vakarų pusės, atrodydavo toks švelnus ir mielas. Mus į darbą vesdavo didelėm kolonom, mes eidavom į vieną pusę, o sutikdavom einančius vyrus kalinius į šachtas. Kai eidavom pro šalį, visuomet pasveikindavo lietuviai, latviai, estai. Kiek išbuvau Intoje, jau neprisimenu, iš Intos mus išvežė maždaug 1952 m. žiemą. Išvežė dar į Abezės lagerį, kuriame buvo kaliniai, jau netinkami darbui, ir seneliai. Abezėj buvom visai neilgai. Iš ten mus išvežė į Pečio-ros lagerius pjauti miško. Lageriai tenai buvo miškuose. Mes tenai nematėm jokių trobesių ir žmonių, išskyrus kareivius, kurie mus prižiūrėjo. Mus vėl išlaipino iš vagonų, ir pradėjom kelionę per mišką apie 40 kilometrų. Visą naktį eidamos, pavargstam, tai prašom kareivius, kad leistų pailsėti. Suguldavom ant sniego, tai taip gera būdavo, suimdavo miegas, o kareiviai tuoj keldavo, kad neužmigtum. Einam toliau. Pirmą mūsų važiavo traktorius, kuris pravalė sniegą, ir mes tą lagerį pasiekėm tik ryte. Mergaitės, kurios anksčiau buvo atvežtos, jau dirbo miške. Suskirstė po brigadas ir kitą dieną išvežė į mišką. Prasidėjo patys sunkiausi darbai: prieini prie pušies, atkasi sniegą, o sniego buvo gilu, iki pat šakinio. Nupjauni, medis nuvirsta į sniegą ir nesimato, kol atkasi, tada nugenėji šakas ir supjaustai po šešis ir daugiau metrų ilgio. Grandyse dirbdavom po 3 mergaites: viena pjauna su pjūkleliu, antroji šakas genėja, o trečioji su arkliu nuveža į tą vietą, kur kitos mergaitės štabeliuodavo. Vasarą labai daug buvo mažų muselių. Tai tikra kankynė. Žiemą sniegas vargindavo, o vasarą uodai ir „moškos“ (mašalai), tik labai buvo grynas oras. Augo vienos pušys, ir daug buvo girtuoklių uogų, tai, jei kur truputį

sustojam, sugulam ant pilvų ir renkam uogas. Raudavom ir kelmus. O vieną kartą surikiavo zonoje ir pradėjo skaityti įstatymus: pirmas buvo - nuimti numeriai, kuriuos nešiojom ant nugarų. Laiškus leido rašyti savo kalba ir kiek nori. Vienu žodžiu, viskas pasikeitė po Stalino mirties. Mus, moteris, iš sunkių darbų atšaukė ir pradėjo mus iš brigados rinkti ir vežti į gelžkelio stotį. Susodino į gyvulinius vagonus ir veža, o kur - nežinom. Klausiam sargybinių, kur mus dabar veža. Sargybiniai nesako. Važiavom 12 parų. Mus išlaipina gelžkelio stotelėje, o paskui susodina į „gruzovikus“, ir vėl važiuojam. Privažiavom nedidelį lagerį, mus išlaipino, suvarė į zoną. Zonoje buvo tik trys barakai. Viename jau buvo kriminalinių „blatnų“ moterų, o du barakus užėmė mes, politinės. Vakare atėjo į mūsų baraką viršininkas ir sako: „Mergaitės, gerai užsidarykite duris, nes čia yra „blatnų“ moterų ir mes, vyrai, jų bijom“. Sako, jei kartais laužytų duris, tai ardykite narus ir duokite, o mes sakom: „Jei užmušime, tada kas bus?“ Viršininkas sako, nieko nebus. Mes tenai prabuvom tik vieną naktį. Rytojaus dieną mus išvežė į Koksuno lagerį. Tenai jau visai pasidarė gerai: į darbą eidavom be sargybos, leidimą paduoda sargybinis ir išeini pro vartus. O kai grįžti iš darbo, vėl leidimą atiduodi sargybiniui, kuris sėdi „vakte“. Mus visas pabaltietes paskyrė prie arklių ir jaučių. Mūsų brigada daugiausia buvo lietuvaitės, ir dirbom su jaučiais. Tenai labai viskas augdavo laukuose - pomidorai, agurkai, o kokios bulvės užaugdavo! Jau tenai mes buvom pavalgę, su jaučiais važiuodavom į šachtas anglių parvežti. Aš ir ariau su jaučiais. Vakara, būdavo, susirenkam lauke prie barako ir kai uždainuojam, atrodo, kad Lietuvon mūsų dainos nuaidės. Ir sargybiniai klausydavos, stovėdami bokšteliuose, kuriuose saugojo mus.

Tame lagery mes išbuvom apie porą metų. Pradėjo atvažinėti į mūsų lagerį lietuviai vyrai. Jie gyveno netoli Karagandos, Aktaso miestely. Jie jau buvo laisvi, tik neleido dar važiuoti į Lietuvą, taip mes ir susitikinėjom su jais. Vieną dieną jau pavakare aš grįžtu iš darbo, varau jaučius į tvartą ir susitinku vieną lietuvį, vardu Antaną. Aš klausiu jį, kaip tu čia atsiradai. Sako, važiavau pas jus. Už zonos jau buvo dvi mergaitės laisvos ir gyveno, tai tenai mes ir suėjom pasikalbėti. Aš pamačiau, kad Antanas jau peršasi man. Aš sakau, man dar 4 metai kalėti, o tu jau laisvas. Tik mums bekalbant, ateina mano draugė Pranutė ir ieško manęs. Sako, greitai eik pas „naredčikę“, atėjo įsakymas važiuoti į Lietuvą. Tai žinai koks džiaugsmas! O Antanas labai nusiminė: čia tik susipažinom ir

jau reikia skirtis. Mes trys išvažiavom į Lietuvą - aš, Našlaitė ir Teklė. Išvažiavom iš lagerio 1955 m. spalio 18 dieną. Mus į gelžkelio stotį išvežė Janytė, pavardę pamiršau. Ji buvo teista 25 metams, labai gera mergaitė. Ji buvo ryšininkė nuo Kuktiškių. Į tėviškę parvažiavau 1955 m. lapkričio 7 d. Sugrįžusi į tėvynę, labai džiaugiausi, bet neilgai: pasidarė liūdna, ilgu kažko, gaila tų mergaičių, kurias palikau lagery. Jaunimas jau visai kitas, o mano eilės (amžiaus) neradau. Partizanų nebėra, o Antanas pradėjo laiškus rašyti ir pinigų atsiuntė. Sako, važiuok atgal, aš laukiu. Na, ir nusprendžiau važiuoti. Išvažiavau Kalėdų antrą dieną. Kelionėje išbuvau 9 paras. Mane pasitiko traukinių stoty Antanas su draugu, o kai parvažiavom į butą, radom susirinkę daug lietuvių. Jie mane sveikino, man linkėjo laimės su Antanu, o po mėnesio mums lietuviai iškėlė vestuves, sutuokdino kunigas Pranciškus Adomaitis. Jis dar gyvas, gyvena Lazdijų rajone. Mes Aktase išgyvenom beveik ketverius metus. 1959 m. gruodžio 10 d. gimė sūnus, o į Lietuvą parvažiavom pavasarį. Parvažiavom į Mažeikius. Pradžia buvo labai sunki. Aš nedirbau 6 metus, o vyras mažai teuždirbdavo, nors dirbo gerai statyboje. Po šešerių metų ir aš pradėjau dirbti batų fabrike, išdirbau 6 metus, paskiau, išėjau iš fabriko ir pradėjau dirbti poliklinikoje sanitare ir dirbu jau daugiau kaip dvidešimt metų. Sūnus vedė, augina tris dukras, jo žmona irgi tremtinė.

Stasė Vedrickaitė- Audra, Rugiagėlė Karagandos lageryje (Aktasas) 1955 m.

JOKIŲ BANDITŲ NEBUVO.

*Iš PETKEVIČIŪTĖS Jadvygos, Vytauto,
g.1926 m. Minčiakampio k., Tauragnų vls., Utenos apskr.,
a p k l a u s o s p r o t o k o l o ,
surašyto 1949 m. spalio 18 d. Utenoje*

Ilgai tardyta dėl partizanų vakarėlio per 1949 m. Naujuosius metus, Jadvyga Petkevičiūtė tvirtino, kad jokių partizanų ir jokio vakarėlio jų namuose nebuvo. Net ir tada, kai saugumas pradėjo remtis suimtų Jadvygos Tumėnienės (pusseserės) ir Mečislovo Petkevičiaus (brolio) parodymais, J.Petkevičiūtė savo tvirtinimų neatsisakė. Štai dalis tos apklausos.

Apklausa pradėta 9 val. 37 min.

Apklausa baigta 15 val. 10 min.

Klausimas. Papasakokite, kur jūs buvote 1949 Naujųjų metų dieną?

Atsakymas. 1949 Naujųjų metų dieną aš su savo broliu buvome namuose ir nieko daugiau pas mus nebuvo.

Klausimas. Kas per vakaruškos buvo jūsų namuose 1949 Naujųjų metų dieną, kas jose dalyvavo iš banditų ir vietos gyventojų?

Atsakymas. Naujųjų 1949 metų dieną pas mus jokių vakaruškų nebuvo ir jokių banditų nebuvo atėję.

Klausimas. Jūs kalbate netiesą, nes tardymas turi tikslų duomenų, kad jūsų namuose Minčiakampio kaime 1948-49 m. lankėsi banditai, kuriuos valgydinot su savo broliu Mečislovu. Be to, 1949 per Naujuosius metus jūsų namuose buvo vakaruška, kurioje dalyvavo apie 10 banditų, reikalauju teisingų parodymų.

Atsakymas. Ne, aš dar kartą sakau, kad banditai mūsų namuose niekada nesilankė ir aš jų nemačiau. Jokios vakaruškos 1949 m. per Naujuosius metus pas mus nebuvo ir jokių banditų mūsų namuose nebuvo.

Klausimas. Jūs kalbate netiesą. Jums skaitomi jūsų brolio Petkevičiaus Mečislovo 1949 10 08 parodymai, kuriuose jis kalba, kad 1948-49 metais jūsų namuose lankėsi banditai „Žaibas“, „Žalgiris“, „Vynas“ ir kiti, kuriuos jūs valgydinot. Be to, jūsų brolis tvirtina, kad per 1949-ųjų

Naujuosius metus jūsų namuose buvo vakaruška, kurioje dalyvavo apie 10 banditų. Supraskite, kad jūsų užsispyrimas nenaudingas. Tardymas iš jūsų reikalauja teisingų parodymų, atsakymų į klausimus iš esmės.

Atsakymas. 1948 10 08 savo brolio Petkevičiaus Mečislovo parodymus girdėjau, bet jų nepripažįstu. Banditų mūsų namuose niekada nebuvo, maisto aš jiems nedaviau. Per 1949 Naujuosius metus jokios vakaruškos mūsų namuose nebuvo, ir banditai nebuvo atėję.

Klausimas. Ar pažistate jūs Jadvygą Tumėnienę iš Juknėnų kaimo, Daugailių valsčiaus, nuo kada pažįstate ir kokie su ja buvo jūsų santykiai ?

Atsakymas. Taip, Juknėnų kaimo gyventoją Jadvygą Tumėnienę gerai pažįstu iš mažų dienų, nes ji yra mano pusseserė. Santykiai su ja normalūs.

Klausimas. Ar dažnai ir kokių reikalu pas jus lankydavosi Jadvyga Tumėnienė ?

Atsakymas. 1948-49 m. Tumėnienė Jadvyga tikrai lankėsi mūsų namuose. Ar dažnai lankėsi, neatsimenu, o ateidavo kaip pas gimines.

Klausimas. Jums skaitomi 1949 metų spalio 6 dienos Jadvygos Tumėnienės parodymai, kuriais ji įrodo, kad per 1949 Naujus metus jūsų namuose buvo vakaruška, kurioje dalyvavote jūs ir apie 10 banditų - „Žaibas“, „Žalgiris“ ir kiti. Be to, jums skaitomi 1949 10 11 Jadvygos Tumėnienės parodymai, kuriuose ji patvirtina, kad 1948-49 m. jūsų namuose ne kartą susitikinėjot su banditais. Duokit parodymus apie pateiktus paliudijimus iš esmės.

Atsakymas. Perskaitytus man š.m. spalio 6 ir 11 dienos Jadvygos Tumėnienės parodymus supratau, bet su jais nesutinku. Banditų mūsų namuose niekada nebuvo, ir aš jų nemačiau. Per Naujuosius 1949 metus mūsų namuose jokių vakaruškų nebuvo ir banditų nebuvo atėję. To nebuvo ir to nepatvirtinu.

Apklauso protokolą pagal mano žodžius užrašytas teisingai ir man perskaitytas suprantama lietuvių kalba.

J.Petkevičiūtė (parašas)

Vertėjas (parašas)

Tardė AS¹ Tardymo skyriaus viršininko pavaduotojas

Kapitonas Oniščiuk (parašas)

¹ AS - apskrities skyrius

IŠSIGYNIAU

Jadvyga Petkevičiūtė

Aš, Jadvyga Petkevičiūtė - Kulienė, gimiau 1926 m. Minčiakampio vienkiemyje, Tauragnų valsčiuje, Utenos apskrityje ir ten pragyvenau iki 1977 metų, paskui persikėliau į Uteną. Augom su broliu Mečislovu.

Gyvenom, galima sakyti, Minčios girioje, tai ir su partizanais turėjom daug reikalų. Aš buvau partizanų rėmėja, o brolis - Vytauto apygardos Lokio rinktinės ryšininkas ir turėjo slapyvardį Vytenis.

1949 m. brolių suėmė. Kai nunešiau į Utenos saugumą jam maisto, suėmė ir mane. Varinėjo po visokius rūsius; tardyt buvau varoma 14 kartų. Reikalavo prisipažinti, kad pas

mus per Naujus metus buvo partizanų suėjimas. Aš viską neigiau, visko gyniaus. Buvom akistatoj su Jadvyga Tumėniene; prisipažino, kad buvo partizanai, ir brolis Mečislovas... Abu gavo po 10 metų, o mane paleido.

Mano pusbrolis Vladas Juozapavičius - Papartis buvo miške (žuvo 1951 m. pavasarį Strazdų kaime). Kažkas įskundė, kad užaina pas mus. Ir vėl pašaukė į Tauragnus. Pralaikė dvi paras. Ir vėl išsigyniau, kad tokio nepažįstu.

Brolis jau buvo suimtas, o iš Strokinių kaimo Aleksas Žilėnas atnešė Vytauto apygardos partizanų paketą. Įsidėjusi į kibirą, jau norėjau nešti į tvartą ir paslėpti, žiūriu - prie tvarto kareiviai. Brolis jau buvo svirne uždarytas, tardė mane ir mamą. Kai atėjo vesti į svirną, aš spėjau paketą įkišti mamai į užantį. Gerai, kad nespėjo pamatyti ir neiškrito, būtų blogai pasibaigę.

Mūsų kaimynai Truskauskai malkose miške turėjo paslėpę radijo imtuvą, tai slapta pasiklausydavo žinių. Truskauskai mokėjo lenkų ir prancūzų kalbas, o mano tėvas Vytautas Petkevičius - vokiečių kalbą. Pirmajame pasauliniame kare jis buvo patekęs vokiečiams į nelaisvę, paskui dirbo pas kažkokį poną, tai ir pramoko. Radijo žinias jie surašydavo, o aš nunešdavau į Daunorių bažnytkaimį ir perduodavau buvusiam Lie-

tuvos karininkui Petrai Bivainiui - Klevui¹, kilusiam iš Šeimaties kaimo. Paskui jis buvo suimtas, grįžęs iš lagerių, gyveno Vilniuj.

Pas mus partizanai palikdavo laiškų ryšininkui Alfonsui Dumbravai - Aidiui, gyvenusiam Klovikių kaime.

Gaudavau ir kitokių užduočių - nunešdavau šaltkalviui Vitkauskui į Šeimaties kaimą ginklų detales, Minčios girininkui (vėliau partizanui, slapyvardis Šermukšnis) Vincui Araminui ir jo broliui Petrai - Varnui pranešdavau apie ateinančią kariuomenę, skalbdavau drabužius, parūpindavau vaistų, tvarsliauos.

*Minčios girios
partizanų vadai:
Pranas Račinskas -
Drugys, Kazys Ka-
ladinskas - Erškėtis,
Petras Cicėnas -
Žalgiris.*

¹ P.Bivainis g. 1905 m. Šeimaties k. 1949 04 29-1956 08 04 kalintas Omsko lageriuose.

Kai 1947 m. pavasarį žuvo Povilas Butrimas - Vaidila, kareiviai jį užkasė miške. Motina su dar nepilnamečiu sūnumi Stasiuku išsikasė ir perlaidojo Švedriškių bažnytkaimyje. Kai motiną 1948 05 22 ištrėmė, Stasys Butrimas slapstėsi pas mus, paskui Minčioj pas Zenkevičių. Kai atėjo jam laikas imti pasą, ir trečias Butrimiokas išėjo į mišką. Ėjo, norėdamas atkeršyt už žuvusius brolius Bronių - Trimitą ir Povilą - Vaidilą, už ištrėmtą motiną. Pasirinko Keršto slapyvardį. Žuvo ir jis su Lokio rinktinės adjutantu Petru Cicėnu - Žalgiriu.

1951 m. sausio 15 dieną pelkėje prie Utenykščio ežero, bunkeryje, žuvo Pranas Račinskas - Žaibas, Drugys, Lokio rinktinės vadas. Kartu su juo žuvo Simonas Purevičius. Kiti dar pasitraukė, bet 1951 m. balandžio 10 dieną Strazdų kaime žuvo Balys Vaičėnas - Liubertas, Pavasaris, Vladas Juozapavičius - Papartis (mano pusbrolis), Jonas Čičelis - Tėvas, Vytautas Dručkus - Šernas, Albertas Gamelis - Čigonas. Paskutinis mūsų krašto partizanas Vaclovas Mikolaičiukas - Šakaliukas 1953 m. pavasarį Daunorų kaime buvo apsuptas ir peršautas. Gydė Utenos ligoninėj. Buvo nuteistas 25 metams lagerio. Kalino Mordovijos ir Kazachijos lageriuose. Grįžęs gyveno Ignalinoj, dabar jau miręs. Visų žuvusių neišvardysiu, jau mažai beliko ir rėmėjų.

RYŠININKĖ

Eugenija Norkūnaitė

*Pasakoja NORKŪNAITĖ -
KAZIELIENĖ Eugenija,
g.1926 01 28 Duobulės k., Tau-
ragių vlsč., Utenos apskr.*

Aš, Eugenija Norkūnaitė - Kazielienė, gimiau 1926 m. sausio 28 d. Duobulės k., Tauragių vlsč., Utenos apskr. Mano šeimos sudėtis: tėvas Norkūnas Jurgis, g.1882 m., mama Teofilė, g.1886 m., broliai Antanas, g.1919 m., Klemensas, g.1921 m.

Nuo 1937 m. persikėlėm gyventi į Blusiškių k., Daugailių vlsč. Kai 1944 m. vėl atgal sugrįžo sovietai ir pradėjo šaukti vyrus į frontą, broliai pradėjo slapstytis. Antanas iš karto pradėjo slėptis nuo okupantų, nes buvo šaulys ir 1942 m. dirbo policijos raštinėje Vyžuonose. Vėliau buvo iškel-tas į Svyrius. Iš tenai pabėgo, nes ir vokiečiai nebuvo dėdės, baidė ir per-sekiojo už prievoles ir vertė padėti jiems. Antanas buvo paieškomas ir vokiečių. Klemensas dar bandė nusišėpti metus, nes buvo silpnos sveikatos ir atrodė jaunesnis, negu buvo iš tikrųjų, bet nieko iš to neišėjo: valsčiuje rado sąrašus pagal korteles, vokiečių išduodamas muilui, žibalui ir kt.

1944 m. rudenį pradėjo siautėti Daugailių milicijos ir skrebų būriai, vadovaujami milicijos viršininko Ramelio. Šukavo kiekvieną krūmelį. Tada nušovė tris beginklius vyrus: Juknėnų Velykį Antaną, Antilgės Bikelį Petrą¹ ir Musteikį Povilą². Per žiemą pralindėjo slėptuvėje po pečių broliai An-tanas ir Klemensas, taip pat kaimynas Petras Lumpickas, nes jie ne tik buvo kaimynai, bet ir geri draugai. Atėjus pavasariui, pradėjo vyrai gin-kluotis. Stoją abu broliai į Perkūno būrį, vadovaujamą Vaclovo Maniušio - Kaupo. Jis prie vokiečių dirbo Daugailiuose valsčiuje viršaičiu.

¹ Viename kape Juknėnų kapinėse palaidoti tą pačią dieną žuvę Bronius Bikelis, Pranas Lumpickas ir Povilas Musteikis. Žuvo 1945 05 25.

² Neaišku, ar Petras Bikelis buvo kitas žmogus (irgi iš Antilgės), ar sumaišytas vardas.

Aš daviau priesaiką 1945 m. gegužės mėn. ir pasivadinau slapyvardžiu Varduva. Man buvo pavesta tiekti žinias ir platinti spaudą, palaikyti ryšį su kitais būriais. Tuo laiku Pikčiūnuose pas Drungą Antaną slėptuvėje šapirografu spausdino laikraštėlį „Laisvės kovotoją“. Man pristatydavo brolis Klemensas - Šarūnas arba Liudvikas Šimkūnas. Jis Smetonos laikais dirbo Kaune ginklų fabrike ir buvo auksinių rankų meistras. Daug jis padėjo partizanams, vadovavo laikraštėlio spausdinimui. Laikraštėlius dar teko perrašinėti ir su ranka per kalnę, kad būtų daugiau. Pristatinėjau mokytojui Stasiui Dudėnui į Zablackų kaimą, į Stūglių kaimą Antanui Trinkūnui, Katlėriuose Lietuvaitei-Juškaitei Stefanijai (Girinio kuopa). Iš tenai gaudavau žinių ir spaudos. Dar pas Lietuvaitę sanitaro Valentino buvau apmokyta, kaip tvarstyti žaizdas, kaip nukentėjusiems teikti pagalbą. Kartu susitikdavom ir su Mėta, su ja buvom pažįstamos nuo 1942 metų, kai mokėmės Antalieptės ž.ū. mokykloje.

1945 m. pavasarį tarp Pikčiūnų, Blusiškių ir Paberžės raistuose ir krūmuose, vadinamuose Aukštalaikiu, laikėsi partizanų būrys, sukūrė stovyklą. Suėjo į būrį apie 40-50 vyrų iš aplinkinių kaimų. Rinkdavom maistą.

Vieną ankstų rytą pabudino beldimas į duris. Kai tėvelis atidarė duris, tuoj jam panosėn pakišo pluoštą laikraštėlių. Girdi, radom jūsų klojime po akmeniu, tai ką dar ginsies. Tėvelis sako: man gintis nėra ko, nes mano klojimas nerakintas, padėti juos galėjo bet kas. Kam man jie, nes aš nei rašyti, nei skaityti nemoku. O iš vakaro buvo atnešęs brolis, pastebėjo, kad kažkas ne taip, tai ir pakišo po akmeniu. Jam reikėjo skubėti į stovyklą. Ryte vyko susišaudymas. Partizanai traukėsi į valdiškus miškus, nespėjo visko paslėpti ir pasiimti su savimi. Nuostolių turėjo: liko palapinės, katilai maistui virti, maisto. Enkavedistai nešiojosi duoną ir lygino, iš ko buvo gauta, tardė žmones. Besitraukiant į miškus, Joną Laurinavičių iš Bajorų sužeidė, o Šimkūną iš Sėlės nušovė. Jis nešėsi radijo stotį. Pastebėjo enkavedistai, nukreipė dėmesį ir ugnį į jį. Dar žuvusį vežiojo po kaimą, kad atpažintų, kas jis ir iš kur. Kiti pasitraukė į Pūslių mišką. Tada palaikiau ryšį su būriu per ryšininką iš Pūslių kaimo Pūslį Joną- Pūką. Tenai Perkūno būrys išsilaikė per vasarą, nes mūsų apylinkėje siautėjo enkavedistai. Rengdavo pasalas, tykodavo prie namų, rasdavom guolius tai ant tvarto, tai klojime. Rudenį, kiek aprimus, partizanai išsiskirstė mažesnėmis grupėmis. Kasėsi slėptuves kas namuose, kas miške. Antanas ir Klemensas, kaimynas Petras - Beržas ir du broliai Juo-

zas ir Balys Kimčiai, penkiese, išsikasė slėptuvę lapių olose. O 1945-1946 metų žiema buvo snieguota, tai, kada būdavo blogas oras, aš su slidėmis jiems nuveždavau maisto, spaudos ir žibalo. O pavasarį - vėl į būrį.

Vieną kartą išvarė mane į pastotę, į valsčių, su manim ir kitus du žmones iš mūsų kaimo. Valsčiuje dar paprašė žmonės iš Antandrajos kaimo, kad pabūčiau liudininke sumetrikuojant jų vaiką. Tik žiūriu, kad į valsčių saugumo viršininkas atsiveda man pažįstamą mergaitę Teklę Kazielaitę iš Juknėnų kaimo. Į valsčių prisirinko daugiau žmonių su įvairiais reikalais. O tas armėnas, labai juodas, vis varto popierius prie stalo. Aš nutaikius progą priėjau prie Teklės ir klausiu, ko tu vaikštai su šituo armėnu. Ji man sako: „Mane areštavo, padėk man pasprukti“. Aš jai patariau, kad eitų į tualetą lauke. Jeigu nieko nebus, tai aš tau jokio ženklo neduosiu, o jeigu kas, tai aš labai užsikosėsiu, tada žinok, kad yra pavojus. Tai ji taip ir padarė. Aš visą laiką stebėjau tą saugumietį, jis knaisosi po popierius ir lyg ką atsiminė, apsidairė, kad jos nėra. Jis priėjo prie manęs, išmeigė savo juodas akis ir klausia, kur ta mergaitė, su kuria kalbėjai. Sakau, nežinau, ji manęs klausė, kur galėtų rasti tualetą, aš jai pasakiau, kad lauke, tai ji ir išėjo. Tada jis į mane taip rūsčiai pažiūrėjo ir šoko ieškoti. O aš ta sumaištimi pasinaudojau, atsirišau arkliuką - ir namo. Po kiek laiko pasišaukė mane į būrį vadas Kaupas ir partizanų aki-vaizdoje pareiškė man padėką už tai, kad padėjau pabėgti ryšininkei.

Maniūšis Vaclovas - Kaupas vieną kartą man guodėsi, kad jam labai susilpnėjo akys nuo dažno akių vokų uždegimo. Jau tuo laiku buvo galima gauti dokumentus nelegaliu būdu. Jis pakeitė pavardę ir išvažiavo pas žmoną. Kažkur už Kauno dirbo medelyne. Už sąžiningą darbą pateko į laikraštį, buvo atpažintas ir išduotas, gavo 10 metų.

Po Maniūšio būrio vadu buvo Norbertas Kilbauskas - Kaunas. Jam žuvus - Dūdėnas Jurgis - Vaidila. Keitėsi vadai, keitėsi ir būrio pavadinimai. 1946 metų va-

Partizanų būrio vadas Vaclovas Maniūšis - Kaupas, 1946 - 1956 m. kalintas Komijos lageryuose.

sąrą krito kaip lapai mūsų broliai partizanai, retėjo gretos. Vyresnio amžiaus vyrai registravosi, o kurie neturėjo namų, kurių tėvai buvo išvežti, namai išdraskyti, tai kovojo iki galo. To reikalavo Tėvynė Lietuva, skriaudžiama ir niekinama.

Mano brolių likimas toks. Klemensas buvo silpnos sveikatos, jam šoko kraujas iš plaučių, tą matė ir būrio seselė Valė Mardosaitė iš Salako. Reikėjo skubios pagalbos. Vežti į ligoninę rizikinga. Iš anksčiau aš buvau supažindinta su Utenos poliklinikos gydytoju Baliu Kunigėliu, jis man reikalui esant išrašydavo receptus retiems vaistams ir duodavo patarimą. O šiuo atveju kreipiausi pirmiausia į Daugailių vaistininką (tik, gaila, aš niekaip negaliu prisiminti jo pavardės), nes Uteną pasiekti reikėjo 4 valandų kelio. Be to, vaistinėje dirbo praktikante patikima mergaitė iš Juknėnų Adelė Medinytė. Vaistininkas išklausė manęs, aš apipasačiau, kas įvyko. Sako, be ligoninės bus sunku, bet davė vaistų ir sulaukė kraują. Tada kreipiausi į daktarą Kunigėlį. Jis patarė vežti į ligoninę, nes antrą kartą kai trūks kraujas, jis mirs. Ačiū Dievui, su daktaro ir vaistininko pagalba jis pasveiko. Tada jam mokytojas Vytautas Aksomitą parūpino dokumentus pamažintais metais - 1928 m. gimimo. Bet neilgam. Vieną žiemos dieną atbėgo iš Juknėnų Tumėnaitė ir pranešė, kad važiuoja pas mus skrebai, su jais ir pasų stalo viršininkas Leonovas. Antanas ant slidžių ir į mišką, o Klemensas nespėjo, kai jie suvirto į gryčią. Tuojaus rodyk dokumentus. Kai parodė, pasižiūrėjo ir įsidėjo į kišenę: ateik į pasų stalą, pažiūrėsime, kas juos išdavė. Aišku, kas laukia, patekus saugumui į nagus. Ir vėl į mišką.

1946 m. spalio 28 d. nunešiau broliams valgyti į jų slapstymosi vietą. Radau juos keturis ir vieną iš Garnių - Albertą B., su dviračiu atvažiavusį. Aš nustebau, man Klemensas paaiškino, sako: „Tu nebijok, čia mūsų ryšininkas. Išvirk bulvių su rūgštim pienu, pareisiu namo pavalgyti ir pasikalbėti su tėvais“. Aš stengiausi atkalbėti, kad neitų, kažką širdis nujautė negero. Bet jis nepaklausė, parėjo. Dar atėjo kaimynų vaikais - Petro sesuo Genutė su broliukais Julium ir Baliuku. Julius pasižiūrėjo pro langą: o Jėzau, supa namus kareiviai! Ir tuo momentu labai smarkiai pradėjo šaudyti ir raketą leisti. Iš kulkosvaidžio šaudė tiesiog palangėj, bėgti nebebuvo galima, dargi buvo viltis, kad turėjo pasą, gal nieko nedarys. Jau laužia duris ir prašo uždegti šviesą. O tuo momentu sunku surasti degtukų, persigandus mama vos ne vos uždegė šviesą. Su-

virto atstatę automatus, liepė pakelti visiems rankas už galvos ir gulti ant grindų, o jie visur išnaršė, išbadė ant aukšto, po kamara. Kai nieko nerado, tada išvarė į lauką: degsim namus. Aš nutvėriau rūbų glėbį ir išmečiau ant kiemo. Šokau nešti patalus iš lovų, visgi liks nors pradžiai. Bet tuo momentu surišo broliui rankas už nugaros ir veda į lauką prie tvarto nušauti. Mes su mama verkdamos prašom kareivį, kad nešautų mūsų Klemuko. Kai atplėšia nuo jo vieną, tai kita apkabinam ir neleidžiam, sakom, šaukit kartu ir mus. Keikdamiesi sugrįžo nenušovę. Chanovas, saugumo viršininkas, trenkė per veidą su pistoletu, aš parkritau. „Ak tu, banditka, sakei, kad nežinai, kur tavo broliai, štai jau vieną ir pagavom, o kitas paspruko, bet neilgam“. O ten buvo Petras, jis laimingai pabėgo, net nesužeidė. Tada Chanovas su šautuvo buože labai mušė tėvelį. Priekaištavo, kad vaikus banditais užaugino.

Tada Julijų paklausė, kas tu toks. Jis mokėsi Daugailių septynmetėje mokykloje, tai jį ir brolių Baliuką paleido namo, o Genutę, mane ir Klemensą išsivarė į Daugailius. Išlaikė mus tris paras areštinėje, nedavė nei valgyt, nei iš namų priėmė maisto, vis reikalavo, kad ateitų broliai: Genutės Petras, mano brolis Antanas. Atėjo, o ką darys, reikia seses vaduoti iš slibino nagų. Mačiau, kai Klemensą surištomis rankomis kėlė į vežimą, vežė į Uteną. Verkiau. Paleido Genutę, kitą dieną paleido ir mane.

Kaiėjau pro Pikčiūnų Emilijos Šeduikienės kiemą, ji pamatė mane ateinant, išėjo ir sako, kad tam pavakary, kai bėgo kareiviai pas mus, tai vienas kareivis įbėgo pas juos paklausti, kurie namai Norkūnų. Sako, Norkūniokas ateis šįvakar bulvių su rūgštum pienu valgyti. Mes pasakėm, kad ne čia, tai galvotrukčiais išlėkė pro duris. Kai parėjau namo, išsigandau, kas padaryta gryčioje: pečiaus kampas nugriautas, visur išvartyta, tėvelis lovoje vaitoja nuo sumušimų, mama verkia. Atėjo iš Paąžuolės Kastigovai, Antaną išsivarė atpažinimui, tarsi jis nušovęs jų brolių enkavedistą. Paskui, kai sugrįžo, pasakojo, kad pasodino pamiškėje ant kelmo, tvojo su lazda per nugarą ir vis reikalavo prisipažint. Trečią dieną iš valsčiaus Laurinavičius Petras su savo chebra atvažiavo „šluostyti“ aruodų, nes neseniai buvo iškulti javai. Kiek rado, susišlavė viską. Dar kiek liko nevalytų. Būtų ir tuos paėmęs, bet skrebokas Rameikis užstojo: matyt, jam pagailo mūsų, pasakė, kad čia nieko nėra, tik pelai, dar ir paršelių pavijėjo į kaimynų pusę. Išsivežė grūdus, paėmė karvę ir likom be duonos ir be pieno. Negreit karvę sugražino - užtrukusią, be

pieno. Po to kreipiausi į Vidaus reikalų ministeriją. Atvažiavo iš Utenos du atstovai, surašė turtą. Priteisė Klemenso dalį, telyčią 1 metų, stalą, lovą su patalyne, staliaus varstotą, dvi kėdes ir keturias vištas. O Klemensas gavo 10 metų: 8 lagerio ir 2 tremties. Namuose ramybės nebuvo, visą laiką persekiodavo Antaną ir mane. Būdavo, naktį užgirsti, kad kala į duris: atidarykit! Sugula ir laukia iki ryto arba išeina, po kelių valandų vėl sugrįžta. Laukia ko? Kur tik beeidavau, vis Baranovą, saugumo viršininką, sutikdavau. Ir valsčiaus pirmininkas nuolat kibdavo ir vis primindavo, kokie mes esam. Kur aš nebuvo: ir Saldutiškio, ir Labanoro miškuose kirtau ir vežiau medžius be jokio atlyginimo.

Vieną kartą Utenoje turguje priėjo Nikodemus Levčenka (jis dirbo vertėju prie Baranovo) apsidairė ir pasakė: jūs abu su broliu pasitraukit nuo namų kuo toliau.

Antanas Vilniuje susirado darbą, paskui Marijampolėje dirbo inžinierinių darbų vykdytoju. O aš išsiprašiau, kad leistų kolūkis 1953-1954 m. mokytis. Dirbau Utenoje MTS apskaitininke. Parvažiudavau namo kas vakarą, o sekmadieniais visada būdavau namie. Vieną kartą grįžo nuo gyvulių mama ir man sako: „Aš buvau užėjus pas Kanapeckus, radau keturis karininkus, jie prašė, kad tu nueitum“. Aš iš karto supratau, kokie ten karininkai. Du iš karto pažinau - Joną Dudėną - Vyną ir Edvardą Juodvalkį-Arą, o kiti du man buvo nematyti. Sako, tu dabar užsidirbi pinigų, tai būk gera, nupirk mums rūkalų, bintų ir vaistų. Aš jų prašymą ir išpildžiau. Negreitai atėjo pasiimti Edvardas Juodvalkis - Aras. Jų daugiau nebesutikau, nes rudenį Polekniškyje, prie ežero, buvo išduoti. Užmigdyti, vieni nušauti, o kiti paimti gyvi. Gyvas paimtas ir vadas Dudėnas - Vynas, nes už jo galvą buvo paskirta premija 10 000 rublių; buvo skelbimas Utenoje ir laikraštyje „Lenino keliu“. Dar pasakojo Juknėnų žmonės, kad į kolūkio kontorą buvo atsivežę Dudėną, nes išdaviko brolis Antanas Juodvalkis tuo laiku dirbo kolūkio kontoroje sąskaitininku, bet tuo laiku jis sirgo gripu, tai jo nerado. Pasakojo, kad Dudėnas buvo labai pražilęs ir rankų pirštai išsukioti. Tai aprašyta prisiminimuose - Utenos kraštotyros muziejuje.

Utena, 1997 m.

JUKNĖNŲ ISTORIJS

Pasakoja Valentinas MIŠKINIS, g. 1931 03 06 Juknėnų k.

Gimiau 1931 03 06 Juknėnų k., Daugailių vls., Utenos apskr. Žemės turėjom 8 ha. Nors buvom ne buožės, bet į komunistinę santvarką nelinkom. Kažkada Miškiniai buvo dvarininkai, bet kai keturi broliai pasidalino, tai žemės kiekvienam liko nedaug.

Kitaminčiai. Juknėnuose buvo keletas gyventojų, kurie simpatizavo sovietų valdžiai. Toks buvo Kunčius Mečys. Jis skundė vietinius žmones, dirbo valsčių ir partorgu Daugailiuos. Mes gyvenom kitoj pusėj kaimo, kiek toliau. Kartais užeidavo paklausinėti, kur brolis; sakėm, nežinom, dingo per karą. Tai jis: „Ach tu, svolačiau! Mes bunkery kartu sėdėjom“. Kunčius pradžioj slapstės, paskui registrą vos ir ėmė žmones išdavinėti.

Labai bjaurus buvo Laurinavičius iš gretimo Pikčiūnų kaimo. Slapstės bunkery, paskui išėjo ir „pardavinėjo“ partizanus. Per jį buvo nušauti ar trys partizanai, tokios kalbos ėjo per kaimus.

Visi privengdavo Velykio iš Juknėnų. Jis „pardavinėjo“ jau anksčiau. Mano brolis ir Pulgis Garnelis iš Garnių buvo pas mūsų dėdę Praną Miškinį ir ruošės valgyti. Staiga užgirdo beldimą į duris. Partizanai spėjo pasislėpti kitam kambary, o šaukštai su šakutėmis liko. Atėję Govedas Jonas ir Velykis (vienas buvo dešimtininkas, kitas seniūnas ar seniūno pavaduotojas) tą pastebėjo. Rytojaus dieną Tauragnų ir Daugailių skrebai atėję ėmė daryt didžiulę kratą. Dėdės vis klausė, kam ant stalo buvo tiek šaukštų pridėta. Bunkeris buvo pačioj sodyboj, bet rast nesugebėjo. Govedas Jonas kilęs iš biedniokų, turėjo tik 5 ha žemės. Užėję pirmieji rusai 1940 m. jam iš Maniušio Pranciškaus atrėžė 10 ha. Prie vokiečių prabuvo kaip pelė po šluota, o užėjus rusams, vėl pakėlė galvą. Labai bijojo partizanų. Govedą Joną suvažinėjo mašina. Prie Velykio mirties, tikriausiai, šiek tiek prisidėjo partizanai, nes buvo smarkiai sumuštas už išdavystes.

Kitas Govedas, irgi iš Juknėnų, buvo raudonasis partizanas, enkavedistas, didelis viršininkas, dirbo prie Alytaus. Tai ne žmogus, o šėtonas,

rusų karo metu išmestas desantu. Po karo kurį laiką buvo Utenoj, vėliau pradėjo dirbt tardytoju kokioj apskrity. Jį nušovė kažkoks mokytojas, kurį paskui suėmė.

Laurinavičius dirbo valsčiuoj, „šokdino“ jis ir mus. Jo žmoną Konstanciją nušovė „už liežuvį“ (1946 10 18), atrodo, ir namus sudegino. Vėliau dingio iš mūsų krašto.

Juknėnų kaimas buvo didelis - 58 gyventojai.

Gaidelis - Smetonos laikų komunistas. Viena koja šlubas. 1940 m. buvo suorganizuota kolona, atrodo, spalinėm (mes vadinom „kučkinėm“) pereit per Juknėnus. Gaidelis ant lentos prisitaisė Staliną ir eidamas, kai griuvo su šituo Stalinu, tai visiškai susilaužė koją. Užėjus vokiečiams, slapstės. Kartą vokiečiai rusų partizanus ar prie Pikčiūnų apsupę, gal ką nušovė, kiti išbėgo. Šlubis įbėgo išvietėn, būtų taip ir likęs, bet policininkas užėjo „ant savo reikalo“ ir jį suėmė. Daboklėj pasikorė.

Aš baigiau Juknėnuose pradinę mokyklą. Mane mokė keli mokytojai - Nenėnas, Keturkienė, Matusevičiūtė. Prie jos baigiau. Ją už žiaurumą išmetė iš mokytojų, išsikėlė gyvent Zarasuos. Pirmos mokytojos pavardės neatsimenu. Pradėjau eit į mokyklą, užėjus pirmiems rusams. Organizavo pionierius, bet nieko neišėjo: įrašė tris ar keturis vaikus, kuriuos- neatsimenu. Komjaunimo organizaciją įkurti sugebėjo. Stojó Maniušis Bronius (žuvo partizanaudamas), Kilbauskas, Goveda (tardytojo brolis), kitų neatsimenu. Atrodo, organizacijoje buvo šeši. Užėję vokiečiai juos trumpam areštavo. Gal kur truputį tiltelius pataisė, tokia jiems buvo bausmė.

Rusų partizanai ir Sirvydžių plėšikai. Nuo mūsų netoli buvo Sirvydžiai, didelis ir bjaurus ruskynas. Pradėjo jie žmones „rabavot“ (apvoginėti, plėšikaut). Vokiečių laikais kaime pusiau legaliai, pusiau nelegaliai buvo susikūrusi savisauga, ir mano brolis turėjo šautuvą. Jiems buvo pasakyta, kad nuo vokiečių šautuvus slėptų, o savo policijos nebijot. Brolį ėmė šaukt vokiečių armijon, jis pradėjo slapstytis. Vokiečiai pas mus buvo atvažiavę gal tik porą kartų, daugiau negaudė. Savisaugininkai buvo ginkluoti, po du ėmė mūsų kaime budėti. Sirvydiškiai pradėjo mažiau „rabavot“. Jie nekreipdavo dėmesio, kaltas žmogus ar ne, jiems svarbiausia buvo apsirūpinti lašiniais, medžiagom. Daug žmonių jie mūsų krašte apiplėšė.

Su raudonaisiais partizanais susišaudymas buvo Pikčiūnuos¹. Aš gerai suėjau su Bikeliu, bet ir jis tiksliai nieko nežinojo. Rusų partizanus kažkas išdavė. Jie pas Bikelius suėjo prieš rytą, šeimininkam pasakė niekur nekelt kojos, o apie 10 val. vokiečiai apsupė. Vieni pamatę pro langą išsoko, o du ar trys nubėgo į kitą kambarį. Buvo Bikelio sesuo. Įėję vokiečiai ar policininkai klausia, ar nėra banditų. Žinodama, kad šitie už durų su šautuvais ir ją gali nušaut, nieko pasakyt negalėjo, tik pirštu parodė, kad už durų. Kai darė duris, vokiečiam, nežinau, kliuvo ar ne, o Bikelytę iškart nušovė. Raudonuosius nušovė tris ar keturis. Kiti bėgo į Juknėnų pusę, miškingesnėn vieton. Vienas, kažkaip atsiskykęs, bėgo laukais pro Garnius. Vachmistras, pavardės nežinau, vijo. Abu privargo. Važiuoja su arkliais žmogus, vachmistras - vežiman, diedą išstūmė, už vadelių ir vyt. Tas pasislėpė už akmenio, ar kimšo ir vienu šūviu paklojo vachmistą, o pats pabėgo.

Raudonieji Radžiūnuos keršydami iššaudė Svigarių šeimą. Svigarius pažinojau, jie buvo išvežti Sibiran. Grįžę abu broliai vedė seseris Tumėnaitės iš Kubilių kaimo.

Antena. Kareiviai išvaiko plėšikus. Brolis buvo pasidaręs detektorinį radiją; jam reikėjo ilgos antenos. Išklė du aukštus stulpus, pritvirtino vielą. Pasirodę pirmieji ruskiai norėjo stulpus nugriaut, nes bijojo, kad kas nors siųstuvais neperduotų kokių žinių. Atvažiavęs kapitonas nugriaut neleido, pasakė: „Mums patiems bus gerai“. Pasijungė kažką savo. Mūsų, kai jie kalbėdavo, trobon neleisdavo. Dalinys apsistojo mūsų klojime, sustatė šešis arklius, pasistatė tekinimo stakles. Karas darėjo, atlėkė sirvydiškiai Juknėnų „rabavot“. Turėjo susirašę, kas turi dviračius; jiems svarbiausia buvo juos atimti. Mums davė žinią. Į mūsų namus ateidavo leitenantas, kartu atsivesdavo vaiką apie 10 metų, jo tėvai bombardavimo metu žuvo. Mama gerai kalbėjo rusiškai, duodavo jiems pieno. Pradėjus sirvydiškiams Juknėnus „krėst“, ėmė mama ir pasakė jam, kad čia ne partizanai, o tiesiog banditai. Tuo kartu sirvydiškiai pabėgo. „Pylė“ jiems kaip turi būt, iš dviejų kulkosvaidžių. Grįžo ne vieškeliu, o pro Tumėną. Po to jie ilgai nesirodė, kol pradėjo partizanų ieškoti ir kratas daryti. Tada vėl įsismagino. Labai bjaurus iš Sirvydžių buvo „Šlubis“: taikliai šaudydavo. Areštuotą žmonos pusbrolių Norkūną Liudą iš Duobulės kaimo (slapstės nuo armijos) bemušdamas užmušė. Sudaužytą pusbrolių įmetė tvartelin Tauragnuos, ant motinos rankų ir mirė.

¹ Susišaudymas prie Pikčiūnų k. įvyko 1944 02 29.

Čekistai daro tvarką. Kai ėjo frontas, jaunimo kariuomenėn nešaukė. Praėjus frontui, valsčių paliko keletą kariškių su raudonais „pagonais“ (antpečiais). Savi skrebai, informatoriai pradėjo daryt tvarką. Užėjus rusams, brolis mėnesiui buvo išvartytas pastotin frontan, važiavo į Rokiškio pusę. Pasakojo, kad juos bombardavo, pataikė arkliui, brolis grįžo laimingai. Kurie buvo įstoję į savisaugą, tiem pradėjo darytis neramu: galėjo areštuoti, teist: juk buvai su okupantais susidėjęs! Brolis pradėjo slapstytis. Darbus nudirbt reikia. Aš budėjau ant kelio, o jis, kumelę pasikinkęs, arė.

Šautuvą slėpdavom palovy. 1944 m. rudenį buvo labai smarkus gaudymas, atvyko daug kariuomenės. Brolis susiruošė važiuot Antilgėn pas tokią moterišką padėt dirbt. Ji gyveno viena, neįtartinoj vietoj. Už tai ji mums duodavo pasikirst savo miške malkų. Pasikinkė brolis arklių. Žiūriu - visai netoli stovi kareivis su šautuvu. „Stoj, stoj!“ - suriko. Brolis iš ratų - ir bėgt. Kiek supratau, tas eilinis kareivėlis brolio nušaut nenorėjo. Jis iššovė tris kartus, atbėgo daugiau kareivių, stovėjusių toliau, ir ėmė brolių vytis. Miškas netoli, įlindo krūmynan, žmogus vietinis, takus žino, pabėgo. Kumelę nukinkiau. Sugrįžo kareiviai, liepė vėl kumelę pakinkyti, aš nelabai mokėjau. Gyvenom aš, motina ir brolis. Tėvas mirė, kai buvau 5 metų. Galvojau, kad brolis nušautas ir reikia atvežt lavoną. Kareiviai, paėmę arklių, nuvažiavo visai į kitą pusę, ne į tą, kur nubėgo brolis. Kumelės nebegrąžino. Tuo metu saugumo viršininkas buvo Sokolovas. Garnizonas stovėjo Utenoj, Vyžuonų gatvėj, kur buvo senoji autobusų stotis. Seniūnu dirbo Strazdas Jurgis, nors nekomunistinės pakraipos buvo, jis padėjo kreiptis į Sokolovą dėl kumelės, bet niekas nepadėjo. Sakė: „Grąžinsim kumelę, jei ateis tas žmogus, kuris palikęs pabėgo“. Brolis nesiruošė pas juos eit, kumelės negrąžino.

Partizanai ir jų slėptuvės. Mūsų namai prie vieškelio, tad partizanų susitikimam buvo nelabai tinkama vieta. Apie Juknėnus pačioj pradžioj būrio vadu buvo Kunčius Alfonsas. Smetonos laikais jis turėjo leitenanto laipsnį. Juknėnuose buvo nemaža šaulių organizacija. Brolis irgi buvo šaulys, uniformos neturėjo, tik kepurę dėvėjo. Kunčius buvo labai bjaurus ir savo būrio žmonėm, nemėgo jo ir aplinkiniai. Jis žuvo Juknėnuose vėlai, kai jau buvo likę nebedaug partizanų. Mūsų krašte buvo bent keli būriai; partizanų daug, daugumas ne vietiniai, daug salakiškių. Antilgėj,

prie Bikelių, raistuos buvo stambus partizanų būrys. Vėliau kas išdavė, prasidėjo gaudymai, suskilo į mažesnius būrius. Jų bunkeriai buvo įrengti saloj, kuri apie 2 ha dydžio. Bunkeriai buvo įrengti labai gerai, aplinkui iškasti apkasai atsišaudymui, šitie bunkeriai turėjo būti naudojami kautynėms. Brolis labai mokėjo užmaskuoti bunkerius iš viršaus. Jį dažnai kviesdavo juos pabaigt ruošti. Pavyzdžiui, uždarymas: dangčio kraštus apkaldavo skarda, uždengei, skardos susileido, iš viršaus nieko nematyti.

Pas Bikelienę buvo trys partizanai: Garniokas iš Garnių, mano brolis, trečio pavardės nežinau. Skrebai krėtė 5 val. Partizanai slėpės bunkery. Bunkeris buvo įrengtas kamaroj, aš pats padėjau dirbt, man reikėjo išvežti žemes. Įrenginėjom žiemą. Žemes vežėm į seną bulvinę duobę. Ant viršaus žemių užpylėm nemažai, dangtis buvo užstatytas varstotu. Skrebai visur išbadė. Tvirtas molinis, išardė sienas. Vyko didžiulė krata. Matyt, kažkieno buvo išduota, o bunkerio nerado. Ventiliacija buvo išvesta pamatan, kvėpavimo skylėn. Bikelienės vyras buvo Smetonos laikų komunistas, nepripažino Dievo, buvo laisvamanis. Po karo dirbo Daugailių bibliotekoj, mėgo išgerti, vėliau mirė. Anelė (ar Angelė) Bikelienė gyveno viena, duktė ištėkėjo (Judickienė, dabar gyvena Vilniuj). Moteris buvo labai tvarkinga, pas ją žiemodavo trys partizanai. Dvi žiemas žiemojo ir mano brolis. Maistu šelpdavom, kiek pajėgdavom, padėjo ir namiškiai. Reikėjo mokėti mokesčiai ir prievoles atiduot buvo sunku. Vasarą prie namų partizanai buvo retai. Bikelienė mirus, jos namai buvo nugriauti.

Bunkeris buvo ir pas Jackūną Antilgės kaime, pas dėdę Miškinį Praną Juknėnų kaime. Jų vienkiemis buvo pats galinis, jau prie Antilgės kaimo. Labai stambus bunkeris buvo pas Maniūšį Antaną, ten dvi žiemas penkiuos žiemojo, pavardžių neatsimenu. Ten partizanai gyveno tvarte, patogiai atsitvėrę, bunkeris buvo ne po žemėm, o tarpusieny. Šeiminkai gyveno skurdžiai, vaikų daug, skrebai nelabai pas juos užeidavo.

Buvo bunkerių ir pas kitus, bet nelabai kas apie tai pasakodavo.

Daugelį bunkerių įrengt padėdavo brolis, ypač užmaskuot viršų. Reikėjo padaryti tvirtas pagrindas, kad lubos neįlūžtų.

Aš į šį darbą įsijungiau, pradėjus slapstyti broliai. Mūsų trobos pakelėj, jei tik užmatydavau skrebų judėjimą, bėgdavau pranešti, žinodavau, kur slėpdavos. Visą laiką bunkery partizanai neišsėdėdavo. Vasarą

bunkerin sulįsdavo tik esant pavojui. Tada užsimaskuodavo arba reikėdavo užmaskuot, užbarstydavau „šiškom“ (spygliais). Į „pacanioką“ ne labai kas kreipdavo dėmesį, kad ir pagaudavo.

Mažas, o jau banditas. Buvo pokaris, vijos Maniuši Antaną, nepavijo, aš irgi bėgau į kalną. Mane pasiviję klausia, kurion pusėn jis nubėgo. Aš parodžiau visai kitą pusę. kažkas pamatė, kur nubėgo ir suprato, kad meluoju, tai botagu taip nulupe, kad liko rimbai. Sako: „Mažas, o jau banditas“.

Brolis slapstėsi Antilgėj ir miškuose. Jį net prie Erkiasalių susekė ir peršovė. Kai buvo išduota, kad Antilgėj yra stambūs bunkeriai, ir paaiškėjo, kad kariuomenė puls, brolis su kitais ėmė trauktis. Naktį ėjo ėjo, ryte sugulė pamiegot, buvo pastatyta sargyba. Juos apsupo gal šliauždami, o gal sargybinis išvargęs užsižiūrėjo. Sargybinis vos spėjo pasakyti, į juos jau pradėjo šaudyti. Broliui peršovė blauzdą „skrebiška“ kulka, kurios įėjimo vietoj lieka skylutė, o kur išėjimas - išplėštas didelis plotas.

Vasarą susirinkimai vykdavo miškuose, daugiausia Antilgės ir Juknėnų kampe. Gyventojų ten mažai, krūmai. Į susirinkimus ateidavo kas iš aukščiau, pašalinių neįleisdavo.

Partizanų teismas. Juknėnų lauke nušovė buvusį Smetonos laikų aukštą kariškį¹, bet jo nesu matęs, žinau tik, kurioj vietoj nušovė.

Partizanų teismas nuteisė sušaudyti 4 saviškius. Žinau, kur jie yra užkasti. Susidarė „šaika“. Jie slapstėsi ir nuo milicijos. Eidavo pas gerus žmones, kurie užjautė ir suprato partizanus. Prisiplėš ir pagers. Vieno slapyvardis buvo Katilas, visi salakiškiai. Atvyko iš partizanų vyriausybės, sušaukė teismą. Pakvietė ir tuos partizanus. Jie negalvojo, kad taip baigsis. Pakasti palaukėj, prie miško. Juos jau anksčiau kelis kartus įspėjo, bet nesiliovė „rabavot“, vogt. Kurie buvo metai, pasakyti negaliu, partizanų dar buvo daug. Apie bausmę žinojo Žvirblis, gyvo nebėr, mano kaimynas. Jo namai buvo neįtariamai, „švogerka“ siuvėja, tai siuvo partizanams rūbus. Bausmę vykdė ar Vlodo Juozapavičiaus būrys. Juozapavičių gerai pažinojau, kelis kartus pas mus buvo užėjęs. Partizanai buvo susiskirstę zonoms. Jie daugiau vaikščiojo Tauragnų apylinkėse, čia buvo ne jų zona.

¹ Gal Vytautą Baltušį - Girinį (1924 - 1946 10 04), buvusį mokytoją, Uosio kuopos vadą.

Areštai. Suimta kaimynė Tumėnienė Jadzė manęs neišdavė, bet daug ką neiškentusi pasakė ir kalėjime nemažai atsėdėjo. Jos vyras Vincas žuvo¹, kai peršovė mano brolių. Jis buvo pasienio policininkas, paimtas vokiečių kariuomenės ir išsiųstas Rusijon, prabuvo daugiau kaip metus. Prieš užeinant frontui, paleido atostogų. Atvažiavo vokiškais rūbais, ginkluotas. Pamatė, kad čia nelabai gerai, ruskis spaudžia, daliniu nebegrįžo. Jo ieškojo vokiečių policija. Likus jo žmona buvo ryšininkė, jai tekdavo pa važiuoti ir į Dzūkijos pusę. kažkas įskundė. Areštavo. Vietoj labai pridaužė ir išsi-vežė. Po savaitės kartu su čekistais sugrįžo. Tada ji iš klojimo stogo padavė jiems kažkokius dokumentus, nemažai dokumentų. Išdavė savo pusbrolių (Petkevičių Mečį - B.J.), gyvenusį Minčioj, kad palaiko ryšius su partizanais, tas kiek ten metų atsėdėjo. Mus irgi žinojo, bet „nepardavė“.

Atsišaukimai. Sprogdinam „snariadą“. Dokumentų darymas. Aš nešiojau, vežiojau partizaniškus laikraščius, juos man atnešdavo brolis, liepdavo nunešti ten, kur jie slapstydavosi. Prieš balsavimą išspausdindavo atsišaukimus, kad neitų balsuoti. Kartu su kaimynu Stasiuliu Vytautu kaime juos klijuodavom. Klijuodavom medžio klijais. Juos išvirdavom, gerai laikydavom. Klijavom prie pieninės, kur daugiau sueina žmonių. Kartą kaime vyko balsavimas. Kaip pagąsdinti? Netoli buvo „snariadas“, jį užkūrėm, tai skrebai su visom urnom išdundėjo, nereikėjo nė balsavimo. Čia veikėm jau savo galva. Stasiulis dabar gyvena Vilniuje. Buvom geri draugai, kartu slapstėmės nuo išvežimo. Kilęs jis iš Antilgės kaimo. Stasiuliu viena mergaitė buvo Sibire. Išvežė visai vaiką, ją tik vieną pagavo. Brolis Valentinas (g. 1926 m.) „atšlavė“ 10 metų lagerio ir kažkiek metų tremties. Kitas brolis mirė kalėjime, pasodintas vėliau. Jis pagelbėjo daugeliui žmonių. Darė dokumentus. Susidėjo su Margasyčia, norėjo tuoktis. Ji buvo salakiškė, dirbo vaikų daržely vedėja. Jos niekur neregistravo. Ji pusiau slapstė, nes tėvas buvo dirbęs Salako nuovadoj. Stasiulis patvarkė jai dokumentus. Darželį lankė saugumiečio vaikas. Jo tėvui ji užsiminė, kad neprisiregistravus, gal galėtų padėti, o vėliau pasakė, kad viską susitvarkė. Po to Stasiulį suėmė. Bute dokumentų nerado, bet rado įrankį, kur nuima antspaudus, rado pakištą po grindimis. Gavo 7 metus. Papuolė blogan lagerin, apsirgo džiova ir mirė. Margasyčia irgi buvo nuteista, bet kiek gavo, nežinau. Kur dabar gyvena, irgi nežinau.

¹ V. Tumėnas žuvo 1945 07 05.

Akumulatoriai. Mane yra mušę, bet Daugailių skrebai buvo pusėti-ni, tauragniškiai bjauresni. Partizanam padėjau. Nešdavau radijo akumulatorius Degsnavon, prie Daugailių, pas Bronių Aiduką. Jis turėjo elektrinį malūnėlį. Batarėjas dirbdavo patys namuose. Paima cinkuotą skardą, gabalais sucinkuoja, ko prideda į vidų, nežinau. Batarėja nemaža, didesnė už rašomo popieriaus lapą. Kartu buvo ir akumulatorius, ir batarėja. Tokie buvo radijui, su vienu neveikdavo. Akumulatoriai buvo ne savo darbo, pirktiniai. Akumulatorius kraut nešiau gal dešimt kartų. Baisu, jei užeitum skrebus. Vaikus tikrindavo, ar neneša banditam valgyt, o jei rastų akumulatorių! Į Degsnavą - 6-7 kilometrai, eidavau pakrūmėm. Su akumulatorium skrebam nepakliuvau. Akumulatorių nešdavau, kai išsikraudavo. Visi jų aparatai buvo Juknėnuose, pas dėdę Miškinį Praną. Namas buvo aukštas, antena - ištiesta viela. Jei pajaučia didesnę gaudymą, vielą nukabina. Radijo klausydavo su ausinėm. Prieš vestuves Pranas gyveno už Salako, Purvinišky, ties buvusią demarkacinę liniją. Iki karo kaimas buvo okupuotas lenkų. Pranas buvo baigęs vidurinę, kažkur studijavo, mokėjo gerai lenkų, rusų, vokiečių kalbas. Jis buvo partizanų radistas. Klausydavo žinių, įdomesnius faktus užrašydavo, perduodavo partizanams, jie turėjo spausdinimo mašinėlę. Prie spaudos leidimo prisidėjo ir brolis. Brolis baigęs 4 skyrius, mokslas jam ir man sekės gerai.

Kad palaikiau ryšį su partizanais, žinojo mano dėdės Prano šeimyna, kaimynas Mecalica Kostas, seniai miręs. Jis gyveno su mažais vaikais, namai neįtariamai. Kostas labai padėjo, kiek galėjo, priglaudė, slėpė, buvo pats artimiausias kaimynas. Specialiai įrengto bunkerio neturėjo, padarydavo slėptuvę klojime, po sukrautu šieniu. Tokia slėptuvė buvo ir pas mus klojime, šiene padaryta.

Aidukaitės Vandos (iš Degsnavos) tėvas kraudavo akumulatorius. Ji dirbo Daugailių valsčiuje ir partizanams teikdavo visas žinias. Vėliau ją susekė, tai iš valsčiaus „išmovė“, pasislapstė truputį pas Bikelieneį ir, gavus dokumentus, išvažiavo Vilniun. Kai dirbo valsčiuje, aš nueidavau su kviteliais ar taip kokiais reikalais. Jos būdavo viskas surašyta ant popieriuko, ji man perduodavo, ir aš pamešdavau. Taip buvo pirmaisiais metais, kokius tris - keturis kartus. Jos nenuiteisė.

Išsprogdino bunkerį. Vaclovas Maniušis buvo pakliuvęs kalėjiman. Labai keistas žmogus. Prie vokiečių dirbo viršaičiu. Slapstės, bet šautuvo nenorėjo, sakė, kad jis ne kariškis. Buvo geras sodininkas, bitininkas. Politiškai buvo labai apsišvietęs. Žiemą dažnai pas mus užeidavo, atvažiuodavo su slidėmis. Jam paduodavau lapelį iš Aidukaitės. Žinojau, kad jie turėjo archyvą, netoli nuo mūsų buvo jų bunkeris. Ten tą vasarą slapstės mano brolis ir dar du ar trys partizanai. Juos gulinčius ant dirvono riešutaudami pamatė ruskeliai - berniokas ir mergiotė. Gal už trijų ar keturių dienų mišką apsupo Tauragnų skrebai. Bunkerį rado, įmetė dvi „rupūžines“ granatas, jos labai galingos. Tam bunkery buvo daug dokumentų, visus sudraskė. Mano brolis buvo būrio išdininkas. Bunkery pasidėjęs laikė kažkiek pinigų, juos naudojo susisiekimui ar ginklų pirkimui. Pinigai buvo suvynioti ir užkišti už balkelio, tai visi išliko, nenukentėjo. Mes su Stasiuliuku atnešėm ir jiems atidavėm. Apklotai, pagalvės susprogdinti. Bunkeris visiškai nesuvirto, buvo stipriai padarytas. Pamatę tuos ruskelius, vyrai netikėjo, kad gali išduot, bet pasisaugodami išėjo atsarginin bunkerin, tai liko gyvi.

Kratos. Mūsų namas buvo didelis, atneštus dokumentus slėpdavom „karnizuos“. Saugodami dokumentus nuo pelių, įdėdavom metalinę dėžutę. Kartą pas mus darė smulkią kratą, žiūriu, „maišo“ po „karnizuos“. Pasilenkt tingėjo, tai lazda pamaišė, o aš dokumentus buvau padėjęs šone, tai ir nerado. Jei skrebam kas užeidavo, darydami kratą, net grindis išversdavo, pas mus buvo net du kartus grindis išardę. Turėjom didelį tvartą, dengtą šiaudais, ant tvarto buvo prikrauta kūlių, kad pelės nesuskapotų. Atėję iš Vajasiškio skrebai buvo labai bjaurūs, visus kūlius numetė nuo aukšto ir visus šiaudus papylė. Užėję sako: „Duokit samagono“. - „Nėra samagono“. - „Tai paminėsit, kad nėra“.

Vėliau raiste nušovė Kilbauską Narbą¹, Pulgį Garnelį. Jie buvo mano dėdės klojime. Užėję sako, kad labai iš toli eina, privargo, nori pailsėt. Klojime vasarą tuščia, šieno nėra, pasiklojo patalus, užmigo. Juos atsekė ir apsupo nuo miško pusės. Atsikėlė kaip tik bėgo miškan, o ten jų laukė, už klojimo tuoj buvo eglynėlis. Pulgį nušovė netoliese, o Kilbauskas nu-

¹ Uosio kuopos Sakalo būrio vadas. Žuvo 1946 06 16 (07 14?)

bėgo apie kilometrą. Peršovė kojas, negalėjo pabėgti, tai atsigulęs visus šovinius iššaudė ir, išsiėmęs granatą, susisprogdino. Kai pro mus vežė, visas buvo baisiausiai sudarkytas.

Po karo buvo toks įvykis. Pas Kilbauską (Juknėnuose) skrebai užtiko 5 partizanus. Įvyko susišaudymas, nušovė Tauragnų skrebą Balsioką, dar du sužeidė. Partizanus nušovė du, trečias labai nušalo kojas. Jis išbėgo su plonom kojine, o buvo -18 laipsnių. Kad būtų bėgęs ir bėgęs iki kokio žmogaus, bet pasislėpė negyvenamoj gryčioj. Ji buvo net be langu, ir sušalo. Kentėjo didelius skausmus. Bunkeris buvo ir pas Vaitiekūnienę, tai kojas jis pas ją gydė, bet mirė. Salakiškis tai buvo, pavardės neatsimenu.

Amerikonai neateis pagalbon... Antanas ir Motiejus Miškiniai buvo mums giminės. Motiejus dirbo švietimo ministru¹. Jį būtų į Rusiją tuoj pat išvežę, bet per savo „skūpumą“ jį išgelbėjo motina. Prie vokiečių ji nedavė prievolių, ir vokiečiai prieš pat rusų užėjimą juos iškonfiskavo. Užėję rusai matė, kad jų nelabai mėgsta, bet žinojo, kad nemėgo ir vokiečių. Jo neišvežė, kolūkin nevarė. Žmogus su dviem aukštaisiais, gaspadoriaut nemoka, samdyt valdžia neduoda. Partizanai jį pasikviesdavo: „Tu žmogus mokytas, sakyk, kaip čia bus“. Ant jo partizanai kartais net užpykdavo, jis sakydavo: „Aš linkiu jums, kad būtų gerai. Jei rusai nusiels, tai gal ir išlįsit iš miško. Žinokit, karas kas 5 metai nebūna. Visos valstybės pasilpę, amerikoni neateis pagalbon“.

Skiemonys, 1999 m.

¹ Departamento direktoriumi.

KAIP DAVATKINĄ BULKĄ NUGINKLAVOM

*Pasakoja PAUKŠTĖ Bronius,
g. 1920 m., Mineiškiemio kaime, Utenos r.*

Šeimos turiu keturis vaikus ir žmoną. Yra du berniokai, dvi mergiotės. Vienas berniokas Kazitišky namus nusipirko, ten ir gyvena, Jonas Ignalinoj, Bronė ištekęs į Antalksnę, o Vandutė - Utenoj, prie ligoninės. Atvažiuoja aplankyti, padeda. Žmoną išvežė Utenos ligoninėn - nebepaeina. Dabar geriau.

Juožą Buiką iš mažinties pažįstu. Iki Ripaičių gal pora kilometrų. Jo brolių Antaną irgi pažinau.

Juozas Buika labai prie bažnyčios buvo prilipęs. Buvo baisus davatka. Kai užėjo rusai, jis suvaidino, kad nuskendo. Graibstė tinklais - nerado. Paskui atsirado.

Buvo sandėliukas pas Jansevičių. Kviečiai buvo supilti. Prapuolė tie grūdai. Gal tas Jansevičius ir Jankevičius parodė, kad aš tuos kviečius pavogiau. Buvo tų kviečių kelios tonos. Kur aš tiek dėsiu?! Atėjo naktį Juozas Buika aiškintis: kam aš kalbu, kad jis tuos grūdus ėmęs. Sako, tu pavogei. Buvo apsirengęs paprastai, tik turėjo brauningą. Pastatė mane ir pareiškė: „Tau gyvent beliko kelios minutės“. Klausiu: „Už ką gi?“ Sako, tu kviečius pavogei. Aš mat netylėjau, pasakydavau žmonėms, tai ir jie sužinojo, kad taip kalbu. O valdžia tada baudė už vagystes. Pasisodino ir su brauningu ūlioja po pirkį. Buvo vienas. Anas daugiausia vienas ir ūliodavo. O tada aš sveikatos dar turėjau. Pareikalavo užsidėti rožančių. Iš močios pareikalavo, kad atneštų. Kai dėjo rožančių, aš stvėriau jį glėbin ir dėjau viduaslin. Rankas iškėčiau, žmonai sakau: išsuk iš rankos brauningą. Žmona brauningą išsuko. Pašoko, brauningo nėra. Tamsu, nežinia, kur ieškot. Tada aš jį pro duris šiaip ne taip išstūmiau; buvo kieme tvora, per tvorą aukštiekninką perverčiau ir pabėgau iš namų. Aš gi nežinau - gal jis su draugais atėjęs. Nubėgau Saldutiškin pas skrebokus, pradėjo klausinėti, kaip čia viskas buvo. Sakau, gi šitas Davatkinas. O tie tik juokias - tai jų draugas. Sako, tuoj nuvažiuosim, o aš tik su apatinėmis kelnėmis, basas... Apšalau kojas drūtai (buvo apie 18° šalčio), rankas apšalau. Praėjo kelios savaitės, kol pagijau. Paskui skrebai davė kokią vatinių batų, sako: važiuojam. Pabuvo dar pas mane, apsidairė, tada Ginučiuos nuvažiavo. O Ripaičius nė nebuvo. Brauningą tai močia kur buvo padėjus. Paskui atėjęs buvo Buika, prispyrė, tai močia atidavė. Skrebams aš nebuvo užsiminęs apie

brauningą. Sakau, kad buvo atėjęs nužudyti, ištrūkiau ir atbėgau. Brauningą močia jau nunešė. Tas atsiprašė, kad gal be reikalo buvo užsipuolęs. Paskui jis manęs vengė, nes man, būdavo, užverda, galėjo jam blogai baigtis.

Makaveckas Kazys pasakojo. Atvažiuodavo iš saugumo toks ruskis majoras. Jis saugumui ir dirbo. Juozas Buika daug ripaitiškių į kalėjimus sukišo, iš Mineiškiemio jis tik mane buvo užpuolęs, kiti jo bijojo, klausydavo, o aš pasipriešinau.

Jansevičius, Jankevičius, matyt, buvo prikišę nagus prie tų grūdų, tai gal paprašė Buiką, kad man užkištų bumą. Jansevičius buvo brigadininkas. Matyt, tuos grūdus išsidalijo ir bijojo, kad neišeitų aikštėn jų vagystės. Būdavo uždirbi per dieną pusę kilogramo grūdų. Sunku buvo su šeimyna gyvent. Paskui brigadininką dar už tuos kviečius ir teisė.

Buvo Buika dar pas Brasoriuką Kazį (Mačiulis Kazys Ripaičių). Ir jį kas buvo Buikai apskundę, tai jis kai dėjo aukštiekninką per duris ir užsidarė. Tada jį gerai apdaužė. Po to jau niekad nebeateidavo. Tas Mačiulis buvo dirbęs policijoje, tai tokio „partizano“ neišsigando.

Blazytė Bronė¹, mano giminaitė iš Mineiškiemio, buvo partizanų ryšininkė. Ją suėmė ir išvežė į Rusiją. Buvo atvažiavus apsidairyt - susenėjęs, sužilavus jau, suvis pasikeitus. Tada suėmė ją, Gimžauskaitę (viena žuovpartizanė buvo, o kita niekur nebuvo, bet suėmė), Ringelevičiūtę Uršulę (laikė ryšininke). B. Blazytę paėmė namie. Tėvus irgi išvežė. B. Mineiškiemio dar buvo partizanus Kliukas. Jį pagavo, atbuvo kalėjimą ir namie mirė. Liko invalidas, būdavo su lazdom ulyioja, baisu. Jo žmona mirė, liko dvi mergiotės - viena Ignalinoj dirba, kita Utenoj.

Ringelevičių Adolfą irgi pagavo, jį Saldutišky sušaudė. Irgi buvo partizanas. Mūsų kaime irgi buvo susidarius grupė. Kai pradėjo vaikyti, dubėt, išsisklaidėm. Tada Saurokioką (pavardė kitokia, bet užmiršau) pagavo, tai Kirdeikiuos prie pašto nušovė. Kliuką Jeronimą pagavo, tai Rusijoje žuvo, lagery. Iš Staniuliškio žuvo dar Jeronimas Buika. Mūsų grupė kai pasipylė, tai su juo Sideravičius² vaikščiojo, žuvo prie miškų (Strazduos), paežerėj. Ar aštuonis tada sunaikino. Kiti miškan išėję buvo. Kaip žmonės. Ateina, pasikalbam.

Paskui aš stojau, legalizavaus. Priskyrė dirbti Saldutiškio lentpjūvėj. Ot „pikliavo“: atnešk ginklą, atnešk ginklą. Nugara kentėjo.

Mano draugas Oškinis buvo Buiką kažkur sutikęs, tai irgi aukštiekninką griovin įtrenkė. Oškinis buvo tarnavęs vokiečių kariuomenėj. Buvo iš Strokinių.

¹ Br. Blazytę apgavo ir 1946 05 12 suėmė partizanais persirengę čekistai.

² Jeronimas Buika ir Juozas Sideravičius žuvo 1951 04 11.

KAIP DAUNYS TAPO ŠRIUBŲ, O PASKUI DAGIU

Pasakoja Alfonsas Daunys, gyvenantis Šiauliuose.

Gimiau 1917 m. Maleckazemio kaime, Tauragnų valsčiuje, Utenos apskrityje. Ten ir prabėgo mano vaikystė, kol prasidėjo karas. Be manęs, dar augo už mane vyresni brolis Stasys ir sesuo Eugenija. 1928 metais baigiau keturis Tauragnų pradžios mokyklos skyrius. Įstojau į katalikišką „Pavasario“ organizaciją, buvau valdybos narys ir net pirmininkas. Nors tėvai turėjo 10 ha žemės, bet aš po karo jau buvau „banditas“, tad jie 1948 metų gegužės 22 d. buvo ištremti į Krasnojarsko kraštą, grįžo 1956 03 31. Brolis Stasys gyveno Kaune, dirbo „Ateities“ kooperatyve buhalteriu, turėjo dar kažkokio darbo „Dvidešimtojo amžiaus“ laikraštyje, o 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Gyveno Čikagoje, dirbo „Draugo“ laikraščio redakcijoje, bendravo su dabartiniu Lietuvos prezidentu V.Adamkumi. Mirė 1977 m. Čikagoje. Sesuo Eugenija Šiauliuose dirbo mokytoja, bet kaip politiškai nepatikima 1946 m. buvo iš darbo atleista. Vėliau dirbo buhalterė.

1944 m. liepos mėnesį Utenos apylinkes užėmus rusams, pas mane pradėjo lankytis buvęs Kęstučio organizacijos narys Vytautas Petravičius - Benius: atnešdavo atsišaukimų, kitų leidinių. Man pavesdavo išplatinti savo krašte. Paskui iš jo gaudavau ir gimimo pažymėjimų. Su jais geibėjom vyrus nuo armijos. Iš mokytojos Bronės Keraitės, dirbusios Tauragnuose, gaudavom mokslo baigimo pažymėjimų ir net keletą pasų blankų. Gaidelių kaime 1944 metų spalio mėnesį buvau priimtas į LLA (Lietuvos laisvės armija).

Vykdydamas partizanų vyriausybės užduotį, sukviečiau aplinkinių kaimų vyrus į susirinkimą Maleckazemyje, Anupro Daunio namuose. Suėjo apie 50 vyrų. Po ilgų V.Petravičiaus - Beniaus ir Br.Zinkevičiaus -

Partizanų būrio vadas Alfonsas Daunys - Šriubas 1940 m.

Kalvio ginčų buvo priimta LLA priesaika ir įkurtas LLA Tigro rinktinės partizanų būrys. Vadu buvo paskirtas Vladas Gaivenis, o jo pavaduotoju - aš. Po savaitės kariškiai buvo sulaukę Gaivenį, bet nunešė dokumentus (buvo pasisendinęs) ir buvo paleistas. Vis dėlto būrio vadas rizikuot nebenorėjo ir iš šio krašto išvažiavo. Tigro rinktinės vado įsakymu būrio vadu buvau paskirtas aš. Pasirinkau Šriubo slapyvardį. 1944 - 1945 m. žiemą palaikiau ryšius su Tigro rinktine ir su kęstutėnu V. Petravičiumi.

1945 m. kovo 10-11 d. rinktinės štabas buvo sunaikintas, ir ryšiai nutrūko. 1945 m. gegužės mėnesį Ginučių miške įvyko būrių vadų pasitarimas. Dalyvavo svečių iš Vilniaus, domėjosi mūsų veikla. Po šio pasitarimo partizanų veikla nepagerėjo. Priešingai: padaugėjo areštų, ir J. Žilėnas - Stuobrys pradėjo įtarinėti, kad galėjo ten būti provokatoriai.

1945 m. vasarą, susikūrus Šarūno rinktinei, pradėjau bendrauti su ja. Vladas Mikulėnas, pabuvęs Tigro rinktinėje, mūsų būrį priskyrė Šarūno rinktinei. 1945 m. spalio mėnesį, kai mes Ignotiškio miške įsirengėm bunkerį, atėjo J. Žilėnas - Stuobrys ir atsivedė Joną Kimštą - Žalgirį, pavadindamas jį Vytauto apygardos vadu. Su jais buvo ir Bronius Zinkevičius - Kalvis. Žalgiris panorą pabūt keletą dienų mūsų bunkeryje ir paprašė pakviesti Praną Ivonį - Klajūną. Kai kitą dieną atėjo Klajūnas, Žalgiris pasakė, kad nuspręsta leisti Vytauto apygardos laikraštėlį. Pasitarę parinkom pavadinimą - „Aukštaičių kova“ ir pasiskirstėm pareigomis. Pr. Ivonis - Klajūnas sutiko būti laikraščio redaktoriumi, Kalvis parūpino popieriaus, reikalingų medžiagų. Klajūnas buvo mano būrio partizanas, tad turėjau būti jo pirmuoju pagalbininku ir pasirūpinti laikraščio platinimu. Vėliau rinktinės vado Vaidoto buvau atleistas iš būrio vado pareigų, kad galėčiau visas jėgas skirti laikraščio leidimui ir platinimui. Klajūnas spausdino ne tik laikraštį, bet ir atsišaukimus, įsakymus ir kt. Su Klajūnu išleidom kokius 6 ar 8 numerius. Kol Žalgiris buvo mūsų bunkeryje, suruošėm jo susitikimą su Šarūno rinktinės vadu Vladu Mikulėnu - Liepa. Jų susitikimas įvyko Pavarlio kaime, Maniušio sodyboje. Mūsų būrys buvo sargyboje. Apie ką jie ten kalbėjo, aš nežinau. Palikęs mūsų bunkerį, Žalgiris vis dar buvo šitame krašte, o lapkritį išvyko ar į Švenčionių apskritį. Gruodį Stuobrys išpėjo, kad Žalgiris vėl ketina atvažiuoti į šį kraštą, o kada reikės važiuot parsivežt, sakė, praneš. Vado važiuoti išvykom šešiomis pastotėmis 1946 m. sausį. Dabar Žalgiris šiose apylinkėse pabuvo iki gegužės mėnesio. 1946 m. žiemą Ignotiškio kaime buvo Vytauto apygardos štabas, o Šmuliškio vienkiemyje

spausdinome „Aukštaičių kovą“. Gaila, kad Prano Ivonio - Kļajūno veikla, kalbant apie Vytauto apygardą, vis užmirštama.

1946 m. vasarą čekistams suėmus Kļajūno seserį Jadvygą ir brolių Stasį - Uosiuką bei ryšininkę Oną Katinaitę, mes su savo vyrais pasitraukėm į Katlėrių miškelius, o Kļajūnas persikėlė pas Br. Zinkevičių - Kalvį. Katlėrių apylinkės priklausė Uosio kuopai. Keletą kartų su jos vadu Vytautu Baltušiu - Giriniu lankėm šios kuopos būrius, kurie laikėsi Juknėnų, Kubilių, Pliupų apylinkėse. Visą laiką palaikiau ryšius su Šarūno rinktinės vadu Vytautu Pakštu - Vaidotu, gavau iš jo įsakymą, kad esu paskirtas organizacinio sektoriaus viršininku, bet netrukus Šarūno rinktinė buvo panaikinta, ir man tų pareigų eiti nebeteko. O ir aš pats, gavęs fiktyvius dokumentus Alfonso Dagio pavarde, 1946 metų rugpjūčio 30 dieną išvažiavau iš šio krašto.

Partizanaudamas ryšius daugiausia palaikiau per ryšininkę Eugeniją Puodžiukaitę - Mėtą, daug padėjo Janė Keraitė - Neužmirštuolė, Bronė Keraitė - Nomeda, Elena Tarulytė - Našlaitė, kiek mažiau - M. Ryliškytė - Aukštaitė ir A. Rūgštelytė - Ramunė.

Laisvės kovų dalyviai: J. Keraitė, E. Tarulytė, A. Daunys, S. Vedrickaitė, E. Puodžiukaitė ir P. Vitkus.

Teko keliskart susidurti su skrebais. Pirmąkart mane apšaudė 1945 m. gruodį, kai iš Kļajūno ėjau su „Aukštaičių kova“. Netoli Pavarlio kaimo mane pastebėjo skrebai, bet pasinaudojau grioviu ir laimingai pabėgau. Antrąkart irgi ėjau su spauda į Pagilbiškio kaimą, kur turėjau susitikti su Juozu Gaideliu - Skambučiu. Su juo pavaikščioję po Vajelių, Paąžuolių apylinkes, grįžome atgal ir užtikome mūsų jau laukiančius skrebus. Sargybinis buvo už kokių 100 metrų, o buvo naktis, ir vytiš į mišką neišdrįso. Kitąkart mus apsupo Katlėrių miškeliuose naktį. Pyragaitis, Pūkis ir aš pabėgom, o Kariūnas, Baltukas ir Putinas žuvo. Jų palaikai buvo nuvežti į Uteną ir užkasti kalnelyje prie Dauniškio ežero, bet partizanų rėmėjų išvogti ir pervežti į Katlėrių kaimo kapinaites.

Su svetima pavarde. 1946 metų vasarą aš tapau Alfonsas Dagys, Jono sūnus, gimęs 1915 m. Dokumentus man parūpino žinomo aktorius Algirdo Grašio (praminto Braču) sesuo Janė Grašytė. Automatą ir naganą palikęs Girinio (Uosio) kuopos vyrams, išvažiavau į Šiaulius. Su reikalais nuvažiavęs dar į Kauną, vos neįkliuvau. Įsidarbinau lentpjūvėje, bet išėjau, nes vienas darbininkas galėjo mane pažinti. Mėginau ieškoti darbo Panevėžyje, bet negalėjau prisiregistruoti. Vėl sugrįžęs į Šiaulius, baigiau dviejų savaičių kursus ir įsidarbinau pieninėje. Šioje įmonėje išdirbau iki 1954 metų. Pajutau, kad esu sekamas. Gavęs rekomendacijas, įsidarbinau prekyboje. Sulaukė mane 1956 metų liepos 17 dieną. Jau buvo grįžę iš Sibiro tėvai ir apsigyvenę pas mano seserį. Viena moteris, kurios vyras buvo legalizavęsis, pasakė, kad mane tuoj suims, kad jai saugumas mane net rodes. Gintis nebuvo prasmės, nes iš moters kalbos supratau, kad apie mane viską žino. Tardė mane Gorajėvas. Rytais ėjau į darbą, vakarais - pas tardytoją. Po kokios savaitės tardymų sumažėjo, liepė savo pavardę išsiimti dokumentus ir dirbti. Po poros mėnesių išdavė pažymą, kad esu legalizuotas. Suklastotus dokumentus sunaikino, ir aš iš Dagio vėl virtau Dauniu. Atgavus savo pavardę, gyvenimas pasunkėjo. Darbuotojai pradėjo manęs šalintis, saugumas vis ragino grįžti į savo kraštą ir parodyti, kokia humaniška sovietų valdžia: net „banditams“ atleidžia. Daug kartų mėgino užverbuoti, žadėdami geresnį darbą, aukštesnes pareigas. Kai nesutikau, buvau pažemintas, nuolat sekamas. Iš tos įtampos ir nuolatinės baimės išvadavo tik prasidėjęs Sąjūdis.

Šiauliai, 1999 m.

APYLINKĖS PARTIZANAI

Bronius Trinkūnas iš Vajelių k. 1999 m.

*Pasakoja
TRINKŪNAS Bronius,
g.1933 m. Vajelių k.,
Saldutiškio šen., Utenos r.*

Gimiau 1933 m. gruodžio 13 d. Vajelių kaime, šituos namuos, kur dabar gyvenu. 29 metus išdirbau staliu Utenoj gamybiniam kombinate. Pradėjus kurtis kolūkiams, pas mus susikūrė 1949 m. rudenį, nuo 1956 m. ketverius metus stačiau fermas. Žmonės į kolūkius eit nenorėjo. Iki 1953 m. Stalino mirties dirbom kiekvienas sau, tik vežėm bendrai vienan klojiman, krovėm atskirai, rudenį pasiimdavom. Kuldavom atskirai, nuo žemės, kiek priklauso, atiduodavom pyliavai, kolūkiui, kas likdavo, supildavom sėklai atskirai

sandėliuos. Mūsų buvo mažas kolūkis, apie šešiolika gyventojų, gyvenom vieningai. Pirmininku pradžioj dirbo Trinkūnas Alfonsas iš mūsų kaimo, miręs.

Aš baigiau tik du skyrius. Tėtė mirė 1948 m., dažnai sirgdavo, mama sirgo nuo 1941 metų. Dirbau visokius darbus: būdamas 7 metų, jau šieną kraudavau, karves melždavau, turėjom tris. Augom keturi vaikai. Aš pats vyriausias, jauniausias brolis gimęs 1942 m., seserys vidurinės, viena gimusi 1935 m., kita gimusi 1939 m. Mūsų žemė bloga, pyliavos buvo sunku atiduot, reikėjo gerai grūdus išvalyt, Utenoj malūne prasėdėdavom beveik po savaitę, kol pridudavom sandėliuos.

Iš mūsų kaimo partizanaut išėjo vienas Sniegana. Juozapą Rastenį paėmė kalėjiman, bet jis nepartizanavo, pagavo Gaideliuos. Jis sueidavo, draugaudavo, palaikydavo partizanus.

Žalnierius Bronius palaidotas Paąžuolių kapinėse. Netikęs jis buvo partizanas, slapyvardžiu Kiškis. Jo brolio Stasio gerai nepažinau, šitas jau normalus buvo, perlaidotas prieš 9 metus iš Ryliškių kapinių klebono Lindos. Jo žuvimo aplinkybių nežinau. Yra gyvas jų brolis Dominykas, gyvena Utenoj. Kiškis plėšė aplinkinius žmones, vos mūsų nesušaudė. Jis mums iš mamos pusės giminė. Vėliau pradėjo nuo savų slapstyti. Kartą atėjo, gal buvo 1947 m., dar tėtė buvo gyvas. Mama sako: „Braniuk, tėvas, vaikas serga, eik nakvot kiton vieton, nenakvok pas mus“. Ėmė keiktis. Tada mama sako: „Jei pyksti, Braniuk, eik kambarin ir gulk“. - „Ne, aš pas komunistus neisiu!“ Ryte mama nuėjo šert gyvulių, o jo gale tvarto gulėta. Mama žiūri - taiso automatą, sako: „Oi, kaip išsigandau, Braniuk“. - „Ko kimbi prie manęs, vietoj nušausiu!“ Tuo kartu taip ir išsiskyrė. Po kiek laiko, pavakarėj, ateina dviese: Žalnierius Bronius ir Zenkus Kazys iš Sūdalaukio. Žiūriu, stovi prie lango vienas ir žiūri į akis. Išsigandau. Žalnierius laužės tvartan, ruošės išsivest karves. Mama su tėte pradėjo rėkt: „Vyrai, kelkitės - vagys apipuolė“. Tą kartą pabijojo, nuėjo. Po kokių dviejų savaitių atėjęs slapčia išsivedė avele. Zenkaus Kazio brolis Bronius buvo geras partizanas, po mirties apdovanotas. Kazys dar gyvas, už mane kokia dešimt metų vyresnis. Sėdėjęs kalėjime.

Vėliau, jau rugius pjovėm, atėjęs maisto Žalnierius su mama šnekėjo, sako: „Vos jūsų nesušaudžiau, buvau labai perpykęs“. Žalnierių Bronių Vajelių miške nušovė savi partizanai. Man tuo metu buvo 12 metų. Ar jis daugiau žmonių yra apiplėšęs, nežinau.

Partizaną Ivonį labai gerai pažinojau, padorus žmogus, iš Šmuiliškio. Pažinojau nuo partizanavimo laikų. Kartą buvo atėję pas mus dviese, su kuo, neatsimenu. Pasikūrėm pirtį, ėjom visi kartu praustis. Ivonis buvo gražus, aukštas vyras, buvęs matininku. 1947 m. spalio 4 d. jį palaidojo (žuvo rugsėjo 20 d.). Tą dieną labai lijo, pakrūmėj, pievelėj, netoli miško, buvo pririštas mūsų arklys. Dieną buvo atėję partizanai, paprašė motinos paruošt pietus ir nunešt pas kaimyną. Vakare, saulei leidžiantis, nuėjau perkelt arklio. Žiūriu, padėtas ant suoloelio karstas atidarytas, aplinkui apdėtas šieniu. Prie manęs priėjo vienas partizanas ir sako: „Ką matei, kad nematytum“. Sakau: „Gera“. Žiūriu, moteris pilkai apsirengus, gal sesuo, verkia prie karsto. Partizanai paėmė arklį ir nulydėjo, karstą vežė prieky, o patys po vienamėjo eile iš paskos, buvo šeši ar daugiau. Suolelį paliko prie Žalnierių pirkios. Karstą lydėjo Uosiukas -

Grauzinis iš Buitūnų, gal buvo Vėžys - Juodka, Luputis - Pelėda iš Šilo, tuo metu aš juos visus pažinojau, bet dabar pamiršau.

Gaivenį - Voveraitį buvo gyvą suėmę. Partizanaut buvo išėjęs ir Vėžio jaunesnis brolis, slapyvardį pamiršau.

Labai gerai pažinau Deveikį Joną - Lapą iš Aviniškių. Jo seserys Elena ir Genė gyvos, brolis Stasys miręs, jis nepartizanavo. Deveikis Jonas buvo labai karšto būdo. Būdavo pirkioj lošia partizanai kortom, tai jis nenusėdi vienoj vietoj, laksto iš vieno galo kitan, nervinasi. Padorus, geras žmogus. Žuvo partizanam susišaudžius tarp savęs. Palaidotas Paažuoliuos.

Vytautas Vadišius irgi palaidotas Paažuolių kapinėse. Jis žuvo 1946 m. (g.1923 m.) taip pat nuo savų partizanų. Kilęs iš Liginiškio kaimo, tuos pačiuos namuos tebegyvena jo brolis Vacys, jis žino Vytauto žuvimo aplinkybes.

Gylis Adolfas žuvo 1944 m. gruodžio 8 d. Ryte ateina Rakauskas Augustas (Adolfas?) Bemotiškio kaimo ir sako: „Kažkas šovė, žmona varo iš namų, neramu, sako, eik kur kitur“. Mes priklausėm jau Kuktiškių valsčiui. Atsisėdo už stalo, davėm valgyt, šnekas su tėte (g.1888 m.). Pamačiau, kad penki Tauragnų skrebai supa mūsų namus. Tėtė sako: „Bėk krūmuos ir pabėgsi“. Jis buvo jau metuos; jei turėjęs pasą, būtų jo nekliudę. Pabėgt nespėjo. Įėję skrebai patikrino ir išsivarė. Tėtė man sako: „Bėk pas jo žmoną, kad greičiau neštų pasą“. Prie akmeninio Vajelių kaimo kryžiaus ji juos pasivijo. Skrebai nesileido į kalbas. Pakeliui užėjo į Gylio namus. Tas saugojo neseniai gimusį sūnų, pamatęs skrebus išoko bulvių duobėn. Skrebai radę paėmė ir jį. Gylį išsivarė kartu su Rakausku Adolfu. Antalamėstėj išsivarė pastotis vežt Tauragnuos. Prie Kemešio ežero kažkas pašaudė, ten subėgę slėpės vyrai nuo kariuomenės. Tai skrebai abu žiauriai subadė ir pakrūmy, pagiry paliko. Subadyti buvo baisiai, net ir liežuvis, negalėjo net rūbais apvilkt. Naktį užėjo skrebai, kūnas gulėjo ant lentos, tai pakratė už kojos: „Bandit zdies.“ Tai buvo pats pirmasis siautimas. Nuo to laiko pradėjo organizuoti partizanai. Gyliokas gal buvo jaunesnis. Abu buvo padorūs, geri vyrai.

1945 m. rytojaus dieną po Velykų nuėjau gale klojimo kūlelių kapot. Užgirdau, šaudė. Žiūriu, atlekia tauragniškiai skrebai, jų tarpe Juška, jis pas mus dirbo 1940 m. Tėtė jam nedavė Visų šventėjų dirbt, tai apvogė ir daugiau neatėjo. Juška ir kiti vijos iš Bemotiškio Vaišnora, sudegino jo

klojimą, tas įbėgo krūmuos ir pabėgo. Vaišnoras nepartizanavo. Juška Vincas, pamatęs einančią kaimynę Rastenienę, šovė, pataikė tiesiai į pilvą, ir viskas, mirė staigiai. Juška Vincas, atrodo, miręs, kilęs iš Pilkeniškių kaimo.

Tais pačiais metais, gegužės mėnesį, nuėjau dirbt pievon. Netoli Papirčių kaimo gyveno Gaidelis. Su jais draugavom. Buvo keturi broliai, Jonas žuvo kariuomenėj, du čia, jauniausias (Albertas) dar gyvas. „Drapavoju“, ėmė šaudyt, atsiguliau prie akmens. Pro mane prabėgo žmonos pusbrolis Gimžauskas Bronius, jauniausias, tuo metu jam buvo apie 16 metų. Jų buvo daug brolių, penki dar gyvi (Kazys, prie Smetonos buvo lakūnas, Juozas, Liudvikas, Jonas, Vincas), visi gyvena Šiauliuose. Pakraščiu atsišaudydami bėgo Petkevičiokai, vienas (Jonas) iš Sūdalaukio partizanavo, dabar miręs.

Gera pažinojau Skambutį - Gaidelį Juozą. Dažnai ateidavo pas mus padėt įvairius darbus nudirbt, malkas pjaudavom. Su Kaziu ir malūnan kartu važiuodavom, padėdavo sumalt.

Juozas Buika buvo ir mūsų krašte. Jį labai gerai pažinau. Kartą nešiau pas Rastenytę jo suplyšusį lietpaltį susiūt, buvo juodas, odinis. Rastenytė siuvėja, prie vokiečių jai nutraukė koją, mirusi. Buika mokino mano brolių poterių. Dėjosi kunigu, ant krūtinės nešiojo didelį kryžių, išeidamas iš pirkios persižegnodavo. Visiškai negerdavo samagono. Sovietiniais laikais jis važinėjo po parapijas, buvo atvažiavęs pas mūsų kleboną, pristatė žvakių, susitikom, bet nepažino.

Ivonį tėvą užmušė patys partizanai; koks jo nusikaltimas, tiksliai pasakyti negaliu. Visi sūnūs žuvo partizanaudami, paskutinis sūnus palaidotas 1947 m. rudenį. Tėvas likęs gyveno vienas. Aš Ivonio nepažinau, tik žmonės visaip kalbėjo.

Su Stundžia Mykolu aš trejus metus dirbau Utenoj gamybiniam kombinate, dirbo stalium. Jo tėviškė Gaideliuos. Apie jį nieko nežinau, pats pasakojo, kad 10 metų buvo kalėjime. Anksčiau jo nepažinojau, susipažinom tik dirbdami. Nieko žmogus pašnekėt, raštingas.

DEJAVO MŪSU ŽEMĖ

Pasakoja Angelė Zizienė, partizanų rėmėja, gyv. Utenoje.

Daug metų prabėgo nuo tų baisių dienų. Šiandien noriu rašyti apie savo gyvenimą, pavaikščioti jaunystės vaikščiotais takais, čia bus tiek žiaurumo, vargo, skausmo ir liūdesio, kelios akimirkos sužibės ir džiaugsmo.

Mano tėviškė - tai Utenos apskrities Leliūnų valsčiaus Balteniškių kaimas. Mano tėvai - Tyla Bronius - Kapitonas ir Elena Stašaitytė - Tylienė. Aš - Tylaitė Angelė - Zizienė.

Pirmieji partizanai. 1945 m. naktis. Mama, įėjusi į kambarį, pasakė: „Vaikai, kelkitės konfiskuoja gyvulius“. Tėtės nebuvo namie. Mes šokom iš lovų, apsivilkom ir laukiam. Mama taip pasakius su dviem ginkluotais vyrais išėjo. Kai sugrįžo į trobą, vienas iš tų vyrų pasakė: „Papjaukit vieną bekoną, tik žinoma iš didžiųjų (vienas buvo labai mažas), atvažiuos žmogus paimti“. Tada dar paklausė: „Gal turit pažįstamų Stabulankiuos?“ Mama sako: „Ne.“ - „O ar nepažįstat Limbų?“ Sesuo sako, kad mums dar giminės. Tada jis pasakė: „Tai aš ir esu Limbą“, - pasakė labanakt ir išėjo. Mama bara seserį: „Kaip tu sakei, o jeigu bus skrebas?“

Po kelių dienų atvažiavo žmogus Ž.: „Tyla, atiduok bekoną, man įsakyta surinkti“. Įdėjo į vežimą ir išvažiavo.

Tada ir pradėjo mūsų giminė, jau ne vienas, mus lankyti. Bet neilgai buvo skirtajam gyventi. 1947 m. ar rugsėjo mėn. Limbą Antanas - Bunkeris žuvo¹. Jieėjo ar į Pakermėžio kaimą, ar pro kaimą ir užėjo ant pasalų. A.Limbą buvo sužeistas į vidurius. Gangrenavo ir mirė. Jį partizanai palaidojo kaimo kapinėse. Skrebai iškasė ir atsivežė į Leliūnus. Nuplėšė antpečius, lietuviškus ženklus, tik paliko karste gulėti. Kalbėjo, kad jo karstas buvo pasiūlytas ruskei (kiaulėm loviui), bet ji neėmė (taip sakiusi ji pati), bijodama, kad nepasivaidentų.

¹ A.Limba mirė 1947 09 04.

Sesuo parašė eilėraštį, bet tik du posmus prisimenu.

*Vos prašvitęs buvo jaunystėlės rytas,
Ir turėjai tarti tėviškei „sudie“,
Narsiai tu kovojai dėl laisvės rytojaus,
Bet su šiuo pasauliu jau turėjai skirtis.*

*Garbė tau per amžius, brangusis didvyri,
Lietuva ir broliai nepamirš tavęs.
Kurie pasiliko, dar iškels trispalvę,
Nors jau tavo akys to neberegės.*

Tada mus pradėjo lankyti jo draugai, tai: Pelionis - Šturmas, broliai Jonas, Albertas ir Vytautas Guobužai - Girėnas, Šamas, Viesulas, buvo dar jų brolis Mykolas - Šaulys, bet jo nebuvau mačiusi. Pamačiau, kai nušautą vežė pro mus: iš vežimo švietė basos baltos kojos, o nuėjus į mokyklą nuėjau pasižiūrėti. Gulėjo prie skrebų būstinės vežime, o prie vežimo buvo prišti šunys. Jo ranka buvo pakelta. Ir aš prisiminiau eilėraštį:

*Kepurę puošia Vyties kryžius,
Ranka pakelta prie galvos.
Jis lyg sako: aš pasiryžęs
Kovot ir mirt dėl Lietuvos.*

Jis žuvo Narkiškio mokykloje. Atsimenu, buvo Dobilas - Vytautas Perevičius, Antanas Zabulionis - Plienius, Balys Zabulionis - Šarūnas (broliai), Albinas Jakštonis - Vytenis, Mykolas Valančiūnas - Aitvaras, Teofilis Limbą - Sakalas, Antanas Morkūnas - Jaunutis, Bronius Morkūnas - Diamedis (broliai), prisimenu ir Algirdą Varną - Gaidį, Bronių Mozūrą - Kunotą, Vincą Zizą - Puškiną, Vytautą Šiaučiulį - Liepą, Joną Tylą - Vaišvilą, Joną Bartašių - Saulių, Bronių Kazicką - Saulių, Joną Laucių - Kirvį, Bronių Kalytį - Siaubą, Antaną Lapienį - Pempį, Joną Morkūną - Šiaurį.

Prisimenu vienas tokias Kalėdas. Aš tada dar buvau labai jaunutė, nežinau, ar 1946, ar 1947 metais. Tik pritemus atvažiavo partizanai, stai-

ga išvažiavo, bet liepė laukti, sakė, grįš. Atvažiavo, atsivežė muziką, grojo, jautėsi kaip laisvi.

Vakaraš dažnai ateidavo. Vieną vakarą sesuo siuvo, aš mezgiau. Atėjo Aitvaras, kito neprisimenu koks buvo. Kadangi mezgiau, tai jis pristojęs prie manęs, kad numegzčiau pirštines. Aš ginuosi, kad nemoku, o jis: va mezgi - meluoja, kad nemoki, matai, kad moki. Siūlą, sako, pats turiu. Buvau baisiai nedrąsi, ir iš tokios padėties sunku man buvo išsiskirti. Megzti tikrai mokėjau, bet pirštuotų pirštinių nebuvau mezgusi, nemokėjau, bet ką darysi - sutikau.

Kartą buvo labai daug partizanų, važiavo trimis vežimais, viduje ir kieme buvo pilna, daug nematytų veidų. Buvo neilgai, tik aplankė, nes važiavo nupjauti prie Smulkio telefono stulpų, taigi skubėjo, neturėjo laiko. Buvo beveik visi baltai apsivilkę. Tai buvo prieš rinkimus.

Žuvo su trispalve. 1947 m. Velykos. Jas buvo įsakyta atšvęsti ne kaip visas. Mano tėtei buvo liepta iškelti trispalvę. Prie mūsų buvo miškas, vadinamas valdišku mišku. Pradžioje miško buvo kalnelis, ir ten augo aukštos eglės. Didįjį šeštadienį tėtė trispalvę iškėlė aukščiausios eglės viršūnėn. Buvo toli matyti. Velykų rytą ėjom į bažnyčią, buvo ramu, gera širdyje. Praeidamos pro eglę, girdėjom, kaip ji linksmai šlama. O atėję į Leliūnus išgirdom, kad guli du partizanai. Priėjus pažinau: tai buvo Dobilas ir Aitvaras. Kaip baisiai atrodė išdraskyti kūnai! Tai buvo labai liūdnos Velykos. Jie, kaip ir mano tėtė, nešė iškelti trispalvę į Leliūnus. Visai prie miestelio yra didelė pieva, daugiau panaši į raistą, jokių medžių ten nėra. Skrebai važiavo iš miestelio, pastebėję pradėjo šaudyti raketas. Kurgi bėgs ar pasislėps, jeigu nė vieno žabelio?! Čia jie ir užmigo amžinu miegu. Verkė Velykų rytas. Verkė dorų lietuvių širdys.

Vasarą, kai veždavo šieną, šiene būdavo padaroma slėptuvė. Kol nešalta, užeidavo ir ten praleisdavo dieną. Mama man kartais liepdavo nunešti valgyti (daugiau nešdavo vyresnioji sesuo). Nešti nė kiek nebijojau, beveik buvo įdomu, bet, neduok Dieve, ta nedrąsa: įlindus nurausdavau, suprakaituodavau lig padų. Matydavau, kaip juos ima juokas. Ir jie matydavo, kad aš labai nedrąsi. Jie man buvo vienodai visi malonūs ir gražūs. Šturmas visada mane vadindavo mažybiniu vardu, Angiut. Man atrodydavo, kad jis iš mano nedrąsumo mažiausiai juokėsi.

Persirengėliai. 1948 m., galėjo būti rugpjūčio mėnuo, mūsų slėptuvė stovyklavo partizanai. Prisimenu buvo Sakalas, kitų jau nežinau - lyg tai Šturmas ir dar trečias. Dieną jie daugiau būdavo klojime, išlindę iš slėptuvės. Sekdavo kiemą, kad nebūtų užpulti netikėtai. Kieme pasirodė dvi moterys ir ėjo tiesiog prie klojimo. Mama išsigando: kas tos moterys ir ko joms reikia eiti prie klojimo? Išbėgam, žiūrim, kad vyrai persirengę moterim, tai buvo Siaubas ir Viesulas. Po pažastimis turėjo beržo šakų, tai buvo užmaskuoti automatai. Visi persivilko moterimis, paėmė ir mamos rūbus. Kaip juokingai jie atrodė, kojos baltos kaip sūriai, o jau Sakalo didumas - tikrai juokino mus. Siaubas atrodė kaip madinga panelė: plonas, plaukų kuodas gražus. Ir su skarele jis atrodė gražus. O jau ir jie kvatojo, žiūrėdami vienas į kitą. Siaubui humoro, kaip visada, netrūko. Juokėsi iš širdies, o galbūt slopindamas sąžinės balsą.

Išeidami vyrai, išskyrus Siaubą, lyg buvo neramūs, tik pasakė: darome pasalą. Turėjo grįžti iš Trumbatiškio Leliūnų aktyvas, taigi jie norėjo jiems pastoti kelią. Čia jau buvo sumanyta Siaubo.

Kai jie sugulę laukė, pamatė - ateina nuo Leliūnų kariuomenė. Vietoj planuoto užpuolimo teko bėgti. Tada vyrai spėliojo, kaip galėjo atsitikti, nejaugi čia toks sutapimas, kad, darydami pasalą, vos liko gyvi. Tada niekas nenujautė, kad jų tarpe yra žmogus, kuris ruošia pasalą ir pats savus išduoda. Gal tada specialiai buvo suruošta pasala? Jeigu nebūtų pastebėję kariuomenės (jie patys taip sakė), būtų tikrai mirtis, nes kariuomenės buvo daug. Sunku dabar patikėti, kad tada buvo atsitiktinumas, nors tada tikrai taip galvojo. Jie nemanė, kad kiekvieną dieną jiems ruošiamas mirtis. O išdaviko veidas buvo pilnas juoko ir tuo užkrėtė ir kitus.

Vėliau, jau sugrįžus iš Sibiro, Janina Sriubienė sakė mamai: „Kaip nustebeu, kai pas mus atsirado Tylienės sijonas“. Mamos buvo suaustas au-deklas geltonas ir jausta gabalėliai kitokių siūlų, taigi Sriubienė matydavo mamą tokiu sijonu Leliūnuos, užtai lengvai atpažino. Tuo sijonu buvo apsisivilkęs Siaubas. Po to juokėsi, kad panelės ėjo labai gražiai, o kai reikėjo bėgti, tai bėgo - net sijonai kilojos.

Dejuoja žemė... Žmonės sako, kad nėra stebuklų, o aš įsitikinusi, kad tada buvo tikrai stebuklas. Vieną pavasarį, dar anksti, man atrodo, kad buvo 1949 m. pavasaris, kai dar truputį vakarais pašaldavo. Kai saulutė beveik leisdavosi, pasigirsdavo lyg tai už kalnų, lyg už miško, dejonė. At-

rodė, kad dejuoja žmogus. Vieną vakarą atėjo partizanai. Buvo prieblanda, ir tas dejavimas buvo girdėti. Mes visi klausėmės neramiai, klausėsi ir jie. Tėtis sako: „Ką tai reiškia?“ Jie pasakė: „Gali būti sužeistas žmogus ar žvėris“. Bet kad jau ne pirmas vakaras, tikrai girdėti, kai tylu. Vėjuotą vakarą nesigirdi. Tada Saulius - Kazickas pasakė: „Tai dejuoja žemė, persisunkusi žmonių krauju“. Galbūt ir dejavo žemė, bet tai buvo tikrai stebuklas. Nuo tų metų aš gyvenau namuose ilgai, bet niekada dejavimas nebepasikartojo, nors buvo daug gražių pavasario vakarų.

Kada prasidėdavo dejavimas, mūsų mylima kalytė Rekša (tokiu buvo ji vardu) tai, būdavo, taip ima staugti, kad mama sakydavo, jog jai darosi baisu, o ir man būdavo tada labai neramu. Aukščiausias rodė, kad ateina baisios dienos, užtai taip visiems buvo neramu.

Baigiu progimnaziją. 1949 metai. Pas tėvus čia man labai gera. Čia tėviškės laukai, miškai, o miškuose žmonės, kuriuos aš savo labai jaunu protu gerbiu.

Mokiausi ketvirtoje progimnazijos klasėje. Vaikščiodavau į Leliūnus pėstute - mokyklon ir namo. Džiaugiausi, kad leidžia mokytis. Vaikščiodavo labai daug mokinių, butus samdydavo nedaug kam.

Vieną dieną buvau pašaukta į mokytojų kambarį. Kambaryje buvo rusų kalbos mokytojas Ilčiukas ir mokytojas Zabulis. Mane paklausė, gal noriu stoti į komjaunimą. Aš atsakiau - ne. Tai kodėl? Ar tėvai neleidžia, ar pati nenori? Tėvai leidžia, aš pati nesirašysiu. Tėvams bėdą mesti buvo nevalia, tėvai už neleidimą turėtų rimčiau atsakyti.

Taip bėga dienos linksmos, ir jau pavasaris, mūsų mokyklos išleistuvės. Baigiu keturias Leliūnų progimnazijos klases.

Noriu dar pasakyti, kad tada progimnazijos direktorium buvo Tarvydas. Tai buvo tikras lietuvis. Kartą man liepė pasilikti po pamokų, aš nežinojau, ko iš manęs nori. Jis atėjo, apsidairė. Nebuvo nei vieno mokytojo, nei mokinio. Tada jis tarė: „Tylaitė, į žmonių vežimo sąrašus yra įrašyta pavardė Tyla. Nežinau, ar jūsų ar kitų. Parėjus pasakyk savo tėvams, tik daugiau niekam“. Mes tylėt mokėjom (tokia ir pavardė), bet Dievas davė - tuo kartu nelaimė mus aplenkė, buvom ne mes tuose sąrašuose.

Anksčiau partizanai tėtės jau prašė, kad leistų iškasti bunkerį, tėtė aimanavo, nesiryžo tarti žodžio, tik sakė: „Šlapia vieta, bus vandens, kasimas bus

veltui, tik vargas“. Siaubas išėjo į lauką, o įėjęs sako: „Šeimininke, meluoji, priemenėj sausa, ant kiemo - nors voliokis, vandens niekur nematyti“. Tada gerokai visi pasijuokėm (Siaubas labai mėgo juokus), ir išėjo. Mes manėme, kad jie apsigyveno kitoje vietoje.

Utenos gimnazijoj. Rudenį aš išvažiuoju į Utenos gimnaziją. Gyvenu Ežero g., pas Daugelavičius (Henriką ir Felę), labai gerus žmones. Tai tikri lietuviai, nemėgstantys komunistų. Apie komunistus tiesiog nenorėdavo ir kalbėti. Kokie ten žmonės, sakydavo.

Pirmas dienas čia buvo taip liūdna, taip traukdavo namo, taigi šeštadienį, vos pasibaigus pamokoms, puldavom galvotrūkčiais į stotį, kad išvažiuotum traukiniu, bet retai tas pasitaikydavo. Daugiau keliaudavom pėsčios ir grįždavom pėsčios, nes anksti rudenį būdavo gražių dienų. Eiti būdavo linksma, nes ne viena eini, bet reikėdavo sekmadienį 12 val. vėl būti gimnazijos salėj.

Kitiems to nereikėjo, tik mano auklėtojas buvo mokytojas Kisielius (Gikonų k.), o jau buvo komunistas, tai visa širdimi gynė tas idėjas. Taigi kai bažnyčioj mišios, jis būtinai darydavo atvirą komjaunimo susirinkimą ir reikalaujavo būtinai būti visai klasei, tikrindavo pavardėmis. Atsiprašyti buvo sunku, reikėjo dalyvauti. Kartą jis mane pamatė ryte einant pirma į bažnyčią (daug kas tada mokinių taip darė), tada į gimnaziją.

Mūsų klasė buvo klebonijoje, taigi jis kas rytas sekdamas. Kiti mokytojai to nedarydavo. Mane jis pastatė prieš visą klasę ir liepė paaiškinti, kodėl aš einu į bažnyčią. Žinojau iš tėvų, kad jis, dar mokykloj būdamas, galvojo stoti į seminariją, bet vėliau apsigalvojo. Jis man sakė: „Perskaičiau šv. Raštą ir kritiškai į jį žiūriu“. Mane įspėjo neiti į bažnyčią, aš jam nepažadėjau. Įdomu, kur jis dabar yra, gal dabar geras sąjūdietis ir už Lietuvą, kaip ir dauguma?

Bunkeris. Birutė atvažiavus man pasakė, kad pas mus iškasė bunkerį. Tai buvo 1949 m. rudenį (spalį ar lapkritį). Tėtės nebuvo namie, buvo tik mama ir Birutė. Monika su tėte buvo išvažiavę į Leningradą. Leningrade gyveno tėtės brolis. Jis buvo daug vyresnis už tėtę, dalyvavo revoliucijoje, buvo labai komunistas. Jis buvo atvažiavęs į svečius, tai tėtė jį paklausė: „Jeigu aš nusikalsčiau valdžiai, ar tu mane šautum (tėtė turėjo galvoje partizanus)?“ Jis nė negalvodamas atsakė: „Šauč“.

*Partizanų rėmėja
Elena Tylienė ir jos vy-
ras partizanas Bronius
Tyla - Kapitonas, žuvęs
1950-07-17.*

Bunkerį kasė naktį, visas žemes nešė maišais ant pečių ir pylė ant dirvos.

Parvažiuoju šeštadienį namo, pasveikinu tėtę, mamą, pabučiuoju jiems ranką. Kaip gera savuos namuos! Tuo įsitikinu dar labiau, kai sugrįžtu iš sunkių kelionių, iš saugumo, kai jau niekas nebepasitinka, nebeišlydi.

Taigi pas mus nebe svečiai, o jau padidėjusi mūsų šeima: pas mus gyvena Kazickas Bronius - Saulius, Limbą Teofilis - Sakalas, Guobužas Vytautas - Viesulas, Kalytis Bronius - Siaubas.

Sako: „Ieškok bunkerio. Jeigu nesurasi, neras ir skrebai“. Žiūriu vi-sur, o nieko įtartino nematau. Tada sakau: „Jeigu skrebai bus tokie, kaip aš, tikrai bunkeris liks nerastas iki laisvės“. Kai parvažiuodavau, o kar-tais partizanų nebūdavo namie, įlįsdavau į bunkerį. Ten buvo rašomoji mašinėlė, nuotraukų. Norėjau išmokti spausdinti. Truputį pramokau ir išsispausdinau eilėraštį, kurį, girdėdavau, sau deklamuoja Saulius:

*Man palangėj vaikšto bernas,
Vos saulėlydžiai nušvis.
Akimis tiktai sumirkčios
Ir nė žodžio nesakys.*

*Kai paklausi, ko jis liūdnas,
Gal gyvenimas sunkus.
- Širdį pamečiau, atsakė,
Nežinau, kas ir bebus.*

*Vakar atsiuntė paštu
Laiškus mįslingus bent du.
Kas eilutė - vien taškučiai
Ir atspėk, kad nori tu...*

Radau nuotrauką: ant šautuvo pasirėmęs partizanas Pabaisa¹. Partizanai pasakojo, kad jis geras buvo ryšininkas ir per apsupimus patekdavo pas partizanus. Dabar jis jau partizanas. Vėliau sužinojau, kad Pabaisa yra Kraujelis, toks buvo jo slapyvardis. Buvo nuotrauka ir mūsų krašto Bražionio Povilo - Aido² iš Velykūnų k. Jis buvo tarp daug vyrų. Tai buvo vadų sąskrydis. Kai rodė nuotrauką, sakė, kad jis jau žuvęs.

Vakaraš kartais Siaubas pagrodavo armoniką ir padainuodavo kažkokios dainos nuotrupas:

*Prie lango pilkas balandis atskrido
Ir apie tavo meilę man tykiai pasakys.*

Šiuos žodžius dažnai niūniuodavo.

Dabar pagalvoju, kokie mes buvom neatsargūs. Tik daug vėliau pažinau, kas yra čekistai.

Taip bėgo dienos, o man juoko ir linksmumo netrūko. Už juoką, per didelį juoką baudė visi: tėtė varydavo nuo stalo, kai, užėjus juokui, išpurkšdavau, ką valgydavau. Sakydavo (tik ne piktai), kad neparoj gimus. Paroj ar ne paroj buvau aš gimus, nežinau, bet jau juokas imdavo neapsakytai, turbūt tada juokės mano jaunystė. Mokykloj už juoką irgi stovėdavau suole; nemalonu, bet pamėgink nesijuokti, kai juokas tiesiog kutena. Mes buvom linksmos, kuklios ir paprastos kaimo mergaitės, be jokių miesto manierų.

Agitavo prieš komjaunimą. Dėl ko tie vyrai išėjo partizanauti? Siaubas sakė, kad jis mokytojavo mokykloje su rusu. Kai atvažiavo agituoti stoti į komjaunimą, išvažiavus agitatoriams, jie mokiniams liepdavo nestoti į pionierius ar komjaunuolius.

¹ Antanas Kraujelis, g. 1928 m. Kaniūkų k.

² Povilas Bražionis žuvo 1949 09 28.

Atsirado išdavikų, buvo pranešta saugumui, ir jie turėjo palikti mokyklą, bėgti. Iš mokyklos pasitraukė abu. To mokytojo slapyvardis buvo Kietis¹. Siaubas sakė, kad jis jau žuvęs: jie abu buvo susišaudyme, ir jam buvo lemta pabėgti, o Kietis žuvo. Papasakojęs, būdavo, paskęsta savo mintyse, nutyla ir atrodo labai liūdnas. Kas žino, gal tada jo sąžinė dar buvo nemirus, gal jam priekaištavo. Tiktai jis stengės ją numarinti, kad galima būtų žygiuoti, viską minti po kojomis, nors ir savo draugus. Taip jis ir darė.

Sauliukas. Saulius² sakė, kad jis galėjo neiti partizanauti, niekas jo nevertė, bet pats pasirinko tokį kelią. Mačiau, sakė, ašaras, girdėjau dejonės miršančių brolių partizanų ir supratau, kad čia mano vieta. Jis buvo mažo ūgio, todėl mes jį vadinom Sauliuku. Jis buvo labai gabus, kaip sakoma, žmogus su galva. Rašydavo eilėraščius, buvo laikraščelio „Laisvės šauklis“ redaktorius:

*Kai suklaupia pušys vakaro maldoje,
Kai vėjelis miega tarp baltų žiedų,
Tylių ir bekraščių girių gilumoje
Pas tave, mergaitė, mintimis skrendu.*

*Nežinau, ką veiki, sutemoms atplaukiant
Virš juodų arimų ir laukų plačių,
Gal benamių brolių prie vartelių lauki,
Gal pini svajones ilgesiu skaisčiu.*

*Girdžiu, kaip alsuoja pašlaitėm žibutės,
Pasiklydęs paukštis grįžta į namus.
Ach kaip aš norėčiau su tavim pabūti,
Paklajot po brangius tėviškės laukus.*

¹ Jurgis Vasiljevas (1925 - 1945 10 01), mokytojas iš Ribnikų k.

² Bronius Kazickas iš Narkūnų kaimo.

Partizano vestuvės. Vieną šeštadienį parvažiavau namo, mama sako: „Mūsų vyrai užkviešti į vestuves pajauniais“. Tai buvo vestuvės Petronytės Angelės ir Zabulionio Balio - Šarūno¹. Liepė žiūrėti: vakare pro mus turėjo pravažiuoti Leliūnų kunigas. Matėm, kai pravažiavo. Vyrai išsiblizgino batus, išsilygino kelnes, tuos prastus savo drabužius ir išvažiavo.

Kai grįžo iš vestuvių, pasakojo: tik prasidėjus „šliubui“, Šarūno žvakė užgeso. „Blogas ženklas“ - tik tiek tepasakė.

Klasėje - viena komjaunuolė. Gera buvo parvažiuoti namo, gera ir Utenoje, juk jokio sunkaus darbo nereikėjo dirbti; paruošiam pamokas, mezgam, siuvinėjam, vakarais skaitom knygas.

Kokios buvom mes tada, aš ir dabar dažnai galvoju. Klasėje buvo viena komjaunuolė - tai Kapėnaitė Ledina. Tada, sako, buvo priversta stoti, bet aš tuo netikiu. Vėliau įstojo ir Didžiapetrytė.

Per Spalio šventes pražygiuojant pro tribūną, tik spaliukai ir pionieriai šaukė „valio“. Kai mes žygiavom, iš tribūnos rėkė: „Tegyvuoja mergaičių gimnazija!“ O mes praeidavom taip tyliai, kad girdėdavom šalia einančių draugių kvėpavimą - nė garso. Be abejo, tribūnoj siuto, bet buvo mūsų „pergalė“. Ir vėliau, jau dirbdama, į tokias šventes niekada nėjau, nors buvo skatinama premijom. Daugelis „pardavė“ sąžinę ir tautos laisvę už tris dešimtis grašių.

Kurie ėjo su tauta, tie pasiliko nemokšos, atsilikę, be išsilavinimo, niekam verti žmonės. Žygiuojant su partija, daug mokslo nereikėjo, žinau tokių, kurie mokėsi labai blogai. Įstojus į partiją, atsirado toks protas, kokio verta pavydėti. Gerai partizanas Alkupėnas rašė:

*Nesuprantu, kaip tu, kurie
Už rublį kraugeriu poetas rašo,
Negraužia sąžinę nors tiek,
Kiek Judą trisdešimtis grašių.*

¹ B. Zabulionis 1950 03 23 Plepiškių k. žuvo.

Bunkerių sunaikinimas. Buvo pavasario atostogos. Vieną dieną po pietų, atsimenu, buvo graži diena, pasigirdo šūviai, kulkosvaidžių papliūpos, sprogimai. Pasirodė dūmai. Išėjom visi į lauką, sustojo gonke ir partizanai. Visų veidai buvo neramūs, liūdni. Sakalas pasakė: „Tai dega Anglija“. Tikrai, tai šaudė Vasyliškių kaime: pas A.Sriubą rado bunkerį¹. Ten žuvo J.Bartašius - Saulius, A.Zabulionis - Plenius, V.Laucius - Kirvis ir Z.Gimiūtė - Andrė ar Nendrė.

Buvo užtiktas bunkeris ir Plepiškiuos pas Petronienę. Tas bunkeris buvo vadinamas Amerika. Ten žuvo B.Zabulionis - Šarūnas, A.Jakštonis - Vytenis ir Tylaitė Eliutė - Birutė.

Bunkerių paėmimas - partizanams buvo didžiausias smūgis. Suprato, kad jau artėja ir jų valanda, tik kada?

Jau balandis, pavasaris. Bunda gamta, kaip gera gražu, bet man naktimis neduoda ramybės baisūs sapnai. Kai dabar pagalvoju, kaip mane Aukščiausias visur įspėja, visur rodo stebuklus. Sapnuodavau beveik kiekvieną naktį baisias prarajas, juodas juodas, o aš visai prie krašto ir tik tik išsilaikau, neįkrintu. Pabusdavau visa suprakaitavusi, išsigandusi. Ir taip artėjo visi baisumai, kuriuos turėsiu išverti.

Krata. 1950 m. balandžio 9 d. Velykos. Parvažiavau į namus. Rytą dar buvo tamsu, atsikėlėm ir ruošėmės į bažnyčią. Įpuolęs į vidų (jis buvo lauke) tėtė pasakė, kad artinasi kareiviai su šuniu. Įspėjo vyrus ir uždarė bunkerį (bunkeris naktį būdavo atidarytas, nes trūktų oro, nors ir buvo ventiliacija). Labai sunerimę žiūrėjom į duris. Įėjo pats Leliūnų saugumo viršininkas Perevedencevas. Jis atsisėdo, o kareiviai apžiūrinėjo visur. Įėjo į kamara, kur buvo bunkeris, įsivedė ir šunį. Tikrai visi buvom nutirpę: kas bus? Tėtė visada labai drąsus ir šaltų nervų, ėmė kalbėti, kad pas mus Velykos, vaišinkitės. Aš žiūrėjau ir laukiau, kad tik greičiau išeitų iš kameros. Taigi laimingai išėjo, nieko nerado: ant tokio šunio spjaut, tik dėl baimės! Tada atsirišo visų liežuviai, jau mama su gira atskubėjo. Perevedencevas sako: „Tyla, turi dukrų, tai man bent viena“. - „Išsirink, kurią nori, tą ir vesk,“- juokėsi tėtė. - „Taigi gerai, aš pasirinksiu“. Išsirenka mane, aš pati jauniausia. Tėtė sutinka: gerai! Jis

¹ 1950 04 07 žuvo 4 partizanai.

pažadėtų ir visas, kad tik greičiau išeitų. Pasivaišinę, pažadėjęs ateiti mane pasiimti, atsisveikina ir išeina. Visi žiūrim į vienas kitą ir nesitvėriam džiaugsmu: nelaimė mus aplenkė šį sykį.

Manęs ieško. Po Velykų grįžau į gimnaziją, bet naktimis baisūs sapnai. Balandžio 12 d., trečiadienis. Parėjau iš gimnazijos, pavalgiau ir išėjau į pridėtinę pamoką, kuri buvo suaugusių gimnazijoj. Mums auklėtojas Kisielius visada liepdavo ten susirinkti, nagrinėti tarybinių knygų - „Jaunoji gvardija“ ir kitokių. Pasibaigus pamokai, grįžau namo. Kai parėjau, šeimininkė sako, buvo atėjęs vyras, tikrino namų knygą ir klausė, kur tu. Mums su šeimininke bekalbant, varteliuos vėl pasirodė vyras, civiliškai apsivilkęs, bet apykaklė buvo uniformos. Šeimininkė man liepė šokti ant pečiaus, sako, pažiūrėsim, kas bus. Įėjo, vėl paprašė namų knygos, knygą vartė, tikrino, ir vėl mano pavardė, vėl kur esu. Šeimininkė pasakė, kad dar negrįžau, ir pridėjo: tai gal jūs jos ieškot? Jis atsakė - ne. Kai išėjo, šeimininkė sako: „Ar neatsitiko kas namie. Važiuok namo, tikrai tavęs ieško“. Buvau jau pasiruošęs, bet persigalvojau: parvažiauvus, jeigu ten nieko, tik išgąsdinsiu visus. Ryt ketvirtadienis, atvažiuos tėtė, ir viskas bus aišku. Tada šeimininkė pasiūlė eiti nakčiai kur pas drauges. To irgi nenorėjau daryti: gali pasklisti kalbos. Sakau, nakvosiu namie. Šeimininkai turėjo kitą namą (apleistą), jame niekas negyveno, ant aukšto buvo šieno, tenai aš ir pernakuvoju. Ryte šeimininkas atėjęs pasakė, kad nieko nebuvo, susiruošiau ir išėjau į gimnaziją. Klausau pamokų, bet jau mintis manęs neapleidžia: kaip greičiau namo, viską sužinoti. Vis veju baisias mintis. Baigėsi pamokos, skubu greičiau namo, mane pasitinka buto draugės. To niekada nebuvo, kad ateitų pasitikti. Baisi nuojauta sukaustė mane. Klausiu, ar yra tėtė? Jos tyli, tik baigiant eiti pasako: tėtės nėra ir niekada nebeatvažiuos.

Rado bunkerį... Parėjus randu dėdę Stašaitį. Jis papasakoja, kad iš namų visi išvežti - rado bunkerį. Baisi žinia taip pritrenkė, kad užėmė kvapą, nebyrėjo net ašaros. Valgyti niekas neatvežė ir už butą niekas nebemokės. Ką daryti? Viskas aišku, reikia iš čia eiti, bet kur? Namų nėra, ir niekas nelaukia. Geroji mano šeimininkė siūlo man nors pavalgyti. Matau, kaip nuoširdžiai ji gaili manęs. Nepaimu nė kąsnelio, nes nėra burnoje seilių, nenuryčiau. Susidedu kai ką į portfelį, šeimininkė dar atpjauna gabalą mėsos, įdeda, išeinu.

Einu namo... Vengiu žmonių, einu, vis į griovį žiūrėdama. Paveja žmogus, sustabdo arklį: sėsk, pavėžėsiu. Įsėdu. Jis mane kalbina, klausia: iš kur, kokia? Kur einu? Aš atsakinėju teisingai, bet jau kalbėti geriau nekalbėčiau, aš paskendusi savo nelaimėj. Jis pastebėjo. Kodėl tokia liūdna, klausia, ir kodėl viena eini, nuobodu. Atsakau - ne. Kai vėliau sutikau tą žmogų, paaiškėjo, kad tai buvo Pauliukas, skiemonietis. Kai aš pasakiau pavardę, jis jau žinojo, kad pas mus rastas bunkeris, kad dėl to mažai kalbu ir liūdna, taigi jis norėjo mane prablaškyti. Kai privažiavom Ažugirius, pasakiau: „Noriu čia išlipti“. Jis sako: „Iš Leliūnų arčiau“. Dabar jau negaliu sakyti, kad per Leliūnus nenori eiti, reikia meluoti. Sakau, čia dar turiu užėiti. Išlipau, einu. Jau pavasaris, grioviuose vanduo. Atsimenu, kad įsidėjau Sauliaus išskutinėtą kiaušinį su Gedimino stulpais. Išimu ir įleidžiu griovyje į vandenį. Pareinu namo.

Nusiaubti namai. Sauliuko mirtis. Tušti, šalti ir baisūs namai. Klaupiuos prieš paveikslus. Viešpatie, padėk man, nežinau, ką reikės daryti. Viduje prikasta duobių, langas išmuštas su visais rėmais, kruvina bunkerio anga ir šiaip matyti kraujo. Tai Sauliaus kraujas, žmogaus, mylėjusio Lietuvą iki paskutinės minutės. Baisūs tironai šio žmogaus gyvenimą jau sutrypė su žeme.

Mano pirmos Komunijos paveikslėlis, kuris buvo įrėmintas, visas sutrintas guli žemėje. Dariaus ir Girėno paveikslas. Iš paveikslo jie visada mums šypsodavos, sakydami: „Šį savo skridimą skiriame ir aukojame Tau, Jaunoji Lietuva“ - taip apačioje buvo užrašyta. Sudraskytas į gabalėlius. Bunkeris paimtas balandžio 12 d. 1950 m. Kai apsupo namus, pradėjo krata, buvo tik mama ir Monika (mano vyriausia sesuo). Jos tikrai negalvojo, kad šis kartas bus lemtingas. Kad jau išduota, tai jau buvo aišku, nes visas duobes viduje kasė tikrai apie bunkerį, bet tie, kurie kasė, dar tiksliai turbūt nežinojo. Viską išvertę ir prikasę duobių jau buvo lyg pasirengę išvažiuoti. Buvo šiek tiek vilties, bet vienas iš vyresniųjų dar apėjo aplink namą ir ten užtiko skylę, lyg pelės urvą. Ji buvo užmaskuota, bet, matyt, jo darbe buvo ne pirmas atvejis, kad jis šiuo urvu susidomėjo. Jis į šį urvą šovė raketą, dūmai išėjo per angą. Bunkeris rastas, ir jau iš čia pabėgti niekas nebegali. Tas urvas - tai ventiliacija. Ilgai būnant apsuptiems, kada negalima atidaryti bunkerio angos, pritrūksta oro, ventiliacija buvo būtina. Saulius suprato: išsigelbėjimo nėra, o gyvas jis

jau niekada nepasiduos. Pats nusišauna. Ištrauktas iš bunkerio, dar buvo gyvas. Prie šulinio dar pila vandeniu, bet čia jis ir miršta. Negyvą Saulių ir Moniką išvežė, o mamą palieka su gausybe judošių. Kiek mama brangioji tada turėjo iškentėti!

Pasala. Jie pasiliko, laukė ateinančių partizanų, žinojo, kad čia jis gyveno ne vienas. Naktį partizanai grįžo namo - Sakalas ir Siaubas. Prie namų sargybinis paklausė: kas? Jie šoko atgal, prasidėjo šaudymas. Sakalą sužeidė į koją. Iš karto Sakalas dar bėgo; vėliau jau reikėjo Siaubo paramos. Taip jie pasiekia Juozo Grigonio namus, paima jo arklių, užsodina Sakalą, o Siaubas paskui arklių bėga. Kokią baimę tada išgyveno mama! Ji spėja, kad tai partizanai arba tėtė, jeigu nesužinojo. Tą siaubą supras šiandien tik tas, kas visa tai išgyveno. Ryte ir mamą išvaro iš namų Leliūnų skrebas Garliauskas Petras (jau miręs). Jai taip sako: „Tyliene, atsižiūrėk į namus paskutinį kartą, daugiau jų niekada nebepamatysi“. Saugume, kur ją uždarė, buvo sulaikytas naujokas, galbūt patriukšmavęs. Čia jai nuo baisių pakyla nervai, ji tam naujokui sako: „Visą mano šeimą sušaudė, rytoj sušaudys ir mane“. Nusimauna nuo piršto šliūbinį žiedą ir atiduoda jam. Atiduok, sako, savo seseriai arba, kai turėsi, žmonai. Tas naujokas buvo skiemonietis. Gal jis patikėjo jos žodžiais, kad niekas nieko nepasiteiravo.

Einu pas dėdę, randu brolių Stasį, rytojaus dieną paleidžia seserį Birutę, gražina turtą, kuris buvo išvežtas į Leliūnus. Skrynja jau tuštoka, dėdė primena, kad čia nieko jau nebėra, tik kasdieninės paklodės nuo lovų. Jam atkerta: „Pasiklausk banditų!“

Sudie, gimnazija! Po keleto dienų grįžtu į gimnaziją. Gaunu šaukimą į saugumą. Ten mane tardo tardytojas Patockis. Aš sakiau, kad nežinojau, kad yra bunkeris. Nešdavau į kalėjimą maistą mamai ir Monikai. Maistą duodavo dėdė Jonas Stašaitis. Kartą sėdint ant dirvono, laukiant, kada paims maistą, priėjo prie manęs mano istorijos mokytoja Liutkevičiūtė - Buidovienė. Ji klausė, ko aš čia sėdžiu (ten sėdėdavo daug žmonių). Aš pasakiau jai tiesą, o mokytoja, atrodė, liūdnei į mane pažiūrėjo. Nebeilgai mokiausi: kiek galima valgyti svetimą duoną? Reikia užsi-dirbti pačiai. Taigi dabar išeinu visam laikui. Geroji mano šeiminkė palydi mane iki Jasonių, atsisveikinam, ir iš akių pasipila ašaros. Ir kai vėliau sunkaus gyvenimo slegiama kiekvieną rugsėjo pirmą braukdavau

ašaras, mano klasės draugės džiaugės laime ir jaunyste. Tada prisimin-
davau dainos žodžius:

Kelias tolimas, tiesus, vargingas.

Tėviškėlę jis laisvėn nuves.

Tėtė slapstosi. Mano tėtė apsistojo Baltenių raiste, netoli Jono Juo-
dzevičiaus namų. Jie jį ir lanko. Aplanko retkarčiais ir partizanai. Jam
iškasė neva tai bunkerį - prastą, tik nuo lietaus. Šiaip jis vaikšto pas
pažįstamus, ateina prie namų. Ateidavo prie savo arklių, kuriuos tada
rišė B.Straždas (bet jie jau priklausė kolūkiui). Arkliai būdavo kartais
gražiai iššukuoti. Taip suprasdavo, kad buvo prie arklių savininkas. Sta-
siui tėtė liepdavo ateiti. Tada nusivesdavo jį į Salas, kur buvo lapių olos.
Ten sugulę žiūrėdavo, kaip žaidžia lapiukai. Turbūt jam vienam buvo
liūdna ir nuobodu. Taip sutrumpindavo dienas.

Vėliau jam atvedė sužeistą draugą - Petronį Bronių iš Terpežerių.
Tada tėtė mažiau išeidavo, nepalikdavo jo vieno. Bronius buvo sužeistas
į koją ir ranką, vaikščioti negalėjo. Labai atsargiai ir mes kartais nueida-
vom. pas Petronį. Ten buvo irgi rastas bunkeris, pas jį buvo išsikasęs
Pempius. Kas ten daugiau gyveno, nežinau, rastas buvo tuščias, partiza-
nų nebuvo.

Nepasidavė. Liepos 17 d., tik švintant, prasidėjo šaudymas, leido ra-
ketas. Matė Jonas Juodzevičius, kaip žmogus, apsisupęs apsiaustu, ėjo
pirma kareivių tiesiog į Salą. Tuoj ir pasigirdo šaudymas, sprogimas ir
pakilo raketos. Išdavikas užklupo juos miegančius.

Pas juos buvo granata, be abejo, palikta partizanų, tik dėl ko? Kas
žino, gal tėtė iš anksto buvo pasiruošęs gyvas nepasiduoti. Turbūt viskas
buvo apgalvota iš anksto: kilus pavojui, nepasiduoti. Mano manymu, jie
susisprogdino. Girdėjau kalbant, kad tam, kuris atsuka granatos galvutę,
nutraukia ranką. Nežinau, ar tai tiesa, bet tėtės ranka (plaštaka) buvo
likusi bunkery, ir, kas matė Leliūnuose ant gatvės, sakė: Tyla gulėjo su
nutraukta ranka, ir krūtinė buvo išdraskyta, o jis kaip gyvas. Petronio
buvo nunešta pusė veido, ir jį pažinti buvo sunku. Dieną buvo nuprausti
ir nufotografuoti. Tada tėtės krutinėjau buvo užklota kaimiška sermėga,
kurią visą laiką turėjo apsikloti, kol neturėjo bunkerio ir tekdavo raiste

miegoti po eglėmis, o balandį dar naktys šaltokos. Tėtis buvo medžiotojas, jam buvo savi miškai, savi žvėreliai. Paskutinį šautuvą nusipirko dvivamzdį ir, linksmom akim žiūrėdamas, sakė: „Niekada nesiskirsiu“.

Viešpatie, neprasivėrė po kojomis žemė judui, vedančiam nušauti du nekaltus žmones, du tikrus lietuvius, kaimo ūkininkus. Reikėjo judui grašių. O ir dabar daug kam jų taip reikia, bet kokia kaina, kad tik gautų. Partizanas Alkupėnas jau tada numatė, kad taip bus:

*O po to, kai tauta bus laisva, be pavojų,
Kai nebus jau kovų nei vargų,
Na, tada atsiras daug balsingų herojų,
Kurie sieks pinigų ir dvarų...*

Ieškom tėtės lavono. Kai nuėjau pažiūrėti į Salą, ant kelmų už žagarų buvo gabalėliai suplėšytų baltinių ir baidė brydė. Tai čia juos ištraukė iš Salos. Su dėdiene paėmė rankos plaštaką. Kas gali patikėti dabar, kaip tada buvo baidė. Man atrodė tada, kad baidėmų didesnių jau nebegali būti.

Juos užkasė prie Leliūnų kapinių, bulvių duobėje. Vieną sekmadienį, kai nieko kapinėse nebebuvo, perlipom tvorą ir atsargiai nuslinkom pažiūrėti. Ten į duobę buvo sumesta visoki pagaliai ir skraidė musės. Matyt, buvo tik truputį užkasti. Juos iškasė rugpjūčio mėnesį. Kadangi buvo labai šilta, lavonai buvo sugedę, nei atpažinti, nei aprengti nebuvo

Sesuo Monika Tylaitė

galima. Iškasė anksčiau irgi nebuvo galima. Iškasus duobę, skrebai sušnipinėtų ir vėl iškastų. Reikėjo laukti žmogaus mirties, kad į tą pačią duobę galima būtų užkasti ir juos. O dienos ėjo. Iškasė Petronienės brolis ir mūsų prašytas žmogus. Tegu jam Dievas atlygina už tokį pavojingą darbą. Tas žmogus buvo Garliauskas Stasys iš Leliūnų. Ir dabar tariau ačiū jam, nors jo nebėra gyvųjų tarpe.

Mamą ir seserį nuteisė 25 m., jos sėdėjo Lukiškių kalėjime. Veždavom valgyti, gavom pasimatymą. Kai gavom pasimatymą, tėtė dar buvo gyvas. Tėtė žuvo 1950 m. liepos 17 d.

Paskutiniai. Po tėtės žuvimo partizanai stovyklauja Strazdiškių raiste, salelėj, vadinamoj Degimas. Jiems duoda patalynę, neša valgyti Strazdaitė Bronė iš Strazdiškių. Pasako ir mums ateiti. Susitikom mes juodai apsisivilkę. Partizanų akys buvo liūdnos, kaip ir mūsų, trūko kalbos. Tada tarp savų partizanų buvo atėjęs ir svečias, aš jį mačiau pirmą kartą. Tai buvo Morkūnas Antanas - Jaunutis iš Barkuškių. Vakare išlydėjom, atsisveikinom. Jaunučio kojos buvo nutrintos, kruvinos. Jis buvo įsispyręs į namų darbo kaliošus. Paraistų juos paliko ir išėjo basomis kojomis. O eiti reikėjo ne vieškeliais, ne asfaltu. Kai dažnai girdžiu, kiek partizanai prisiplėšė aukso, pinigų, turtų, tai būna pikta. Ir man, kentus baisų skurdą, šaltį ir visokių nepriteklių, dabar daug kas pasako, kad ir mano turtai iš tų laikų.

1951 m. kovo mėn. žūsta Aknystėliuos pas Tumą Limbą Teofilis - Sakalas, Lapienis - Pempius ir Tyla Jonas - Vaišvila. Retėja partizanų gretos. Išdavikai įžulėja. Dienos slenka liūdnos, nervai įtempti.

1951 m. balandžio 12 dieną žūsta Bronius Morkūnas - Strausas, Tylaitė Sofija ir dar vienas, kas jis, nežinau¹. Tame bunkery gyveno ir Morkūnas Antanas - Jaunutis. Partizanai, sužinoję, kad paimtas Strauso bunkeris ir žuvo trys, galvojo, kad visi ir žuvo. Buvo praėję daugiau kaip mėnuo, kai partizanai su džiaugsmu pasakė, kad atsirado mūsų jauniklis. Vėliau jis pats pasakojo apie savo pabėgimą. Iš vakaro prieš apsupimą, eidamas namo, parsivedė naujoką. Kai jie pajuto, kad bunkeris apsuptas, pro angą išlindo Strausas ir čia vietoje krito negyvas. Sofija, sėdėdama ant narų, vis kartojo nusišausianti. Turbūt taip ir padarė. Jaunutis pasakojo pats: pamatčiau, kad kito kelio nėra, kaip bus taip - vis tiek mirtis, per angą išmečiau granatą, puoliau iš bunkerio ir pabėgau. Vis dėlto truputį „pažymėjo“: vienoje veido pusėje buvo mėlynas randas. Sakė, kad čia privaryta parako. „Laisvėj būsiu su broku“, - juokavo. Tada sakydamas nenujautė, kad Aukščiausiasis jau nebedaug skiria vargingų dienų. Taigi tame bunkery žuvo Strausas, Tylaitė ir tas naujokas. Pabėgęs Jaunutis gyveno pas kitus partizanus, tai jį ir laikė žuvusiu. Visiems buvo didelis nustebimas ir džiaugsmas, kai atsirado. Po atsiradimo jis vaikščiojo su mūsų partizanais po mūsų apylinkes.

1951 m. kovo mėn. vieną naktį pas Šaltenį (Balteniškių k.) atvedė partizanai mergaitę. Sakė, kad tai Vasiulytė Janytė - Kaladėlė. Po susi-

¹ Trečias buvo Gasparas Baronas, ketvirtas - Ferdinandas Mikėnas.

šaudymo Labanoro girioje ši ryšininkė pabėgo iš namų. Pasakojo, kaip ten šaudėsi. Ten žuvo, atrodo, 23 partizanai. Po kautynių matė, kaip per kaimą važiavo Skrajūnas¹ ir Siaubas - visi purvais sutaškyti. „Pavyko pabėgti“, - taip sakė jie abu. Skrajūno brolis² žuvo.

Ta Janytė susirgo labai rimtai. Matyt, ji ir anksčiau buvo silpnos sveikatos, o čia nervai, baimė, pergyvenimai galutinai ją pribaižė. Ją paguldė į ligoninę Kaune. Ten ji ir mirė. Prieš mirtį ji buvo susekta, bet jau buvo vėlu.

Abejonės. Vėliau Siaubas apie tas kautynes pasakojo, kad jie ten buvo apsupti keliais žiedais. Prieš juos buvęs eglaičių jaunuolynas, ir jis (Siaubas) sušukęs: „Vyrų, į jaunuolyną“. Visi ten ir puolė, o, pasirodo, kad ten buvo kareivis prie kareivio, ten visi ir pasitiko mirtį. Jis likęs gyvas tik Gintvyčio dėka: jis savo kūnu užstojęs Siaubą, o pats žuvo vietoje.

*Ryšininkė Janė
Vasiulytė-Kaladytė su
partizanu Juozu Buika,
tapusiu agentu smogiku.
Apie 1950 m.*

¹ Juozas Buika iš Ripaičių kaimo.

² Antanas Buika - Dainius, Kuršaitis žuvo 1951 03 19.

Aš klausiau ir galvojau: visur visi žūsta, o jo laimė neišpasakyta - iš visur, iš visų pavojų jis pabėga. Kad tada partizanai būtų pasvarstę, kodėl jų visų laukia žuvimas, o jo visur laimingas išsigelbėjimas! Bet tada jie nebūtų tikėję: jis buvo visų mylimas, visi juo tikėjo, visi, kaip ir Gintvytis, būtų už jį mirę.

Ėjom su seserim iš miško, aš jai sakau: ar nebus tik jis užverbuotas - visi žūsta, o jis kaip angelas išskrenda. Aš tik pajuokavau, bet rimtai dar negalvojau. Rodos, kas už mane kalbėjo ir mano mintyse atsirado noras taip pajuokauti. Mano nujautimas daug kur manęs neapgavo. Pas-kui susitikus sesuo jam taip ir pasakė. O jis tik nusistebėjo, kodėl An-gelė apie jį tokios blogos nuomonės.

1951 m. rudenįjant Viesulas, Gaidys ir Diemedis stovyklavo prie mūsų namų miške. Atrodo, užmiršom, kad pas mus rastas bunkeris, kad čia tiek daug pavojų. Jie liepė pakviesti Juozą Petronį ir Eleną Ker-piškytę. Diena buvo saulėta, sekmadienis. Vakare, prieš išeidami, Gai-dys ir Diemedis labai gražiai dainavo. Tai buvo daug kam paskutinis ruduo. Išdavikai stengėsi iš paskutiniųjų visus likviduoti, o šūviai, šū-viai poškėjo visur.

Lyg paskutinėj vakarienėj ... Tą patį rudenį, tik truputį vėliau, taip pat sekmadienį, irgi buvo labai graži diena. Partizanai stovyklau-ja Degime (Strazdiškių raisto salelėj). Buvo svečių ir savi, buvo ir vieš-nių. Susirinko 12 žmonių, susėdom ratu, ir kažkuris iš vyrų pasakė: „Kaip 12 apaštalu, tai turbūt pavadinsim paskutine vakariene“. O buvo pasakyta lyg pranašo lūpom: daug kam ji buvo paskutinė. Partizanai svečiai buvo tokie: Liūtas, Viesulas (skiemonietis) ir Tigras ar Atlan-tas, jau čia nebegaliu pasakyti. Juos mačiau pirmą kartą. Savi buvo: Siaubas, Kunotas, Viesulas, Ap.Šaltenytė, Ona Gališankaitė, Vanda Ker-piškytė, mano sesuo Birutė ir aš. Visi kalbėjo daug juokų, o kadangi aš ir taip daug juokdavausi, tai nesuvėriau burnos. Tada atrodė, kad pavo-jų jokių nėra, kalba linksma, o dabar pagalvoju, kas galėjo tada garan-tuoti, kad raiste nieko nėra ir kad niekas čia neatveš baisių žmonių. Tik Liūtas, nors nuotaika buvo ir gera, kalbėjo labai mažai. Tada jis buvo toks gražus ir išdidus. Kai vėliau teko matyti, jis buvo baltas kaip dro-bė, bet žvilgsnis vis tiek klaidžiojo visur.

Jaunučio mirtis. Gražus, šiltas ir sausas buvo ruduo, bet jau labai neramus. Vieną dieną išgirdom, kad buvo susišaudymas Šileikių kaime. Per langą paleista serija iš karto tada sužeidė Jaunutį. Kiti spėjo išbėgti ir laimingai pasitraukti, Kunoto liko tik kepurė ant obels šakos. Vargšas Jaunutis jau trauktis nebegalėjo. Man brolis Diemedis pasakojo, kad Jaunutis buvo sužeistas į krūtinę. Prišliaužęs prie Jaunučio, sako, norėjau jam padėti, o jis pasakė: „Bėk, Diemedžiuk, aš kiek galėsiu atsišaudysiu, bus lengviau pabėgti. Aš jau bėgti nebegaliu“. Skaudama širdim pabučiavęs Jaunutį ir palikęs. Traukiantis vis dar girdėjęs šaudant Jaunučio kulkosvaidį (jis visada jį nešiojos, o buožėje buvo išpjautyta: „Mirtis komunistams“). Paskui kulkosvaidis nurimo. Nurimo ir Jaunutis, atidavęs gražiausius savo gyvenimo metus Lietuvos laisvei. Ryte jį rado lauke po linais mirusį¹.

Draskykitės dabar, dalindamies turtus, tikriems didvyriams jų nereikėjo. Jie atidavė viską, nepasilikdami sau nieko. Prisiminus praeitį, darosi šleikštu dėl dabarties.

Abu broliai Morkūnai, išvežus tėvus, išėjo į mišką. Vienam buvo 16 m., kitam 17 m. (Jaunutis buvo vyresnis). Išsivedė juos dėdė Morkūnas Kazys - Ažuolas. Jiems išėjus į mišką, dėdė greit žuvo. Po dėdės žuvimo jie lyg norėjo grįžti iš miško (be to, dar pakliuvo į susišaudymą), buvo išsigandę. Taip bent man pasakojo Gaidys - Varnas. Bet jie jau daug žinojo, ir partizanai nenorėjo, kad jie išeitų į laisvę. Be abejo, jiems jau ramiai gyventi nebūtų leidę skrebai. Taip jie susitaikė su likimu ir partizanavo, buvo tikri partizanai. Gaidys sakė, kad Jaunutis buvo labai narsus, labai nuoširdus.

Diemedis buvo užsiregistravęs 1951 m., rodos, rugpjūčio mėn. Su juo registravosi, jei neklystu, Klajūno žmona ir dar vienas. Klajūnas pats irgi važiavo beveik iki Anykščių, bet vėliau turbūt apsigalvojo. Netoli Anykščių iššoko iš vežimo. Žmonės kalbėjo: partizanai registruojas, viskas baigta. Partizanams buvo suduotas didelis smūgis. Pati girdėjau, kaip Gaidys liepė Jaunučiui grąžinti brolių. Taip ir buvo padaryta. Jaunutis nujojo į Anykščius, kur gyveno Diemedis, ir vėl jį sugrąžino miškan. Kai susitikom, Gaidys pasakė: nebeturim Jaunučio, mažėja mūsų būrys. Visi buvo labai liūdni.

¹ A.Morkūnas - Diemedis, g.1930 m., žuvo 1951 11 26.

Įkliūva Kerpiškytės. Buvo jau pradžia lapkričio. Tą dieną nuo pat ryto man taip buvo negera. Skaudėjo tik galvą, o jaučiausi ligonis, galbūt nervai ar koks nujautimas, kad artėja baisios dienos. Aš gulėjau lovoje. Pas mus buvo užėjusios Kerpiškytės Vanda ir Elena. Reikėjo suprasti, kad čia joms ne vieta. Pavakary mašina, pilna kareivių, sustojo ant vieškelio netoli mūsų namų. Iššokę iš mašinos kareiviai supo namus. Pamatę kareivius, Kerpiškytės išbėgo už namo. Jos buvo sakiusios, kad nepasiduos, bet sušukus „stok!“, sustojo, nors miškas buvo nebetoli. Visur iškratę, liepė mums su Birute ruošti. Aš išlipau iš lovos ir pradėjau vilktis. Įėjęs koks čekistas liepė man pasilikti. Birutė, žinoma, apsilviko geriau, šilčiau, nebegalvojo, kad ir man reikės. Šiltai apsilvikti nelabai turėjom. Birutė išsivarė, o kad paėmė Kerpiškytes, aš nežinojau. Buvojau prietema, ir kareivių visur buvo pilna. Mane klausė: kas iš jūsų namų išbėgo? Aš sakiau, kad buvo užėję kažkokios moterys, prašė atsigerti; pamatę kareivius, išbėgo. Visi kareiviai suėjo į vidų, manęs niekur neleidod. Pamačiau, kad atsinešė lašinių, susėdo už stalo, juokėsi, kalbėjo ir valgė. Aš pažinau tuos lašinius. Jie buvo padėti kitam namo gale ant stalo, tai buvo mūsų lašiniai, daugiau namuose neturėjom. Karvė buvo užtrūkusi, taigi valgyti nelabai ko ir buvo.

Čekistai visi buvo uniformuoti, bet kai kurie kalbėjo lietuviškai. Nepažinau nė vieno. Prisinešė į kambarį šiaudų, pasiklojo ir atsigulė, o leitenantas atsigulė į lovą. Užtiesė visus langus, sargybinis visą naktį sėdėjo už stalo ir skaitė knygą. Aš užlipau ant pečiaus, Stasys jau ten gulėjo. Taip neramiai praslinko naktis.

Išveža į Anykščius. Rytą atsikėliau, pakūrenau pečių, apsiruošiau. Stasys lankė mokyklą, bet jo neišleido. Atsikėlė visi kareiviai, atvažiavo ir mašina. Tada pasakė ruošti važiuoti. Stasys apsilviko vasariniu paltu ir užsidėjo vasarinę kepurę. Mano apsilvilkimas buvo irgi menkas, o diena buvo baisi - didelis vėjas, labai snigo. Išeinant liepė pasiimti valgyti. Pasakiau, kad neturiu ką imti, kad vakar lašinių gabalėlį suvalgė kareiviai. Man buvo atsakyta taip: „Tavo lašinius suvalgė banditai“. Susėdom į mašiną, mašina buvo nedengta, vėjas švilpė per kojas, per mano plonutį paltelį perpūtė visą kūną. Nežinau, ar tai iš gerumo, ar taip reikėjo, bet šalia sėdėjęs kareivis apdengė mane „palatka“, kuria pats buvo užsisiautęs. Jeigu tai iš gerumo, tai pasakysiu, kad pagal grožį ir gerumas: buvo nuostabiai gražus ir linksmas. Tokią sunkią valandą gera buvo į jį žiūrėti,

Brolis Stasys Tyla.

žiaurumo jame nebuvo matyti. Stasį apdengė sėdėjęs senas kareivis. Sėdėjau ir žiūrėjau į tolsantį kelią.

Atvežė mus į Anykščių saugumą, įvarę liepę sėstis. Ten buvo dar viena moteris. Vėliau sužinojau, kad tai Grigienė. Ji juokavo, kad Stasio nosis buvo rašaluota. Besėdint atėjo pietūs, ji pradėjo reikalauti, kad duotų pietus, liepė ir man prašyti. Aš nuo vakar dienos pietų nebuvau nieko burnoj turėjęs ir nenorėjau visai. Valgyti jau atnešė. Kiek pavalgys, ji paliko Stasiui, jis pabaigė. Mane iššaukė apklausti tas pats leitenantas (jo pavardė - Baranovas). Vėl klausė, kokios ten buvo moterys, aš sakiau tą patį, kad jų nepažįstu. Vakare, jau buvo sutemę, įe-

jo tas pats Baranovas ir liepė eiti paskui jį. Jis kalbėjo labai gražiai lietuviškai. Išėjusi į kiemą, pamačiau vėl pilną mašiną kareivių su šunimis. Dangus buvo giedras, ir jau šalo. Sulipom į mašiną, vienas kareivis atsinešė labai didelius kailinius ir jau susisupo sėdėti. Išgirdau, kaip vienas kareivis rusų kalba pasakė, duok kailinius, čia yra mergiotė. Tas atiduoti nesutiko, tada dviese jį išvoliojo iš kailinių ir atidavė man. Iš manęs jis neatėmė, o aš labai apsidžiaugiau: galėsiu apsupti Stasį, nes važiuoja nedengta mašina labai šalta. Stasys buvo silpnos sveikatos, vis skaudė žarnyną, šokdavo per nosį kraujas, buvo dar nelabai didelis. Tuose dideliuose kailiniuose susivyniojo visas. Kur mus vežė, mes nežinojom. Naktis buvo labai šviesi - mėnesiena.

Kai sunkvežimis sustojo, pamačiau, kad čia Debeikiai. Liepė visiems išlipti ir eiti į skrebų būstinę. Mums liepė sėstis, o leitenantas turėjo čia kažkokio darbo. Kareiviai susėdę lošė kortomis. Mes abu susėdom kampe. Stasiui pasidarė bloga, labai skaudėjo žarnyną. Išdrįsau įeiti į kitą kambarį, ten radau Baranovą. Prašau, gal galima vandens, brolis serga. Niekas nesakęs, atnešė stiklinę vandens. Atsigėrė. Sakau, pakentėk, gal pagerės. Savijauta po truputį pradėjo gerėti. Tada nepajutau pati, kaip, atsirėmusi sienos, užmigau. Jaučiu, kad mane kas purto. Pramerkiu akis, žiūriu - leitenantas: „Mergaite, einam“. O viduje nė vieno kareivio, nei Stasio. Visi jau mašinoj. Kai pasakė eiti, Stasys, sako, mane purtė, o aš nieko negirdėjau.

Vėl namo. Pasala. Važiuojam Trumbatiškio link. Privažiavo kelią, girdėjau kalbėjo apie Ivonis (tai kaimas prie Debeikių), kareiviai su šunimis išlipo. Likome mes ir keturi kareiviai, leitenantas važiavo kabinoj. Negaliu pasakyti, kiek dar kelio buvo likę iki Trumbatiškio, mašina sustojo, liepė išlipti. Mašina grįžo atgal. Dabar jau keliavom pėsti. Du kareiviai ėjo pirma, mes ir leitenantas viduryje ir du už mūsų. Sniego jau buvo prisnigta, ir eiti buvo nelengva. Pasiekėm Trumbatiškį: iš čia jau savas kelias, nors dar namai nearti. Bet ir eiti į namus nebuvo džiaugsmo: kas bus toliau? Kai parėjom, jau buvo trečia valanda nakties. Niekas nerūpėjo, protas buvo nuo visko atbukęs. Parėjus priėjo prie manęs Baranovas ir pasakė, jeigu kas pabels į langą ar duris, tu eisi su manimi ir, ką aš sakysiu, turėsi tą sakyti. Dar pridėjo: jeigu nesakysi, aš tave čia pat nušausiu. Šito niekada nebus, kad sakyčiau, ką tu sakysi, taip galvojau. Mirtis baisi, bet ir taip viskas baisu, jeigu reiks, reiks.

Atsiguliau į savo guolį, kad tik greičiau užmigčiau. Atrodo, tik sumerkiau akis, jaučiu - mane kažkas purto: „Mergaite, kelkis (Baranovas visada į mane taip kreipdavosi), kažkas beldžiasi!“ Kad galėčiau neiti, tikrai neičiau, bet čia aš bejėgė; atrodo nutirpo kojos, visas kūnas apmirė. Einu iš lėto, galvoju, gali būti paskutinė mano valanda. Baranovas eina iš paskos vienplaukis, basas, su automatu rankoje ir aš basomis kojomis. Išeinu į priemenę, jis tyliai sako: klausk kas. Aš kartoju. Visur tylu, tik ūžia vėjas ir tamsu. Kai ėjom, buvo mėnesiena, o dabar tamsu. Klausk, vėl kartoja. Aš klausiu: kas čia? Ir taip bijau, kad neatsilieptų man pažįstamas balsas. Vėl tylą, širdy džiaugiuosi: jeigu kas ir beldėsi, tai turbūt pastebėjo ką įtartino ir pasišalino. Džiaugsmas neilgas: girdžiu žmogaus žingsnius, jie artėja. Nežinau jau, kur plaka širdis, automatas prie mano nugaros, esu pasiruošusi viskam. Tik staiga paslysta ir susikeikia - dėdė Baltakys Rapolas iš Balteniškių! „Čia mano dėdė!“ - garsiai surėkiu ir atidarau duris. Džiaugsmas užlieja širdį. Pavojus jau praėjo, rūpi pulti ir išbučiuoti dėdę, tą gerą žmogų. Jo širdis gera visiems. Išvažiavus mašinai, jis atėjo pažiūrėti. Neradęs nieko, šėrė karvę, paršą. Dabar atnešė savų miežių paršui. „Tai jau tu namie?“ - džiaugiasi. Baranovas neduoda man kalbėti, už rankos įtempia į vidų. Baltakys Rapolas man buvo kaip sargas. Jis visada žinojo, kada aš namuose ir kada mane išveža. Padėdavo man sunkiu laiku. O kad dabar būtų tokių lietuvių, kaip jis, be jokių išskaičiavimų padėti žmogui! Jis padėjo tik už mano pasa-

kytą ačiū, nieko daugiau. Ir šiandien aš širdyje jam dėkoju, nors jau jo nebėra gyvųjų tarpe.

Gulti nebeinu, dirbu savo darbus. Visur mane lydi sargybinis, be sargybos nė žingsnio. Kokios garbės nusipelniau, kaip koks CK Griškevičius su savo asmeniniu sargybiniu!

Valgyti tikrai nieko neturime, tik duona ir bulvės. Leitenantas sako: „Jūs numirsit iš bado“. Kai duonos yra, nemirsim. Lašinių truputis yra pas dėdę, bet šiuo laiku jų nepaimsi. Kareiviai verda valgyti mūsų bulves, turi konservų, duonos. Stasį šaukia valgyti. Aš jam liepiu eiti, jis ir valgo su kareiviais, o aš kaip nors. Pamačiau, atėjo brigadininkas ir Alfonsas užkalti klaimo durų. Kareiviai atplėšė, kai ėmė šiaudus. Brigadininkas parėjo namo, o Alfonsas įėjo į vidų, jį tikrai siuntė Strazdai (Strazdiškių k.). Jį įleido, išklausinėjo. Truputį pabuvęs, ruošėsi namo. Aš jį prašau: „Tu nueik pas Bronę Strazdaitę ir paprašyk, kad ji atneštų pieno“. Mano planas paruoštas, tik reikia įgyvendinti. Sėdžiu prie lango ir seku kelią, visi lošia kortomis, labai užsiėmę. Matau, ateina Bronė, taip bijau, kad leitenantas nepamatytų, tada man neleis išeiti. Kai visai priėjo prie laiptų, puoliau pro duris ir staigiai tariau: „Pasakyk Onai Gališankaitei, gerai?“ Išbėgo ir mano sargas, stvėrė ir įstūmė į vidų, pieną paėmė pats, kas bus, tas, bet pasisėkė. Jau ramiau, gal daugiau sužinos, kas čia stovyklauja.

Vėl Kerpiškytė. Kitą dieną po pietų ir nepamačiau, kad leitenantas įsiveda Kerpiškytę Vitą. Girdžiu klausia: „Ko čia atėjai?“ - „Paklydau, užėjau paklausti kelio“. „O kurėjai?“ - „Į Leliūnus“. - „Tai kaip perėjai per platesnį vieškelį ir atėjai ant mažesnio kelio? Kaip nepastebėjai to vieškelio?“ - „Buvo rūkas“. Leitenantas juokiasi, pravėrus kameros duris, klausau ir aš. Ir mane taip ima juokas. Nevykusiai atsakinėja. Puikiai supranta, kad netiesa. Pažiūri į tašę - siūlai. „Ką su jais darysi?“ - „Nešiau pas mezgėją“. Sėskis ir sėdėk. Pasodino viešnią prie stalo. Man klausia: „Ar ją pažįsti?“ Sakau, ne.

Vėl naktis. Vėl mane žadina mano sargas: „Mergaite, kelkis, einam - beldžias!“ Dieve geras, pagalvojau, negelbėjo visi mano pasakymai. Jau šį sykį kažin kaip bus. Nežinau ir kuri valanda. Oi kaip baisu, vėl automatą jaučiu nugaroje. Jeigu tik bus savi, rėksiu: „Bėkit, kareivių tik penki, nedaug!“ O man kas bus, tas. „Kas čia?“ - klausiu. Moteriškas balsas:

„Tai mes“. Iš miego prikelta, dar baimė - iš karto tikrai nepažįstu. Tik kai pakartojo, jau pažinau. Pažinus surėkiu: „Nepažįstu ir neleisiu!“ Maniau, supras. Leitenantas klauso, o ji vėl: „Angeliuke, argi nepažįsti, aš gi Kerpiškytė Alė“. Aš vėl nepažįstu. Jau dabar taip piktai. Ar velnias apsėdo mergą, aš taip gyniausi, ir kaip jau nesupranta. Leitenantui nusi-bodo mūsų ginčai, atidarė duris. Mačiau, kaip baisiai persigando. Klausia pavardžių, pasako, leitenantas juokiasi. O aš kaip pirma iš nusigandimo, taip dabar iš piktumo negaliu nusiraminti. Dar trūko tik tokios bėdos. Kur jau jų protas: bėgant iš mūsų paėmė, ir vėl pas mus, o ne namo ejo! Nežinau, kokių protu vadovavosi. Taigi sėdi visos trys seselės.

Rytojaus dieną prieš pietus leitenantas išeina į Leliūnus, turbūt tartis su Anykščių saugumu. Grįžęs paleidžia Kerpiškytes, susiruošia visi kareiviai ir išeina iš mūsų namų. Ačiū Tau Dieve, už visas malones.

Birutė. Grįžta ir Birutė. Nakvojo Balteniškiuos. Ji sakė, reikia bėgti iš namų, kitaip vėl ją suims. Buvo parduotas gėriukas, ji paima šiuos pinigų. Nelieta nė kapeikos. Susideda daiktus ir išvažiuoja į Kauną. Po kiek laiko gaunu laišką: reikia pinigų, ją žada priregistruoti. Liepia paskolinti pas ką nors. O iš ko reikės atiduoti? Paskolinu ir išsiunčiu. Jokios žinios nėra. Po kiek laiko žmonės pradėjo kalbėti, kad suimta. Nėpyko žmonės, kad ilgai negrąžinau skolos. Matė, kad aš baisiai sunkiai gyvenu. Troboj šalta, trūksta duonos, o apie kitką nėra nė kalbos. Mokesčių neturiu iš ko sumokėti, jau norėjo aprašyti, buvo atvažiavę, tik apylinkės pirmininkas Juozas Strazdas labai prašo, kad neaprašytų, o man pataria: pasiskolink. Neaprašo tuokart, palieka. Vėl skolinu, dirbu, kiek mano jėgos leidžia, o nuo skurdo apsiginti niekaip negaliu. Ačiū ir dabar tariau Juozui Petroniui, sakė, skolos grąžinti nebereikia - vis mažiau. Mezgu megztinius, bet kiek ten uždirbsi. Reikia vežti valgyti į kalėjimą. Atsirasdavo gerų žmonių, kurie duodavo kokį gabalėlį tai lašinių, tai taip kokį daiktą.

Su maišeliu į Lukiškes. Išvažiuoju, kelionė ilga ir nuobodi. Traukiniu su laukimu Švenčionėliuos. Ant pečių su maišeliu per Vilnių į Lukiškes. O ten žmonių eilės. Kai priėmėjų gera nuotaika, priduodi greitai, o jei bloga... Viena moteris tik neapalpo prie langelio, nes nežinia kelintą kartą nuo jo nuvarė. Mane vieną dieną tris kartus nuvarė. Neatitiko svoris

gramas graman. O nuimt iš akies sunku. Nuvaro ir vėl stok į eilės galą. Vargino kaip įmanydami. Apsistoti neturėjau kur. Kartą nuvažiuoju su Kerpiškyte, ir ji mane nuvedė pas jos pažįstamus. Tikrai pas juos maža vietos, bet priėmė pernaktoti, o ryte pasakė taip: „Jūs ten visko prisidare, dar ir mums užtrauksit kokią bėdą, tokių mes nepageidaujam, kad lankytumėt“. - „Kodėl jūs nesakėt vakar, mes būtum išėję“ - sakau. - „O kur jūs eisit, būkit dar ir šiandien, tik daugiau, tai jau ne“. Tvėriau už savo maišelio, padėkojau ir išbėgau pro duris. Niekada neužeisiu pas joki žmogų, kad neužtraukčiau nelaimės kitam, visi mūsų bijo kaip raupsuotų. Kai reikėdavo nakvoti, išbūdavau gelžkelio stotyje. Sėdėti per naktį niekada nepasitaikė, nebūdavo vietos. Išstovėdavau, o ryte vėl į kalėjimą, paskui į namus. Namuose vėl pragaras. Kartą kvietimą gavau į saugumą. Nuvažiuoju. Išlaikė parą, tardė. Klausė, ar žinojau, kur sesuo išvažiuo. Tą patį kartojau: ji man nieko nesakė. Taip jau buvom abi susitarę. Paleido. Grįžau vėlai vakare, juk Anykščiai nuo mūsų toli, o pėsčiai žiemos keliu nespirtus ėjimas. O kiek kartų apsupa namus, kratos paskui kratas. Taip jau atbukau, kad atrodė kitaip ir būti nebegali. Matydami viską, geresni žmonės manęs gailėdavo. Sakydavo, kaip tu ten ir proto nepameti. Kai sužinodavom, kad veža žmones, bėgdavom iš namų. Stasį palikdavau kur nors pas pažįstamus, aš vėl kur nors glausdavaus. Kartą miegojau klojime, žinoma, ne savam. Niekas ir nežinojo, kad aš ten nakvoju. Kartą atėję du kariškiai liepė man vakare būti Trumbatiškio stotyje - man ir mūsų kaimo Baronui (kodėl jam, to aš nežinojau). Trumbatišky jie jau laukė mūsų. Jie mus ir pristatė į Vilniaus saugumą. Po tardymo paleido namo.

Vieną vakarą irgi du kariškai apsirengę vyrai, pamačiau, žiūri pro langą. Įėję į vidų, liepė man apsivilkti ir važiuoti su jais. Ką darysi - įsakymas, reikia klausyt. Apsivilkau ir išėjom. Įsėdom, pavažiuoju, liepia man: „Šok iš vežimo ir bėk“. Čia jau vėl užmirė visas kūnas, pasileidau bėgti ir vis laukiu, kada mane kulkos sukaupos, to neįvyko. Kai parbėgau namo, drebėjo visas kūnas, o jėgų, rodos, visai nebeturėjau. Kan kino mane kaip kas išmanė, o aš kabinausi į gyvenimą kaip išmanydama.

Į vidų suėjo patys. Brolis dažnai miegodavo pas Baltakį su jų vaikais. Aš būdavau dažnai viena. Vieną naktį pabudusi matau, kad viduj kažkas vaikšto. Žiūriu - kareiviai. Šoku iš lovos, o jie kad ims bartis:

sako, beldžiam, beldžiam, ko neįleidi! Kad negirdėjau, miegojau, teisi-
nuosi. Jie žinojo atidarymą, kaip kaime užbraukiamos durys, o raktų ta-
da nebuvo. Galėjau ir visai neužbraukti durų: ar ne tas pats, vis tiek įeis,
kada panorės ir elgsis, kaip norės. Ne gyvenimas - tai pragaras. Galiu
pasakyti, kad gyvenimas praėjo pro šalį. Nebuvo jaunų dienų, tik skur-
das, baimė, vargas, sunku, oi sunku, bet, man atrodo, niekam nedejavau,
nesiskundžiau. Tai mano dalia. Išsvajota laisvė mums tada švietė kaip
aušrinė žvaigždė. Aš galvojau, kad laisvė bus tyra kaip mūsų ašaros,
kurios retkarčiais prasiverždavo. Deja, deja, kokia ji dabar!

Dar vienas susitikimas. Jau pavasaris, 1952 m. kovo mėnuo. Sekma-
dienį turėjo būti Verba. Atėjo pas mane Šaltenytė Apaliutė ir kvietė atei-
ti pas juos vakare: partizanai nori susitikti su manim. Labai jau seniai
buvau su jais susitikus. Nueinu. Truputį pritemus, atėjo Viesulas - Guo-
bužas ir Kunotas - Mozūra. Sėdim prie stalo, kalbuosi su Kunotu. Jis
man pasakoja apie savo brolių, kad jis kalėjime, kad jo mergaitė juo rūpi-
nasi. Paskui jis pradėjo pasakoti kokius juokus (jam linksmumo netrū-
ko). Dabar nebeprisimenu, ko ten juokiausi, turbūt per garsiai. Viesulas,
kad duos kumščiu į stalą, aš net pašokau: „Ko taip triukšmaujat?!“ Tada
jau kalbam tyliai. Ir kaip ten Dievas davė atsigręžti į langą, ogi keturi
vyrai ginkluoti ateina. Aš surikau: „Skrebai!“, bet pati tikrai pagalvojau,
kad gal kokie partizanai, užklydę pas mūsiškius. Kartą, kai aš pas Šalte-
nius buvau nuėjusi, buvo atvažiavęs Siaubas su penkiais vyrais, sakė iš
toli važiuoja, o vyrai esą labai iš tolimo krašto partizanai. Jie toli gražu
nebuvo panašūs į partizanus, veidai net tryško nuo raudonumo, kai tuo
tarpu visų partizanų veidai buvo kaip mirusių. Tikrai jis tada buvo su
saugumiečiais. Abu vyrai puolė pro kitas duris.

Vėl čekistai. Atrodo, visko buvau po truputį ragavusi, bet susišaudy-
me dar nebuvo. Čia jau baigta, Viešpatie! Kaip baisu, kai veda prie
negyvų! Nors negyvų mačiau (jeigu tik gulėdavo Leliūnuose, lėkdavau
žiūrėti), bet niekieno nevaroma. Dabar bus, oi kaip baisu. Protas nebesa-
kė nieko, nieko. Bet vis dar tylu, nešaudo. Gulam su Apaliute į lovą, tik
jau nenusivelku. Gerai nesibaigs, čia aišku. Gal nepastebėjo, abejoju, gal
kiti partizanai, o jei ir skrebai, gal praėjo pro šalį. Tik staiga - trenksmas
į duris. Ir taip pila, net durys žvaga. Išeina dėdė Šaltenis apatiniais rū-

bais, jie, jį nustumę, puola į kitą kambarį, kur mes gulim. „Kas buvo?!“ - šaukia. Priėję prie lovos šviečia prožektorium, turbūt mane kuris atpažino, tvėrė už kasų, ištempė iš lovos, ir pro duris. Kai išbėgo partizanai, gonko durys buvo paliktos atviros. Aš, vargšė, matau jų pėdas vienas šalia kitų ir dėkoju Dievui, kad čia jų jau nebėra. Majoras (taip jį vadino) mane tampo nutvėręs už kasų, prilenkdamas galvą visai prie sniego, vis rodo pėdas ir rėkia: „Kas buvo?!“ Aš atsakinėju: „Nieko nebuvo“. Taip jis mane keletą kartų nuveda nuo namo iki klėties ir vėl atgal. Sniego pusnys dar buvo didelės, ir pėdos buvo gana gilios ir aiškios. Matyt, nusibodo vedžioti, turbūt nepatenkino ir mano atsakymai. Kasų jis nebuvo paleidęs nė minutės (geras įsitvėrimas!) ir nutempė prie namo galo. Pastatė prie sienos ir paklausė: kas buvo? Tą patį atsakiau, tada išsitraukė pistoletą ir vėl pakartojo klausimą. Išgirdęs tokį patį atsakymą, pistoletą jau nutaikė į mane ir pakartojo. Šį sykį atsakymo nebebuvo: aš tylėjau kaip žemė: man buvo tas pats, kad tik greičiau. Ir šį sykį gal Aukščiausiojo galia liepė jam nuleisti ranką, jis pats to nebūtų padaręs. Tada paklausė, kuo esu apsiavęs. „Visai basa!“ - atsakiau. Įsideda pistoletą į dėklą ir liepia eiti į vidų. Kai įėjau, mano kojos buvo raudonos. Dėdienė duoda pirštine: trink kojas! Mane ir Apaliutę pasodina ant taburečių, toliau viena nuo kitos. Palieka sargybinių mus saugoti - tai skrebę Adamonių nuo Skiemonių. Jis man liepia išimti iš kišenių ką turiu. Mano treningų kišenėje visada būdavo rožančius ir pasas, pasą pasiima, o rožančių atiduoda man. Jis juokiasi ir moko mus, kaip reikia atsakinėti. Ko čia visą laiką sakot, kad nieko nebuvo, sakykit, kad buvo bernai, o kokie - tai kas kam bėda. Jo veidas linksmas, man irgi rūpi juoktis. Bet mūsų juokai trumpi. Kai majoras su vyrais išbėgo, girdėjos šaudant raketas, bet kito kio šaudymo nebuvo. Taigi duryse pasirodo majoras su savo sėbrais. Tokio baisaus žmogaus nebuvau mačiusi ir vėliau nebeteko matyti. Akys didelės, išsprogusios iš kaktos, lūpos mėlynos, o dantys tokie ilgi, kaip grėblio, ir iškišti. Jau dabar pasiruošk, taip lengvai nepraeis, sakau sau. Jau artinasi prie manęs, priėjo ir taip dėjo į vieną ausį, tada atsivedėjęs - į kitą. Jau buvau begriūvanti ir vėl atsitiesiau. Dar pamačiau, kaip kirtu Apaliutei irgi per galvą. Tada numetė milinę, po milinę nugara visa buvo šlapia. Jie bėgo, vijosi, o sniego daug - sunku. Vėl mane veda tardyti į kitą namo galą. Ten tamsu, ten tai jau mane muš. Įėjęs pamato pasipūtusią lovą. Kas guli, klausia. Aš žinau, kad nieko nėra, bet jau atsakau, kad

nežinau: „Čia ne mano namai“. Greit mane stumia atgal, matyt, pats bijo būti užkluptas. O lovoje buvo sudėti duonos kepalai ir užkloti. Tai išsigelbėjimas. Klausia, kur yra arkliai, eina pas kaimyną. Atvažiuoja dviem pakinkytais arkliais.

Į Leliūnus. Liepia ruoštis. Dėdienė duoda man Apaliutės kailiniukus, nes mano vatinukas - lopinys ant lopinio. Veltinius turiu, tik sau ir Apaliutei. Mano labai suplyšę, namuose yra geresni, bet nebepasiimsi, gerai ir šitie, tik byra sniegas. Įdeda man dešrą ir duonos. Dievas žino, ar bėteks grįžti ir kas man beatveš. Susėdam. Aš pamačiau, į kurį vežimą įsėdo Adamonis - ir aš į tą, vis nors iki Leliūnų ramiai nuvažiuosiu. Dėdienė su Apaliute prie to neprieteliaus, bet jos dviese - vis geriau. Dėdė palieka namie. Žaibo greitumu pasiekiam Leliūnus. Įvaro į skrebų būstinę. Girdėjau, kaip barėsi, kad nematė raketų. Kur buvo sargyba? Dėdienei su Apaliute liepė sėstis, o mane nuvarė į kampą ir paklupdė.

O skrebų telefonas netilo: iš visur buvo kviečiami garnizonai. Važiuvo mašina paskui mašiną, pilnos kareivių. Įėję į vidų, matydami mane klūpant, atlošdavo mano galvą, nes buvau nusukta veidu į sieną, ir sakydavo: „A, čia mano sena pažįstama!“ Matyt, kratų metu teko būti pas mus. Taip išklūpėjau iki ryto. Kai išaušo, liepė keltis ir eiti.

Vėl į tėviškę. Išėjom. Pirma ėjo keli kareiviai, tada aš, po manęs vėl kareiviai ir tada jos. O kariuomenės buvo oi daug. Per kokį kilometrą kelias buvo matyti, kariuomenės galo nebuvo. Kai mus parvarė, mane ir Apaliutę pastatė prie daržinės durų, o jie susėdo ant rogių, kurios buvo prie daržinės. O kaip jie tada kalbėjo, to mano ausys niekada nebuvo girdėjusios. Kaip jie blevyzgojo mūsų adresu. Buvau jaunutė, ir man buvo šleikštu. O jau juokėsi. Ir visi kalbėjo lietuvių kalba! Ir dabar, kai aš išgirstu jaunos taip keikiantis ar bjauriai kalbant, man atrodo, kad jie tikrai tų baisių skrebų benkartai. Gal kelinta karta, bet tikrai tik jų - šitų žmogėdrų!

Randa Lakštučio dainas. Įvaro į vidų, vėl sodina mane kaip karalienę, duoda man ir sargybinį. Apaliutę varinėja, visur daro kratą. Dėdienei nors ir neleidžia eiti, ji nieko neklauso. Sako, dėdė nežino, kaip ruoštis, stumdosi su kareiviu. Tas neleidžia, ji vis tiek išeina. Pamatau,

įėjo Apaliutė su kariškiu, ir tas ant stalo padėjo sąsiuvinį (už stalo buvo Anykščių saugumo valdžia ir tardytojas). Mane kaip elektra nupurtė. Pažinau savo sąsiuvinį. Tai buvo Liutauro - Lakštučio dainų rinkinys. Jis prašė išlaikyti iki laisvės, nors pas atskirus piliečius. Aš taip norėjau išlaikyti ir abejoju, ar tai man pavyks, dėl to prašiau Apaliutės pagalbos. Kuriuos turėjau pasilikus, išslėpiau kelis laikraščius „Laisvės šauklys“ ir „Aukštaičių kova“, dar Alkupėno dainų rinkinį - viską atidaviau į Utenos muziejų. Apaliutė įkišo į klojimo stogą, o skrebai dūrė durtuvu ir ištraukė. Jeigu paims mano rankraštį, tikrai garantuotas bilietas į Sibirą. Ši bėda aplenkė mane. Rankraštį patikrino Apaliutės. Netiko. Ji sakė, gal kas įkišo, ji nežinanti. Labai gaila, nepasisekė jam sulaukti laisvės. Liutauro - Lakštučio rinkinys, atrodo, pavadintas taip: „Brolau, girdi, ką šnabžda vėjai“.

Kvota. Kariškis, aukšto ūgio, šviesus, gražus vyras, liepė man eiti į namo kitą galą, kartu ėjo ir jis. Tai buvo tardytojas Kelinas. Jis mane pradėjo tardyti, o akys - tikro tardytojo: kai išsprogdina, tai pasidaro kaip stiklinės. Klausia, kas buvo? Aš savo varau: nieko! Jeigu nieko nebuvo, tai kodėl buvo durys atidarytos ir gonke rastos dvi pirštinės, abi skirtingos. Nei apie duris, nei apie pirštines aš nieko nežinau, čia ne mano namai. „O pėdos?!“ - subliovė. Iš kur aš galiu žinoti! Mes miegojom, gal kas buvo prie lango, gal būtų beldę, bet už lauką neatsakom. Mano buvo viskas apgalvota, turėjau laiko ir klūpėdama, ir sėdėdama, tad sakau: „Jeigu jūs tvirtinat buvus banditų (majoras tikino, kad matė), tai kodėl nebuvo iššautas nė vienas šūvis? Jūs matėt ir nešaudėt? Kodėl?“ Jis lyg užsigalvojo. Iš tiesų girdėjau majorą kalbant, jog jis girdėjo sniego čezėjimą, bet atkreipė dėmesį į tvartą, galvodamas, kad žmonės ruošėsi. Tikrai stebuklai! Jie buvo už sąsparos ir nepastebėjo. Aš visą laiką kartoju: jeigu matė, kodėl nešaudė. Čia jau man teisintis buvo gerai. Baigdamas man jis taip pasakė: „Kai nuvažiuosim į Anykščius, kai tau gerai įkrėsiu, pasakysi viską“. Įvaro į kambarį, vėl sėdū į savo vietą. Dėdienė išverda „zacirkos“, duoda man pripylus „bliūdelį“, pati valgo, o aš niekaip negaliu nuryti. Pora šaukštų, o daugiau negaliu. Mačiau ir Apaliutė atstūmė neparagavus. Tokiu laiku nesinori nieko, kartais net ir gyventi.

Vėl į Leliūnus. Diena ėjo vakarop. Liepė ruoštis ir vėl į kelionę. Rytą, kai ėjom, sniegas buvo pašalęs, o dabar kaip putra, kojos lenda giliai. Rytą mus pravarė pro dėdės Baltakio namus. Praeidama matau per langą, kaip kūrenasi pečius. Taip žiūriu, taip noriu, kad mane pamatytų. Pašertų nors karvę, jis tikrai taip padarytų, bet nežino, kad aš suimta. Stasys pas juos, jis iš jų išeis į mokyklą, karvė bus perdien nešerta.

Išėjus laukan, pirmas pradėjo eiti aukštas kariškis labai bjaurios išvaizdos. Man liepė nuo jo neatsilikti. Einu, skubu. Jo žingsniai dideli, man kojos lenda į sniegą, atsilieku, o jis rėkia: „Neatsilik!“ ir žiūri taip piktai. Einu pro savus namus, matau Stasys stovi ant laiptų, žiūri, kaip mane pravarė. O širdį spaudžia, spaudžia: tai kaip dabar gyvensi, likęs vienas, galvoju. Paėjus ant kalno, atsisuku, gal paskutinį kartą matau, kas gali žinoti. Paskui vėl skubu paskui tą žmogėdrą.

Į Leliūnus nueinu visa prakaituota, pavargus: be miego praleista naktis, nerami diena paveikė mane. Kad duotų kas bent truputį atsigulti, tai užmigčiau saldžiu miegu, nebejausčiau, kas aplinkui dedasi. Gal šiek tiek atsipalaiduotų įtempti nervai. Taip nėra. Vėl skrebug būstinė ir mano vakarykštis kampas. Vėl klupau.

Vėl kelionė. Apaliute su dėdiene atėjo negreit. Geri buvo kareiviai - nei patys skubėjo, nei jas vijo. Joms leido atsisėsti ir laukti, kol atvažiuos mašina. Atvažiavus mašinai, liepė eiti į kiemą ir sėsti į mašiną. Ką ten sėsti! Man ir Apaliutei liepė gulti ant mašinos grindų. Sėdėjo tik kareiviai ir dėdiene. Jau pavasarėjo, saulutė taip gražiai leidosi. Sniegas buvo labai drėgnas. Vežė kažkur pro Kurklius, įklimpo mašina, kareiviai iššokę stūmė. Aš taip norėjau, kad jie neištumtų, vis ilgiau būtume kelyje. Kai nuvežė prie saugumo, jau buvo tamsu. Įsakymas išlipti ir - į saugumą. Saugume mus išskyrė: jas abi, o mane vieną. Prie mūsų sargyba. Vos tik įvarė į man skirtą celę, gulu ant grindų. Ten nebuvo nieko, tik taburetė. Iš karto užmiegu ir niekur nešaukta išmiegu iki ryto. Pabudus apsidairau - sėdi sargybinis, truputį pasislenku į duris ir matau - jos abi sėdi. Jos išsėdėjo visą naktį. Sakė, miegas neėmė. Aišku, joms daug sunkiau - pirmą kartą peržengė saugumo slenkstį, aš jau buvau pripratusi. Vėliau dėdiene sakė: „Tokiai kaip tu, gerai visur. Kaip gali taip miegoti? Knarkei visą naktį“.

Sapnas. Dar noriu papasakoti sapną, kurį sapnavau prieš suėmimą. Praėjo tiek metų, bet ir dabar aš jį prisimenu.

Aš bažnyčioj, kunigas sako pamokslą. Aš stoviu, žiūriu, ateina prie manęs du vyrai ir atsistoja. Vienas apsivilkęs ilgu, kitas trumpu rūbu. Kai jie atsistoja, mano veido abi pusės pasidarė išbertos votimis. Aš tik su suknele ir basa. Jau einu iš bažnyčios, o lauke taip tamsu, tik jaučiu, kad sninga. Galvoju, kaip aš pareisiu namo tik su suknele ir basa. Pabudau. Taigi tie vyrai ir buvo majoras su ilga miline, o kitas su trumpu vatinuku. Tokį aiškų sapną ne visada sapnuosi, čia kažkas iš anksto praneša.

„Gali eiti namo“... Nežinau, kelinta buvo valanda, kai išgirdau žingsnius koridoriuje, varstė duris, girdėjau žmonių kalbą. Tai gal buvo nauji atvaryti žmonės. Man liepė eiti ten, kur buvo Apaliutė ir dėdienė. Mus nusuko vieną nuo kitos į sieną ir liepė netarti nė žodžio. Sėdėjęs viduryje mūsų kareivis skaitė knygą. Iš išvaizdos atrodė nepiktas. Reikia pabandyti, atsiskau į Apaliutę truputį ir jau tyliai kalbinu. Sargybinis paima mane už pečių ir nusuka, bet nepiktai, juokias. Kaip jis nusuka, taip aš atsisku, jau juokiamės visi. Tada jis nebedraudžia, tik sako: „Tyliai, kad neišgirstų, jus greit paleis“. - „Negali būt“, - sakau. - „Tikrai!“ Aš juo netikiu, tik staiga atsidaro durys, mes sėdim, kaip šventos. Iššaukė mane. „Gali eiti namo“. Tiesiog netikiu, bet sprunku pro duris. Išėjau į gatvę, atsikvepiu; tai iš tikrųjų aš laisva! Šiandien Verba, nors mano drabužiai ir prasti, skubu į bažnyčią, nes čia kaip tik mišios. Iš bažnyčios vėl einu prie saugumo, galvoju - toliau vaikščiosiu, žiūrėsiu, ar jas paleis. Nepriėjusi iki saugumo, sutinku - ateina abi. Kaip ramu, važiuosim namo.

Gaidžio žūtis. Truputį grįžtu į Balteniškius. Pasakojau, kad kariuomenės žygiavo labai daug, jie darė „ablavą“ visoje apylinkėj. Pas Juozą Grigonį klojime buvo pasilikę partizanai. Jie stovyklavo keturiose. Pabėgus dviem, liko du: Gaidys - Varnas ir Diemedis - Morkūnas. Kai pamatė tiek kariuomenės, pasikinkė arklį ir išvažiavo. Atsidūrė jie Stalėriškiuos. Užvažiavo pas žmogų, rodos, Apanską ir jau lipo iš vežimo. Viduje būta skrebų, puma serija smarkiai sužeidė Gaidį, jis jau trauktis nebegalėjo. Tik kiek jėgos leido pridengė Diemedį. Kaip Jaunutis, taip ir Gaidys pasakė: „Bėk, kiek galėsiu atsišaudysiu“. (Man sakė taip Diemedis). Čia žuvo Gaidys¹. Tie žmonės, kuriuos atvarė, tai tikrai ir buvo iš Stalėriškių.

¹ Algirdas Varnas - Gaidys, Gaidelis žuvo 1952 04 05.

Nuvažiavom į Trumbatiškio stotį. Išlipus prie manęs priėjo Juozapas Žvirblis, jis man viską papasakojo. Tada prisiminiau sapną. Man išėjus iš bažnyčios, buvo visur juoda, taigi dabar mane ši žinia pritrenkė, tikrai taip liūdna. Jau skina paskutinius.

Mane mėgina verbuot. Galvoju, kai pareisiu namo, kaip bus gera, nors čia skurdas, šalta. Dabar ramumo jokio nebejaučiu, neramu ir labai liūdna.

Ryte, tik baigiau ruošą, pamačiau ateina vėl kareiviai. Dieve geras, kiek begali žmogus taip gyventi. Ši sykį eina į vidų jau ne paprasti kareiviai, o jo didenybė saugumo viršininkas. Matot, su kuo aš turiu reikalų, kaip mane vertina, jeigu teikėms ateiti pati valdžios galva. Keista ir man: kuo aš taip nusipelniau? Na, tai ir pradedam pokalbį. Jis labai švelnus, labai maloniai kalba. Tik po vakarykščių dienų kalba atrodo šleikšti. Jis kreipiasi: „Tylaitė, ar tau patinka taip gyventi, kaip dabar tu gyveni?“ - „Ne, - sakau. - Ką aš turiu daryti? Dirbu kiek galiu, o skurdo atsikratyti negaliu“. Jis vėl: „Ar nenorėtum geriau gyventi?“ - „Kas gi nenori gerai gyventi, bet aš nepajėgi tai padaryti“. - „O ar nenorėtum mokytis?“ - „Tikrai labai norėčiau, bet neturiu tiek lėšų, negaliu ne tik mokytis, bet apie mokslą ir pagalvoti, nes turiu dar brolių ir reikia abiem pragyventi. Nors ir dirbu, už darbą nieko negaunu“. - „Gerai. Aš tau daviau klausimus ir į juos tau atsakysiu. Jeigu tu būsi protinga, viską turėsi, ko tik tau reikės. Gyvensi gerai. Norėsi - galėsi mokytis. Viskas bus tavo rankose, jeigu tu padėsi mums“. - „Kaip suprasti?“ - paklausiau. Jis vėl varo savo. „Mes dirbsim visi kartu“. Žinau, kur jis suka, bet paklausiu. „Ką aš turėsiu dirbti?“ - „Tu užsiverbuosi ir dirbsi mums. Kai ateis partizanai, tu paklausyk, ką jie kalba, ir mums pasakysi. Bus toks tavo darbas.“ - „Kad pas mus neateina“. - „Aš nesakau, kad ateina, - atitaiso. - Bet jeigu kartais ateitų“. - „Pas mus niekada neateis, bijos“. - „Gerai, tai tu gali paklausti, ką kolūky žmonės kalba, ir pasakysi mums. O jeigu kada pasitaikys sutikt banditą, irgi tą padaryk“. - „Sutikti aš nieko nesutiksiu ir pasakyti jums nieko neturėsiu,“ - pasakiau jam. Labai keista, taip ilgai mes abu kalbėjom, ir aš dėl nieko su juo nesutikau, bet jis ne tik nepyko, bet nė kiek nepakėlė balso. Iš kur toks gerumas? Apšleikšto man širdis, išdžiūvo burna

nuo jo gerų žodžių. Nebeturiu jėgų daugiau su juo kalbėti. Nieko nesaikius, kas bebūtų, nutvėriau kibirą ir - laukan. Nuskubėjau prie raisto, pasisėmiau vandens, nors ir nereikėjo, ir įėjau į tvartą. Žiūriu - prie tvarto ateina ir mano draugas. „Na gerai, dabar aš išeinu, tu gerai viską pagalvok, aš dar ateisiu“. Išeina. Kaip gyvenu, taip man ir gerai, nereikia man turtų, nei mokslų, neišduosiu nieko niekada.

Velykos. Neramu, nesinori niekur eiti, o dėdienė (Baltakienė) liepė man ir Genei išeiti. Matėm, kareiviai vėl praėjo pro mus. „Išeik, nors žmonėse pabūsi rami, ateis - vėl išsivarys“. Žinau, kad gailėdama manęs, ji liepia. Aš pas juos sava. Jinai supranta, kad man tikrai nelengva. Įkliuvus į tokią bėdą, tada jau niekas negalėjo padėti: kapstykis pati, kaip išmanai. Vakare kareiviai grįžo, sutiko Stasį ir klausė: „Ar yra namie sesuo?“ (Stasį jie jau pažino). - „Nėra“.- „O kur yra?“ - „Išėjo į svečius“. Daugiau nieko neklausė.

Vėl į saugumą... Balandžio 26 d. du kariškai apsililkę vyrai atnešė man šaukimą į saugumą atvykti 27 d. Ir vėl dabar jau gali būti paskutinis. Kas gali žinoti, ką jie ruošia.

Vakare apsiruošiau, o rytą apsiruoš Stasys. (Tiek ruošos - paduoti karvei). Išeinu pas B. ir iš jų rytą nueisiu į Trumbatiškį, išvažiuosiu į Anykščius. Tik atsigulėm - beldžia į langą. Tai savi. Atidarom langą, kalbamės apie tą pabėgimą. Kai išbėgo, jie stovėjo už klėties. Laukė, ką darys skrebai. Sako, mums atrodė, kad jie mus matė. Bėgti toliau nesiryžom - jokio medelio, plikas laukas. Kai suėjo į vidų, tada mes leidomės bėgti. Bėgti buvo sunku, daug sniego. Kai pasiekėm mišką, susėdom. Viesulas sako: „Jau išsiuntėm paskutinę į Sibirą“. O Kunotas pridėjo: „Ką darys dabar tas vaikas, likęs vienas?“ Kad paleis, niekaip negalvojom. Pasakiau, kad turiu šaukimą rytoj būti saugume. „Tai dabar jau tikrai nebegrįši“, - pasakė Viesulas. „Bet mes išsigynėm tada, neprisipažinom nieko!“ - „Tu manai, kad jie patikėjo, jie dar nori padaryti tokius spąstus, dėl to ir paleido. Jiems buvo visi įrodymai: durys atviros, pirštinės ir pėdos. Ko daugiau reikia?“ Mane, sakau, jie nori užverbuoti, nori, kad dirbčiau jiems, išduočiau jus. Tai turbūt dėl to ir paleido. „Verbuokis, kad tik sugrįžtum“, - liepia Kunotas. „Niekada to nedarysiu - man baisu!“ - „Mes tau padėsime dirbti“. „Niekada! - pakartojau. - Nors ir nebegrįšiu“. „Sugrįšim, kai bus laisvė, visi“. -

„Sugrįšit, bet jau mūsų nebebus, - pasakė Kunotas. - Labai jau sunku pasidare, nebeturim nuolatinės vietos, sekimas labai didelis. Kur mes einam, kariuomenė eina jau paskui. Kad tik greičiau sužaliuotų miškas“. Dar paklausiau: „Ar siekė jus apsupimas, kad kariuomenės buvo tiek daug?“ Taip, sako, mes buvom labai toli, pas žmogų šiene, kareiviai su šunimis praėjo pro mus.

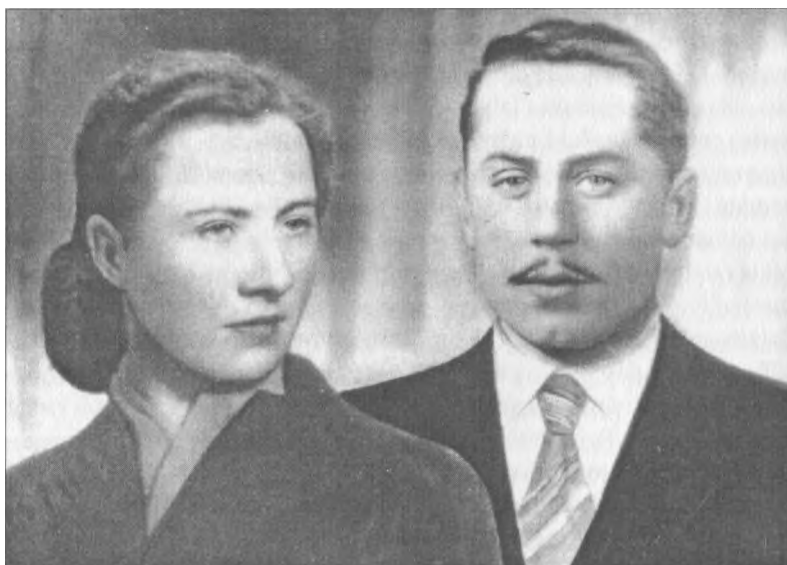
Atėjo prie mūsų Jonas Jurelevičius, jis užsirūkė su jais. Pamatė, kad Diemedis be kepurės, nusiėmė savo ir atidavė Diemedžiui. Susitarėm susitikti. Čia jie lieka stovyklauti, ne viduje, o krūme, nors dar medžiai be lapų. Taip daro tik dėl to, kad nebeturi geresnės vietos. Atsisveikinam broliškai. Palinki visi iš širdies man sugrįžti.

Šaukimas į teismą. Nuvažiavau į saugumą, ten truputį palaukę, padavė man šaukimą važiuoti į Vilnių. Balandžio 28 d. Birutės teismas, ir aš turiu būti liudininke. Pareinu iš Anykščių pėsčia. Neturiu pinigų bilietui. Užeinu į Strazdiškį, pasiskolinu iš Strazdų. Paimu dar maisto, po teismo paduosiu. Einu į stotį ir išvažiuoju į Vilnių. Nuvažiavus susisieškau Skapo gatvę. Čia buvo teismas. Ten buvo daug žmonių, gal liudininkai. Atvažiavo mašina, ir išjos išlipo Birutė ir Kerpiškytė Vanda. Sargybiniai jas įvarė į teismą. Didžiausiam mano nustebimui, pamčiau Liūtą ir Viesulą atvarant. Aš buvau antram aukšte. Jie lipo laiptais, aš priėjau visai prie laiptų. Liūtas, nors mane buvo matęs tik vieną kartą, pastebėjau, kad pažino. Lipdamas vis žiūrėjo. Ir toliau nuėjęs, atsigrėžė. Viesulasėjo galvą nuleidęs, taip ir nepakėlė. Atrodo, nieko nematė. Abu buvo balti, kaip drobė. Aš žinojau, kad jie paimti gyvi, bet pamatyti nesitikėjau. Išvarant aš vėl atsistoju toje pačioje vietoje. Liūtas vėl žiūrėjo į mane ir, žemyn lipdamas, dar atsisuko. Liūtas per susišaudymą buvo sužeistas, neteko sąmonės, tai buvo gyvas paimtas. Grįžus galvojau papasakoti ką mačiau saviems. Papasakoti nebeteko.

Tą dieną padaviau maisto, reikėjo laukti rytdienos. Diena buvo graži. Nuėjau į Aušros Vartus, paskui į Gedimino pilį. Užlipus į viršų, ilgai ten buvau. Ilgai sėdėjau prie pilies, neturėjau kur eiti. Vakare nuėjau į geležinkelio stotį ir ten prastovėjau visą naktį. Dienos įvykiai slėgė mane. Nuteisė Birutę 10 metų. Mačiau Liūtą ir Viesulą taip iškankintus, viskas pynėsi mano galvoje. Graži diena manęs nežavi, nedžiugina: aplinkui vargas ir neviltis.

Miškas žalias, bet jų nebėra... Rytojaus dieną buvo balandžio 29 d. Labai šilta diena, švietė saulė. Nuėjau į Lukiškį, pridaviau maisto. Vėl slampinėėjau visur iki vakaro. Kaip greičiau namo! Taip daug turiu papasakoti, nors viskas labai liūdna. Parvažiavau į Trumbatiškį 30 d. Išlipus apsidairiau, žiūriu - jau miškas žalsvas. Prisiminiau pasakytus žodžius: „Kad greičiau, greičiau sužaliuotų miškas!“ Aldona Bražionytė man pasako: „Nebereikia, kad žaliuotų miškas. Tos žalumos niekam nebereikia. Vakar juos visus tris sušaudė“. Čia ant perono gulėjo jų kūnai. Atbėgo jie nuo Debeikių. Žmogus girdė arklius. Kunotas bėgdamas prašė arklių, buvo labai pavargęs, turbūt iš toli bėgo. Kas galėjo padėti, kai aplink spragsėjo kulkos. Jis sužeistas nuo pervažos nuvirto į krūmus. Jį puolė šuo, jis šunį nušauna. Kai jį atitempė į peroną, buvo dar gyvas. Čekistai buvo įsiutę, kad nušovė šunį, tai jį mėtė aukštyn, nebežinodami, ką daryti. Diemedį nušovė prieš Trumbatiškį, o Viesulą - įbėgusi jau į Gaidamiškių mišką. Apie pabėgimą nebuvo ir kalbos, nes kariuomenės buvo ne tik pilna žemė, bet ir pilna medžiuos.

Taip mūsų kraštas liko sutvarkytas. Apie tą dieną nenoriu ir rašyti: kaip jaučiausi, niekas dabar nesupras, ir niekam nebus liūdna.

Angelė Zizienė su vyru Viliumi.

Vieną naktį grįžome iš darbo jau tikrai po vidurnakčio (kuldavom javus kartais iki vėlos nakties). Taigi mes su Apaliute grįžome iš darbo. Ėjom per Spraguičio miško kampą. Aš jai ir sakau: „Ar tau neatrodo, kad į mus kažkas žiūri, turi būti žmogus?“ Jinai persigando: „Iš kur žinai?“ Nežinau, sakau, bet aš lyg tai jaučiu, kad į mus kažkas žiūri. O buvo tamsu. „Tai bėgam“,– pasiūlė. Pasileidom abi bėgti. Aš tik parbėgau, nedegiau nė šviesos, ir staiga toks stiprus beldimas į duris. Nujautimas manęs neapgavo. Kai mes bėgom, be abejo, jie mus vijosi. Apaliutę irgi vijosi. Jai nuo mūsų namų dar reikėjo pabėgti, tai jinai, sakė, labai bijojusi, tai labai smarkiai bėgusi. Bet tik spėjo uždaryti duris, iš kitos pusės trenkė į jas.

Ką darysi? Įsileidau nekviestus svečius. Uždegiau lempą. Išvarė mane patikrinti visų namų. Visur turiau eiti pirma. Pirtis buvo visai prie miško, tai nelabai jauku, bet įsakymas.

Grįžom, visur patikrinę, visi suėjo į vidų. Buvo Vyžuonų skrebai. Nežinau, ar jie visi buvo Vyžuonų, bet jau tas rudais, garbanotais plaukais tikrai Vyžuonų. Man atrodo, kad jis buvo saugumo viršininkas. Mes jį vadinom „Rudis“. Sakydavo, kad esąs labai bjaurus. Matant tokį žmogų, darosi nejauku, bet niekur nedingsi. Kai visi suėjo, truputį palaukęs liepė visiems išeiti iš vidaus. Blogas ženklas. Jaučiu, kaip visu kūnu eina šaltis. Kai visi išėjo, jis priėjo prie stalo, užpūtė lempą ir jau eina prie manęs. Marija Švenčiausia, kas dabar bus? Taigi vėl stebuklas, tikras stebuklas. Jis pastovi šalia manęs, pasako: labanaktis ir išeina. Kai išėjo, aš atsisėdau ant suolo ir sėdėjau. Nejaučiau jokio nuovargio, nors buvau nelengvai dirbus iki vėlumos. Nervai buvo įtempti, kaip styga.

Utena, 1993 m.

KALTINAMOJO VINCO ŠAPOKOS, ADOLFO,

KVOTOS PROTOKOLAS

1948 M. VASARIO 12 D.

Kvota pradėta 13 val. 30 min.

Kvota baigta 17 val. 00 min.

Kvota daryta lietuvių kalba per vertėją Pranevičių, kuris dėl neteisingo vertimo įspėtas pagal RFSR BK 95 str.

(Pranevičiaus parašas)

Klausimas. Patikslinkit savo pažintį su Barzdyla.

Atsakymas. Su Pranu Švilpa (tėvo vardo neatsimenu), slapyvardis Barzdyla, esu pažįstamas iš mažų dienų, nes gyvenom tame pačiame Labeikių kaime, Leliūnų valsčiuje, Utenos apskrityje, Lietuvos SSR.

Klausimas. Kada konkrečiai užmezgėt su Pranu Švilpa ryšius dėl antisovietinės veiklos?

Atsakymas. Ryšius dėl antisovietinės veiklos su Švilpa užmezgiau maždaug 1945 metų gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje, t.y. kai įstojau į veikiančią Sakalo rinktinę.

Klausimas. Per ką jūs susirįšot su Švilpa ?

Atsakymas. Su Pranu Švilpa susirįšau per jo brolių Joną Švilpą, buvusį tos pačios bandos dalyvį, turėjusį slapyvardį Fenas¹.

Klausimas. Kokį vaidmenį tuo metu turėjo Švilpa jūsų minėtoje bandoje?

Atsakymas. Kiek man žinoma, tuo metu Švilpa buvo Sakalo rinktinės vadas. Tai man žinoma iš jo paties ir kitų bandos dalyvių kalbų.

Klausimas. Kas sudarė Sakalo rinktinės štabą ?

Atsakymas. Sakalo rinktinės štabui priklausė šie žmonės:

Švilpa Pranas - Sakalo rinktinės vadas, slapyvardis Barzdyla.

Sakalo rinktinės štabo agitacijos ir propagandos skyriaus viršininkas

- Bevardis², pavardės ir vardo nežinau.

¹ Fenas - pistoleto markė (F.N.).

² Mačionis Abdonas Vitalis, g.1914 m. Krivičių k., Alantos vls., buvęs mokytojas, žuvęs 1945 06 19 Gulelių k.

Šio štabo bataliono vadas, slapyvardžiu Šiaurys¹, pavardės ir vardo nežinau.

Štabo medicinos tarnybos ir ūkio skyriaus viršininkas, slapyvardžiu Žilvitis.

Ryšių ir žvalgybos viršininkas Laisvūnas², pavardės ir vardo nežinau.

Šitame štabe aš ėjau rinktinės vado Prano Švilpos, slapyvardžiu Barzdyla, adjutanto pareigas.

Klausimas. Kokiai banditų apygardai priklausė Sakalo rinktinė?

Atsakymas. Apie tai aš nieko nežinau.

Klausimas. Kur konkrečiai dislokavosi ši banda ?

Atsakymas. Mano minėta rinktinė dislokavosi Utenos apskrityje.

Klausimas. Kokia buvo bandos sudėtis ir kokia ginkluotė?

Atsakymas. Rinktinėi priklausė, kiek man žinoma, daugiau kaip šimtas banditų. Apsiginklavę buvo įvairiais ginklais.

Klausimas. Kiek laiko jūs buvote šitoje bandoje?

Atsakymas. Sakalo bandoje aš prabuvau maždaug iki birželio vidurio (apytikriai). 1945 metų birželį Sakalo rinktinės štabas Utenos apskrities Pakalnių miške MVD kariuomenės buvo sunaikintas, visi žuvo, išskyrus mane ir Švilpą. Aš tuo metu buvau sugautas ir suimtas, o Švilpa sugebėjo pasislėpti.

Klausimas. Ar jūs buvote susitikęs su Švilpa, pabėgęs iš suėmimo?

Atsakymas. Taip, buvau susitikęs.

Klausimas. Kada konkrečiai ir kur?

Atsakymas. Pirmą kartą su Švilpa aš susitikau Kauno mieste maždaug 1947 metų rugpjūčio mėnesį Igno Bulotos bute, Radvilų gatvėje Nr.50 (apytiksliai). Antrą kartą, t.y. paskutinį kartą, su Švilpa susitikau 1947 metų lapkričio 7-tą Šeduvos miestely, Panevėžio apskrityje, jo bute.

Klausimas. Papasakokit smulkiau susitikimo su Švilpa aplinkybes.

Atsakymas. 1947 metų antroje pusėje kiek laiko gyvenau Valiukėno bute, Raudonosios armijos g. Nr.223 (Valiukėnas suimtas) ir apsilankiau pas savo pažįstamą Bulotą, nes mes iš to paties krašto. Per vieną apsilankymą Bulotos žmona Bulotienė man pasakė, kad pas juos atvyko Pranas Švilpa ir kad nori susitikti su manimi. Šiuo metu Švilpa, kaip sakė

¹ Paliukaitis Vincas, g.1907 m., mokytojas, žuvo 1945 07 02.

² Juozas Skurkis (1917-1949 02 11).

Bulotienė, su žmona yra teatre. Kadangi Švilpos nebuvo, tai aš grįžau pas Valiukėną. Išeidamas Bulotienei pasakiau, kad užeisiu rytą ir paprašiau ją, kad išpėtų Švilpą apie mano sumanymą su juo pasimatyti rytą. Kitą dieną aš užėjau į Bulotų butą antrą kartą ir susitikau su Švilpa. Baigiantis pokalbiui, Švilpa pakvietė mane kada nors ateityje nuvažiuoti pas jį ir paliko savo adresą. Kadangi buvau jo pakviestas, 1947 metų lapkričio mėnesį, važiuodamas į Smilgių valsčių pas savo brolių, užsukau pas Švilpą.

Klausimas. Apie ką kalbėjotės per šį susitikimą?

Atsakymas. Per pirmąjį susitikimą prisiminėm partizanavimo metus. Be to, aš Švilpai papasakojau, kaip, pabėgęs iš kalėjimo, legalizavausi. Apie kita ką ir nekalbėjom. Per antrąjį susitikimą Švilpa man pasakė, kad legalizavosi ir Šeduvos miestelyje dirba gimnazijos direktoriumi. Švilpa ilgai pasakojo, kad jis buvęs pas Valstybės saugumo ministrą, tas jį priėmęs ir kalbėjęs su juo apie legalizavimąsi. Daugiau šiuo klausimu aš su juo nekalbėjau.

Klausimas. Ar žinojo Švilpa apie jūsų aktyvią veiklą, tarp kita ko apie jūsų priklausymą Tauro apygardai?

Atsakymas. Ne, apie tai aš jam nieko nepasakojau; nieko apie mano priklausymą antisovietinei organizacijai neklausinėjo ir jis.

Klausimas. Kas jums žinoma apie Švilpos ryšius su nacionalistiniu pagrindžiu?

Atsakymas. Ar Švilpa turi ryšių su nacionalistiniu pagrindžiu, aš nežinau, nes apie tai mes nekalbėjom. Kalbėdamas su manimi, jis sakė, dabar tapo tarybiniu žmogumi, kad į darbą žiūri sąžiningai.

Klausimas. Kas iš Tauro apygardos teiravosi apie Švilpą?

Atsakymas. Tauro apygardoj apie Švilpą manęs neklausinėjo. Tiesa, gal 1947 metų gruodžio paskutinėmis dienomis Vytauto apygardos Sakalas¹ užklausė mane apie Švilpą. Aš pasakiau, kad buvau su juo susitikęs Kaune, bet gyvenamosios vietos Sakalui nepasakiau, nes jis norėjo sužinoti Švilpos buvimo vietą ir dėl legalizavimosi surengti teroristinį aktą. Švilpa ir Sakalas pažįstami dar iš Sakalo bandos laikų. Apie Švilpos buvimo vietą Sakalui nepasakiau, nes su juo (Švilpa) mes labai sugyvenom.

¹Tai galėjo būti Vladas Grigaliūnas, žuvęs 1948 03 07.

Dar pasakysiu, kad Švilpa pasakojo, kad iki legalizacijos ar po jos, kai buvo Vilniuje, buvo sulaikytas MGB organų, kur saugumo ministro buvo iššauktas kvotai. Apie paleidimo motyvus po sulaikymo jis nieko nepasakojo. Aš, būdamas Tauro apygardos dalyvis, visą laiką ieškojau Sakalo bandos dalyvio Mackevičiaus - Žėručio, norėdamas įvykdyti teroristinį aktą, nes jis, kai buvo sužeistas ir suimtas MGB organų, išdavė daug banditų, tarp jų ir mane, pasislėpusius bunkeryje. Užtikti jį man nepavyko.

Protokolas pagal mano žodžius surašytas teisingai, man paskaitytas lietuvių kalba per vertėją.

V. Šapoka (parašas)

Apklausė LSSR MGB RS vyr. tardytojas

vyr. leitenantas Ognev (parašas)

Vertė Pranevičius (parašas)

PRANAS ŠVILPA, JUOZO

(Adolfas Stonkus - Stankevičius)

Gimė 1920 m. Labeikių k., Leliūnų vlsč., Utenos apskr. Tėvai turėjo 14 ha žemės. Augo 8 vaikai. Pranas Švilpa buvo vyriausias. Mokėsi pradžios mokykloje, paskui gimnazijoje neakivaizdžiai. Iki 1937 m. dirbo tėvų ūkyje. 1937 m. rudenį išvyko į Veprių žemės ūkio mokyklą ir 1939 m. ją baigė. Metus dar mokėsi Lietūkio kooperatiniuose kursuose, o juos baigęs, 1940 - 1941 m. dirbo Švenčionėlių kooperatyve. Nuo 1941 09 15 mokėsi Vilniaus universiteto ekonomikos fakulteto laisvuojų klausytoju, kartu dirbo Vilniaus elevatoriuje buhalteriu.

1943 m. pavasarį universitetą vokiečiai uždarė. Pr.Švilpa persikėlė į Švenčionėlius, kur dirbo trimetės prekybos mokyklos mokytoju. 1944 m. persikelia į Vilnių, o kai vokiečiai iš Rytų Lietuvos buvo išvyti, Pr.Švilpa grįžo į tėvų ūkį. 1945 m. vasario mėnesį išvyko į Labanoro girią, kur buvo Tigro rinktinės štabo Spaudos ir propagandos skyriaus viršininku. Tigro rinktinę išblaškus, su bendraminčiais suorganizavo Sakalo rinktinę ir jai vadovavo, turėdamas Barzdylės ir Ažuolo Abstinento slapyvardžius. Nuo 1945 06 19 iš aktyvios partizanų kovos pasitraukė ir su Adolfo Stonkaus - Stankevičiaus dokumentais nuvyko į Šeduvą ir buvo paskirtas suaugusių progimnazijos direktoriumi, o vėliau - Šeduvos gimnazijos direktoriumi (nuo 1946 01 06).

1948 07 01, per abiturientų išleistuves, buvo P.Kliorės ir Šukevičiaus įspėtas, kad juo domisi saugumas. Patarė išvykti. Pr.Švilpa kiek laiko gyveno Berčiūnuose, vėliau Kaune, Pušalote, Raseinių rajono Paupio kaime.

Pranas Švilpa - Stonkus buvo vedęs molėtiškę Genovaitę Baltaduonytę. Ji buvo felčerė akušerė, augino dvi dukteris - Audronę ir Laimą. Žmona su duk-

Pranas Švilpa - Barzdyla, Ažuolas, Abstinentas

relėmis gyveno atskirai, vėliau (Paupyje) Pr.Švilpa gyveno su šeima.

1952 m. spalio 10 d. Pr.Švilpa Kaune buvo suimtas, 1953 05 16-17 Pabaltijo Karinės apyg. karo tribunolo teisiamas. Paskirta mirties bausmė, kuri įvykdyta 1953 09 30. P.Švilpa buvo kaltinamas ne tik ginkluota kova, bet ir antisovietine propaganda, kurią varė, rašydamas dienoraštį, kurdamas nacionalistinius eilėraščius.

B. B. 26127/3. Vokas 83 - 23 dok.

Tvirtinu

LTSR Valstybės saugumo

ministro pavaduotojas

v/s pulkininkas

/Počkaj/

1952 m. balandžio 25

IŠ V A D A

/dėl agento Pakalnio bylos Nr.31460/

Ag. Pakalnis - Švilpa Pranas, Juozo, g.1920 m.

Labeikių k., Utenos rj., Vilniaus srityje, lietuvis,

baigęs aukštąjį mokslą, gyvena nelegaliai su

Stonkaus - STANKEVIČIA US Adolfo, Juozo,

g. 1921 m., Padvarnių k, Molėtų r., pavarde.

Agentas Pakalnis išvadavus respubliką nuo okupantų vokiečių, vengė tarnybos sovietų armijoje ir įstojo į lietuvių nacionalinę ginkluotą pagrindžio organizaciją ir joje buvo iki 1945 metų. Bandoje buvo Tigro brigados (=rinktinės) štabo narys, o brigadą sunaikinus, 1945 m. gegužės mėn. sukūrė naują štabą, pavadintą Sakalas.

1945 m. birželio mėnesį šis štabas mūsų organų buvo sunaikintas, Pakalnis paspruko, įsigijo fiktyvius dokumentus Stankevičiaus pavarde ir įsitaisė mokytoju, paskui Šeduvos gimnazijos direktoriumi (Šeduvos rajonas).

1947 m. liepos mėnesį su agento pagalba buvo užtiktas Vilniuje, slapta sulaikytas, demaskuotas ir užverbuotas ieškoti Vytauto apygardos vadėvų (Žalgirio, Šiaurio, Kirvio ir kt.).

Per apklausą prisipažino priklausęs nacionaliniam pagrindžiui, papasakojo apie vadovaujančią vaidmenį Sakalo štabe. Po užverbavimo ne kartą vyko į Utenos rajoną atkurti ryšių su bandomis, bet dėmesio vertos medžiagos neteikė. Pastaruoju metu dukart susitiko su Tauro apygardos vadeiva ŠAPOKA Vincu, slp. Valteris (suimtas kaip teroristas), organams apie tai nepranešė, o prieš banditus išsišifravo, kad buvo šaukiamas į MGB organus, tai papasakojo ir nacionalistinio pagrindžio dalyviui kunigui Raunasui (gal Raudai - B.J.) (suimtas). Darbo su MGB organais vengė, o paskui perėjo į nelegalią padėtį ir iki šiol nesurastas.

Savo darbo laiku agentas nedavė jokių operatyvinę vertę turinčių duomenų, darbo vengė, (tad) reikia surasti ir suimti.

Pakalniui užvesta byla - formuliaras.

Dėl to SIŪLYČIAU:

Agentą Pakalnį iš Lietuvos TSR MGB agentūrinio tinklo išbraukti kaip dviveidį.

Asmens ir darbo bylą Nr.31460 atiduoti saugoti į skyriaus „A“ archyvą.

*Liet. MG B 4 skyriaus 2N Valdybos
1—jo skyriaus viršininkas kapitonas
/ Snatkin /*

Sutinku: Liet. MGB 2N Valdybos 1-jo skyriaus viršininkas papulkininkis

/ Zeniakin /

*Liet. MGB 2N Valdybos viršininkas papulkininkis
/ Župikov /*

1952 m. balandžio 25 d.

Originalas yra ag. Pakalnio asmens byloje Nr.31460.

Byla N r. 0068

Kopija
VISIŠKAI SLAPTAI
Egz. Nr. 2

NUOSPRENDIS 0050/p

SOVIETŲ SOCIALISTINIŲ RESPUBLIKŲ SĄJUNGOS
VARDU

1953 m. gegužės 16-17 dieną

Pabaltijo Karinės apygardos Karo tribunolas uždaramame teismo posėdyje Vilniuje, kurio:

Pirmininkaujantis - justicijos papulkininkis GRIAZNOV

Tarėjai - papulkininkis DU DIN

majoras KUZNECOV

Sekretorius - justicijos kapitonas ESTAKOV,

išnagrinėjo bylą kaltinamojo

ŠVILPOS Prano, Juozo sūnaus, gimusio 1920 metais Labeikių kaime, Utenos rajone, Vilniaus srityje, esančio nelegalioje padėtyje nuo 1945 metų, lietuvio, vedusio, nepartinio, su nebaigtu aukštuoju išsilavinimu, neturinčiu aiškaus užsiėmimo, neteisto,

kaltinamo pagal RSFSR BK 58-1a, 58-8, 58-10 d., 58-11 str.,

NUSTATĖ:

Teisiamasis ŠVILPA, būdamas priešišškai nusiteikęs prieš Sovietų valdžią, 1945 metų vasario mėnesį įstojo į ginkluotą nacionalistinę Tigro bandą, turėjo banditinius slapyvardžius Barzdyla ir Ažuolas - Abstinentas, buvo ginkluotas pistoletu. Nuo 1945 m. vasario iki balandžio mėnesio ŠVILPA buvo Tigro bandbrigados štabo propagandos skyriaus viršininkas, tvarkė banditinių laikraščių ir atsišaukimų leidimą, pats juos kūrė ir platino tarp banditų ir per juos tarp vietos gyventojų. Banditiniuose laikraščiuose ir atsišaukimuose ŠVILPA ragino kovoti prieš Sovietų valdžią, taip pat ne kartą kreipėsi banditų sueigose, savo kalbomis

ragindamas naikinti komunistus, sovietinį aktyvą ir liaudies gynėjus¹, šaukė ginklu nuversti Sovietų valdžią Lietuvos SSR.

Tigro bandbrigadą iš dalies sunaikinus, 1945 metų balandžio mėnesį ŠVILPA ėmėsi aktyviai organizuoti naują - Sakalo bandbrigadą ir buvo šios bandbrigados vadeiva iki 1945 m. liepos mėnesio, t.y. iki jos sunaikinimo. Be to, ŠVILPA birželio mėnesį buvo keturių banditinių brigadų vadeiva ir aktyviai veikė, norėdamas jas sujungti.

Būdamas bandbrigadų vadeiva, o paskui ir banditinių junginių vadeiva, ŠVILPA raštu ir žodžiu duodavo įsakymus jam pavaldžioms bandoms rengti teroristinius aktus prieš komunistus, sovietinį aktyvą ir liaudies gynėjus. Vykdydamos ŠVILPOS įsakymus, buvusios Utenos apskrities teritorijoje bandos aktyvino teroristinę veiklą.

Taip 1945 m. gegužės 26 dieną Kaniūkų apylinkėse buvo nukautas apylinkės tarybos pirmininkas KOLPAKOV ir liaudies gynėjas SABELJEV; 1945 metų balandžio 26 dieną Smaltiškio apylinkėse banditų buvo nušauti du milicininkai ir keturi liaudies gynėjai, be to, banditų buvo surengta ir daugiau teroro aktų. 1945 metų birželio 26 dieną ŠVILPA per savo adjutantą ŠAPOKĄ raštu davė įsakymą bandų vadeivoms šaudyti bandų narius, kurie mėgins legalizuotis ir, pripažinę kaltę, pasiduos valdžios organams.

Vadovaudamas bandoms ir bandų junginiams, ŠVILPA aktyviai prisidėjo prie organizuoto bandų stiprinimo, inspektavo bandas ir ruošė ginklu nuversti Sovietų valdžią Lietuvos SSR teritorijoje.

Sunaikinus Sakalo bandą, 1945 m. liepos mėnesį ŠVILPA mišką paliko ir su fiktyviais STANKAUS - STANKEVIČIAUS dokumentais gyveno įvairiuose miestuose iki arešto - 1952 metų spalio 8 dienos. Gyvendamas nelegaliai, 1947 ir 1951 metais susitikinėjo su nelegalių ginkluotų nacionalistinių bandų dalyviais ŠAPOKA, NARBUTU ir kitais, be to, 1945 - 1952 metais sistemingai susitikinėjo su priešiška Sovietų valdžiai nusiteikusiais asmenimis.

Gyvendamas nelegaliai, ŠVILPA nuo 1945 iki 1952 metų sistemingai vedė ypatingai piktus antisovietinio turinio užrašus, kuriuose šmeižė sovietinę santvarką ir Sovietų Sąjungos komunistų partiją. Be to, kūrė antisovietines dainas ir eilėraščius, kuriuos skaitydavo savo pažįstamiems. Teisiamojo ŠVILPOS kaltė, pateikta kaltinime, teismo posėdyje visiškai pa-

¹ Skrebus, istrebitelius

tvirtinta. Tai įvykdyta paties kaltinamojo ŠVILPOS prisipažinimu, apklaustų liudininkų IVANOVO, VILDOS, ČEREŠKOS, SAKAVIČIŪTĖS ir kitų parodymais, be to, daiktiniais įrodymais, esančiais byloje, kurie buvo ištirti teismo posėdyje.

Tuo remdamasis, Karo tribunolas teisiamąjį ŠVILPĄ pripažino esant kaltu įvykdžius nusikaltimus, numatytus RSFSR BK 58-la, 58-8, 58-101 d., 58-11 str.

Remdamasis RSFSR BPK 319,320 str.,

NUTARĖ:

Iš ŠVILPOS Prano, Juozo sūnaus, remiantis RSFSR BK 33 str. 2 d., atimti medalį „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941-1945 m.“. ŠVILPĄ Praną, Juozo sūnų, remiantis RSFSR BK 58-10 I d., įkalkinti pataisos darbų lageryje 10 metų, penkeriems metams atimant teises pagal RSFSR B K 31 str. „a“, „b“, „c“ punktus; pagal RSFSR B K 58-8 str., RSFSR BK 58-2 str. uždaryti pataisos darbų lageryje DVIDEŠIMT PENKERIEMS metams, apribojant teises pagal RSFSR BK 31 str. punktus „a“, „b“, „c“ penkeriems metams, konfiskuojant turtą; remiantis RSFSR B K 58-la straipsniais nubausti AUKŠČIAUSIAJA BAUSME - SUŠAUDYTI, konfiskuojant turtą.

Pritaikius RSFSR BK 49 str., įvykdžius kelis nusikaltimus ir remiantis RSFSR BK 58-la str., ŠVILPĄ Praną, Juozo sūnų, NUBAUSTI AUKŠČIAUSIAJA BAUSME - SUŠAUDYTI, konfiskuojant visą nuteistojo turtą.

Nuteistajam ŠVILPAI kaip apribojimą taikyti ankstyvesnįjį - suėmimą.

Daiktinius įrodymus, paminėtus IV t. 180-181 L, ir V t. 36, 9-12 L, esančius byloje, palikti byloje, o daiktinius įkalčius, paminėtus V t. 9-12 L, saugomus Kauno srities MVD valdyboje, sunaikinti. Pistoletą Nr. 74849 ir 6 šovinius atiduoti į Kauno srities MVD valdybos sandėlį.

Pritaikius RSFSR BPK 469str., nuosprendis galutinis ir kasacine tvarka neskundžiamas.

Originalas su reikalingais parašais.

Tikra: BYLOS PIRMININKAUJANTIS
JUSTICIJOS PAPULKININKIS
(Griaznov)

B. B. 26127/3. L. 195,196,197.

PAKALNIŲ IR LABANORO MIŠKUOSE

*Pasakoja DRUSKIS Antanas, Juozo,
g.1920 m., gyv. Pakalnių k., Leliūnų šen., Utenos r.*

Augau ir beveik visą amžių pragyvenau Pakalnių k., Utenos vlsč., Utenos apskr. Turėjome 6 ha žemės, o dirbamos nebuvo nė keturių hektarų. Augom 4 vaikai, tai du ėjom tarnauti pas apylinkės ūkininkus, o 1939-1941 metais net Šeduvos apylinkėse pas ūkininką Gasparą Japą. Vokiečių laikais norėjo paimt darbams į Vokietiją, bet išgelbėjo girininkas, paimdamas dirbti į mišką.

Kai 1944 m. vasarą užėjo rusai, keletas apylinkės vyrų susirinkom Kvoselių kaime pas Kazį Kvartūną pasitarti. K.Kvartūnas buvo pasi-mokęs, dirbęs Utenos komendantūroj sekretoriumi, jo brolis Feliksas Kvartūnas buvo Lietuvos kariuomenės kapitonas. Pas Kazį Kvartūną tada slapstėsi Benediktas Kaletka, irgi kapitonas, vadovavęs plechavi-čiukų batalionui. Nutarėm slapstyti Pakalnių miške. Susidarė apie 18 vyrų būrys, ir visi buvom pakalniškiai. Būrio vadu buvo paskirtas Aleksas Katinas - Barzda, kilęs iš Aukštakalniu kaimo. Turėjom išsikasę didelį bunkerį, kuriame galėjom pasislėpti visas būrys. Dar turėjom išsikasę atsarginių slėptuvių, kad galėtume kur po kelmu įlįst ir po vie-ną.

Mano sesuo Natalija Druskytė buvo partizanų rėmėja, ryšininkė, turėjo slapyvardį Rūta. Pakalnių Liudas Babrauskas jai perduodavo laiškų, o ji nešdavo į Kaniūkų kaimą Onai Kraujelytei. Su Vanda Liubartaitė ji iškėlė trispalvę. V.Liubartaitė įkliuvo ir išdavė Nataliją Druskytę. Abi 1948 m. buvo suimtos ir įkalintos.

1944 m. pabaigoj atėjo Pakalnių Liudas Babrauskas. Sako, blogai: supa ir krečia kariuomenė miškus. Pakalnių miškas nedidelis. Nutarėm persikelt į Labanoro miškus. Ten ilgai nebuvom. 1945 m. kovo mėnesį kariuomenė užtiko du partizanų bunkerius miškuos už Labanoro. Žuvo gal apie 80 partizanų. Mūsų būrys skubėjo jiems į pagalbą, bet bunkeris jau buvo išsprogdintas. Per susišaudymą buvo sužeistas pakalniškis partizanas Kazys Kvaselis. Vėl visi grįžom į Pakalnių mišką. Artėjo

Velykos, pavasaris. Bunkerių nebekasėm, slapstėmės miške. Mūsų vadai (Aleksas Katinas - Barzda, Vladas Grigaliūnas - Sakalas ir kiti) mus, jaunos, draudė, kad neužkabinėtum kareivių: „Tiktai be kraujo, tiktai be kraujo!“ Mes norėjom nušluot skrebus, o mums draudė. 1945 metų gegužės ar birželio mėnesį kariuomenė apsupo Pakalnių mišką. Gerai žinodami vietas, per raistą, per liūną traukėmės. Atsišaudydamas sužeidžiau rusų karininką. Nebeturėdamas kur dėtis, įlipau į tankią egelę. Nerado, tik milinės skverną peršovė.

Pakalnių mišką supo ir šukavo net kelis kartus. Matydami, kad atsišpirt kariuomenei negalėsime, vadai (B.Kaletka, Pr.Švilpa) pasiūlė kas gali tvarkytis dokumentus. Norintiems legalizuotis parūpino pataisytus metrikus, juos gavau ir aš su 1928 m. gimimo data (buvau gimęs 1920 m.). Utenoj kiek apmokė, bet netrukus atėjo laikas eit į kariuomenę. Kariniame komisariate Utenoje dirbo Krikštaponienė. Už lašinius ji išdavė karinius bilietus. Ir man atstatė tikruosius gimimo metus.

Partizanaudamas, o vėliau jau legaliai gyvendamas buvau pažįstamas su daugeliu partizanų. Į Labanoro girią buvom išėję Vladas Kurpis, Antanas Kvaselis, Kazys Kvaselis, Aleksas Katinas, Vladas Grigaliūnas - Sakalas, Patumsis - Aukštaitis, Rapolas Lilionis ir kt. Kiti, žuvę Pakalnių miške, palaidoti Pakalnių piliakalny arba perkelti į kapines. Bareikį - Vėžį, Patumslį - Aukštaitį ir Grigaliūną - Sakalą ir dar vieną pas mane atvedė Babrauskas ir paprašė palydėt iki Saukiškių kaimo (Alantos vlsč.). Laimingai nuvedžiau. Perėmė vesti kokia moteris, bet pateko į pasalą, ir visi žuvo.

Vėliau dažnai užeidavo Antanas Kraujelis - Siaubūnas (paskutinis šio krašto partizanas). Ne kartą jam padėjau.

Aš pats dirbau po partizanavimo namie, paskui kolchoze. 1949 m. baigiau traktorininkų kursus ir traktorininku pradirbau, kol subyrėjo kolchozai. Dar šiek tiek dirbau ir bendrovėje.

Partizanaudamas turėjau Vėžio slapyvardį.

IKI MIRTIES - PUSĖ METRO

*Pasakoja ZARANKA Juozas, Vlado,
g.1923 m. Skrebiškių k., Leliūnų
vlsč., Utenos apskr.*

*Juozas Zaranka - Valteris,
paleistas iš Vorkutos lagerio.*

Išeinam į mišką. Mane po fronto koks rusas ir Šmotavičius (Leliūnų mstl.) užklupo pievoj šieną minant vežime. Atėję klausė pavardės, aš broliui liečiau nesakyt, tai baisiai supyko, suėmė ir norėjo išsiųst į frontą. Pasprukau. Reikėjo slapstyti.

Vaikščiojo šitam krašte toks Šapokiokas Vincas - Valteris iš Pagojės, broliai Švilpos ir Čereškai iš Labeikių. Būrį suorganizavo Šapoka ir Antanas Čereška (pasakui jis tik slapstės), na, dar Švilpai. Būrys buvo apie 15 žmonių. Buvo vyrų ir iš Antalgės, buvo toks Barzda- Juozas Laucius Grybelių, Kvaselis Antanas iš Kvoselių kaimo, Palevičiai.

Pakalnių miške vasarą sueidavo gal daugiau kaip 50 vyrų. Rudenį ir išsisklaido.

Miške buvo ir du Katiniokai. Vienas už ežero gyveno, o kitas prie miško. Šitą tai matininkas Žerutis - Mackevičius pardavė. Miškas buvo apsuptas, o Mackevičius buvo matininkas. Gulelių Bulotam buvo pažįstamas. Jo sūnų, rodos, nušovė. Išėjo miškan. Didelio ginklo neėmė, tik su naganu vaikščiojo. Mes buvom išsiskirstę po 2-3, kad vienas kito nežinotų. Mackevičius, matyt, sekė, kur kasas bunkerius. Kai apsupo kariuomenė, naganą Mackevičius numetęs, parodęs saugumo talkininko dokumentus. Buvo sužeistas. Kai ryšininką Stasį Rėzą nušovė, sužeistą Mackevičių nuvežė į Uteną, ligoninėn.

Mackevičiaus jau buvo pasakyta apie Rėzą. Jį ir sušaudė. Kaip ryšininką.

Mackevičius nuvedė ir prie Katiniokų bunkerio, ir visus sušaudė. Su jais dar buvo jaunas berniokas, ar Uosis. Atidarė bunkerį, sumetė granatas, ir viskas. Antanas Mackevičius buvo kažkur nuo Pagojės.

Kiti kovotojai. Barzda - Laucius Juozas iš Grybelių tai buvo bjaurus žmogus. Jį, rodos, patys miškiniai sušaudė. Išgėręs jis buvo pasiutęs - savus šaudė. Iššaudė jis šeimyną, o mums - Skabiejokui, Jasiukui (Ušackui) ir man - nūr kur dedas. Miške dar sniego yr. Nuėjom į užmuštą Katiniokų sodybą (tėvai buvo išvežti, nieko nebuvo), sulipom ant tvarto ir sugulėm. Ry tą išgirdom tik „Zdrastuce!“ Zdrastuce!“ Mat suėjo dvi enkavedistų partijos. Miškas jau apsuptas. Įėjo tvartan, buvo šiaudagalių, kūlių. Išvartė, išvartė viską, o ant tvarto ir nelipo. Paskui pro skliautą pamatė išstatytus kulkosvaidžius. Pabuvus susitraukė visi miškan. Nebėr ko laukia. Mes jų pėdais, iš paskos. Taip ir išlikom gyvi.

Šapokiokas Vincas - Valteris iš Pagojės buvo sudaręs skrajotinį būrį. Tai iš 15 ar 6, ar 7 liko. Jie dieną iš vieno žmogaus pas kitą persikelia. Pranešė kas, ir papylė apsupę. Tuokart ir mane vedė iš namų. Aš nėjau. Tai Šapokiokas paėmė iš manęs kulkosvaidį ir išėjo. Per susišaudymą liko ir kulkosvaidis. Šapokiokas dar išbėgo. Iššaudė juos į Skiemonių pusę (1945 04 10 žuvo prie Žiogų k.- B.J.).

Ginklais partizanai patys apsirūpindavo. Mokymų, pratybų nebuvo. Šovinių pradžioj netrūko. Per frontą prie Kašarkinės buvo sušaudytos mašinos, tai iš ten prisinešė šovinių. Dėžėm prisinešė. Ir kulkosvaidžiams buvo. Nusukaliojo net priešlėktuvines, susitempė kulkosvaidžius, visa. Man Antanas Bulota (Gulelių) davė medžioklinį šautuvą. Šautuvas buvo užsieninis, su binokliu, kaip snaiperio. Jo kulkos toli lėkė.

Stasys Bulota buvo pabėgęs Vokietijon. Kai prasidėjo karas, jis bombardavo Leliūnus, o paskui, po karo, prokuroru Vilniuj dirbo. Jau miręs. Buvo dar nuvažiavęs į Kanadą pas brolių Juozą. Iš Bulotų liko tik vienas Julys. Juozas Kanadoj mirė, Stasys Vilniuj mirė. Dar buvo Ignas, Antanas. Visus juos žinau.

Švilpa Pranas - Barzdyla (rinktinės štabo viršininkas) tai buvo vyresnysis. Jis palaikė ryšius ir su Vyžuonom, ir su Molėtais, visur.

Šitą kraštą dokumentais aprūpindavo Šapokiokas Vincas. Jis turėjo Kaune pažįstamų, tai gaudavo ir blankų, ir antspaudų. Ir mane kartą suėmė, atsivarė pas Jakutį. Tas akis pastatė, kai padaviau dokumentus. Viskas buvo gerai, neužkliuvo.

Puodžiūnai buvo 3 ar 4 nuo Kamoriškių (Tautgirių k.). Vienas išėjo skrebuos, kiti miškan (Mykolas, Stasys).

1948 06 15 prie Stainiškio sušaudė kelis. Tai vyžuoniškiai padarė. Tada žuvo Matukas, Žvirblytė ir kt., rinkę paskolą. Matukiokas tai, sako, kelią žvyravo. Susėdo vežiman su skrebu, ir visus papylė.

Palevičiokai ir Ušacką (jo niekas nelietė, buvo mokinys) tai ten pasiunčia, tai ten. Paskui ir reikėjo eit į mišką, nes nebuvo kur dedas.

Mūsų partizanai sueidavo su vyžuoniškiais, ateidavo ir nuo Suginčių.

Pakalnių Streižiokas ar komsorgu dirbo Leliūnuos. Jo dėdė Patiltėj ir dabar gyvena (vaikai chuliganai). Tai jo (Streižio) name buvo bunkeris ir dėdė slapstės. Paskui abu atėjo miškan, nes dėdė dėl širdies ligos bunkery būt nebegalėjo.

* * *

Gyvenom Meldučiuos pas Jurgelevičių. Atnešė mums valgyt. Išlindom, pavalgėm. Buvojau rytas. Sulindom slėptuvėn į šieną, o Skabiejus užmiršo skylę užkišt. O čia buvo įduota. Kaip tik tą rytą apsupo klojimą. Mat Jurgelevičiai prie mažų vaikų pakalbėdavo, o tie Antanui Bagdonui išplepėjo. Tas ir pranešė kur reikia. Pristatė Jurgelevičių pešt šieną. Tas peša, daro urvą šonan. Liepė atplėšt šonuos lentas ir mest šiaudus ir šieną laukan. Vertė vertė, vis džiaugdamiesi, kad ras, ir sutemo besidarbuojant. O Skabiejų pastatė jau šaudyt. Tas rėkia. „Šaukit!“ Jis - buvęs savanoris, žmogus kietas. Kai jau išėjo enkavedistai, atėjo jis pranešt. Išlindom lengvai, nereikėjo nė peštis. Iki mūsų betrūko pusės metro.

Kaip mus pardavė. Sekminių rytą netoli mūsų bunkerio gyvenęs Bagdonas nujojo Skudutiškin. Mano brolis ir kiti matė, kaip jis jojo per Pakalnius. O ten buvo 25 „apaštalai“ (enkavedistai).

Po kiek laiko Bagdonas atlėkė. Sako, miškas apsuptas. Mes tada viršuj (ne bunkery) buvom. Netoli buvo bunkeris, angoje durelės, ant jų eglėlė pasodinta. Jau iš ryto mums buvo neramu: negražius sapnus sapnavom; nuėjom pas Bagdonus - nieko nēr. Tik dabar jis atlėkė: miškas apsuptas, lįskit. Mes norim lįst, o Putrimiokas neina. Jau pamatēm, kad kariuo-

Juozas Putrimas - Vasaris, partizanas, 1949-06-06 žuvęs Skrebiškių k.

menė prie Jakučio, o tas nelenda. Sulindom ir mes, užsidarėm. Praėjo gal 10 minučių - jau girdim eina. Per smėlį kai eina - už 10-15 metrų jau girdis. Atėjo tiesiai ir kasa. Aš, atidaręs dureles, mečiau granatą, bet nesprogo. Norėjo mest Ušackiukas, pravėrė dureles, o jam serija iš automato ar kulkosvaidžio į krūtinę. Ir nusinešiau aš jį ant rankų užmuštą. Kas daryt? Jie vėl kasa. Pasistačiau kulkosvaidį ir - vieną, kitą seriją. O mums jau nėra kuo kvėpuot - ventiliacijos angelės mažos, neištraukia dūmų. Putrimiokas¹ ir užduso nuo tų dūmų. O plaukus parako dūmai taip suklįjavo, kad neįkiši pirštų. Pradėjo jau temt, sulaukė jie pastiprinimo, apvertė bunkerį šiaudais, užkūrė, ir praradom sąmonę. Putrimioką rado negyvą, o mes su Skabiejoku paskui atsigavom. Ušacką² nušovė. Skabiejus ir dabar gyvas, gyvena Čeliabinske. Jis ir miškan nei šiaip, nei taip išėjo. Mokės garvežio mašinistu, bet namiškiai nepadėjo. Neturėdamas iš ko mokytis, išėjo į partizanus.

*Jonas Ušackas-
Jaunius iš Baltučių k.,
Žuvęs 1949 06 06.*

Bagdonas su savo šeima daugiau šitam krašte nebesirodė. Likęs gyvas Pranas, Juozo Putrimioko brolis, gal jam (Bagdonui) namus supleškino.

Bagdonai buvo trys broliai - du Skrebiškiuos gyveno, o trečias (Jonas) - Pakalniuos. Savo pusbrolių Juozą Bagdonas Antanas tol sekė, kol susekė. O tas nė miške nebuvo. Mezgė namie užuolaidas Apsirišęs skarele, nusivedė Skrebiškių Antanas Bagdonas garnizoną ir parodė. Tėvui liepė eiti užkąst sūnų. Tas ir atpažino Antanėlį (Bagdoną). Tada tas paprašė kareivius, kad ir tėvą (Joną Bagdoną)³ nušautų. Nušovė ir tą.

Bagdonas Antanas vokiečių laikais buvo išėjęs Plechavičiaus armijom Paskui plechavičiukai išlakstė, parbėgo ir Bagdonas. Gal jam nė nepriminė to, bet vis tiek pardavė savus.

¹ Putrimas Juozas, g.1918 m. Antakalnių k., žuvo 1949 06 06.

² Ušackas Jonas, g.1931 m. Baltučių k., žuvo 1949 06 06 Skrebiškių k.

³ Bagdonas Jonas ir jo sūnus Juozas nušauti 1946 10 23.

Šnipas Verza. A.Bagdonas įdavė ir Žvirblį Joną¹ iš Liveikių. Jis suimtas buvo namie. Kameroj būdamas, jis viską išplepėjo. Paskui suėmė Kiralauskaitę, mokytojus. Ar pinigus jis rinko iš mokytojų. Jam mat kameron įkišo šnipą Veržą. Tas žegnojos, meldės, Žvirblis patikėjo juo ir išsipasakojo. Net pasakė, kad klojime kulkosvaidžiai stogan sukišti. Nuvažiavę skrebai visą tėvo klojimo stogą nuplėšė. Bet nieko nerado. Tą šnipą (Veržą) iš jo ėmė pas mane. Aš apie mane tardžiusį prasitariau, kad ne aš būsiu, jei to tardytojo nenudėsiu. Sakau, jo kankinimų daugiau nebepažįsiu. Pašaukia į tardymą,- naujas tardytojas. Šitas jau nebemušė. Mat Verzos jau buvo persakyta. Šitas pats nemušė. Nuveš į saugumo rūšį ir atiduoda į budelių rankas. Kur bunkeriai? Su kuo vaikščiojai? Kur buvai? Ir duoda kailin, jei nesakai. Grąžina į kalėjimą, į kamerą negrąžina. Atneša čiužinį, numeta laisvam tardytojo kambarį, patepa koku jodu ir po savaitės įmeta apgijusį atgal į kamerą. Paskui vėl veža į saugumo rūšį. Taip nuo birželio iki gruodžio mėnesio. O dieną neduoda miegot. Dar į kamerą įkišo išprotėjusį. Puolė mane smaugt. Daužos po kamerą. Pagrasinau tardytojui, jei nepasiims, uždubėti. Tai išvedė.

Prabuvau Vorkutos „rudnikuos“. Dirbau ne šachtoje, o viršuje, nes angina sirgau. Neatidaviau siuntinio, tai įgrūdo į šachtą. Aš atsisakiau dirbti, tai slapščiaus olpe. Sugavo ir teisė.

Paskui statėm suomiškus namus. Tam pačiam lagery sėdėjo Žvirblis Jonas, Skabiejus, Ūdrėnas. Ūdrėnas buvo tvarkdariu („dnevalniku“), tai aš pas jį slapstydavaus, kai siuntė į šachtas.

Leliūnai, 1990 m.

¹ Jonas Žvirblis, Jono, g.1921 m. Kalintas Vorkutoje nuo 1949 06 29 iki 1956 08 16, mirė 1989 m.

SKREBUKU GUDRYBĖS

*Pasakoja TUMIENĖ Emilija,
g.1916 m., gyv. Utenos rj., Antalgės k.*

Ieškojo Morkūnų. Kai užėjo ruskiai, nebuvo ramybės. Dar 1944 metais, rugius pjaunant, atėjo keli, parodė į mane. Sako: ta pati. Parsivedė tėvą namo, pridūkeno, prigrasino Sibiru ir liepė marčiai (man) nieko nesakyti. Ieškojo mano brolių - Morkūnų.

Kitąkart parvažiuoju iš Utenos - ateina motina. Sako, gerai, kad nebuvot namie. Būtų išvežę Sibiran. Atėję susikrovė, ką rado ant stalo, valgo, o motiną išvarė. Tėvą pasiliko. Kai mes grįžom iš Utenos, tėvas praverksimais: „Marčiut, marčiut, mus Sibiran jau veš. Va, žiūrėkit, jau skrebai atbėga!“ Įeinu kambarin, kur buvo skrebai - numestas diržas, o aplink tėvoko kaklą - ruožas užspaustas. Jį, matyt, ir korė, ir kitaip kankino, kad pasakytų, kur mano broliai. O išeidami buvo įsakę, kad apie tai nieko nekalbėtų. Paguldėm jį su Vladu ant lovos, o jis jau galvos nebepekėlia, tik kartoja: „Marčiut tu mano geroja, atbėga atbėga ruskiai, dabar mum išveš“...

Po kiek laiko, dar greit, kai tėvas Povilas Tumas mirė, atsirado ruskiai, pažiūrėjo, susikeikė ir išėjo. Kemėsius sakė, kad mūsų namai per laidotuves buvo apsupti, ir jie, matyt, tykojo, manydami, kad ateis mano broliai Morkūnai.

* * *

Balsuojam. Kai buvo Leliūnuos pirmas balsavimas, miškinių buvo uždrausta balsuoti. O mano vyras (Vladas Tumas) sąskaitininku dirbo. Nei eit, nei neit. Sėdom ir nuvažiavom balsuoti. Padavė balsus. Vyras ištraukė balsus iš mano rankų ir su savais sutrynė ir numetė žemėn. Tuoju prišoko ginkluoti skrebai ir nuvarė į tokią gryčelę, pasodino vieną vienan kampan, kitą - kitan. Sėdim sėdim, jau pavakarys. Pagaliau atėjo skrebai: „Banditai! Važiuokit namo!“

Kitąkart vėl buvo atsitikimas. Pradėjo daužyti langą, tik ne tą, kur su partizanais susitarta. Daužo daužo ir reikalauja atidaryti. Girdi, partizanai eina. Mes nedarom. Tai kai dėjo langan - visi stiklai ir išbyrėjo. Nėra kas daryti. Atidarėm duris, uždegėm lempą. Liepė užgesinti. Mano vyrą

Vladą veda pasikalbėt, o tas ir apalpo išsigandęs. Einu vandenio, o tie: „Ko gi bijot? Kurgi girdėjot, kad partizanai nušovė?“ Sakau, ir labai daug iššaudė nekaltų žmonių. Tai sako, jeigu jūs tokie, tai mes uždedam jums 3000 rublių duoklę. Nurodė, kur atnešt. Mes laukiam, laukiam. Vieną vakarą girdim, jau daužo duris. „Kas?“ - „Partizanai! Leiskit!“ Aš sakau Vladui, kad dabar reikia bėgt. Buvo kiek pasnigta. Įsikišau į batus kojas, iššokau pro langą - ir bėgt. Išgirdau - tik trinkt duris. Girdžiu, kad kas vejas. Ogi mano vyras basas per sniegą vienmarškinis lekia. Nubėgam uždusę pas Ruzgą. Broniaus Ruzgo tėvas buvo numiręs. Vladas pusnuogis, basas sarmatijas vidun eit, o aš įbėgau. Žmonės nei šiaip, nei taip: galvoja, gal vyras su žmona susimušė. Vyras nuėjo pas kitą Ruzgą, o mane užleido ant krosnies, ir sėdžiu su moterimis. O aš vyrus prašyt, kad nueitų pažiūrėt, kas mūsų namuos dedas. Sakau, viena mama liko, gal ją ir užmušė. Susidarė 6 stipresni vyrai ir išėjo. Nuėjo prie mūsų namų, bet neprileido sargyba. Ry tą pareinu - viskas išversta, bet niekas neimta. Tebėra ir žiedai šliūbiniai, ir laikrodėliai. Klausiu, ką jie darė. Sako, visa iškratė ir tik klausė, kur jūs išbėgot.

*Vladas Tumas,
jo motina Nastė ir
žmona Emilija
trentyje, Ulazų
gyvenvietėje apie
1955 m.*

O Vladas, pasiėmęs iš žmogaus rūbus ir arklį, nujojo Leliūnuos ir pranešė skrebas, kad užpuolė banditai, jau gelbėkit.

Po kiek laiko ateina ruskiai. Jau vakaras artėja. Manęs ir klausia. Tu gi, sako, gal žinai, kur bunkeris. Kad pas jus bunkerio nėra, mes jau žinom.

Taip kankino ir dūkeno, kol Sibirą išvežė. Kai vežė ir pasakiau: „Ačiū, kad vežat, gal bent pamiegosiu“.

Kaip mane Paišeliu padarė. Po kratos Aknystėlių kaime skrebas Pumputys pasakė: „Vis tiek dar susitiksime“. Po poros savaitių atvyko kareiviai su skrebaus. Kai jie išėjo, ant lango radom apkabą, pilną šovinių. Jaučiam, kad čia gali būti specialiai palikta. Aš paėmiau šovinius ir nunešiau į Leliūnus. Pasitiko Perevedencevas¹, labai patenkintas padėkojo, kad atnešiau šovinius. Sako, dabar padėk mums. Sako, gyvenimi ant kalno, toli matyti, pažiūrėk, kur vaikšto banditai. Aš sakau, kad neturiu laiko žiūrėti. Tas vėl įkalbinėja, kad pavakare ir rytais pažiūrėčiau. Sakau, aš jų iki šiol nemačiau ir negaliu prižadėti. Jis sako, mes duosim tau slapyvardį Paišelis, ir mums padėsi. Kai atsisakiau padėti, paprašė nunešti banditams laišką. Na, sakau, laišką tai nunešiu. Pasiėmė du lapus popieriaus, geltoną voką ir rašo. Nusi-bodo laukti. Rašė rašė, paskui padavė. Tai dabar, sako, nunešk. O aš sakau - adresą užrašyk, aš gi nežinau, kam nešti. Tai supykęs kai davė taburete nugaron, ir pasivoliojau po stalą. Nebejaučiau išsigandus nė skausmo, bet paleido.

Vėl „partizanai“. Gal po kokių poros savaitių vėlai naktį pradėjo langą daužyti. Mes: „Kas?“ - „Partizanai!“ - „Kas?“ - „Partizanai!“ Reikalauja leist. Aš rėkiu, kad neleisiu. „Stok langan!“ - sako. O aš ir atsistoju. Atkišo pistoletą. Matau, kad prisitaisęs barzdą. „Kodėl tu manęs neleidai? Kinkyk arklį ir vežk. Susidūrėm su rusais!“ - rėkia. Sakau, arklys tvarte, kinkykitės ir važiuokit. Nieko jie nei ėmė, nei ką. Nuėjo sau. Ruskiai buvo.

¹ Valsčiaus saugumo viršininkas.

Apsivogė. Atėjo kartą Sbitnikovas (Sbitnevas - B.J.) ir pradėjo smulkia krata: išplėšė grindis, išvertė. O mano Vladą pakišo po grindimis. Patys pirmi liūt bijo, tai savininką pagrūdo. Aš kitam kambary. Išeina, Vladas žiūri, kad 100 rublių jo kišenėj nebėra. Aš pasižiūriu, kad komodos 5 raktelių nebėra. Galvoju, blogai. Jeigu veš Sibirą, - prie rūbų neprieisiu. Išėjo Vladas į Uteną, susitiko Sbitnikovą raštinėj ir sako: „Atiduok 100 rublių ir raktus komodos“. Šimto rublių negrąžino, o raktus, užmo-vęs ant piršto, ir atnešė.

„Simpatija atėjo“. Kartą iš ryto sėdžiu kambary su mama. Ateina jaunas vyras. Be kepurės. Paklausiau: gal nevalgęs? Sako, nevalgęs. Betėjau per Antalę - pilna rusų. Padėjau sriubos, mėsos. Žiūriu - tik bėga bėga prigulę pas mus rusai. Išvariau aš tą žmogų kitan kambarin. Įeina apsisnargliavęs toks Milecka. Aš jį kalbint: „Mano simpatija atėjo!“ Sakau, mes valgėm, gal ir jūs nevalgę. Gerai, gerai, apsidžiaugė. Susėdo visi: ir Perevedencevas, ir „Čigonas“. O aš užlipau ant aukšto, pykšiu, daužau, baru „kates“, kad prie lašinių lenda. Įeinu kitan kambarin, kur tas vyras įlindo. Bėk, greičiau, sakau, atidarius langą. O čia kambarys prirūkytas - įtarimas būtų. Išbėgo tas žmogus, o aš vis katę baru, rėkau-nu. Atpjovus lašinių, įeinu vidun. Nešu duoną, o kepalas ir iškrito. O skrebams juoko, kad duonos nebepanešu. Taip žmogus ir išsigelbėjo. Gal ar iš kariuomenės buvo pabėgęs.

NERAMIOS DIENOS

Aš, Jonas KAIRYS, gimiau 1923 m. sausio 6 d. Utenos apskr. Leliūnų vlsč. Labeikių k. 1929 metais mūsų šeima persikėlė į Mirkėnų kaimą. Ten su tėvais ir gyvenau iki sovietų užėjimo. 1939 metais įstojau į šaulių sąjungą. Kilus karui, dirbau savo ūkyje. Sugrįžus bolševikams, 1944 metų rugpjūčio mėnesį į Kazio Tamošiūno sodybą (Avižienių k.) suėjom Ričardas Čipkus, Vladas Grigaliūnas ir aš pasitarti, nes Jeronimas Andrašius jau nešiojo raginimus eit į komisariatą.

Po pasitarimo Kazys Tamošiūnas išėjo dirbt mokytoju (gavo broniruotę), R.Čipkus pradėjo dirbti pašte, tik mes su Grigaliūnu nutarėm dar palūkėt. Vladas Grigaliūnas su Juliumi Tamošiūnu išsikasė Tamošiūno lauke bunkerį. Ten su Grigaliūnu ir slapstėmės. Po kiek laiko Grigaliūnas dingio. Vienam po žeme lindėt nejauku. Prisikalbinau Mirkėnų kaimo Joną Mačionį. Apie Naujus metus (1945) bunkery radau raštelį, kad J.Mačionis ruošias persikelt į Labanoro girią. Nusprendžiau su juo eit ir aš. Mūsų krašto partizanus suorganizavo mano pažįstamas Pranas Švilpa iš Labeikių kaimo (vėliau tapęs Tigro rinktinės adjutantu, o ją išblaškus jis įkūrė Sakalo rinktinę). Susėdė į roges keturiomis pastotėmis po 4 žmones nuvažiavom į Labanorą. Vyrus paskirstė grupėmis, davė užduotį išsikasti bunkerius. Po to atvažiavo mūsų vadai Benediktas Kaletka, Feliksas Kvartūnas ir būrius perskirstė. Patekau į pakalniškio Juozo Namajūno būrį, kuriame buvo apie 20 žmonių. Labanoro miške nesėdėjom sudėję rankas: su arkliais gal bent 1,5 km ilgio vora važiavom į Skudutiškio miestelį. Bažnytkaimį apsupom, užėmėm skrebtų būstinę, bet daugumas skrebtų išsislapstė, tik tris sugavę nusivežėm į Labanoro girią. Partizanai dar ruošės Alantos miestelio puolimui.

Būdami Labanore, susilaukėm Utenos gimnazistų paramos. Jie iš žmonių surinkdavo ar patys numegzdavo partizanams kojinių, pirštinių, šali-

Jonas Kairys

kų. Keliskart su Lasiu ir kitais partizanais važiovom į Narkūnus pas Pasalį (šalia Šilinės miško) pasiimti daiktų, kurių parūpindavo gimnazistai Gaidelis, Labuckaitė, Raščiauskas, Rūkas ir kiti.

1945 m. kovo 10-12 dieną kariuomenė Labanoro miške apsupo 3 bunkerius. Per kautynes žuvo apie 80 partizanų. Gavom įsakymą trauktis į Pakalnių mišką. Ten įsikūrė du partizanų būriai. Vienam vadovavo mūsų vadas J.Namajūnas - Aidas, o kitam - Aleksas Katinas - Barzda, turėjęs net apie 60 vyrų. Sužaliavo miškas, tad bunkerių mes nebekasėm. Turėjom kelias kariškas palapines ir po kokius 6 partizanus jose ir buvome. Buvo pavasaris. Daug kas ir namo ar pas pažįstamus išeidavo. Didesnius susirinkimus, pasitarimus darė šalia Pakalnių miško (pietiniame krašte) buvusioje Jurgio ir Stasio Kairių sodyboje. Matyt, didelis partizanų judėjimas jau buvo pastebėtas ir enkavedistų, bet partizanai dar jau tėsė drąsiai. Gal partizanų būrio vado Alekso Katino pavilioti į mūsų būrį atbėgo net buvęs Leliūnų miestelio skrebas Jonas Sabalys ir tarnautojas Juozas Guobužas (iš Ažugirių). Atbėgo su šautuvais.

Birželį pamiškėse pradėjo rodytis kareivių. Krėtė aplinkinius krūmus, bet į mišką nelindo. Vieną naktį mišką apsupo kariuomenė. Mūsų būrio palapinės buvo pietinėje miško pusėje. Kareiviai „šukavo“ mišką, bet mūsų palapinių kažkaip neužtiko. Aleksiejiškio kaimo vyrai (Kraičmonas, Zabulis) ir aš krūmais pasitraukėm už Vidinksto ežero. Popiet Pakalnių miške sustiprėjo šaudymas, sproginėjo granatos. NKVD kariuomenė susprogdino ar 2 bunkerius, 1945 07 03 nušovė Stasį Rėzą, paėmė sužeistą matininką Antaną Mackevičių, daug žmonių suėmė. Bunkeriuos žuvo ar 7 partizanai. Nušautuosius paliko, ir mes, partizanai, juos palaidojom Pakalnių piliakalny. Nuėjau pasidairyt į būrio vado A. Katino stovyklavietę, o ten viskas išmėtyta, katilai, puodai sudaužyti, mėsa suminta į dumblyną...

Po šito enkavedistų siautėjimo partizanams vadovybės buvo įsakyta mažomis grupelėmis pasitraukti arčiau namų ir slapstyti pavieniui. Pranas Švilpa (Sakalo rinktinės vadas) patarė: kas gali pasirūpinti dokumentus, tvarkykite. Man ir dar keliems partizanams pažadėjo metrikus parūpinti. Po kiek laiko Pr. Švilpa pas Stasę Kvaselytę atnešė padirbtus metrikus su Alantos klebono parašu ir antspaudu. Po daugelio metų paaiškėjo, kad metrikus padirbinėjo gimnazistas Algis Siminkevičius iš Pasuojės kaimo, netoli Alantos miestelio (jis dar gyvas, gyvena Utenoje). Met-

rikus gavau ne tik aš, bet ir dar keli. Vieteikių, Vitkūnų vyrai - buvę partizanai. Davęs metrikus, Pr.Švilpa prašė ir toliau remt partizanus, padėt jiems.

Kadangi metrikuose buvo įrašyta, kad esu gimęs 1928 metais, tai nereikėjo niekur legalizuotis - kariuomenė nelietė. Per kratas ar supimus parodau metrikus, ir palieka ramybėje. Žmonės mūsų geri, ramūs. Kad ir buvau miške, niekas neskundė.

Partizanų būrio vadas Teofilis Limba - Sakalas netrukus davė užduotį iš Kauno atvežti rašomąją mašinėlę. Davė ir adresą - Daukšos g. Nr. 12, Dumbrava. O Antalgės Putrimui liepė atvežti popieriaus. Toks Lasys (irgi buvęs partizanas Labanoro girioj) turėjo mašiną su būda. Gal ji buvo kokios įstaigos vardu užregistruota, bet jis vežiodavo visokius žmones, spekuliantus. Nuvežė su kitais žmonėmis ir mus su Putrimu pas tą Dumbravą. Viskas buvo paruošta, bet Lasys dar važinėjo savo reikalais, tai nuėjau į turgų. Grįždamas susitikau ir Putrimą, bet prie Dumbravos namo (jis buvo šalia mokyklos) pamatėm kažkokius įtartinus žmones. Kai užlipom į antrą aukštą, Dumbravienė jau buvo sunėrimus. Sako, greičiau pasiimkit savo daiktus, čia kažkas jau negerai. O jos vyras buvo jau pirma įspėjęs, kad daugiau nebevažinėtum pas jį. Mat pas juos slapstėsi minėto partizano Vlado Grigaliūno - Sakalo sesuo Nijolė Grigaliūnaitė. Ilgai nelaukęs, Putrimas lauko laiptais su ryšuliu nusileido žemyn ir sakė, kad dar užeis pas pažįstamą Statauską. Sako, ten palauksiu vairuotojo. Jau leidausi žemyn ir aš, bet nutrūko mano ryšulio virvelė: mašinėlė buvo sunki, gal kokius 6 kg svėrė. Palindęs po laiptais, pradėjau ryšulį perrišinėti, tik girdžiu - šaudė. Po kokios minutės girdžiu - kas bėga laiptais į viršų. Man jau neramu. Išėjau iš po laiptų ir einu prie to Statausko namo. Žiūriu - susirinkę žmonių, o Putrimas guli nušautas. Žmonės kalbėjo, kad milicija vijos kažkokį kitą žmogų. Gal išsigandęs Putrimas ar bėgt pradėjo, ar slėpėsi, bet buvo nušautas. Pasidarė neramu ir man, stovint su mašinėle. Gerai, kad tuoj atvažiavo Lasys, prisisodinęs moterų. Įlipau ir aš ir mašinėlę parvežiau. Atėjo T.Limba ir mašinėlę pasiėmė. Daugybę kartų padėjau partizanams atimti iš parduotuves vežamas prekes. Partizanų nurodymu, pasisukaliodavau apie Utenos prekybinę bazę, sužinodavau, kur ir ką veš, ir dviračiu lėkdavau į Utenėlės kaimą. Netoli Kibicko, Grainiškės miškely, buvo būrio vado Petro Karaliaus - Dobilo bunkeris. Grįžtančias su prekėmis pastotes partizanai su-

laikydavo ir, nuvarę į mišką, prekes išsikraudavo. Aš daugiau žiūrėjau, kada veža prekes į Alantą, Leliūnus, Skudutiškį. Panašiai atimdavom ir iš pieninių vežamą sviestą. Prekes iškrovę, vežikus ir palydovus partizanai paleisdavo. Kartą net 200 litrų degtinės atėmėm ir nuvežėm į Pailgio kaimą (Leliūnų vlsč., Utenos apskr.) pas Vincą Tamošiūną.

Duodavo partizanai ir kitokių užduočių. Reikėdavo vežt taisyt radijo imtuvus. Labai geri meistrai buvo Ričardas Čipkus, Albinas Mieliauskas, Rėza. R.Čipkus per tuos radijo remontus ir pražuvo. Taisydavo jis ir partizanams, ir enkavedistams. Gal kokį ir enkavedistų aparatą atidavė partizanams. Pradėjo jį sekt. Nebeturėdamas kur dėtis, išėjo į mišką ir, turėdamas Meškos slapyvardį, 1947 05 25 žuvo. Pas mano tetą Zosę Mintautienę, gyvenusią Mirkėnų k. (Leliūnų vlsč., Utenos apskr.), slapstės ir Meškos (R.Čipkaus) žmona Juzė Čipkuvienė, nes ir bunkeris, kur slapstės jos vyras, buvo netoli.

Enkavedistai per Sekmines nušovė jos vyrą, vėl įkišo į bunkerį ir susprogdino. Po keleto dienų atėjo trys partizanai, ir su jais atkasėm R.Čipkaus lavoną. Ištraukėm jį jau apgedusį, be galvos. Miliūnų kaimo Kostas Dausa padarė karstą, ir nuvežėm laidot į Pakalnių piliakalnį. Veždamas karstą, pervažiavau per Mirkėnų k. Antano Šerepėkos dirvos galą, apsėtą mišiniu. Po keleto dienų atėjo skrebai ir klausia motiną, kur yra sūnus. Mama sako, kad Kaune. Kaip, sako, Kaune, kad neseniai karstą vežė?! Man atrodo, kad gal matė karstą vežant ar Skardžius, ar jo berniokas Vytautas. Bunkeris buvo jų žemėj, gal ar lakstydamas užtiko ir kam prastarė...

Pradėjo skrebai su būrio vadu Sbitnevu rengt pasalas, tykot sulindę į klojimą, laukt gryčioj. O mama, bijodama, kad gali sudegint namus, užgynė su ginklu namo eit. Miškely pasidėjęs ginklą, parėjau kartą, parėjau kitą, trečią... Žiūriu, kad jau bėga palangėm skrebai. Suėjo vidun, padarė kratą. Nieko nerado, bet išsivarė. Palaikė Utenos KPZ, o paskui, patardę vietoje, varinėjo vis į saugumą. Reikalavo atiduot ginklą, o aš gyniaus, kad slapsčiaus duobėj be ginklo. Prisidėjo ir ankstesni kaltinimai, nes suimtas Antalgės pradžios mokyklos mokytojas Stasys Momeniškis (kilęs iš netolimo Angeliškio kaimo) pasakė, kad man kartą atnešęs kažkokį paketą ar su atsišaukimais. Atėjo Sbitnevas tada ir suėmė. Pralaukė tris ar keturias paras, vedė į akistatą su S.Momeniškiu, bet aš tada išsi-gyniau, kad su juo jokių reikalų neturėjau: jis gi mokytojas, apie ką gi

mes kalbėsime? Labai nekankino. Girdi, dabar paskelbta amnestija, tai ir paleido, bet neužmiršo. Nors 1948 m. gruodžio 21d. suimtas gyniaus, kad ginklo neturėjau, bet įskundė mūsų kaimo gyventojas skrebas Juozas Katinas. Jis tvirtino matęs jojant su automatu. Mušė, kankino, bet ginklo išsigyniau. Norėjo pritaikyti BK 11 straipsnį, bet kankinimus atlaikiau ir buvau nuteistas pagal BK 58-la ir 17 straipsnį, nes keletas liudininkų (K.Karalius, J.Katinas, V.Navikienė) tvirtino, kad aš rinkau partizanams aukas. Nuteisė 10 m. lagerių. Pralaukė 9 mėnesius Utenos kalėjime, per Panevėžį nuvežė į Vilniaus persiuntimo punktą ir išgabeno į Tolimuosius Rytus - į Magadaną, į Areso anglių kasyklas, paskui į Aleskitovo rūdų šachtas. Bausmę atbuva 1955 m., bet iki 1956 metų grįžt neleido. Grįžęs į Lietuvą, dvejus metus dirbau statybose, 1961 m. gavau sanitaro vietą Utenos psichoneurologinėje ligoninėje. 1990 m. išėjau į pensiją. Kiek leido sveikata, dalyvavau Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Esu pripažintas kaip Karys savanoris.

Utena, 1998 m.

Jonas Kairys, 1954 m. paleistas iš Aleskitovo lagerio.

Jonas Kairys tremtyje Ust Neroje veža estuką Lot. 1956 m.

PARTIZANŲ UŽEIGA

Partizanų rėmėjas A.Kairys.

*Pasakoja KAIRYS Antanas,
Stasio, gyv. Utenoje.*

Esu gimęs 1933 11 09 Pakalnių k., Utenos vlsč., Utenos apskr. Tėvai gyveno neturtingai. Turėjo 9,5 ha prastos žemės. Mūsų namelis buvo prie pat Pakalnių miško, o jame veikė net du partizanų būriai (vadai Namajūnas ir Katinas). Iki baigės karas, į mišką skrebai ir kareiviai lįst bijojo. 1945 m. vasarą Pakalnių mišką keliskart šukavo kariuomenė. Daug vyrų žuvo. Pakalnių piliakalny, rodos, šeši palaidoti - Daktaras (nuo Panevėžio, pavardės nežinau), Kezys, Ka-

tinas, Strazdas, Čipkus. Visų laidotuviuose dalyvavau. Kai laidojo Čipkų (1947 m. pavasarį, alyvoms žydinti), lavonas buvojau apgedęs. Dalyvavo daug žmonių, partizanų. Mūsų visa šeima buvo - mama, tėtė, sesuo ir aš. Paskui partizanų sumažėjo.

Ar 1946 metų rudenį vėl užplūdo mūsų apylinkes kariuomenė, o už kokių 300 m nuo mūsų sodybos buvo bunkeris. Pasistatė kareiviai už tvarto kulkosvaidį, o kiti gal pamiškes krečia. Reikia įspėti partizanus, kad nepakliūtų neapsižiūrėję. Varau karves prie bunkerio ir rėkauju. Išlindo Juozas Meškuotis - Anbo, pasisveikino, girdi, labas rytas. Aš tik mostelėjau. Lįsk, sakau, greičiau - visur apsupta, pilna kareivių. Pasislėpė. Neužtiko. O tą dieną žadėjo ateit pusbrolis partizanas Antanas Kvaselis - Žaibas. Jis kažkur apie Kvyklius slapstės. Reikia įspėti, kad nepatektų į pasalą. Tėtė praarė bulvių ir išvarė kast. Aš, kiek pabuvęs vagoj, nuėjau pas kaimyną, pasiskolinau kitas kelnes (kasiau suplyšusiomis) ir nulėkiau į Kvyklius (kokie 8-9 km). Nuėjau pas Genę Kvyklytę (ji draugavo su A.Kvaseliu) ir paprašiau nuvest pas partizanus. Sutikau minėtą pusbrolių (A.Kvaselį - Žaibą), Povilą Kriaučionį - Bijūną, Calkauską - Čerčilį ir išpėjau, kad į Pakalnius neitų - apsupta.

Dar po pusės metų (1947 m. žiemą) mano pusbrolis Žaibas ir Čerčilis nuėjo į vestuves Bulinskių kaime ir žuvo. Bijūnas pabėgo, bet tų pačių metų vasarą žuvo už Leliūnų, Buivydų kaime.

Mūsų trobelė buvo pamiškėje, tai buvo nuolatinė partizanų užėiga: paleis šiaudų kūlius asloje ir miega, ilsisi. Sueidavo, kad nebėra kur dėtis. Gyvenom neturtingai, tai partizanai atvesdavo iš žmonių paėmę kokią aviną ar jaučiuką. Kartą į mišką buvo atsivarę keletą telyčių, karvių. Paėmė iš gyvulių paruošų. Tėtė avinus papjaudavo, nulupdavo, mama išvirdavo, o aš su krepšiais į mišką nešdavau. Dėl tų avelių vienas kaimynas tėtę apskundė saugumui. Kelias dienas tėtę tardė, mušė, reikalavo parodyt bunkerius. Paleido ir po kelių dienų reikalavo ateit ir pasakyt, kur slapstos partizanai, arba - kalėjimas. Nuėjo, pasiėmęs duonos terbelę, bet gynėsi, kad nežino. Paleido, tik iš paskos ilgai sekė koks žmogus. Gal norėjo nužudyti partizanų vardu. Aš gaudavau iš partizanų užduotį parinkti maisto. Pakinko tėtė arklį, ir važiuoju. Sunešdavo pradžioj ir patys žmonės. Aš, būdavo, surenku ir nuvežu kur pasakyta. Paskui mūsų apylinkėse liko tik vienas partizanas - Antanas Kraujelis - Siaubūnas iš Kaniūkų kaimo. Jis mane 1954 metais į kariuomenę išlydėjo, kai 1956 m. grįžau atostogų, vėl susitikom, nuėjom į svečius pas Juknonį į Labeikių kaimą. Paskui mane nusivedė pas savo rėmėjus Juozą ir Valdemarą Ruzgus (jie paskui buvo nuteisti). Ir aš, A.Kraujelio paprašytas, rinkdavau aukas. Nuėjau kartą pas savo kolchozo brigadininką Vacių Šatkauską. Padaviau Kraujelio kortelę. Pažiūrėjo. Žinau, sako, ir atnešė. Šitaip ne iš vieno paprašydavo, bet niekas nesiskundė. Tik kai kas jo vardu pradėjo plėšikaut (pvz., Vitkūnų Žilinskas). Aš net iš Pakalnių mokyklos mokytojų rinkau Kraujeliui pinigų, nors pats eidavau mokyklon į repeticijas. Direktoriumi tada dirbo Matulionis, mokytojais dirbo Valančiūnas, Garunkštytė, Lasytė, Slavinskas ir kt. Surinko Slavinskas ir atidavė. Pats suimtas nebuvo, tik už partizaniškas dainas sėdėjau 15 parų. 38 metus pradirbau Utenos miškų ūkyje, o 1993 m. išėjau į pensiją.

Utena, 1999 m.

De -123 Dejavo žemė ir žmonės -
Utena: - UAB "Utenos spaustuvė", 2004. - 278 p.

UDK 947.45.08

ISBN 9955-626-18-6

DEJAVO ŽEMĖ IR ŽMONĖS

**2004 12 15 Apimtis 17 spaudos lankų.
Tiražas 300 egz. Užsakymo Nr. 4293.
Išleido ir spausdino UAB „Utenos spaustuvė“
Kauno g. 33, 28249 Utena, tel. 54787**